TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

HAKİKAT ÖTESİ ÇAĞDA SOSYAL MEDYA VE SURİYELİLER: ANKARA'DA GÖÇMEN YOĞUN BİR ATÖLYEDE ETNOGRAFİK SAHA ÇALIŞMASI

Doktora Tezi

Esma KESKİNKAYA

Ankara, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

HAKİKAT ÖTESİ ÇAĞDA SOSYAL MEDYA VE SURİYELİLER: ANKARA'DA GÖÇMEN YOĞUN BİR ATÖLYEDE ETNOGRAFİK SAHA ÇALIŞMASI

Doktora Tezi

Esma KESKİNKAYA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI

Ankara, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

HAKİKAT ÖTESİ ÇAĞDA SOSYAL MEDYA VE SURİYELİLER: ANKARA'DA GÖÇMEN YOĞUN BİR ATÖLYEDE ETNOGRAFİK SAHA ÇALIŞMASI

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1- Dr. Öğr. Üyesi Engin Sarı	
2- Doç.Dr. Sevgi Can Yağcı Aksel	
3- Doç.Dr. Burcu Şimşek	
4- Doç.Dr. Tuğba Taş	
5- Dr. Öğr. Üyesi Şengül İnce	

Tez Savunması Tarihi

04/10/2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI danışmanlığında hazırladığım "Hakikat Ötesi Çağda Sosyal Medya ve Suriyeliler: Ankara'da Göçmen Yoğun Bir Atölyede Etnografik Saha Çalışması (Ankara.2021) " adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

04/10/2021
Esma KESKİNKAYA

TEŞEKKÜR

Dört yıllık yoğun bir emeğin sonucu olan bu tezin her aşamasında akademik desteği, yönlendirmeleri ve değerli katkılarıyla bana rehberlik eden ve tezime daha çok odaklanmama yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI'ya; tezimin gelişimine yönelik katkılarından dolayı kıymetli hocalarım Doç. Dr. Burcu ŞİMŞEK, Doç. Dr. Sevgi Can YAĞCI AKSEL, Doç. Dr. Tuğba TAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Şengül İNCE'ye teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Bu çalışmanın en keyifli ve öğretici kısmı olan saha araştırmasında kapılarını bana açan, yoğun iş tempolarına rağmen benimle zamanlarını ve çalışma alanlarını paylaşan atölye sahibine, beni içtenlikle aralarına kabul eden atölye çalışanlarına ayrıca çok teşekkür ederim.

Akademik ve profesyonel alanda yaptığım çalışmalarda inancımı ve kararlılığımı korumamı sağlayan aileme ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Hayatımın her alanında bana destek olan ve güvenen anne ve babama sonsuz şükranlarımı sunarım. Tez metnimi okuyup görüş alışverişinde bulanan babam Haluk KESKİNKAYA'ya: bana her zaman güvenen annem Semra KESKİNKAYA'ya; tezimin her aşamasında fikirlerine başvurduğum kardeşim Süheyla KESKİNKAYA'ya, manevi desteği için kardeşim Neslihan KILIÇ'a ve son olarak bana çalışma enerjisi veren yeğenim Uygar KILIÇ'a ve köpeğimiz Oscar'a çok teşekkür ederim.

Akademik ve manevi desteklerinizle öğretici ve keyifli bir süreç geçirmeme neden oldunuz.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR iii
TABLOLAR LİSTESİ viii
GRAFİK LİSTESİ ix
GÖRSEL LİSTESİ x
KISALTMA DİZİNİ xi
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE 6
1.1. Hakikat Ötesine Gelmeden: Hakikat ve Yalan Üzerine 6
1.1.1. Başlıca Hakikat Kuramları 6
1.1.2. Yalana dair etik tartışmalar 14
1.2. Hakikat Ötesi (*Post-Truth*) 17
1.2.1. Kamuoyunun dönüşümü: Gerçekdışının paydaşları 25
1.2.2. Hakikat ötesinin retoriği: *Pathos*'un zaferi 27
1.2.3. Duygulanım gerçekliği: Hissedilen gerçeğe inanma ve önyargı 29
1.2.4. Kanıt, uzman, entelektüel ve resmi kaynak karşıtlığı 33
İKİNCİ BÖLÜM 36
SOSYAL MEDYA, SAHTE HABER VE HAKİKAT ÖTESİ İLİŞKİSİ 36
2. 1.Sosyal Medya ve Üç Kurucu Unsuru 36
2.1.1. Kurum olarak sosyal medya 41
2.1.2. Kullanıcı açısından sosyal medya 45
2.1.3. İçerik bakımından sosyal medya 51
2.2. İnternet Çağında Sahte Haber 54
2.2.1. Sosyal medya-sahte haber ilişkisi 57
2.2.2. Sahte haberin yayılımında kullanıcının rolü 58
2.2.3. Haberin içeriğe dönüşümü 59
2.2.4. Neden sahte habere ihtiyaç duyulur? 63

2.3. Sosyal Medya ve Hakikat Ötesi İlişkisi.....65
2.3.1. Sosyal medyanın kamuoyunu değiştirme gücü 68
2.3.2. Sanal söylemlerde *Logos*'un itibarsızlaşması.....70
2.3.3. Yankı odalarında güçlenen duygusal hakikatler.....71
2.3.4. Sosyal medyanın vasıfsız "uzmanları" 73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 77
SURİYE MESELESİNİN SOSYO-POLİTİK BAĞLAMI..... 77
3.1. Suriye Meselesi 77
3.1.1. İç savaşa doğru 77
3.1.2. Hükümet karşıtı protestolardan iç savaşa 78
3.1.3. Türkiye'nin Suriye politikası.....80
3.2. Sayılarla Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler 83
3.3. Misafirlikten Yasal Statüye: Türkiye'deki Mevzuatın Oluşumu 84
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM..... 91
ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE SAHA ARAŞTIRMASI..... 91
4.1. Araştırmanın Tasarımı.....91
4.1.1. Araştırmanın Amacı 91
4.1.2. Araştırmanın Önemi 91
4.1.3. Araştırma Problemi 97
4.1.4. Araştırma Soruları 98
4.1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....98
4.2. Araştırma Yöntemleri ve Veri Toplama Teknikleri 99
4.3. Saha Araştırmasının Uygulanması 102
4.3.1 Araştırma Mekânın Seçimi.....102
4.3.2. Gözlem ve Görüşmelerin Kaydı.....103
4.3.3. Analiz Yöntemi 106
4.4. Sahanın Tarifi.....107
4.4.1. Çalışanların Profili.....109

4.4.2. İş ortamının tarifi 112
BEŞİNCİ BÖLÜM 118
SAHANIN ANALİZİ 118
5.1. Yerel – Göçmen Kimliğinin Sınırı: Konuşulan Diller 118
5.2. İş Ortamında Etnik Köken ve Yansımaları 122
5.3. Yerel Çalışanların Gözünden Göçmenler 126
5.3.1. Savaştan göçmenliğe giden yolculuğunun bilinirliği 127
5.3.2. İş arkadaşı olarak göçmenler 127
5.4. Çalışanlar Arasındaki İletişimin Yönü, Şekli ve İçeriği 143
ALTINCI BÖLÜM 150
SOSYAL MEDYA HESAPLARININ ANALİZİ 150
6.1. Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları 150
6.2. Yerel Çalışanların Sosyal Medya Gündemi 151
6.3. Yerel Çalışanların Sosyal Medya Etkileşimleri 160
YEDİNCİ BÖLÜM 167
SOSYAL MEDYA ORTAMI VE HAKİKAT ÖTESİ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN İRRASYONALİTESİNDE SURİYELİ GÖÇMENLER 167
7.1. Kabulün ve Reddin Nedeni: Mağdur İmajı 169
7.2. Sürdürülen Merhametin Sahte Habere Karşı Koruyucu Etkisi 175
7.3. Hakikat Arayışında Önyargı, Duygular ve Sahte Haber İlişkisi 181
7.4. Ayrımcılık Ve Uzman Karşıtlığı Ekseninde Gerçeğin Önemsizleşmesi 190
SONUÇ 197
KAYNAKÇA 204
EKLER 227
EK 1: Yerel Çalışan Listesi 227
EK2: Göçmen İşçi Listesi 228
EK 3: Atölye Planı ve Çalışanların Konumu 229
EK 4: Doğru Bilinen Yanlışlar Anket Formu 230

EK 5: Anket Soruları 231
EK 6: Sosyal Medya İçerikleri 232
EK 7: Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Amaçları 235
EK 8: Yerel Çalışanların Sahte habere İnanç Yaygınlığı ve Değişkenler 235
ÖZET 238
ABSTRACT 239

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ana Tema ve Alt Temalar ……108

Tablo 2: Yerel Çalışanların İnandıkları Sahte Haberler…….133

Tablo 3: Yerel Çalışanların Etkileşim Sayıları……...161

Tablo 4: Paylaşım Yapılan Başlıca Konular ve Etkileşim Oranları…….…..162

Tablo 5: Mesajların Kurucu Unsurları ve Etkileşim Oranları……164

Tablo 6: İçeriklerin Bağlamı ve Etkileşim Oranları……164

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Tek Bir Sosyal Medya Sisteminde İletişim Süreci……38

Grafik 2: Dünya Genelinde Sosyal Medya Kullanıcı Sayıları…….…….46

Grafik 3: Kullanıcı Etkinlikleri……48

Grafik 4: Ryan Holiday'in Zincir Ticareti……61

Grafik 5: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler ……..83

Grafik 6: Yerel Çalışanların Çevrimiçi Gündem Konuları……152

Grafik 7: Mesajların Kurucu Unsurları……..158

Grafik 8: İçeklerin Bağlamları……...159

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Atölyenin İkinci Kat Planı……..……...113

Görsel 2: Yerel Çalışanın Kişiselleştirilmiş Alanı-1 114

Görsel 3: Yerel Çalışanın Kişiselleştirilmiş Alanı-2 114

Görsel 4: Mürsel-y'nin Paylaşımı-1 ..... …….155

Görsel 5: Yusuf-y'nin Paylaşımı 155

Görsel 6: Cemal-y'nin Paylaşımı-1……...156

Görsel 7: Hakan-y'nin Paylaşımı-1……...156

Görsel 8: Hakan-y'nin Paylaşımı ve Paylaşıma Yapılan Yorumlar……..157

Görsel 9: Cemal-y'nin Paylaşımı-2 157

Görsel 10: Kemal-y Paylaşımı-1……...157

Görsel 11: Cemal-y'nin Suriyeliler Hakkında Paylaşımı 158

Görsel 12: Kemal-y'nin Paylaşımı-2 163

Görsel 13: Cemal-y'nin Paylaşımı-3 163

Görsel 14 Cemal-y'nin 5 Nisan 2017 tarihli Facebook paylaşımı ……...179

Görsel 15: Mürsel-y'nin Paylaşımı-2 187

KISALTMA DİZİNİ

Amerika Birleşik Devletleri	ABD
Act-Utilitarianism	AU
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği	BMMYK
European Asylum Support Office	EASO
Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve'ş Şam	DEAŞ
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	GİGM
The Metaphysics of Morals	MM
Organisation for Economic Co-operation and Development	OECD
Özgür Suriye Ordusu	ÖSO
Partîya Karkerên Kurdistanê	PKK
Partiya Yekitiya Demokrat	PYD
User-generated content	UGC
Yekîneyên Parastina Gel	YPG
Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu	YUKK

GİRİŞ

Hakikat ötesi olgusu çoğunlukla kamuoyunun hakikate verdiği önemin azalmasına işaret edecek biçimde kullanılmaktadır. Hakikat yerini kişisel, hissedilen, deneyimlenen ya da tercih edilen alternatif gerçekliğe[1] bırakmıştır. İnsanların kendi görüşleri ile uyumlu bir biçimde fikir geliştirme ve kendini inandırma eğilimi yeni değildir. Bu durumu güncel hale getiren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir.

Keyes (2017) ve Güven (2020), televizyonu hakikat algısındaki dönüşümün öncü etkeni olarak değerlendirmiştir. Televizyon tarafından merkeze alınan kurmaca izleyici gözünde olağanlaşmaktadır. Diğer taraftan anonimlik sunan sosyal medya platformlarının kullanıcıların bilgi tüketme ve birbiri ile etkileşime girme davranışlarında değişime neden olduğu (Jaques, Islar ve Lord, 2019), algoritmalar ve uygulamalar aracılığı ile çevrimiçi toplulukların yönlendirildiği (Marsh, 2017 ve Block, 2019) ve birbirinden yalıtıldığı (Karagöz, 2018) görüşü de dile getirilmiştir.

Sosyal medya üzerine odaklanan araştırmalarda önyargılı ve duygusal içeriklerin daha çok ilgi çektiği (Jaques, Islar ve Lord, 2019; Marsh, 2017; Karagöz, 2018 ve Block, 2019) ve bu durumun insanların kendi gerçeklerini yaratmasına, hakikate olan ilgisini kaybetmelerine ve kendilerininkiyle uyumlu görüşlere yönelmelerine neden olduğu (Keyes, 2017, Sawyer, 2018 ve Güven, 2020) vurgulanmıştır.

"Hakikat ötesi"ni ilk kez kullanan Steve Tesich (1992) kamouyonun yalan karşısındaki duyarsızlığına dikkat çekmiştir. Artık siyasetçiler yalan söylerken rahattır. Çünkü kamuoyu kendini iyi/güçlü hissetmek ile hakikat arasında bir seçim yapmaya yönlendirilmiş ve yalan saklanmayan bir hal almıştır. Tesich ile benzer bir yaklaşım, Keyes (2017)'in kavrama yeniden popülerlik kazandırdığı *Post-Truth Era* isimli kitabında da görülmektedir. Keyes, hakikat ötesi çağı özgün kılan şeyin toplumun

[1] Literatürde *Truth* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak hakikat, doğruluk ve gerçeklik sözcükleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Erdem, 2012; Tepe, 2016 ve Anlı, 2011). Bu nedenle tez çalışması içerisinde hakikat sözcüğü yerine zaman zaman bu sözcükler de kullanılmıştır.

seçkinlerinin ve genel kamuoyunun yalanla kurduğu ilişkideki değişim olduğunu savunmuştur. Bu çağın insanları artık yalanı önemsememektedir.

Hakikat ötesi çağın insanları yalanlar, duygular ve ön yargılarla değerlendirme yapmanın ötesinde epistemik açıdan güvenilmez diğer faktörlere daha fazla önem vererek hakikate karşı kayıtsız kalmakta (Zackariasson, 2018) ve uzmanlara, entelektüellere ve resmi kaynaklara karşı güvensizlik beslemektedir (Gardner, 2011; Harsin, 2018 ve Zackariasson, 2018). Bu durumun temel nedenlerinden biri artık insanların kendi duygularına hitap eden "duygusal hakikatlere" inanma eğilimi göstermeleridir (Harsin, 2018a ve McIntyre, 2018). Hakikat ötesi çağın ve insanların özellikleri ele alınırken hakikatin algılanma biçimindeki değişiklik, insanların yalanla kurdukları ilişki, teknolojik gelişmelerin etkisi, güç ve bilgi oyunları gibi pek çok değişken gündeme getirilmiştir.

Hakikat ötesi, gerçek[2] ile gerçek olmayanın sınırlarının tam olarak çizilemediği, gri ve muğlak bir alana denk düştüğü için yalan ve sahte haber kavramları da konuyla ilgili akademik tartışmalara dâhil olmuştur. "Hakikat ötesi yalan ya da sahte haber ile aynı anlama gelmemekle birlikte birbiri ile iç içe geçmiştir" (Duffy ve Ranautta-Sambhi, 2018; Geçer ve Özmen, 2018 ve Karagöz, 2018). Sahte haberler ile hakikat ötesi belirli bir bakış açısını destekleyen ve buna meydan okuyan karşıt görüşleri göz ardı eden, kendi gerçeklerine uyan enformasyonları kullanma yönünde ortak eğilim gösteren (McManus ve Michaud, 2018 ve Jaques, Islar ve Lord, 2019) durumları açıklamak için kullanılan iki kavramdır. Şüphesiz ki sahte haber, habercilik kadar eskidir. Hakikat ötesi ile birlikte güncel bir kavram olarak ele alınmasındaki en önemli neden dijital ortamlardaki yayılma hızıdır.

Bu çalışmada insanların sosyal medya bilgileri aracılığıyla inşa ettikleri hakikat anlayışı ile yüz yüze ya da gündelik hayat deneyimleriyle edindikleri bilgi arasındaki ilişki kurma biçimlerini ve bu ilişkinin sonucu olarak nasıl bir hakikate ulaştıklarını

[2] Hakikat, gerçek ve doğru arasındaki ilişkiyi açıklamak gerekirse gerçek, zihinden bağımsız var olan; hakikat bu gerçeğin zihindeki yansıması; doğru ise gerçekle hakikat ifadesinin uygunluğudur.

araştırdım. Bir enformasyon kaynağı olarak internetin rolünün, alternatif bir enformasyon kaynağının da sürece dâhil olması ile daha iyi anlayacağını düşündüm. İnternet eğitim, yaş, cinsiyet, meslek, coğrafya, etnik köken gibi ayrımlar göz etmeksizin geniş bir insan grubunun enformasyon kaynağı halini almıştır. Bu nedenle kapsayıcılığı oldukça geniş olan gündelik yaşantıyı, internete alternatif bir enformasyon kaynağı olarak değerlendirdim. Üretilen bilgilerin rollerini, o bilgilere verilen önemi ve kullanım biçimlerini ortaya koyabilmek için, araştırmayı çevrimiçi ve çevrimdışı bu iki mecrada da düzenli paylaşım yapılan ya da karşılaşılan bir konu ekseninde inşa etmeyi gerekli buldum.

2011 yılında Suriye'de yaşanmaya başlayan iç savaş ile Türkiye gündemine gelen ve 2014 yılından sonra ülkemize giriş yapan Suriyeli göçmenler gündelik hayatın ve çevrimiçi ortamların gündeminde yoğun bir biçimde yer bulmuştur. Türkiye'deki yerel halkın Suriyedeki iç karışıklığın kurbanları, sınırlarda bekletilen mazlumlar ve denizde boğulan bebekler üzerinden tanımaya başladığı Suriyeliler hakkında sosyal medyada pek çok paylaşım yapılmıştır. Buna karşın zaman içerisinde yaşanan kitlesel göçe bağlı olarak çevrimiçi ve çevrimdışı ortamdaki görünürlüklerinin artmasına bağlı olarak da olumsuz içerikler ve sahte haberler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle sosyal medya sahte haberlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Sosyal medyada Suriyeli göçmenler hakkında sahte haber ve içeriklerin yanı sıra nefret söyleminin yaygınlığı dikkat çekici düzeydedir. Kullanıcılar kimi zaman hükümet politikalarını eleştirmek, kimi zaman gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları "ötekinin" sayısal çoğunluğundan duydukları rahatsızlıkları ifade etmek amacıyla bu türden içerikleri oluşturmakta ve/veya dolaşımını artırmaktadır. Sosyal medya gündeminde hileli akıl yürütme, okuyucunun bilgisizliğinden yararlanma, ötekileştirme, mağduriyet, var olmayan tehdit icat etme, sahte tanık gösterme gibi yöntemler kullanılarak ötekileştirilmiştir(Göncü ve Sim, 2019). Suriyeli göçmenler haber içeriklerinde sayısallaştırarak nesneleştirilme, mali yük olarak değerlendirilme (Doğanay ve Keneş, 2016), suçlu olarak temsil edilme (Taş ve Taş, 2018; Erdoğan, 2014 ve Şen, 2017),

yardıma muhtaç zavallılar olarak tanımlanma(Göker ve Keskin, 2015; Efe, 2015; Erdoğan, 2014 ve Artar, 2019) ve ayrıcalıklı bir grup olarak niteleme (Taş ve Taş, 2018) yöntemi ile yaygın biçimde ötekileştirilmiştir.

Sosyal medyadaki temsillerin hakikat algısını şekillendirmedeki rolünü de dikkate alarak araştırmayı Türkiye gündeminde ve sosyal medyada 2011 yılından itibaren yer bulan ve sosyal hayat içerisinde de sıklıkla karşılaşılan geçici koruma altındaki Suriyeliler kapsamında tasarladım. Kendileriyle yakın temas halinde olan yerel halkın Suriyeli göçmenler[3] ile ilgili bilgi üretme süreçlerinin analiz edilmesinin araştırma sorularının yanıtlarını aramak için uygun bir zemin oluşturduğunu düşünüyorum.

Buradan hareketle Suriyeli göçmenler ile gündelik hayat içerisinde temas kurabilen, yaşantıları ve hakları ile ilgili olarak bilgiye erişim imkânı olan kişilerin göçmenler hakkında bilgi edinme yollarını ve buna bağlı olarak bir gerçeklik oluşturma biçimlerini sorunsallaştırdım. Sosyal medyanın ve gündelik bilginin bu süreçteki rolünü, sahte haberlere karşı geliştirilen yaklaşım ile sosyal medyada yer bulan sahte haberlerin iki grubun ilişkisindeki rolünü bu araştırmanın asli soruları olarak belirledim.

Oldukça kapsamlı ve analiz edilmesi emek isteyen bu soruların cevabını aramak üzere yerel halk ile göçmenlerin birlikte çalıştığı Ankara Ulus'ta bir çanta üretim atölyesinde etnografik gözlem ve yerel çalışanlar ile mülakat yaptım. Başlangıçta araştırmamı yalnızca geçici koruma altındaki Suriyelileri merkeze alarak tasarladım. Ancak saha araştırmasını yaptığım çanta atölyesinde farklı ülkelerden gelerek Suriye üzerinden Türkiye'ye giriş yapan göçmenlere ilişkin verilere de ulaştım. Farklı kaynak ülkelerden gelen göçmenlerin yerel çalışanlarla etkileşimini gözlemek, Suriyeli göçmenlere yönelik özgün yaklaşımları görebilmem için eşsiz bir fırsat sundu. Ayrıca ülkemizdeki göçmenler Suriye meselesi ve Suriye üzerinden gerçekleşen göçlerle birlikte çevrimdışı ve çevrimiçi ortamların gündeminde yer bulmuştur. Bu ortamlardaki

[3] Göçmen sözcüğü hukuki bir statüyü ifade etmek için değil, yerel halktan ayrı bir grup olarak tanımlamak için kullanılmıştır. Nitekim mevzuat gereği Suriye sınırından giriş yapanlara taraf olunan anlaşmalar gereği göçmenlik statüsü verilmemektedir.

değerlendirmeler özellikle Suriyeli göçmenler üzerinden yürütülmüştür. Bu anlamda çıkış noktamdan uzaklaşmadan ancak veri düzeyinde daha da zenginleşerek araştırmayı tamamlama şansı yakalayabildim. Akabinde görüştüğüm kişilerin sosyal medya hesaplarını içerik analizi yöntemi ile analiz ettim. Çevirimçi ve çevirimdışı alanlardan elde ettiğim verileri ayrı ve birlikte analiz ederek araştırma sorularının cevaplarına ulaşma imkânı yakaldım.

Hakikat ötesi olgusuna ilişkin görgül verilerden önce araştırma soruları ile uyumlu bir biçimde kavramsal çerçeveyi çizmek önemlidir. Sekiz bölümden oluşan bu araştırmanın ilk bölümünde araştırmanın ana kavramları olan hakikat, yalan ve hakikat ötesi ile ilgili bilgi verdim. Hakikat kavramına ilişkin beş ana yaklaşım çerçevesinde teoriler geliştirilmiş olsa da kavramsal odağımı hakikat nesnesi ile onu algılayan özne arasındaki uygunluk ilişkisinde tuttum. Başlangıç noktasında olgu ile söylemin uygunluğu üzerinden ele aldığım hakikat algısının merkezi zamanla hakikat nesnesinden dile kaymış ve hakikat ötesi bir ortamın doğmasına neden olmuştur. Hakikat ötesi ile ilgili olarak alternatif bir gerçeğe vurgu yapan pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımların büyük ölçüde durumu tarif ettiğini kabul ederek, hakikat ötesi düşünce sisteminin durumlara ve konulara göre değişiklik gösterdiğine dikkat çekmek üzere kavramın bazı hakikatlere ve hakikat söyleyicilerine[4] karşı ön yargı, duygu durumu ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan seçili duyarsızlık şeklinde tanımlanması gerektiğini savunuyorum.

Hakikat ötesi düşünce ikliminin oluşmasında önemli bir mecra olan sosyal medya, hakikat ötesinin önemli argümanlarından biri olan sahte haber ve hakikat ötesinin sahte haberle ilişkisini ikinci bölümde ele aldım. İletişimin dijitalleşmesi, sosyal medya platformlarında paylaşılan ve derlenen kişisel veriler, algoritmalar, kodlar ve yazılımlar ile tahmini çözümlemeler yapılması, bireysel hakikatlerin kurulmasında önemli bir etken olmuştur. Bu mecrada içerik üretim ve dağıtımında etkili olan küçük grupların gerçek dışı iddiaları inanılmaz bir hızla kalıcı hale gelmektedir. Bu görüşten hareketle sosyal

[4] İngilizce kaynaklarda *truth teller* olarak geçen bu kavram uzman, akademisyen ve resmi kaynakları ifade etmek için kullanılmıştır.

medyanın hakikat ötesi düşünce sisteminin güçlenmesinde önemli bir etken olduğunu düşünüyorum.

Suriye'de on yılı aşkın süredir yaşanan karışıklıklar, yaşanan gelişmelerin geleneksel ve yeni medya aracılığı ile düzenli olarak aktarılması ve yorumlanması, yaşanan göç dalgası ve Suriyeli göçmenler ile karşı karşıya gelmeleri nedeniyle kamuoyunun geçici koruma altındaki Suriyeliler hakkında görüş ve önkabulleri oluşabilmiştir. Bu tez çalışmasının konusunun, uluslararası ilişkiler çerçevesindeki Suriye meselesinden bağımsız ele alınamayacağı düşüncesi ile üçüncü bölümde Suriye meselesinin sosyo-politik bağlamını kısaca açıkladım. Diğer taraftan Türkiye açısından konu yalnızca uluslararası ilişkiler ile sınırlı kalmamıştır. Dört milyona yakın Suriyeli göçmenin bulunması konuyla ilgili ulusal mevzuatın oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Türkiye'deki Suriyeliler hakkında genel bilgilerin yanı sıra tabi oldukları yasal mevzuat hakkında da bilgi verdim. Kavramsal ve hukuki zemini oluşturulan bu çalışmanın araştırma tasarımına ve saha araştırmasına ilişkin bilgileri dördüncü bölümde paylaştım.

Yerel halk Suriyeli göçmenler ile ilgili bilgileri yüz yüze iletişim ve sosyal medya kanalıyla edinmektedir. Her ne kadar birbiri ile iç içe geçmiş iki mecra olsalar da özgün yanlarının ortaya konması için bu iki alanın ayrı ayrı ele alınması ve anlaşılmaya çalışılması gerekmektedir. Beşinci bölümde, etnografik gözlem, mülakat ve anket çalışması sonucunda elde edilen saha bulgularını sundum. Böylece çokkültürlü bir ortamda farklı kültürel özelliklerin inşa ediliş ve bu inşanın iletişime yansıma biçimlerini ortaya koyabildim.

Altıncı bölümde yerel çalışanların sosyal medya hesaplarını analiz ederek yerel çalışanların çevrimiçi ilgi alanları ve yaklaşımlarını inceledim. Doküman analizi yöntemi ile elde edilen verileri içerik analizi yöntemi ile yorumladım. Facebook'un akışının yalnızca kullanıcıların etkinliklerini göstermesi nedeniyle yerel çalışanların sosyal medya hesaplarında Suriye'den gelen göçmenlere dair karşılaştıkları içeriklere ilişkin veri

sunmak mümkün olmasa da sosyal medya etkinlikleri ve kendilerini ifade etme biçimlerine ilişkin anlamlı verilere ulaşabildim.

Yedinci bölüm önceki iki bölümde ayrı ayrı analiz ettiğim bu çevrimiçi ve çevrimdışı alanların etkileşimini ortaya koyduğum bölüm olmuştur. Farklı mecralardan çoklu yöntemlerle topladığım ve yorumladığım verileri, betimsel düzeyde analiz ettim. Böylelikle tezin araştırma problemi olan "Sosyal medyadan edinilen bilgilerin hakikat algısı üzerindeki yansıması ve sosyal medya kullanıcılarının gerçek bilgiyi arama yönelimi nedir?" sorusunun yanıtını bulmaya çalıştım. Sonuç bölümünde ise öne çıkan çarpıcı sonuçları aktardım. Yerel çalışanların "inanmadan etkilendikleri" yalan sosyal medya içerikleri, kişisel hakikatlerinin kurulmasında etkili olmuştur. Kişisel inançları, ideolojik yönelimleri, siyasi kimlikleri, dönemsel ruh halleri hakikat oluşumlarının oluşumunda etkili olmuştur. Bu kişiler sahte haberleri güvenilmez bulsalar ve onlara inanmadıklarını iddia etseler de sahip oldukları siyasi görüşlere ve önyargı düzeylerine bağlı olarak bu içeriklerden etkilenmekte ve onları gerçek kılmaktadırlar.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Hakikat Ötesine Gelmeden: Hakikat ve Yalan Üzerine

1.1.1. Başlıca Hakikat Kuramları

Hakikat ile ilgili olarak pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar genel olarak nesnel/insan iradesinden bağımsızlık (İsi, 2015: 193; Tepe, 2016: 29; Çalışlar, 1991: 199), gerçeğin ya da olgunun zihindeki yansıması (Hançerlioğlu, 1997: 276; Çalışlar, 1991: 199; Çağrıcı, 1997: 177; Hızır, 1955: 59), doğru/doğrulanan (Çalışlar, 1991: 199; Çağrıcı, 1997: 177), bilginin çürütülemeyecek öğesi (İsi, 2015: 193), görecelilik (İsi, 2015: 193; Becermen, 2010: 361) ve bilgi (Gardner, 2011: 37) unsurları ön plana çıkmaktadır.

"Mutlak hakikat var mıdır, hakikat ne oranda görecelidir, hakikat olgunun aynası mıdır?" türünden sorular felsefi tartışmaların odağındadır. Harun Tepe (2016) bu sorulara verilen cevaplar neticesinde geliştirilen felsefi yaklaşımları uygunluk (*correspondence*), tutarlılık (c*oherence*), öznelerarası (*intersubjectivity*), taşırıcılık (*redundance*) ve pragmatik hakikat kuramları altında tasnif etmiştir[5].

Uygunluk, doğruluk kuramları arasında en eski, bilinen ve kabul göreni olmuştur. Hakikatin, üzerinde konuşulan nesne/olay/durum ile söylenilen sözün uygunluk ilişkisi olduğu kabul edilmektedir. Düşünce ile varlık, nesne ile özne, bilgi ile gerçeklik, dil ile dünya, yargı ile varlık, kanı ile olgu gibi farklı iki ucun uygunluğu kabul edilmektedir (Tepe, 2016: 100). Bu yaklaşıma göre hakikat ilişkiseldir, düşüncedeki simgelerin dış dünyada bulunan şeylerle ilişkisidir (Günday, 2003:189).

[5] Harun Tepe'nin yapmış olduğu beşli sınıflandırma, bu tez çalışmasında hakikat kavramına ilişkin ana çevrçeveyi oluşturmamda belirleyici olmuştur. Tepe'nin sınıflandırmasını izleyerek kuramlara yönelik açıklama ve tartışmaları paylaştım.

Wittgenstein'in birinci dönem felsefi yaklaşımı[6] uygunluk ilişkisini yansıtmaktadır. Bu dönemde doğru ya da yanlış ifadeleri, sözün hakikat ile kurduğu ilişkide ortaya çıkmaktadır. Hakikat, dil ile dünya arasındaki uygunluk ilişkisidir (Günday, 2003: 189 ve Tepe, 2016: 69). Bilgi oyununun kuralları tüm oyuncular tarafından yeterince iyi anlaşılmakta ve böylece ilgili herkes için aynı şeyi ifade etmektedir (Fuller, 2018: 42).

Wittgenstein (2018)'a göre tümce gerçekliğin bir resmidir (*Bild*). Tümce gerçekliğin biz onu nasıl düşünüyorsak öyle bir taslağıdır (4.01). Resim gerçeklikle uyuşur ya da uyuşmaz. Ona uygundur ya da değildir; doğrudur ya da yanlıştır (2.21). Bir tümce onunla öyle olduğunu söylediğimiz durum öyle ise doğrudur (4.062). Bir resmin doğru ya da yanlış olduğunu bilmek için onu gerçeklik ile karşılaştırmamız gerekmektedir (2.223).

Asırlardır sürdürülen tartışmalarda hakikatten farklı şeyler anlaşılmış olsa da nihai olarak uygun düşme ilişkisi varsayılmıştır. 19. ve 20. asrın sonlarında uygunluk ilişkisinin sorgulanması ile tutarlılık, uylaşım ve görüş birliği kavramları tartışmaya dahil olmuştur (Tepe, 2016: 99).

Hakikati nesnelerle ifadeler arasındaki uygunluk ile açıklayan bu yaklaşıma pek çok eleştiri yöneltilmiş, ortaya koyulan alternatif kuramlar arasında en ön plana çıkan *tutarlılık kuramı* olmuştur. 20. yüzyılda tutarlılık kuramını ortaya atan ilk teorisyen Francis Herbert Bradley'dir (Tepe, 2016: 119-120).

---

[6] Daha sonraki Wittgenstein ise "hakikat ötesi" yönelimini yakalamaktadır (Fuller, 2018: 43). Tümcenin gerçekliğin resmi olduğu görüşünden uzaklaşarak, dil üzerine odaklanmıştır. Hakikati dil oyunu (*Sprachspiel*) teorisi çerçevesinde ele almaya başlamıştır. Bir sözcüğün anlamı (*Bedeutung*) onun bir çeşit kullanımıdır. Bu sebeple anlam ve kural kavramları arasındaki uygunluktan bahsetmek mümkündür (Tepe, 2016: 72-75). Bilgi oyunu kurallar tarafından belirlenmemektedir. Kabul edilen referans çerçevesine bağlı olarak aynı kanıtın farklı şekillerde ağırlıklandırılabileceğini ve bunun da dünya görüşünde radikal bir değişime yol açabileceğini savunmuştur (Fuller, 2018: 43).
Kesinliğe, kesin kanıta ve kesin hakikate karşı çıkan, göreceliliği savunan Wittgenstein, "Ben öyle olduğunu biliyorum" sözünü "O öle" ifadesinin izleyeceğini ve ikincisinden de şüphe edilmeyeceğini söylemiştir (1969: 25e). Kesin kelimesi ile tam bir inancı, tamamen şüphe yokluğunu ifade etmekte ve böylece diğer insanları ikna etmeye çalışmaktayız. Bu öznel bir kesinliktir… Kesin kanıt, kesin olarak kabul ettiğimiz şeydir, şüphesiz hareket ettiğimizin kanıtıdır. Bir önerme, olgu ya da durum için doğru ya da yanlış ifadesinin kullanılması, "gerçeklerle uyuşuyor ya da uymuyor" demektir ve yanıltıcıdır. "Önerme doğru ya da yanlıştır" demek, bu önermeye karşı ya da önermeye destekleyecek şekilde karar vermek demektir (Wittgenstein, 1969: 27e).

Bradley(1907: 165-166)'e göre hakikat farklı bireylerin fikirleri arasında mutabakat anlamına gelmektedir. Bu anlaşma bir kişi veya grup tarafından yapılmamaktadır. Bu nedenle hakikatin insanların orijinal bir gerçeği takip etmesinden kaynaklandığı düşünülebilmektedir. Hakikatin şeylerin bir kopyası olduğu görüşünü kabul etmeyen Bradley, kopyalanacak gerçeklerin bilinen somut bütünün bir yönünü soyutladığını, bu yönü kendi başına gerçek olarak sunan bir zihin tarafından üretildiğini, bu nedenle de kopyalama ile hakikate ulaşılamayacağını savunmuştur.

Bradley'e göre benzeşme hakikat için temeldir. Ayrıca hakikati arayan kişi nesneyi takip etmelidir. Bilgi hakikatten ayrılamamakta ve ayrı bir unsur olarak değerlendirilmemektedir. Hakikat hayatın içindedir, bu nedenle bir kopyalamadan bahsetmek saçmadır (1914: 121-122).

Uygunluk kuramına yöneltilen eleştirilerden ortaya çıkan bir diğer yaklaşım *öznelerarası hakikat kuramı*dır. Tutarlılık kuramında hakikat, önermelerin içinde yer alırken öznelerarası hakikat kuramında önermeleri oluşturan bireyler merkezi konumdadır, bilgi özneleri asli dayanak olarak değerlendirilmektedir. Dilin felsefenin evrensel aracı olarak yeterince önemsenmediği değerlendirilmiş ve dil ile hakikat arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bu bağlantının kurulması ile öznelerarasıcı kuram doğmuştur. Charles Sanders Pierce, bu bağlantıyı kuran ilk kişidir (Tepe, 2016: 145).

Peirce, hakikat ve hakikatin gelecekte kendini gerçekleştirmesine dayanan "bir şeyin doğru olarak kabul edilmesini" ve şüpheler arasındaki karmaşık ilişkiyi göz önünde bulundurmuştur. Düşünceler, tecrübeye dayanan gerçeklerin gözlenmesi sonucunda doğmakta ve bu nedenle işaretsel (semiyotik) bir yapısı bulunmaktadır (Duman, 2019: 38). Tecrübe, yanlış fikirleri filtrelememizi sağlamakta ve hakikatin yolunu bulmasına izin vermektedir (Houser ve Kloesel,1992: XXXIV).

Hakikat, insanların onunla ilgili düşüncelerinden bağımsızdır. Şeyler hakkındaki gerçek, neyin gerçek olduğuna dair bir tanımdan başka bir şey değildir. Öyleyse gerçek

olan, son görüşte düşünülecek şeydir: hakikatten kastedilen şey, nihayetinde araştıran herkes tarafından mutabık kalınacak olan görüştür. Ancak uzlaşılan her şeyin hakikat olmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Hakikat, bilimsel yöntemi izleyen araştırmacılar tarafından keşfedilmektedir, ancak icat edilmemektedir (Perez ve Mayorga, 2007: 94-98).

Nesneler hakkında bir fikir birliğine doğru ilerleme, çekim gücü kadar gerçek bir kuvvet veya yasadır. Nasıl ki düşme nesneleri dünyanın merkezine doğru yönlendiren bir eğilimse, düşünce tek bir yöne – hakikate -yönlendirilmektedir. Çok sayıda görüş ve olası açıklamalara rağmen erişilen uzlaşıyı dikkate alan Pierce, hakikat yönüne sürülmenin insanların kaderi olduğunu ve bu nedenle de yeterince zamanı olanların büyük olasılıkla hakikate varacağını savunmuştur (Perez ve Mayorga, 2007: 145).

Taşırıcılık kuramı, çağımızda hakikat tartışmalarında hâkim ekseni oluşturan dilsel çözümsel kuramlar arasındadır. Bu kuram, uygunluk kuramına bir seçenek sunmayı amaçlamamıştır. Daha ziyade uygunluk kuramını eleştirmeyi, temelindeki varsayımın yanlışlığını veya doğruluk ifadelerinde olduğuna inandığı taşırılığı göstermeyi hedeflemiştir (Tepe, 2016: 179-180). Bu kurama göre hakikat, ifadelerimizin bir özelliği değildir ve ona uygunluk, tutarlılık, garantili iddia veya fayda gibi metafiziksel olarak derin bir tanım verilememektedir (Dokic ve Engel, 2003: 18).

20. yüzyılın düşünsel bir ürünü olan bu kuramın kurucusu Frank Plumpton Ramseydir. Hakikat ve olasılık Ramsey'in tüm makalelerinin öncü kavramları olarak kabul edilmektedir (Dokic ve Engel, 2003: 6). Ramsey, uygunluk teorisini hakikatin kendisini değil teorideki konumu nedeniyle eleştirmektedir (Glanzberg, 2018: 185). Ramsey'e göre hakikat bir özellik (veya ilişki) değildir ve analiz edilememektedir (Morvan, 2004: 707). Ramsey hakikat uygulayıcısının boşluğunu tartışmamaktadır. Amacı daha çok bir yandan gerçek ile yanlış arasındaki bağlantıları, diğer yandan yargı, inanç ve iddia kavramlarını açıklamaktır (Frápolli, 2005: 5).

Ramsey, hakikati yanlıştan ayırt etmenin yanılmaz yolunu öğrenmekten ziyade, sadece hakikat kelimesinin anlamını ortaya koymayı amaçlamıştır (1991: 6). Hakikat ve yanlışlık önermelere atfedilmektedir. "Sezar'ın öldürüldüğü doğrudur" önermesinin anlamı, Sezar'ın öldürülmesinden başka bir şey değildir. Aynı şekilde "Sezar'ın öldürüldüğü yanlıştır" önermesinin anlamı da Sezar'ın öldürülmediği anlamına gelmektedir. Hakikat, kimi zaman vurgu yapmak için veya üslupla ilgili nedenlerle veya argümandaki ifadenin işgal ettiği konumu belirtmek için kullanılan bir ifadedir (Ramsey, 1927: 4). Bir diğer deyişle hakikat vurgusu zorunlu değildir ve ortadan kaldırılabilmektedir. Taşırıcılık kuramına bazen bir yok olma teorisi veya doğru (veya yanlış) kelimesinden kurtulmayı ve onu dilimizden çıkarmayı önerdiği için bir hakikat yok teorisi denilmektedir (Dokic ve Engel, 2002: 19).

Fikirler ve ifadeler genellikle kendi başlarına değil, algılama, hafıza, çıkarım veya tahmin gibi bazı zihinsel süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Mantıkçı, çıkarım veya argüman olarak bilinen belirli fikir oluşturma yöntemiyle onaylanan çıkarımlar, 'doğru' ve 'geçerli', 'sağlam' veya 'rasyonel' olarak adlandırılmaktadır (Ramsey, 1991: 3).

Diğer hakikat kuramları gibi *pragmatik hakikat kuramı* da uygunluk kuramına alternatif olarak ortaya koyulmuştur. Hakikati, bir hakikat sahibi ile bir hakikat yapıcı arasındaki statik bir ilişki olarak görme eğiliminde olan uygunluk teorilerinin aksine, pragmatik hakikat teorileri hakikati, insanların davranışlarının bir işlevi olarak görme eğilimindedir (Zalta, Nodelman, Alben ve Anderson, 2019: 1).

Tohumları Charles Pierce'ce atılan ancak William James ile güçlü bir felsefi akım halini alan (Schwartz, 2012: 9) pragmatik hakikat kuramına göre, hakikatin tek başına bir önemi yoktur, sadece herhangi bir kuramın doğru olmasının davranışsal olarak ne türden değişikliklere neden olacağı belirleyicidir (Tepe, 2016: 195).

James, hakikat sözcüğünün fikrin bir özelliğini temsil etmesine izin verilmesini ve onu bilinen bir nesneyle bağlantılı bir şey yapmaya son verilmesi gerektiğini

savunurken; fikrin gerçek olduğunu iddia etmek için o fikrin işe yaraması, başarılı bir şekilde çalışması gerektiğini vurgulamıştır (1987: 828). Hakikat ile yararlılık arasındaki ilişkinin simetrik olduğunu savunurken "doğru olduğu için faydalı" ya da "faydalı olduğu için doğru" ifadelerinin geçerli olduğunu kaydetmiştir. Hakikat meselesi bu nedenle tatmin edici olanla kesinlikle aynıdır (Schwartz, 2012: 96).

James, pragmatist ve pragmatizm karşıtlıklarının uyuşmazlıklarının çoğunun, hakikat kelimesinin neyi ifade etmesi gerektiği üzerine olduğunu; çünkü pragmatistler ve pragmatizm karşıtlıklarının var olan nesnelere, tıpkı onlar hakkındaki düşüncelerimize inandıkları gibi inandıklarını savunmuştur. Pragmatistler hakikatten bahsettiklerinde, sadece fikirler hakkında bir şeyi kastederken; pragmatizm karşıtları ise çoğunlukla nesneler hakkında bir şeyler ifade etmektedirler (James, 1987: 826).

James'e göre hakikat bazı fikirlerimizin ürünüdür (1907: 71). Bir fikrin hakikati, onun doğasında bulunan durağan bir özellik değildir. Gerçekleşmekte, olaylar tarafından gerçekleştirilmektedir. Doğruluğu aslında bir olaydır, bir süreçtir, bir diğer deyişle kendini doğrulama ve diğerleri tarafından doğrulanma sürecidir. Geçerliliği, doğrulama sürecine bağlıdır (James, 1987: 823). İnsanların birbirinin doğrulamasını kabul ederek hakikat ticareti yaptıklarını söylemiştir. Hakikat çoğunlukla bir inanç sisteminde yaşamaktadır. Hiçbir şey onlara meydan okumadıkça düşüncelerimiz ve inançlarımız geçerlidir (James, 1907: 74).

James'e göre mutlak gerçek, soyut bir idealleştirmedir. Mutlak gerçekleri, kalıcı ya da ebedi kalma gücüne sahip olduğunu varsaymaya cesaret ettiğimiz kararlı inançlar olarak düşünmek yeterlidir. Bu, onları alt üst etmeye yetecek deneyimlerle karşılaşmayacaklarına dair bir tahmindir (Schwartz, 2012: 113). James, örneğin, "metal asitte çözülür" gibi bilimsel bir yasanın, yalnızca örneklerine ilişkin deneyimimizi özetlediğini savunmuştur (Mounce, 2010: 50).

Hakikat kuramlarında “doğru” kavramı ön plana çıkmaktadır. Aristoteles'e göre "Olanın olmadığını veya olmayanın olduğunu söylemek yanlış, olanın olduğunu veya olmayanın olmadığını söylemek doğrudur." (Tepe, 2016: 38). “Doğru” kavramını, uygunluk kuramının hakikati ele aldığı şekliyle tanımlayan düşünürler olmuştur. Örneğin; Nicolai Hartmann’a göre, nesneye ait bilinç imgesinin (*Bild*), nesne ile uyumlu olması doğru, uygunsuzluğu ise yanlışlık veya hatadır (Tepe, 2016: 29). Bir anlatım, esas olarak ve kendi alanı içinde, olayların gerçek düzenini yeniden sunuyorsa doğrudur (Joachim, 1906: 7).

Bu türden bir tanımlama kesinliği olan bir “doğru” kavramını çağrıştırmaktadır. Ancak ifadelerin tamamı kesin bir şekilde doğru veya yanlış olarak sınıflandırılamamaktadır. Bazı edebi sözler, ‘kırmızı bir güldür aşkım’ gibi pek çok ifadenin şimdi veya daima belirsiz olduğunu akılda tutmak gerekmektedir (Gardner, 2011: 37). Carnap (1949: 119), doğruluğun derece olarak farklılıkları olabileceğini; doğrunun/doğruluğunun bilinmesi, doğrulanmış, onaylanmış, yüksek derecede onaylanmış, güvenceyle iddia edilmiş (*warrented as assertible*) gibi farklı düzeyleri olabileceğine de dikkat çekmiştir. “Doğru” ve “onaylı” (onaylandı, bilimsel olarak kabul edildi) arasındaki fark önemlidir. Alışılmış anlamında doğru, zamandan bağımsız bir terimdir. Bununla birlikte onaylamak zamana bağlıdır. Kaufmann (1948: 298)’a göre bu ifadenin metodolojik olarak kayda değer anlamı "şu anda garantili olan (doğrulanmış, onaylanmış, bilinen) bir iddianın doğru olması gerekmemektedir, şu anda garantili olan, kalıcı olarak garanti edilmemelidir"dir.

Hakikat kavramına ilişkin olarak sunulan felsefi tartışmalarda, odak zaman içerisinde hakikat nesnesi ile öznenin ilişkisinden, özneye ve daha sonrasında dile kaymaktadır. Mutlak hakikat olgusundan vazgeçilerek, soyut ve pragmatist bir anlayışa gidiş, hakikat kavramının önemini kaybetmesine neden olabilecektir.

Hakikat kavramının insanların ve toplumların hayatlarında halen önemli bir yere sahip olması gerektiği inancıyla; kavramsal olarak odağımı hakikat nesnesi ile onu algılayan özne arasındaki uygunluk ilişkisinde tutuyorum. Düşünce ile varlık, nesne ile özne, bilgi ile gerçeklik, dil ile dünya, yargı ile varlık, kanı ile olgu gibi farklı iki ucun uygunluğunda belirleyici ölçüt olarak Arsitoteles'in doğruluk tanımını benimsiyorum.

Bilimsel çalışmalar ile kesinliği kanıtlanan ancak daha sonradan yanlışlanan pek çok bilgi bulunmaktadır. Ayrıca doğruluğun farklı dereceleri olduğunu (Carnap, 1949: 119) ve anlamsız ya da şiirsel söylemler gibi bazı ifadelerin doğru ya da yanlış olarak nitelendirilemeyeceğini (Gardner, 2011: 37) de kabul ediyorum. Bu nedenle tüm zaman ve mekânlarda geçerli olduğu varsayılan mutlak hakikat anlayışı yerine, o dönemin ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel koşullarının ürünü olan yani zaman içerisinde değişebilecek ve içinde bulunduğu zamanda nesnel olarak karşılığı olan gerçeklikleri hakikat olarak kabul etmeyi tercih ediyorum.

Nitekim bu çalışmada çağımızın teknolojik gelişmeleri sonucunda ortaya çıkan ve yaygınlaşan "sosyal medya", 2016 yılı itibariyle akademik anlamda da popülerleşen "hakikat ötesi" kavramı ile son on yılda yaşanan gelişmelerin gündeme getirdiği "göçmenler" araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Sosyal medya paylaşımlarının birlikte çalışılan göçmenlere ilişkin algı, tutum ve nihayetinde davranışlarının şekillenmesindeki rolü araştırırken, olgu ile algının birbiri ile uyumluluğunu esas alan uygunluk kuramı, teorik altyapı açısından çalışma ile uyumludur. Bu araştırmada "sosyal medya paylaşımlarının etkisi"ni, yerel çalışanlar tarafından ifade edilen ve/veya diğer çalışanlar tarafından gözlemlenen düşünce, tutum ve davranış değişikliklerini karşılayacak biçimde ele aldım.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının gündelik yaşantıları içerisinde deneyimledikleri, edindikleri bilgilerin göçmenler ile ilgili hakikatler (yasal düzenlemeler ile edindikleri temel hak ve sorumlulukları, resmi olarak karıştıkları suç oranları vs.) ile

uyumluluğu/uyumsuzluğu, bu durumun doğmasında sosyal medyanın rolünün araştırılması uygunluk kuramını hakikate ilişkin analizlerimde temel almama neden olmuştur.

1.1.2. Yalana dair etik tartışmalar

Doğrunun karşıtı olarak kullanılan sözcüklerden biri olan yalanı tanımlamak için ilk girişim, Aziz Augustinus tarafından yapılmıştır. Aziz Augustinus'a göre yalan, bir görüşü zihninde tutarak ve düşüncenin farklı anlama gelecek şekilde kelimelerle veya başka herhangi bir dışsal tezahürle ifade edilmesidir (Li ve Yuan, 2020: 33). Yalanın "aldatma niyetiyle söylenen yanlış bir ifade" şeklindeki tanımı, onu takip eden [ve konuyu etik boyutu ile ele alan] yalan teorileri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur (Ramsey 1985: 514).

Aziz Augustinus'un yalan söyleme teorisinde ortaya koyduğu vurgu, "yalancının zihninde olup bitenler" üzerinedir (Gramigna, 2013: 454). Yalan, ona inanmayan birinin, bir başkasının inanmasını sağlamak niyetiyle ortaya koyduğu bir ifadedir. Tanımda 'ifade, önerme ve söz', 'konuşmacının inançsızlığı ya da inanç eksikliği' ile 'konuşmacının niyeti' öne çıkan unsurlardır. Bu üç unsur arasında üzerinde durulması ayrıca gereken niyettir. Niyet önemlidir. Konuşmacı, birisini kendisinin inanmadığı bir şeye inandırmaya niyetli değilse, yalan söylemiyor demektir (Isenberg 1973: 466; Mahon, 2015: 3).

Yalan tanımı esas itibariyle aldatma niyetine karşılık gelmektedir. Dünya hakkındaki inançlarımızın büyük bir kısmı, diğer insanların bize anlattıklarına dayanmaktadır. Ancak, bu diğer insanlar bize yalan söylemesi halinde, bu inançların bilgi sayılıp sayılmayacağı açık değildir. Epistemologların yalan söylemeye ilişkin değerlendirmeleri, esas olarak insanların bilgi edinmelerine müdahale edebilecek aldatıcılıklarla ilgilenmektedirler. Bu nedenle, intihal vakası gibi durumlar yalanın tanımından dışlanabilecektir ve bu durum epistemologlar için sorun olmayabilecektir.

Öğrencinin intihal vakasında ne yaptığı konusunda epistemik olarak sorunlu hiçbir şey yoktur. Çünkü intihal yapılan bilgi okuyanları yanlış inançlar edinmeye sevk etmeyecektir (Fallis, 2009: 33-34). Böyle bir durumda bilginin güvenilirliği sorgulanmasa da (okuyanın yanlış inanç edinmesi sağlanmasa da) o bilginin kaynağı ile ilgili olarak okuyucu yanıltılmıştır. Bir akademisyenin araştırmasının sonuçları, çıkarımları ve keşifleri kısmen veya bütünüyle sahiplenilmiş, o kişinin emeği ve düşünsel yaratıcılığı gasp edilmiştir.

Buradan hareketle yalanı hakikate yönelik bir tehdit olarak değerlendiriyor ve hakikatin ve dürüstlüğün önemini vurgulamak üzere yalan kavramını etik kuramlar kapsamında ele almayı tercih ediyorum. Yalana ilişkin etik yaklaşımlar Thomas Carson (2010) tarafından Kantçı Ahlak Kuramı, Eylem Yararcılığı (*Act-Utilitarianism*) ve William David Ross'un Sonuççu Ahlak Kuramı ((*Rule-Consequentialism*) başlıklarında analiz etmiştir.

Immanuel Kant'ın yalanla ilgili görüşleri zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Kant *The Metaphysics of Morals*'da yalanı "birinin düşüncelerini aktarma ve başka bir kişiyi aldatma niyetinde olan, kasıtlı, gerçek dışı ve söyleyen kişinin yanlış olduğuna inandığı kasıtlı bir ifade" olarak tanımlamıştır. Yanlış olduğuna inanılan gerçek bir ifade de yalan sayılabilmektedir. Yalan, kandırmaya niyetlenilen ikinci bir kişiyi gerektirmektedir. Yalan söylemenin başkalarına zarar vermesi gerekmemektedir. Sadece anlamsızlıkla ve hatta konuşmacının gerçekten iyi bir sonuç elde etme çabasının sonucu bile olsa yalan söylemek kişinin kendi kişiliğine karşı işlediği bir suçtur ve onu kendi gözünde küçümseyecek bir değersizliktir (Kant, 1797 / 1991: 430).

Düşünür, *Lectures On Ethics*'te yalanla ilgili olarak daha esnek bir yaklaşım benimsemektedir. Doğru olmayan her ifadenin yalan olmayacağını savunmuştur. Kişi aklından geçeni söylediğini düşündüğü halde bunu ifade edemediği durumlarda yanlış bir açıklama yapmaktadır. Bu yanlış bir şekilde konuşma (*falsilopuium*) ya da gerçek

dışılıktır. *Falsilopuium*, kişinin bir şeyler saklamak istediği durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, hayatı tehlike altında olan bir kişinin bazı bilgileri saklaması ya da farklı bilgi vermesi durumu bir aldatma niyetiyle söylenen yalan (*mendacium*) değildir. Çünkü diğeri doğru bilginin saklanacağını ve kişiden gerçeği talep etmeye hakkı olmadığını bilmektedir (Kant, 1930 / 2001: 203).

Stuart Mill'in Eylem Yararcılığı (*Act-Utilitarianism-AU*), yalana karşı sağladığı fayda üzerinden bir yaklaşım getirmiştir. Fayda veya en büyük mutluluk ilkesi[7] ahlakın temeli olarak kabul edilmektedir. Buna göre eylemler, mutluluğu teşvik etme eğiliminde oldukları oranda doğru; mutluluğun tersini teşvik etme eğiliminde olduklarında ise yanlıştır. Mill eylem-yararcılığı, hazcı sonuçsalcı doğru ve yanlış teorisi olarak tanımlamaktadır. Hazcı değer teorisine göre, zevk özünde iyidir ve acı özünde kötüdür. Eylem-yararcılık yaklaşımına göre faile açık olan tüm olası alternatif eylem yollarının en iyi sonuçlarını doğuran bir eylem, ahlaki olarak doğrudur aksi halde yanlıştır (Mill, 1833/1985: 262). AU'ya göre yalan söylememek ve başkalarını aldatmaktan biraz daha iyi sonuçlar doğururlarsa, yalan söylemek haklı olabilmektedir. Yalan, küçük ve hatta önemsiz net faydalar sağladıkları takdirde haklı görülebilmektedir(Carson, 2010: 95).

William David Ross'un Sonuççu Ahlak Kuramı (*Rule-Consequentialism*), Mill'in ve Kant'ın yaklaşımına önemli bir alternatiftir. Ross, faydacılığın yalan ahlakı konusunda fazla müsamahakâr olduğunu savunmuştur. Ross, kimseye zarar vermese bile insanların yalan söylememeleri gerektiğini ifade etmiştir (Carson, 2010: 101).

Ross'un doğru ve yanlış teorisi, "ilk bakışta görev" (*prima facie duties)*[8] kavramına dayanmaktadır (Carson, 2010: 102). İlk bakışta görevler, insanlara belirli

[7] Mutluluk, zevk ve acının yokluğu olarak tanımlanmaktadır (Mill, 1833/1985: 262).

[8] İlk bakışta görev, eşit veya daha büyük öneme sahip başka bir ilk bakışta görevle çelişmemesi koşuluyla kişinin asıl görevidir (Carson, 2010: 102). Ross'un ilk bakışta görevleri şunlardır(1930//2007: 20):

1. Verilen sözleri tutma görevi,

2. Yalan söylememe görevi,

eylemleri yapması için gerçek ahlaki neden veren özellikler (Ross, 1930/2007: xxxiv), kişinin gerçek ya da uygun görevidir. Kavram her ne kadar özel bir görev türü çağrışımı yapsa da Ross'un kastettiği şey durumun doğasında yer alan nesnel bir gerçek, doğanın bir unsuru ile ilgilidir. Kişinin birden fazla ilk bakışta görevi olduğunda önce hangisinin diğerinden daha fazla ilk bakışta görev olduğuna karar vermelidir (Ross, 1930/2007: 19-20).

Çok az miktarda iyilik meydana getirmek veya çok az miktarda kötüyü önlemek için yalan söylemek açıkça yanlıştır. Örneğin, sizi anlık sıkıntıdan veya utançtan kurtarmak için yalan söylemem haklı olmaz. Büyük bir iyilik yapmak veya büyük bir kötülükten kaçınmak gerekirse yalan söylemenin haklı olabileceğini düşünmektedir (Ross, 1930/2007: 20). Doğru ile yalanın karıştığı ya da hakikatin artık bu denli tartışılmadığı daha gri bir alan bulunmaktadır: *Post-truth*

1.2. Hakikat Ötesi (*Post-Truth*)

Post-truth, ilk kez Steve Tesich'in *The Nation* dergisinde "A Government of Lies" başlığı ile 1992 yılında yayınlanan makalesinde yer almaktadır. Yazar hakikat ötesini açıklarken kamuoyunun yalana karşı duyarsızlığına odaklanmıştır. Kavram, 2016 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanlık seçimleri ve Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliğinden ayrılmasına ilişkin referandumu ile popülerlik kazanmış ve Oxford Sözlüğü

3. Zarar gören kişilere tazminat verme görevi

4. Minnettarlık görevleri. Birisi size yardım eden bir şey yaptıysa, ona yardım etmek için özel bir yükümlülüğünüz vardır.

5. Mutluluğu liyakate göre dağıtma görevi. Dünyadaki gerçek mutluluk dağılımı liyakate (ahlaki iyilik) göre olmadığında, "böyle bir dağılımı bozma veya engelleme görevi ortaya çıkar". İyi insanlar mutsuz ve kötü insanlar mutluysa, o zaman mutluluğun dağılımı liyakate göre değildir ve bu dağılımı bozmak ilk bakışta görevimizdir.

6. Başkalarına fayda sağlayan şeyler yapma görevi

7. Kişinin kendi zekasını ve ahlaki karakterini geliştirme görevi.

8. Başkalarına zarar vermeme görevi.

tarafından 2016 yılının kelimesi olarak ilan edilmiştir. Bu gelişmeler dikkatin kavrama yönelmesine sebebiyet vermiş ve akademisyenlerin ilgisini çekmiştir.

Kavram yeni olmaktan ziyade, kullanımındaki ani artış[9], ulusal ve uluslararası bilinç üzerindeki etkisi nedeniyle seçilmiştir. Kavram sözlük tarafından "nesnel hakikatlerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu" şeklinde bir sıfat olarak tanımlanmış (Oxford Languages, 2016) ve post-truth rejim, post-truth insan, post-truth çağ gibi kullanımları doğmuştur.

Çeşitli kaynaklarda kavramın Türkçe karşılığı olarak "gerçek dışı, gerçek ötesi, gerçeklik ötesi, doğru ötesi, doğruluk sonrası, gerçek sonrası, gerçeklik sonrası, gerçeğin ötesi, gerçek üstü, hakikat ötesi, hakikat sonrası, post-gerçek, post-hakikat, hakikat ötesilik, hakikat sonrasılık, post-olgusal, sahte gerçeklik, öznel gerçekleme, inanılmış gerçek, gerçeğimsi, gerçek aşımı, gerçek aşınımı, hakikat aşınımı, hakikatin önemsizleşmesi, gerçeğin bükülmesi" ifadeleri kullanılmaktadır (Terzi, 2020: 81). Kavramdaki "post" öneki, zamansal anlamda (savaş sonrası gibi) gerçeğin geçmişte kaldığı fikrini değil, hakikatin gölgede bırakıldığını (McIntyre, 2018: 5), önceki geleneksel bilgeliği ilgisiz kılan ve şimdiki zamanın yeniden yorumlanmasını talep eden bir aksamayı (Kalpokas, 2019: 10) ve hakikat, doğruluk ve samimiyet kavramlarının siyaset ortamında kabul gören değerler olmaktan çıkışını (Tutal, 2017: 1-2) ifade etmektedir. *Post-truth* hakikati geride bırakan, hakikatin sınırlarının ötesinde, kişisel tercihler ışığında şekillenen bir alana karşılık gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada kavramın karşılığı olarak "hakikat ötesi" sözcüğünü kullanmayı tercih ediyorum.

[9] Kelimenin 2016 yılı boyunca kullanımda bir önceki yıla oranla 20 kat artış görülmüştür (McIntyre, 2018: 1).

Genel olarak kabul gören ve sıklıkla kullanılan Oxford Sözlüğünün tanımının dışında da hakikat ötesi kavramı önyargı, duygular ve gerçeğin değer kaybı ekseninde tanımlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Gerçek ile insan zihnindeki tezahürünün birbirinden kopması; kimsenin olaysala veya olgusala sadık kalmayı önemsememesi; olgusalla bağlantılı gerçeğin artık kendi hakikatinde açığa çıkamamasıdır (Tutal, 2017: 2).
- Hakikat ötesi bilerek ve kasıtlı olarak yapılmış bir yanıltmaca (*sophism*), yani mantıksal olarak yanlış bir akıl yürütmedir (Suciu, 2017: 41).
- Hakikat ötesi bükme (*spin*), duygulara, önyargılara ve genellikle epistemik olarak güvenilmez olarak görülen diğer faktörlere daha fazla önem verilerek gerçeğe karşı kayıtsızlıktır (Zackariasson, 2018: 15).
- Hakikat ötesi gerçeğin, sosyal hayatımızda sahip olduğu olağan rolü oynamayı bıraktığı ve alternatif gerçekler ile yer değiştirdiği bir durumdur (Han, 2018: 1).
- Hakikat ötesi, eskiden büyük kurumsal hakikat söyleyicilerine ve yayın kuruluşlarına (haber medyası) duyulan toplumsal güvenin kırılmasıdır (Harsin, 2018: 1).
- Hakikat ötesi neo-Marksist teoriden yola çıkarak, kapitalist hegemonya altında ideolojik mücadelenin yeni bir tekrarıdır (Jaques, Islar ve Lord, 2019: 1).
- Hakikat ötesi dilin olgulara, doğrulara ve gerçeklere atıfta bulunmadığı bir durumdur (McComiskey, 2017: 6).
- Hakikat ötesi çağ, hakikati arama veya gerçeği öğrenme arzusunun gereksiz hale geldiği, önemsizleştiği, zihinlerden silindiği ve sürekli akış halinde olan devasa boyuttaki veriler arasında hakikati aramanın imkânsızlaştığı bir çağdır (Güven, 2020: 33).
- Hakikat ötesi, yoruma bağlı olarak politik tartışmalarda doğrulanmamış veya açıkça uydurulmuş iddiaların önceliğine, çağdaş toplumlarda gerçeklere genel

olarak saygı gösterilmemesine ve bilgi pahasına duyguların egemenliğine karşılık gelmektedir (Kalpokas, 2019: 9)

Hakikat ötesinin tanımlarına yönelik pek çok eleştiri geliştirilmiştir. Bu eleştirilerden ilki, tanımın geçmişte bir hakikat toplumunun varlığına ya da hakikat – hakikat ötesi toplum ayrımına işaret ettiği ve böyle bir ayrımın gerekli olmadığı yönündedir. Tanımdan hakikat ötesi dönemin başlangıcına ilişkin bilgiye ulaşılamadığı; yalan haberin, çarpıtmanın ve manipülasyonun geçmişte de var olduğu (Güven, 2020: 33); zaman içerisinde gerçeği doğru ve güçlü bir şekilde ayırabileceğimiz bir dönem olmadığı (Han, 2018: 4), siyasi dilin her zaman duygu ve kişisel inanca başvurarak karakterize edildiği (Powel, 2017: 724) belirtilmiştir.

Ayrıca kavramın ABD başkanlık seçimleri ve Birleşik Krallığın Brexit sürecinde gündeme gelmesiyle 2016 yılının hakikat ötesi çağın başlangıcı olarak kabul edilmesi sorunlu görülmektedir. Mejia, Beckermann, ve Sullivan (2018: 113-120)'a göre; 2016'yı hakikat ötesi çağının başlangıcı olarak sınırlamak, Amerikan tarihi boyunca siyah insanların yaşadığı epistemolojik, ontolojik ve aksiyolojik tehlikeyi unutturmaktadır. Hakikat ötesinin gerçekliğe ilişkin özlemi ifade ettiği ve bu durumun neden olduğu belirsizlik halinin siyah insanlar için yeni olmadığı üzerinde durmuşlardır.

Hakikat ötesine yönlendirilen dönemselleştirilememe sorunsalına karşın son on yıllarda yaşanan gelişmeler cevap niteliğindedir. Geçmiş toplumlar ile günümüz toplumu arasındaki en büyük fark bilgi hiyerarşisinin üstünlüğünü ve ayrıcalığını kaybetmesidir. Ancak "hakikat ötesi toplum" kavramı ancak liberal demokrasilerden bahsedildiğinde değerli olmaktadır. Liberal ve demokratik olmayan devletlerde, gerçek herkese ait bir şey değildir ve olması da gerekmemektedir. Sadece iktidarda bulunanlar, yani mutlak haklarını talep edebilecek kişiler için nüfusun geri kalanı tarafından neyin doğru olacağına karar verilmektedir. Bu unsur, tarihsel dönemler arasındaki karşılaştırma

sorununu ortadan kaldırdığı için, hakikat ötesi toplum / hakikat toplumu kavramlarına yaklaşım biçimini değiştirmektedir (Han, 2018: 4).

Günümüz insanlarının yalanlar, duygular ve ön yargılarla değerlendirme yapmasının ötesinde epistemik açıdan güvenilmez kaynaklara daha fazla önem verilerek gerçeğe karşı kayıtsız kaldıkları (Zackariasson, 2018) ve uzmanlara, entelektüellere ve resmi kaynaklara karşı güvensizlik besledikleri (Gardner, 2011; Harsin, 2018 ve Zackariasson, 2018) pek çok çalışmada ifade edilmiştir. Bu durumun temel nedenlerinden biri artık insanların kendi duygularına hitap eden yaklaşımlara inanma eğilimi göstermelerinden kaynaklanmaktadır (Harsin, 2018; ve McIntyre, 2018).

Hakikat ötesi sadece yalanlar ve yanlış inançlarla değil, bilgi eksikliğinin ortasındaki karışıklık ile ilgilidir. Bu ortamda insanlar doğruyu yanlıştan etkili bir şekilde ayırt etmekte zorlanmaktadır. Bazı "yanlış gerçek ifadeler" düşüncesizce ve masum bir şekilde (yani, doğru veya yanlış olduğu bilgisine bakılmaksızın) paylaşılmaktadır. Ancak büyük bir kısmı, dikkat çekerek rakipleri yönetmenin ve/veya onlara hükmetmenin bir yolu olarak stratejik olarak dezenformasyonu amaçlamaktadır ve bu kullanım kasıtlıdır (Harsin, 2018: 8).

Hakikat ötesi ortamın oluşma nedenleri üzerine farklı görüşler sunulmuştur. Ekonomik eşitsizlik, sosyal medya, güvenilir otoritelerin gerçekle yalanı ayırt etmedeki rolünün azalmasının (Legg, 2018: 45) yanı sıra sosyal sermayedeki düşüş, artan kutuplaşma ve parçalara ayrılmış bir medya ortamı gibi toplumsal mega eğilimler (Lewandowsky, Ecker ve Cook, 2017: 354) bunlardan bazılarıdır.

Ignas Kalpokas'a göre hakikat ötesinin en temel yönlerinden biri bilgi çağının ötesine deneyim çağına geçmektedir. Bilgi çağı, daha önce benzeri görülmemiş miktarda bilgiye erişme ve bu bilgileri toplama becerisiyle ilgilidir. Bu bilgilerin tümü en azından teorik olarak eşit derecede yakın ve eşit derecede erişilebilirdir. Bilgi çağı, aşırı bilgi yükü üretmiştir ve deneyim çağı, duygusal ölçütlerin uygulanmasıyla bununla başa çıkma

girişimidir: belirli bir bilgi parçasıyla karşılaşma ve onu tüketme deneyimi/zevki. Deneyim çağı tamamen etkileşim, anlık karşılaşma ve anında deneyime dayalı bağlantı ile ilgilidir (Kalpokas, 2019: 33).

Bu çağda bu yaklaşım türü yalnızca siyasi erk sahiplerine özgü bir durum değildir. Toplumun geneline yayılmıştır (Oxford Languages, 2016). Gerçek, iktidara bağlanmaya devam etmektedir. Diğer taraftan hakikat ötesi rejimlerin egemenliği, artık söylemsel oyunların halkın dikkatini çekmesini ve onların da oyuna katılımlarını gerektirmektedir (Harsin, 2015: 5).

Hakikat ötesi olgusunun temelde bir güç ve bilgi oyunu olduğuna yönelik farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Hakikat ötesi çağda gerçek, hegemonik gücü kullanabilenler için değil, kendi egemenliklerinin ötesine geçmek isteyenler için önemlidir (Jaques, Islar ve Lord, 2019: 14).

Fuller (2018: 1-3), hakikat ötesi tanımının kendine hizmet ettiğini savunmuştur. Çünkü tanım bilgi ve güç oyununda baskın olanların, rakiplerinin görülmesini istediği durumu anlatmaktadır. Politik iktisatçı Vilfredo Pareto'un aslan-tilki metaforuna[10] atıf yapan Fuller, hakikat ötesi söylemin aslanın gerçeğini anlattığını, tilkinin - aslanın değil - gerçekleri çarpıtan ve duygulara hitap eden olarak tasvir edildiğini savunmuştur. Vurgulanan duygu sözcüğü, hakikat ötesinin gerçek işlevini gizlemekte ve bu durum ise tanımlanmış bir oyun alanında rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Hakikat ötesi durum tamamen değişimdir. Aslan kuralları olduğu gibi tutarak kazanmayı amaçlarken tilki kuralları değiştirmeye uğraşmaktadır. Hakikat ötesi bir oyunda amaç, oyunun kurallarının değişebileceği bilgisiyle rakibinizi yenmektir.

[10] Vilfredo Pareto (1848–1923)'ya göre, sosyal düzene geçen şey, iki tür elitin (aslanlar ve tilkiler) etkileşiminin sonucudur. Her iki tür de hakikat ötesi tüccarlardır. Aslanlar (uzman elitler), statükoyu geçmişi geleceğe taşınmak için güvenilir bir temel olarak görürken, tilkiler (manüpilatif demagoglar) statükonun geçmişin daha iyi bir geleceğe hareketini engelleyen yolsuz bir anlayışa sahip olduğunu düşünmektedir (Fuller, 2018: 2).

Kavramın ortaya çıkış noktasını siyasetteki dönüşüm neden olmuştur. Hakikat sonrası siyaset "bir liderin, çoğunlukla örgütlenmemiş çok sayıda takipçiden doğrudan, aracısız, kurumsal olmayan desteğe dayalı güç aradığı veya uyguladığı bir siyasi strateji" olarak da tanımlanan popülizmin de bir sonucudur. Popülist politikacılar doğru görünen, ancak gerçekte hiçbir temeli olmayan iddialara güvenerek, hedeflenen potansiyel destekçi havuzlarındaki önyargıları pekiştirmek amacıyla yanlış bir dünya görüşü kurmaktadırlar. Popülist hakikat ötesi siyasette kullanılan yaygın bir retorik araç, herhangi bir güvenilir kanıta dayanmayan baskın bir motifin tekrarıdır. Örneğin, Birleşik Krallık'taki AB referandum kampanyası sırasında BBC News ve birkaç bağımsız uzman tarafından yapılan teyitlerde reddedilmesine rağmen, AB üyeliğinin haftada 350 milyon sterline mal olduğu iddiasını tekrar tekrar kullanılmıştır (Speed ve Mannion, 2017: 250).

Çağımızda otoriterlik, istikrarlı görünen demokrasilerde yükselişte ve sürdürülemez ekonomik büyüme, kontrolden çıkmış iklim değişikliğine neden olmuştur. Sosyal eşitsizlik, gelişmiş ülkelerde bile derinleşmekte ve azınlık gruplarına yönelik şiddet ulusal bağlamda yaygın hale gelmiştir. Bu kritik zamanlarda, tam da ani değişim ve politik eylemin gerekli olduğu noktada, bu tür bir eylemi yönlendirmek için gereken kesinlikler ortadan kaybolmuştur. Örneğin, belirli çıkar grupları, kendi hakikatlerini yaratmakta ve çıkarlarına hizmet etmeyen herhangi bir bilimsel araştırmayı sahte veya aldatmaca olarak ilan etmekte kendilerini haklı görmektedirler. Bazı siyasetçiler bu şekilde kendi parti çizgilerine katılmayan gazetecileri ve uzmanları susturmaya çalışmaktadırlar. Hakikat ötesi siyaset bu nedenle yalnızca demokrasiyi ve sosyal adaleti değil, aynı zamanda küresel sorunların nedenlerinin ve makul çözümlerinin belirlenmesini ve bunların farklı sosyal sistemler ve yerelliklerdeki eklemlenmelerini de tehlikeye atmaktadır (Zotzmann ve Vassilev, 2020).

Hakikat ötesi belirli bir tür yanıltmaca değildir. Ancak öneri yerine, öneriyi yapan kişiyi tartışma konusu ederek iddialara karşı çıkmak (*argumentum ad hominem*), cehaletten gelen tartışma (*argumentum ad ignorantiam*), çoğunluğa itiraz (*argumentum ad populum*), otoriteye itiraz (*argumentum ad verecundiam*), aceleci genelleme, sonuçsuz benzetme gibi çeşitli yanıltmacaların yardımıyla oluşturulmaktadır (Suciu, 2017: 41-42).

Hakikat ötesinin neden olduğu sorunlar epistemik (yanlış bilgi, rekabet eden hak iddiaları); güvensizlik (toplum çapında yetkili gerçeği söyleyenlere güvensizlik, mikro gerçeği söyleyenlere güven); ve etik-ahlakidir (olgusal kanıtlar - saçmalık - veya kasıtlı, stratejik yalanlar / yalan söyleme - sahtekârlık için bilinçli saygısızlık). Güvensizlik genellikle politik stratejinin kurumsal mantıklarına bağlanmaktadır (Harsin, 2018: 6).

Başlangıç noktasına olgu ile söylemin uygunluğu üzerinden tanımlanan hakikatin dile odaklanması ile hakikatin ağırlığı azalmaya başlamıştır. Günümüzde hakikat anlayışında ise dil ve olgu yerine kamuoyunun hakikate yaklaşımı temel alınmaktadır. Bu durum ise "hakikat ötesilik" olarak isimlendirilmektedir. Bu çağın insanları için olgu ile söylemlerinin uygun olması önemli değildir. Konu artık dil de değildir. Belirleyici olan kişisel ihtiyaçlar, güncel koşullara bağlı olarak değişen kişisel duygu durumudur. Buradan hareketle hakikat ötesini, literatürdeki diğer kaynaklardan da hareketle, bazı hakikatlere ve hakikat söyleyicilerine karşı ön yargı, duygu durumu ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan seçili duyarsızlık olarak tanımlıyorum. Nitekim bu çağın insanlarının hakikati bütünüyle reddetmediğini, kişilerin hayatlarını psikolojik, ekonomik, kültürel ve toplumsal düzeyde doğrudan etkileyen konularda hakikate karşı yanlılık geliştirme eğilimlerinin yükseldiğini düşünüyorum. Bu bağlamda hakikatler arası seçicilikten bahsetmek mümkündür. Bir diğer deyişle bu çağın insanlarının hakikate bütünüyle gözlerini kapatmadığını, tüm hakikat söyleyicilerine yönelik güvensizlik duymadıklarını ve duyguların her koşulda belirleyici olmadığını savunuyorum. İnsanların

bir biçimde hassasiyet geliştirdikleri konular ile ilgili olarak öz referanslı gerçeklere başvurduklarını düşünüyorum.

Konu ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalarda üzerinde sıklıkla durulan kamuoyundaki dönüşüm, hakikat ötesi söylem, gerçeklik algısındaki değişim ve uzmanlara karşı tutum alt başlıklarını ayrıca ele almak kavramın anlaşılırlığını ve özgünlüğünü vurgulamak için gereklidir.

1.2.1. Kamuoyunun dönüşümü: Gerçekdışının paydaşları

Tesich, Amerikan siyasetindeki yalanlardan bahsederken; esasen kamuoyunun yaşadığı dönüşüme dikkat çekmiştir. Tesich, hükümetlerin zihinlerini yönlendirmeleri için yalan söylemelerine vatandaşların izin verdiğini ve "çok temel bir şekilde, özgür bir insan olarak, bizlerin gerçek bir hakikat ötesi dünyada yaşamak istediğimize özgürce karar verdiğimizin" altını çizmiştir. Tesich, değişenin siyasetçiler olmadığını; bilakis değişenin halk olduğunu ve halkın giderek prototipleştiğini vurgulamıştır. Diktatörlerin gerçeği bastırabilmek için çabalaması gerektiğini, ancak artık bunun gerekli olmadığını ve gerçeği yalanlama gücü olan manevi mekanizmalar edindiğimizi belirtmiştir (1992: 13).

Tesich ve Keyes'e göre artık insanlar gerçeği eskisi kadar önemsememekte ve bu durum da siyaset yapma biçimini de etkilemektedir. Kamuoyundaki bu dönüşüm, siyasetçiler tarafından da fark edilmiş ve yalan söyleme ya da kamuoyunu yönlendirme şekillerini dönüştürmüşlerdir. Kamuoyunun yalan ile kurduğu ilişki değişmiş ve yalan bir şekilde meşrulaştırılmıştır.

Kalpokas (2019: 11-13), Tesich ve Keyes tarafından açık bir şekilde savunulan, hakikat ötesinin yanlış beyanlardan ve açık yalanların rutinleştirilmesinden oluştuğu iddiasını basit ve çağdışı bulmuştur. Kalpokas'a göre hakikat ötesini karakterize eden, siyasetçiler açısından niteliksel olarak yeni sahtekârlıktır. Gerçekler artık bükülmemekte, yeniden yorumlanmamaktadır. Sadece belirli bir hikâyeye veya daha geniş bir gündeme

karşılık geldikleri için uydurulmakta ve sunulmaktadır. Geleneksel kurgusal dünyalar sadece zevk veya arzular sunmayı teklif ederken, hakikat ötesi anlatı, kendi deneyimlenmiş gerçekliğini oluşturan bir kurgudur.

Kamuoyunun yalanı meşrulaştırmasının ve kendi alternatif gerçeklerini oluşturmasının altında yatan nedenlere ilişkin psikoloji alanından pek çok görüş ortaya konmuştur. Psikolojik yaklaşımların bir kısmı günümüz insanların yaşadığı olumsuz duyguları dayanak almaktadır. McComiskey, çağımız insanlarının özelliklerine odaklanmış ve saçmalıkların başarısının meraksız kitleleri gerektirdiğini savunmuştur. Bu kitleler dış dünyadan korkmakta ve bu konuda daha fazla bilgi edinmek istememektedir. Yalnızca sınırlı inanç sistemlerini zaten destekleyen bilgileri aramakta ve onlara değer vermektedir (McComiskey, 2017: 39). Bu görüş Suciu (2017: 42) tarafından da desteklenmiş, hakikat ötesinin psikolojik inşasının bilgisiz ve dolayısıyla savunmasız bir halkın hayal kırıklığı, memnuniyetsizliği, korkusu, endişe miktarı ile olabileceğini iddia etmiştir. Nitekim Levy (2017: 495)'de büyük endişelerin insanların duygusal etkilere daha çok ve görüş alışverişine daha az duyarlı hale getirebildiğini belirtmiştir.

Bir diğer psikolojik yaklaşım teknolojik araçların ve sosyal medya ağlarının insan psikolojisindeki etkisidir. Kalpokas'a göre; karar almak için hızlı ön-bilişsel ölçütleri gerektiren etkenlerden biri, sürekli bağlantı ve 7/24 yaşamdır. Günümüzün medya cihazları ve buna bağlı olarak hızlı hareket eden içeriğin sürekli akışı nedeniyle tıklama, yorum ve paylaşımlar yoluyla isteklerini anında ifade etmek ve onaylamak için hissetmek istemektedirler. Deneyim çağı, deneyimin öz yönetimi ile ilgilidir, bazı uyaranları en üst düzeye çıkarmakta ve daha az zevkli görünen diğerlerini en aza indirmektedir (2019: 35).

Önyargılı haberlere yönelik ilginin arttığı görülmektedir. İnsanlar kendi görüşleriyle uyumlu içeriklere yönelirken, bu içeriklere karşı şüphe duygusu yok olmaktadır (Karagöz, 2018: 683). Bir diğer deyişle, bu çağda insanlar kendi ihtiyaçlarına

/ zevklerine uygun gördükleri gerçeklere olan ilgilerini yüksek tutmakta, diğerlerini görmezden gelebilmektedir. Bu seçici gerçeklik algısı insanları kendi yalanlarına ve diğerlerinin yalanlarına karşı hoşgörülü yapabilmektedir.

Hakikat ötesinde yalan, totaliter rejimlerdekinden farklı olarak siyasetçiler ile vatandaşlar arasında kurulan bir çeşit anlaşmaya dayanmaktadır (Tutal, 2017: 9). Bu anlaşmanın kurulması, kamuoyunun dönüşümü ve kamuoyunun belirli bir şekilde yönlendirilmesi noktasında dilin kullanım şeklinin; yani hitabetin değişiminin de etkisi yadsınamamaktadır.

1.2.2. Hakikat ötesinin retoriği: *Pathos*'un zaferi

Retorik terimi ilk kez Platon'un *Gorgias* diyaloğunda, genel olarak "söz ile ikna etme gücü" olarak tanımlanmıştır (Altınörs, 2011: 87). Gorgias diyaloğuna göre retorik, insanların özgür kalmalarını ve diğer insanları yönetmelerini sağlamaktadır (Plato, yy: 35).

Gorgias diyaloğunda Sokrates "retoriğin insanı, hem kendi kendine hem de başkalarına yılmadan karşı koymaya, iyi ve güzel uğruna, acıyı hiç hesaba katmadan, hekimin kesip dikmesine ve dağlamasına katlanır gibi, gözü kapalı ve cesurca kendini ortaya koymaya zorladığını" (Plato, yy: 120-121) söyleyerek daha beyaz bir retorik anlayışını ortaya koymuştur. Bu görüş, Platon'un öğrencisi Aristoteles tarafından geliştirilmiştir (Altınörs, 2011: 88). Aristoteles retoriği diyalektikle eşdeğer görmüş ve belirli durumda mevcut olan inandırma yollarını gözleme yatkınlığı olarak tanımlamıştır (1995: 19).

Sözlerin üç tür inandırma biçimi bulunmaktadır. Birincisi; konuşmacının şahsi karakterine bağlı olandır (*ethos*). Konuşan kişinin inanılabilecek bir insan olduğunu düşündürecek şekilde konuşulduğunda, inandırıcılık konuşan kişinin şahsi karakteri ile başarılmaktadır. İyi insanlara diğerlerinden daha çok inanılmaktadır ve konuşmacıya ilişkin olumlu görüşler konuşma esnasında inşa edilmelidir. İkincisi dinleyenlerin belirli

bir ruh haline sokulmasına bağlı olandır (*pathos*). Yapılan konuşmanın dinleyicilerde coşku uyandırması halinde inandırma izleyiciden de gelebilmektedir. Kendimizi mutlu hissettiğimiz ve dostane duygular ile dolu olduğumuzdaki yargılarımız, sıkıntılı ve düşmanca duygular ile dolduğumuz zamanlardan farklıdır. Son inandırma biçimi ise konuşmacının kendi kelimelerinin sağladığı tanıta[11] veya sözde tanıta bağlı olandır (*logos*). Söyleve konu olan duruma uygun ve inandırıcılığı olan deliller yoluyla gerçeğin veya sözde gerçeğin ispat edilmesi halinde konuşmanın kendisiyle inandırma sağlanmaktadır (Aristoteles, 1995: 38). Aristoteles'e göre bulmacanın üç parçasına da ihtiyaç vardır (Walker, 2018: 19).

Hakikat ötesi çağda ise retorik temel üç söylemi kapsamaktadır (Harsin, 2015: 6):

a) Nihai bir hakikatin olmadığını kabul etmek.

b) Kendi pazarlarındaki "doğru belirleyicileri"ne inanmak.

c) Şiddetli karşı iddia ve çürütme ile meşgul olmak.

Aristoteles retorik ile hakikat ötesi retorik arasında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Klasik retorikte, anlayıştaki sorunu yaratan unsur, seyircinin kusurlarıdır. Bir diğer deyişle hakikati taşıyan mesajı dinleyici yanlış anlamaktadır. Bununla birlikte, hakikat ötesi retorikte konuşmacı söylemindeki kusurların farkındadır. Hakikat ötesi retorik, sahtekârlığın suçunu konuşmacıya vermekte ve hakikatin gerçekte ne olduğunu belirleme sorumluğunu izleyiciye bırakmaktadır (Walker, 2018: 22).

Walker, *ethos* ve *logos*'un hakikat ötesi dünyada sık kullanılmadığını, bunun yerine konuşmacıların izleyicileri ikna etmek için daha etkili olan *pathos*'u daha sık kullandığını belirtmiştir (2018: 23). İnsanlar öfkeli, kutuplaştırıcı dil kullanan siyasetçileri daha inandırıcı bulmaktadır. Örneğin öfke, Trump'ın kişiliğinin arkasındaki operatif duygudur. Sadece coşku oluşturmak ve izleyicileri ikna etmek için duygusal bir argüman kaynağı değildir. Öfke Trump'ın karizmasının merkezinde yatmakta, siyasi

[11] Tanıt: Öne sürülen bir şeyin doğruluğunu göstermede izlenen düşüncel süreç.

söylemine nüfuz etmektedir (McComiskey, 2017: 28). Ayrıca hakikat ötesi siyasette, ötekileştirme mekanizmaları araçsaldır. Trump'ın Meksikalıların sürekli olarak şeytanlaştırılması ve Suriyeli göçmenlerin ABD başkanlık kampanyası sırasında yaptığı konuşmalarda bir terörist tehdit olarak tanımlanması bunlara örnektir (Boletsi, 2017: 37).

Hakikat ötesi retorik bağlılığı ve fanatizmi teşvik ederken gerçeği konu dışı bırakmıştır. Politikadaki hakikat ötesi rejim, kendi gerçeğini üretmek için bazı çelişkiler barındırmaktadır. Bu durum konuşmacıyı kendi tutarsızlıklarına veya yalanları belirleyen eleştirilere neredeyse bağışık hale getirmektedir (Boletsi, 2017: 35). Hatipler kitlelerinin inançlarının duygusal temellerini kontrol edebildiğinde, kitlelerine herhangi bir saçmalık veya sahte haber sunabilmekte ve izleyiciler bunu sorgulamadan kabul etmektedirler (McComiskey, 2017: 27- 28).

Hakikat ötesi söylemin nihai hedefi, hakikat kavramının dengesizleşmesi ve hatta yok edilmesidir (McComiskey, 2017: 8). Bu aşamada hakikat ötesinin, gerçeğin orijinal anlamını kaybettiği, insan etkileşiminin belirli alanında diğer farklı mekanizmaların önemli rol oynadığı bir toplum yaratan ve gerçeği daha az önemli bir faktöre dönüştüren bir koşul olduğu; bu durumu sağlayan mekanizmaların ise duygular olduğu (Han, 2018: 2-3) unutulmamalıdır. Pek çok hakikat ötesi tanımda da ön plana çıkarılan duygular, yeni bir gerçeklik algısının yaratılmasına da aracılık etmektedir: Duygulanım gerçekliği.

1.2.3. Duygulanım gerçekliği: Hissedilen gerçeğe inanma ve önyargı

Hakikat ötesi çağı, gerçek ve yanlışlar/yalanlar kadar tamamıyla gerçeği yansıtmayan fakat yanlış/yalan olarak da değerlendirilemeyecek muğlaklıkta ifadelerden oluşan yeni bir kategorinin bulunduğu çağdır. Bu kategoride yer alan ifadeleri "zenginleştirilmiş gerçek, neo-gerçek, yumuşak gerçek, suni gerçek, hafif gerçek" gibi isimlendirmek mümkündür (Keyes, 2017: 25).

Jean Francois Lyotard'ın ortaya koyduğu anlaşmazlık ya da anlaşma eksikliği anlamını taşıyan "farklılık" (*differend*) kavramı hakikat ötesi çağın gerçeklik anlayışına

karşılık gelebilmektedir. Farklılık en az iki taraf arasında yaşanan çatışma durumunu anlatmaktadır. Bu çatışma her iki görüş için de geçerli olan bir karar kuralı bulunmadığı için adil bir şekilde çözümlenmemektedir. Bir tarafın meşruiyeti diğerinin meşruiyet eksikliğini ima etmemektedir.(Lyotard, 1988: xi). Tek bir yargı kuralının, bir diğer deyişle hakikat anlayışının olmayışı Keyes'in belirttiği üçüncü tür gerçekleri hatırlatmaktadır. Bu dönemde herkes kendi gerçeğini söylerken yalan söylememekte, kendi hakikatini seçmektedir.

İnsanların kendi hakikatini seçme yetkisine sahip olduğu bu çağda seçilen bir olguyla çelişen gerçekler, basitçe tercih dışı edilebilmektedir. Böyle bir ortamda hakikat, sadece bir iddia meselesidir. Kimin iddialarını daha etkili bir şekilde savunacağı kilit sorudur. Hakikatin ölçütü, sadece insanların bir iddiaya inanması ya da inanmak istemesidir (Kalpokas, 2019: 11). Hakikat ötesi ortamlarda bir şeyin doğru olduğunun hissedilmesi, onu doğru kılmaktadır. Hakikat ötesi sosyo-politik iklimde fikirlerin netliği, farklılığı ve mantıksal tutarlılığı artık değerlerini belirlemede etkili faktörler olmamaktadır (McLennan, 2018: 8).

"Mutlaka doğru olmasa bile doğru gibi görme ve hissetme" durumu, belirli iddiaların yalıtılmış bir niteliğinden çağımızın genel özelliğine kadar genişlemiştir (Oxford Languages, 2016). Bu, hakikat rejimlerinin yok olmasına değil, işlevlerin daha karmaşık bir şekilde yeniden düzenlenmesine yol açmıştır (Harsin, 2015: 1). Hakikat ötesi rejim, kolayca doğrulanabilir gerçekler tarafından açıkça çürütülse bile, konuşmaların muhatabı olan insanlar, yalan/yanlışları ortaya çıkaranların farkında olsalar bile onları umursamamaktadırlar (Legg, 2018: 45).

Halkın kabul ettiği tek yalan siyasetçilerin yalanları değildir. İnsanlar, yalancı olduklarını düşünmelerine gerek kalmadan gerçekleri saklayabilmektedir. Davranışlar ile değerlerin çelişmesi durumunda değerler yeniden gözden geçirilmekte; kendilerini

etik alana dâhil etmek isteyen insanlar gerçeği saklamanın mutlaka yalancılık olmadığını iddia ettikleri alternatif etik sistemler kurmaktadır (Keyes, 2017: 22).

İnsanlar genellikle duygusal bir bağlam içinde mantık yürütmektedir. Duygusal bağlamda mantık yürütmenin ardındaki mekanizma, ortaya çıkan herhangi bir bilişsel uyumsuzluğu azaltma eğilimi ve onaylama yanlılığıdır. İnsanlar, psişik rahatsızlık hissettiğinde, onu azaltmak amacıyla egosunu tehdit etmeyen bir yol bulmak için motive olmaktadır. Bu durum ise inançlarını karşı tarafa değil de duygularına uydurma eğilimine yol açabilmektedir (McIntyre, 2018: 45).

İnsanlara gerçekleri göstermenin, inandıkları yanlış doğrulara yönelik kanıtlar sunmanın bu çağda pek karşılığı yoktur. Bir kere kabul edilen yanlış doğruları – özellikle kendi dünya görüşleri ile uyuştuğunda – düzeltmek oldukça güçtür. Aksine böyle bir çaba, başlangıçtaki yanlış doğruya olan inancı artırmaktadır. Bu durum geri tepme etkisi olarak isimlendirilmektedir (Karagöz, 2018: 683).

Geri tepme etkisi, Brendan Nyhan ve Jason Reifler'in deneysel çalışmalarına dayanmaktadır. Nyhan ve Reifler 2005 sonbaharında ve 2006 ilkbaharında gerçeği yansıtmayan haberlere karşı yapılan düzeltici bilgilendirmelerin, siyaset ile ilgili yanlış algıları azaltmadaki gücünü sınamak üzere toplam dört deney yapmıştır. Araştırma sonucunda ideolojik alt grupların, yatkınlıklarına aykırı olan düzeltici bilgilere dayanarak inançlarını güncellemediklerini, aksine bazı durumlarda söz konusu konuya ilişkin yanlış algılarını güçlendirdikleri görülmüştür (Nyhan ve Reifler: 2010: 3). Araştırma sonuçları doğrudan olgusal çelişkilerin ideolojik temelli olgusal inançları gerçekten güçlendirebileceğini göstermektedir (Nyhan ve Reifler: 2010: 30).

Bir diğer teori ise Dunning-Kruger etkisidir. Bu, düşük yetenekli kişilerin genellikle kendi beceriksizliklerini tanıyamadıklarıyla ilgili bilişsel bir önyargıdır. Kruger ve Dunning, (1999) yaptıkları araştırma ile insanların, birçok sosyal ve entelektüel alanda yeteneklerine ilişkin aşırı olumlu görüşlere sahip olma eğiliminde olduğunu ortaya

koymuştur. İnsanlar sadece yanlış sonuçlara varmak ve talihsiz seçimler yapmakla kalmamakta, yetersizlikleri yanlışlarını fark etme konusunda onları üstbilişsel yeteneklerden yoksun kılmaktadır. Alt düzey beceri gösteren katılımcılar kendilerini olduklarından daha yetenekli görmekte ve ortalamanın da üzerinde olduklarını ifade etmektedirler. McIntrye (2018: 35-36)'e göre, insanlar beklenmedik ve rahatsız edici gerçeklerle karşılaştıklarında kendini kötü ve yetersiz hissetmek yerine, bu gerilimi azaltmak; kendini zeki, yetenekli ve bilgili hissetmek için inançlarını değiştirmektedir. Yanlış olan kendi değil, inancıdır.

Geri tepme ve Dunning-Kruger etkisi hakikat ötesi ile oldukça ilişkilidir. Bu ve diğer bilişsel önyargılar sadece bazen net düşünme yeteneğimizi çalmakla kalmaz, net düşünmediğimizin farkına varmamızı engellemektedir. Bilişsel önyargıya yenik düşmek, düşünmeye çok benzemektedir. Ama özellikle duygusal olarak bir konuya yatırım yaptığımızda, iyi mantık yürütme yeteneğimizin etkilenebileceği tüm deneysel kanıtlarla ortaya konmaktadır (McIntyre, 2018: 55).

Hakikat ötesi çağda, somut verilerin ifade ettiklerinin dışında ve hatta aksi yönde hissedilenler gerçek olarak, alternatif gerçekler olarak sunulabilmektedir. McIntyre'nin Trump'ın o dönemki vekili Newt Gingrich ile CNN muhabiri Alisyn Camerota arasında geçen konuşmadan aktardığı kesit bunu açıkça ortaya koymaktadır. Gingrich, suç oranının arttığını söylemiştir. Camerota, şiddet içeren suçların azaldığını, FBI istatistiklerine dayanarak ifade ettiğinde Gingrich, bunun Camerota'nın şahsi görüşü olduğunu ve kendi söylediğinin de gerçek olduğunu, çünkü insanların kendilerini tehdit altında hissettiğini ifade etmiştir (2018: 2-4). Aktarılan bu diyalog, hakikat ötesi gerçekliğin kısa bir özetini sunmaktadır. Bu çağda hissedilenler, istatiksel verilerin, yetkililerin ya da profesyonellerin görüşlerini gölgede bırakabilmekte ve gerçekliğe dönüşebilmektedir.

1.2.4. Kanıt, uzman, entelektüel ve resmi kaynak karşıtlığı

Hakikat ötesine ilişkin tanımlarda belirli unsurların ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Örneğin Haris'in hakikat ötesini eskiden büyük kurumsal hakikat söyleyicilerine ve yayın kuruluşlarına (haber medyası) duyulan toplumsal güvenin kırılması olarak tanımladığı (2018: 1) aktarılmıştı. Haris yaptığı tanımlamada hakikat ötesi çağda geçmişin bilgi/gerçek otoritelerinin gözardı edildiği belirtirken, yerine kimlerin geçtiğine işaret etmemiştir. Bu çağ, "gençlerin insanlara konumlarından, eğitimlerinden veya uzmanlıklarından ziyade kendilerine samimi gelen, tarafgirliğini açık bir biçimde kabul edenlere inanmayı seçtikleri bir döneme" (Gardner, 2011: 44) karşılık gelmektedir. Hakikat ötesi, toplumda bilim, akademi, gazetecilik ve daha önce yetkili kabul edilen diğer seslere karşı artan şüphecilik ile ilişkili bir olgudur (McManus ve Michaud, 2018: 20).

Bu koşullarda, ana akım medya, uzmanlar, elitler, yetkililer ve bilim adamları biçimindeki profesyonel kurumların yaygın bir şekilde reddedilmesine karşın (Lewandowsky, Ecker ve Cook, 2017), sağduyu mantığında öne sürülen argümanları benimsenmektedir (Jaques, Islar ve Lord, 2019: 1). Uzmanlık, hâlihazırda iflas etmiş pozisyonlara yönelik gelecek vaat eden alternatifleri bastırmak için tasarlanmış yolsuz yargıların bir deposu olarak görülmektedir (Fuller, 2018: 4). Epistemik olarak güvenilmez olan faktörler doğru ve yanlış olarak saydığımız şeyler için ölçüt oluşturmakta, farklı oyuncular bilim ve politika gibi alanların komutasını ele geçirmeye çalışmaktadır (Zackariasson, 2018: 15).

Hakikat abartıldığında ve epistemolojik sürekliğini yitirdiğinde, karşıtı olan yalanlar da sürekliliğini kaybetmektedir. Bu hakikat ötesi dünyada (hakikat veya yalan olmadan) dil, kendisinden başka hiçbir şeye atıfta bulunmaksızın tamamen stratejik hale gelmektedir. Hakikatin olmadığı bu dünyada, yabancı düşmanlığının kamusal ifadesi "olduğu gibi anlatmak" haline gelmektedir. Nitekim korkunun egemen olduğu ideolojiler

birdenbire seslerini duyurmaktadır. Saldırganlık ve şiddet halka açık bir şekilde sergilenmekte ve bir çeşit "coşku etkeni" haline gelmektedir. Çünkü ideolojik aşırılık muhtemelen oylara dönüşmektedir. Hakikat ötesi politikacılar, yaygın ve giderek daha da alaycı, uzman karşıtı, sözde düzen ve otorite karşıtı bir ruh halini elde etmek için çabalamaktadırlar. Ancak yine de açıkça liderliği ve hırsı arzulayan bir ruh haline sahiptirler. Bu epistemolojik ve politik sinizm itiraz edilebilecek bireysel iddialara dayanmamaktadır. Bunun yerine yanlış oldukları kanıtlansa bile iddialar sabit kalan daha büyük ideolojik inanç sistemlerinde köklenmektedirler (McComiskey, 2017).

[İddiaların veriler üzerinden değerlendirilmesinin ve çürütülmesinin mümkün olmadığı bu] Hakikat ötesi dünyada, "bilimsel uzlaşma" fikrine de şüphe ile yaklaşılabilmektedir. Ancak bilim hiçbir şekilde göz ardı edilmemekte, aksine kişisel olarak ele alınmaktadır. Bilimin halkla ilişkilerdeki artan görünürlüğü, insanların internet üzerinden tüm bilimsel bilgi deposuna erişme kabiliyetiyle çakışmıştır. Halk, bilim adamlarının güvensizliğine odaklanmak yerine, onların yaptıklarıyla daha aktif bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Bu durum halkın araştırma sonuçları hakkında kişisel görüşler geliştirmesi için fırsat sunmaktadır (Fuller, 2018: 107-113).

Entellektüelizmin ve uzmanlık karşıtlığının, özellikle hakikat ötesi toplumların daha iyi bir yaşam sürmelerine yardım etmediği durumlarda, sosyal ve politik kargaşa ortamlarında yaşanan kızgınlıktan ayrılamamaktadır. Uluslararası sistemin büyüyen küresel eşitsizliği önlemedeki başarısızlığıyla birleştiğinde, elit liderliğindeki küreselleşme entelektüelizm ve uzmanlık karşıtlığı şeklinde önemli sosyal tepkiler yaratmıştır (Ünver, 2018: 45).

Bu durumun ortaya çıkışında haber üretim süreçlerindeki bozulmaların (Karagöz, 2018: 683), iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin (Fuller, 2018: 107-113; Kim, Sin ve Yoo-Lee, 2014: 443 ve Ünver, 2018: 45), eşitsizliğin, sosyal ve siyasi kargaşaların (Ünver, 2018: 45) ve psikolojik reaksiyonların (Levy, 2017: 495-496) etkisi olduğu

savunulmuştur. Hakikat ötesinde profesyonel bilgi kaynaklarının itibarının zedelenmesi, hakikat arayışının ve hakikate verilen önemin de zarar görmesine neden olmuştur. İnsanlar istediği ya da olumsuz duygulardan kaçınmalarını sağlayacak gerçekleri ifade eden kaynaklara yönelmektedir.

Haberciliğin itibarının zedelenmesi de profesyonellik karşıtlığının nedenleri arasındadır. Haber kuruluşlarının saygınlıkları yayınladıkları haberlerin doğruluğu ve güvenilirliğiyle oluşmaktadır. Diğer taraftan dijital teknolojilerin hayatın her alanında olduğu gibi habercilik sektörüne de girmesi ile haberin kontrol edilmesi sürecinde "iki kaynaktan kontrol" gibi temel bir ilke ihlal edilebilmektedir. Dijital teknolojilerin dayattığı hız baskısı, haber üreticilerini yeni arayışlara itmiş ve güven konusunda birtakım açmazlara düşürmüştür (Kocabay Şener, 2018a: 57). Geleneksel medyanın çalışma şeklindeki yapısal değişime/bozulmaya bağlı olarak, haber üretim aşamasında kaliteli içeriklere yönelik arayış azalmış, dolayısıyla markalara duyulan güven de aşınmıştır (Karagöz, 2018: 683).

Profesyonel habercilere ve basın kuruluşlarına duyulan güvenin aşınmasında teknolojinin gelişmesi ve geleneksel medyanın bu sürece ayak uydurmakta güçlük çekmesi yatmaktadır. Bu görüşe ek olarak basın kuruluşlarının ya da gazetecilerin tarafsızlıklarını sorgulatacak şekilde iktidarda veya muhalefette olan siyasi aktörlerle yakın ilişkiler kurması, bir siyasi görüşün/siyasi partinin temsilcisi gibi davranmaları da güvenilirliklerini zedelemiştir. Geçmişteki süreçten farklı olarak gazeteciler kendi sosyal medya hesaplarından, gazeteci kimliklerini de kullanarak taraflı görüşlerini paylaşmakta ve objektif haberci algısını tartışmaya açmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL MEDYA, SAHTE HABER VE HAKİKAT ÖTESİ İLİŞKİSİ

Gazeteciliğin geleneksel formdan dijitale dönüşümü ile haberin doğruluğu ve kalitesinin yanı sıra ve belki de öncelikli olarak çok etkileşime girmesi tercih edilmektedir. İnternet kullanıcılarının beklentilerine, ilgisine ve beğenisine uygun içerik üretme gayreti sahte haber denilen kavramı gündeme getirmektedir. Sahte haber ile hakikat ötesi, gerçekleri ve olguları ihmal eden kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya ise bu etkileşimin zemin bulduğu önemli bir mecradır. Bu nedenle sosyal medya, sahte haber ve iki kavramın hakikat ötesi ile ilişkisi hakkında bilgi verilmelidir.

2. 1.Sosyal Medya ve Üç Kurucu Unsuru

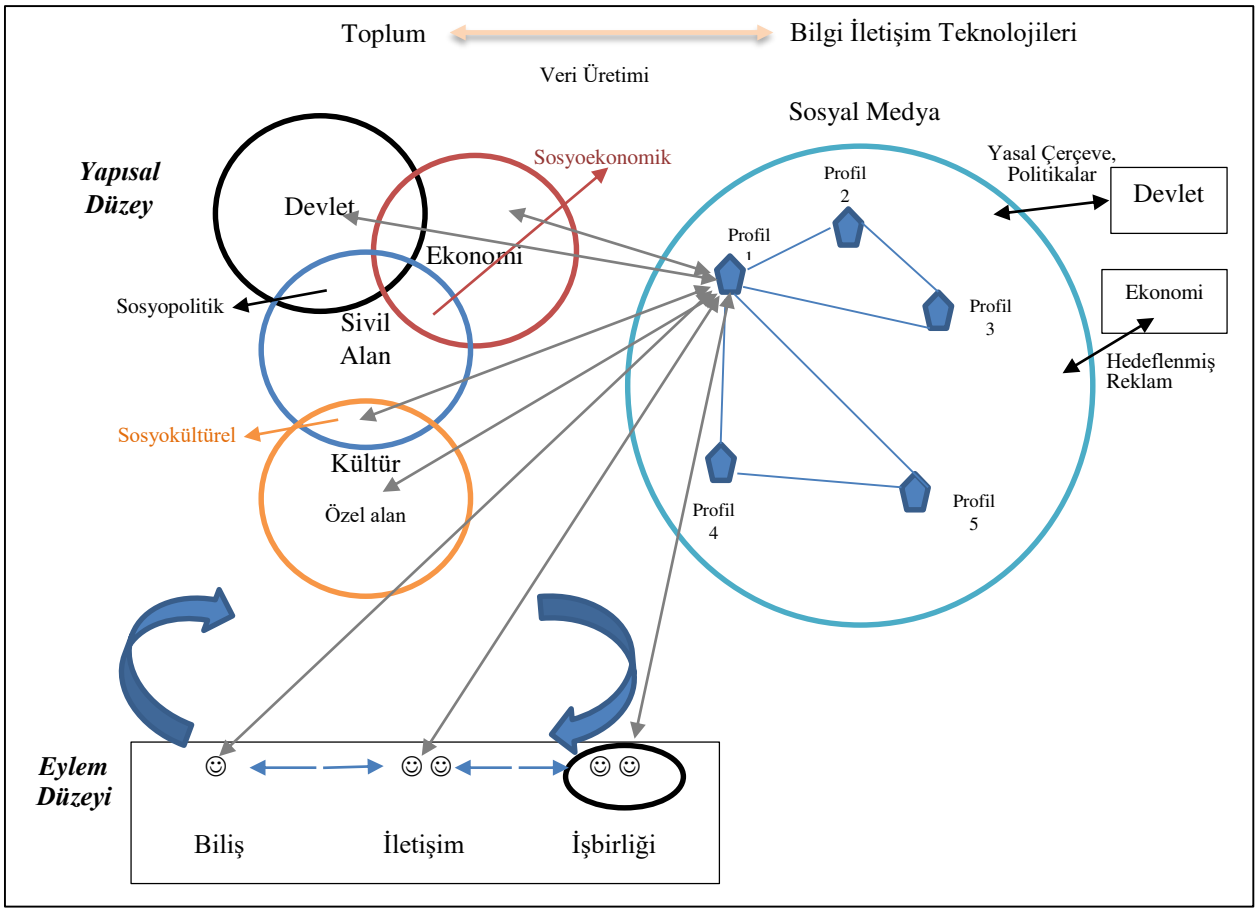
İnternet ortamı, web'in yeni sürümü sayesinde derinleşmiş sosyal etkileşimle topluluk oluşturma ve işbirliği projeleri yapmaya olanak sağlayan çevrimiçi alanlar halini almıştır. İlk sosyal medya araçlarının kendini göstermeleri Web 2.0 ile mümkün olmuştur (Geçer, 2018: 140).

Bireylerin ve toplulukların bir araya gelmesini, iletişim kurmasını, paylaşmasını ve bazı durumlarda işbirliği yapmasını veya eğlenmesini sağlayan yazılım koleksiyonu (Boyd, 2009) şeklinde tanımlanan sosyal medyaya yönelik tartışmaların kökeni, 2005 yılına, Tim O'Reilly'nin web 2.0 terimine yönelik açıklamasına dayanmaktadır (Fuchs ve Sandoval, 2014: 5). O'Reilly (2005), web 2.0'ı "bağlı tüm aygıtları kapsayan bir platform olarak ağ" şeklinde tanımlamıştır. Web 2.0, uygulamaları ve yazılımları sürekli güncellenen bir hizmet olarak sunmakta ve bunlar giderek daha fazla sayıda insan tarafından daha iyi şekilde kullanılmaktadır. Katılım mimarisi ve zengin kullanıcı deneyimleri sunmak için Web 1.0'ın sayfa metaforunun ötesine geçmiştir.

Sosyal medya, etkileşimli katılımı içeren yeni medya biçimlerini ifade etmek için sıklıkla kullanılan bir terim olarak (Manning, 2014: 1158), bireylerin ve toplulukların bir araya gelmesini, iletişim kurmasını, paylaşım ve bazı durumlarda işbirliği yapmasını veya oyun oynamasını sağlayan yazılım koleksiyonu (Boyd 2009) ya da bireylerin toplumsal yetenekleriyle uyumlu esnekliğe sahip iletişim araçları, sosyal yazılım ve toplumsal bilgi işlemi (Shirky, 2008: 20) şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyal medya, çevrimiçi derecelendirmeler veya sözlü incelemeler, çevrimiçi mesaj panoları / forumları, fotoğraflar / video siteleri, bloglar, etiketler ve sosyal ağ siteleri gibi bireysel tüketiciler tarafından oluşturulan içeriği göstermektedir (Heinonen, 2013: 1). Teknik açıdan ele alındığında ise sosyal medyanın web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine inşa edilen ve kullanıcı tarafından içeriklerin oluşturulmasına ve değiştirilmesine izin veren bir grup internet tabanlı uygulama (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61) olarak tanımlanması da mümkündür. Sosyal medya, alanlarına göre beş temel kategoride sınıflandırılabilmektedir. Bilgilendirici (*Tripadviser, DoctorConnected* gibi), profesyonel (*LinkedIn, Academic.edu* gibi), eğitsel (Booking, Good Reads gibi), eğlendirici (*Flickr, Filmcrave* gibi) ve kişisel (*Facebook, Myspace* gibi) (Valentini ve Kruckerberg, 2012: 7).

Sosyal medya platformları pek çok alanda etkileyici sonuçlar elde edebilmiştir. Örneğin siyasette, sosyal medya iletişimi Barack Obama'nın başkanlık kampanyasında kilit bir unsur olmuştur. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla Avrupa Birliği de dahil olmak üzere birçok uluslararası örgüt, devlet ve kamu kuruluşu, vatandaşları arasında Avrupa kimliği yaratmak amacıyla *Facebook*, *Twitter* ve benzeri platformlardan yararlanmaktadır (Kaplan, 2015: 198).

Grafik 1: Tek Bir Sosyal Medya Sisteminde İletişim Süreci (Trottier ve Funch, 2015: 16).

Trottier ve Funch (2015: 15)'a göre sosyal medyanın üç kurucu özelliği vardır: Bütünleşik toplumsallık, bütünleşik roller ile bütünleşik ve yakınsak iletişim:

Bütünleşik toplumsallık: Sosyal medya, üç sosyal davranış (sosyalite) tarzının (biliş, iletişim ve işbirliği) bütünleşik bir sosyal davranışta birleşmesini sağlamaktadır. Bu durum bireyin bilişsel düzeyde çoklu ortam içerik oluşturmasına, başkalarının yorum yapabilmesine, başkalarının içeriği manipüle etmesine ve yeniden düzenlemesine izin vermektedir. Böylece birden çok yazarlı yeni içerik ortaya çıkabilmektedir. Bir adımın mutlaka bir sonraki adımla sonuçlanması gerekmemekle birlikte, web 2.0 teknolojisi ile kullanıcılar üç aktivitenin tümünü bir alanda birleştirme potansiyeline sahiptir (Trottier ve Funch, 2015: 15).

Bütünleşik roller: Sosyal medya, bir insanın hayatının çeşitli rollerini tanımlayan kişisel profillerin oluşturulmasına dayanmaktadır. Çağdaş modern toplumda farklı sosyal

roller, çeşitli sosyal alanlarda birleşme eğilimindedir. Kamusal yaşam ile özel yaşam, işyeri ve ev arasındaki sınırlar gözenekli hale gelmiştir (Trottier ve Funch, 2015: 15).

Bütünleşik ve yakınsak iletişim: Sosyal medyada, sistemlerdeki (ekonomi, devlet gibi) ve gündelik yaşantıdaki davranışlarımıza (özel alan, sosyo-ekonomik alan, sosyopolitik alan, sosyokültürel alan) ait farklı sosyal rollerdeki çeşitli sosyal etkinlikler (biliş, iletişim, işbirliği) tek profilde eşleştirilmektedir. Bu haritalama sürecinde, sosyal roller içindeki sosyal faaliyetlerle ilgili veriler üretilmektedir. Örneğin bir *Facebook* profili, kişisel roller (arkadaşlık, aşk, akrabalık, baba, anne, çocuk gibi), sivil roller (toplum üyeliği, komşuluk gibi sosyokültürel roller), kamusal roller (aktivist olmak gibi sosyoekonomik ya da sosyopolitik roller) ve sistematik roller (seçmen olma, vatandaşlık, bürokrat olma gibi) ile ilgili kişisel veriyi, iletişim verisini ve toplumsal ağ verisini kayıt altına almaktadır (Trottier ve Funch, 2015: 15).

Yeni medya ve sosyal ağ siteleri, sosyal medya ile birlikte ve kimi zaman da eş anlamlı olarak kullanılan iki terimdir. Yeni medya terimi genellikle ortaya çıkan bilgi ve iletişim teknolojilerini; cep telefonları, internet, akış teknolojileri, kablosuz ağlar ve World Wide Web'in yüksek kaliteli yayın ve bilgi paylaşım kapasiteleri gibi uygulamaları ifade etmektedir. Terimdeki "yeni" sözcüğü, diğer aracılı kitle iletişim biçimleriyle ilişkili olarak anlaşılması gereken sınırların aşılmasını, geliştirilen teknolojik gelişmeleri, yeni uygulama ve görevleri yerine getirmenin özgün ve yenilikçi yollarını sağlayan teknolojileri vurgulamaktadır (Valentini ve Kruckerberg, 2012: 4).

Hem belirli bir zaman ve mekâna sabitlenmiş geleneksel sosyal ortamlar hem de zaman ve mekân boyutunu birleştiren yeni medyanın çevrimiçi ve çevrimdışı uygulamalarının kombinasyonu, yeni medyanın yapısal olarak özgün yönlerini üretmektedir. Van Dijk (2006)'e göre yeni medyayı karakterize eden üç temel unsur bulunmaktadır:

Bütünleşme: Yeni medyanın en önemli yapısal özelliği telekomünikasyon, veri iletişimi ve kitle iletişiminin tek bir ortamda birleştirilmesidir. Bu nedenle, yeni medyaya genellikle multimedya da denmektedir. Bütünleşme *altyapı* (telefon ve bilgisayar (veri) iletişimi için farklı iletim bağlantılarını ve ekipmanlarını birleştirmek), *ulaşım* (internet telefonu, web televizyonu gibi), *yönetim* (telefon hatlarından yararlanan kablo şirketi, kablo televizyonundan yararlanan telefon şirketi gibi), *hizmet* (internetteki bilgi ve iletişim servislerinin kombinasyonu) ve *veri türü* (ses, veri, metin ve görüntüleri bir araya getirmek) olmak üzere beş düzeyde gerçekleşmiştir. (Van Dijk, 2006: 6-7).

Etkileşim: Çok genel bir tanımda, etkileşim bir eylem ve tepki dizisidir. Bu önemli kavramın tanımlanması, medya ve iletişim çalışmalarındaki araştırmalar için işlevsel hale getirilmesi önemlidir. En temel etkileşim düzeyi, iki yönlü veya çok taraflı iletişim kurma olasılığıdır. Bu uzay boyutudur. Tüm dijital ortamlar bu olanağı bir dereceye kadar sunmaktadır. İkinci etkileşim seviyesi eşzamanlılık derecesidir. Bu zaman boyutudur. Kesintisiz bir etki ve reaksiyon dizisinin genellikle etkileşimin kalitesini arttırdığı iyi bilinmektedir (Van Dijk, 2006: 8).

Dijital Kod: Dijital kod, yalnızca yeni medya işlemleri biçimini tanımlayan teknik bir medya özelliğidir. Ancak, iletişim için büyük sonuçları vardır. Dijital kodlar ile bilgisayar teknolojisini kullanırken, her bilgi ve iletişim öğesi, 1 veya 0 olarak, bayt adı verilen sembollerle, dizeleri biçiminde dönüştürülebilmekte ve iletilebilmektedir. Bu yapay kodlar doğal kodlarının yerini almaktadır. Tüm ortam içeriklerinin aynı dijital koda dönüşümünün ilk önemli etkisi, bu içeriklerin bütünlüğü ve standartlaştırılmasıdır (Van Dijk, 2006: 9).

Sosyal medya ile eşanlamlı olarak kullanılan bir diğer terim sosyal ağ siteleridir. Sosyal ağlar mutlaka dijital değildir. Sosyal ağlar, grup içi durumları tanımlayan bireyler arasındaki her türlü sosyal bağlantıya atıfta bulunmaktadır. Sosyal ağ siteleri ise mecrayı, yani insanlar arasında bu tür ilişkilerin meydana geldiği ortamı, Web 2.0 ortamını

vurgulamaktadır. Bu nedenle sosyal ağ sitesi terimi, sosyal medya ile eşanlamlı olarak kabul edilebilmektedir. Sosyal ağ siteleri de sosyal medyaya benzer çevrimiçi ortamları tanımlamakta ve genellikle aynı dijital teknolojileri ve uygulamaları ifade etmektedir (Valentini ve Kruckerberg, 2012: 6).

Kullanım biçimlerini ve kullanıcılarına sunduğu olanakların yapısal özelliklerini ortaya koymak amacıyla sosyal medyanın kurumsal yapısı, kullanıcı ve içerik unsurları üzerinde ayrıca durulacaktır.

2.1.1. Kurum olarak sosyal medya

Van Osch ve Coursaris (2013: 703-704) kurumsal sosyal medyayı; yapılar (*artefacts*), aktörler ve etkinlikler olmak üzere üç ana kategoride ele almıştır. Sosyal medyanın yapısı, işbirliği projeleri, bloglar / mikrobloglar, içerik toplulukları, sosyal ağ siteleri, sanal oyunlar ve sanal sosyal dünyalardan oluşmaktadır. İkinci kurumsal kategori olan aktörler yöneticiler, çalışanlar, kuruluşlar ve en önemlisi müşteriler olmak üzere dış paydaşlardan oluşmaktadır. Üçüncü ve son kategori olan sosyal medya etkinliklerini ise iç ve dış faaliyetler olarak iki bölümde değerlendirmişlerdir. İç faaliyetler topluluk oluşturma, bilgi yönetimi ve paylaşımı, yenilik ve politika oluşturmadır. Dış faaliyetler markalaşma ve pazarlamadır.

Kurum olarak sosyal medya oldukça kapsamlı bir konudur ve tez konusunun odak noktası dikkate alınarak uyumlu olarak sınırlandırmak gerekmektedir. Bu nedenle konu yapılar başlığı altında yer alan, kullanıcıların varlıklarını gösterdikleri ve Georgescu ve Popescul (2013: 277) tarafından sosyal medyanın birleştirici özellikleri olarak görülen işbirliği projeleri, bloglar / mikrobloglar, içerik toplulukları, sosyal ağ siteleri, sanal oyunlar ve sanal sosyal dünya alt başlıkları üzerinde durulmuştur. Sosyal medya yapılarının ilki olan işbirliğine dayalı projeler, uzmanların ya da profesyonellerin görüşleri yerine kullanıcıların tecrübe ve değerlendirmelerinin aktarıldığı alanlardır. Bu mecralarda, kullanıcılar arasında bilgi paylaşımı öncelenmektedir.

Kullanıcılar ya da ziyaretçiler gerçekleştirmeyi düşündükleri deneyimler ya da bilmedikleri konular hakkında diğer kullanıcıların görüş ve bilgilerinden yararlanmaktadır. Kaplan ve Haenlein (2014: 618) tarafından "birçok son kullanıcı tarafından bilgi ile ilgili içeriğin ortak ve eşzamanlı olarak oluşturulmasını sağlayan sosyal medya uygulamasının özel bir biçimi" olarak tanımlanan işbirliğine dayalı projeler dört grupta tasnif edilmiştir. Bunlardan ilki wikilerdir. Bu alanlarda HTML düzenleyicisinin aksine basit bir web tarayıcısı kullanılmakta, web sayfasına içerik eklemesine, içeriğin silmesine veya düzeltilmesine izin verilmektedir. İkinci işbirliği proje türü Swarm gibi sosyal yer imi siteleri veya ortak etiketleme hizmetleridir. Üçüncü tür işbirliği proje, insanların yayınlanan mesajlar şeklinde konuşabileceği çevrimiçi forumlar veya mesaj panolarıdır. Wiki'lerin aksine, forumlar genellikle kullanıcıların başkaları tarafından gönderilen içeriği düzenlemesine izin vermemektedir. Bunun yerine yalnızca kendi içeriklerinde bu içeriğe yanıt vermekte veya bunları tartışmaktadır. Düzenleme hakkı forum yöneticileri veya moderatörleri ile sınırlıdır. Dördüncü ve son işbirliği proje türü inceleme siteleridir. Bunlar firmalar, ürünler ve insan hayatındaki diğer her şey hakkında geri bildirim alışverişine odaklanan web siteleridir. İnceleme siteleri genellikle, kullanıcı incelemelerinde alınan derecelendirmelere dayanarak güvenilirlik puanlarını hesaplamalarını sağlayan bir tür itibar sistemi kullanmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2014: 618-619).

Yapılar başlığı altında incelenen ikinci unsur olan bloglar ve mikrobloglar kullanıcıların karşılıklı ve anlık etkileşim kurabildikleri uygulamalardır. Bloglar bireysel görüşlerin ve ağ bağlantılarının ağ sisteminden yayınlandığı alanlardır (Özüdoğru, 2014: 36). Mikroblog "hareket halindeyken kişilerin hayatları hakkında kısa metin güncellemeleri (genellikle 200 karakterden daha az) yazmasına ve metin mesajı, anlık mesaj, e-posta veya web aracılığıyla arkadaşlarına/ilgilenen kişilere göndermesine olanak

tanıyan bir bloglama biçimi" olarak tanımlanmaktadır (Java, Song, Finin ve Tseng, 2007: 1).

Günümüzde pek çok blog sayfası mevcut olsa da, kullanıcı sayısı bakımından başta *Twitter* olmak üzere mikroblogların daha yaygın olduğu açıktır. Popüler bir mikroblog olan *Twitter*'ın ilk kuruluşunda mesajlar kısa mesaj yoluyla iletilirken, artık anlık olarak internet bağlantısı üzerinden paylaşım yapılabilmektedir (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 18). Mikrobloglar, insanların hayatlarının neredeyse her anında kendine yer bulabilmeleri nedeniyle çok yönlü kullanımları bulunmaktadır. Kullanıcılar çalışırken, yemek yerken, sohbet ederken, yolculuk sırasında ara ara hesaplarını ziyaret etmekte, diğerlerinin paylaşımlarını kontrol etmekte, güncel gelişmeleri takip etmekte ve kendileri içerik üretmektedir. Bilginin hızlı ve yoğun olarak aktığı bu mecralar, kullanıcıların bilgi edinme ihtiyacına da cevap vermektedir.

İçerik toplulukları, yapılar kategorisinin üçüncü alt başlığıdır. Bu topluluklar sosyal medyada katılım ile yakından ilişkilidir. İçerik toplulukları arkadaşlık odaklı ve ilgi odaklı olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Arkadaşlık odaklı katılım gösterenler (özellikle gençler), *Facebook* gibi arkadaşlarının kişisel alanlarında sosyal içerik oluşturmaktadır. Bu mecralar gençlerin kimliklerini anlamalarına ve sunmalarına olanak tanımaktadır. İlgi odaklı topluluklar ise çevrimiçi oyun, spor ya da müzik gibi ortak ilgi alanlarına odaklanan insanlardan oluşmaktadır. Buralarda sunulan içeriğe (örneğin, tartışılan video veya kitap) yanıt olarak etkileşim meydana gelmekte, içerik hakkındaki görüşler tartışmanın merkezini oluşturmaktadır. *YouTube*, Goodreads ve TED gibi içerik toplulukları, ilgi odaklı katılımı kolaylaştıracak şekilde yapılandırılmıştır (Thompson, 2011: 463).

Dördüncü alt başlık olan sosyal ağ siteleri, bireylerin a) sınırlı bir sistem içinde genel veya yarı genel bir profil oluşturmalarına, b) bağlantı paylaştıkları diğer kullanıcıların listesini görebilmeye ve c) bağlantı listesini ve sistem içinde başkaları

tarafından yapılan bağlantıları görüntüleyip incelemelerine izin veren web tabanlı hizmetlerdir (Boyd ve Ellison, 2008: 211). Sosyal ağ ilişkisi bir tür değişim veya etkileşim olarak görülmektedir. Bir dizi birey arasında, kişiden kişiye bağlantı sosyal ağlar aracılığı ile kurulmaktadır. Çiftler tarafından sağlanan bağlar, değişim türlerine, temas sıklığına, yakınlığa, ilişkinin süresine bağlı olarak zayıf ya da güçlü olabilmektedir. Bir ağ yaklaşımı ve diğer değerlendirme türleri arasındaki temel fark, bireylerin kendi başlarına düşündükleri veya yaptıkları şeylerden ziyade insanlar arasındaki etkileşime önem vermesidir (Haythornthwaite, 2005: 127). Sosyal ağ sitelerini benzersiz kılan, bireylerin yabancılarla tanışmasına izin vermeleri değil, kullanıcıların sosyal ağlarını görünür hale getirmelerini sağlamalarıdır (Boyd ve Ellison, 2008: 211).

Sosyal ağ siteleri ile beşinci alt başlık olan çevrimiçi oyunlar arasında etkileşim bulunmaktadır. Sosyal ağ siteleri ortamı, çevrimiçi oyunların sanal ortamda gelişmesi ve genişlemesi için bir platform sağlamıştır. Kullanıcılar artık çevrimiçi oyunlar oynayabilmekte, puanları karşılaştırabilmekte ve birbirlerine meydan okuyabilmektedir. Sosyal medya sitelerinin farklı kullanıcı demografik özellikleri nedeniyle, sosyal oyun oynamak için çeşitli motivasyonlar ortaya çıkmaktadır. (Aburahmah, AlRawi, Izz ve Syed, 2016: 72).

Sosyal oyunlar, bireylerin günlük rutinlerine uyum sağlayan ve arkadaşlık bağlarını oyun amaçlı uyarlayan çevrimiçi oyunlardır. Bu tanım üç farklı yönü vurgulamaktadır: Sosyal oyunlar çevrimiçi olarak oynanmakta, oyuncunun mevcut sosyal ağından yararlanmaktadır. *Facebook* gibi sosyal ağ hizmetlerinin dağınık ve anlık kültürel kullanımını desteklemektedir. Sosyal oyunların tasarım değerleri ve oyun mekaniği, sıradan oyunlardakine benzemektedir[12] (Paavilainen, Hamari, Stenros ve Kinnunen, 2013: 3).

[12] Kultima, sıradan oyunlarda dört tasarım değeri olduğunu belirtmiştir. Bunlar: kabul edilebilirlik, erişilebilirlik, basitlik ve esneklik. Çevrimiçi oyunlarda tasarımın kabul edilebilirliğe göre hassaslaştırılması oyunları daha büyük gruplar için uygun hale getirmektedir. Oyunların erişilebilirliğini artırmak, çeşitli

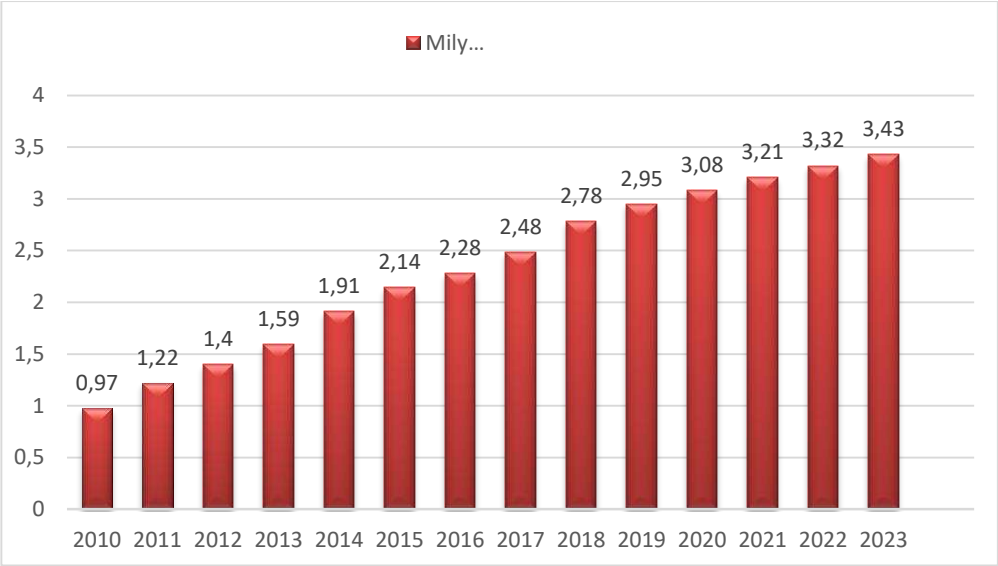
Son olarak sanal dünya ortamları ise kullanıcıların sanal temsiller olarak avatarlar kullanarak 3B alanda çevrimiçi içerikte gezinmesine ve bu içerikle etkileşime girmesine olanak tanımaktadır. Kullanıcılara çevrimiçi içeriğe hızlı ve verimli bir şekilde erişmek için kolay bir yol sağlayarak geniş bir ilgi alanı olmuştur (Stafford, 2013: 1).

2.1.2. Kullanıcı açısından sosyal medya

Sosyal medya kullanıcılarının sayıları giderek artmakta ve kullanımları çeşitlenmektedir. Ortalama bir kişinin dokuzdan fazla farklı sosyal medya ağında hesabı bulunmakta ve bu mecralarda günde ortalama 2 saat 16 dakika geçirmektedir (Statusbrew, 2019). Bu zaman zarfındaki sosyal ağ kullanımı çok çeşitlilik göstermektedir. *Facebook* veya *Google+* gibi platformlar arkadaşlar ve aile arasındaki alışverişlere odaklanmıştır ve fotoğraf veya durum paylaşımı ve sosyal oyunlar gibi özellikler yoluyla etkileşimi sürekli olarak artırmaktadır. *Tumblr* veya *Twitter* gibi diğer sosyal ağlar hızlı iletişim ile ilgilidir.

Dünya genelinde kullanıcı sayısında devam eden bir artış bulunmakta ve önümüzdeki üç yıl için de bu artışın devam edeceği öngörülmektedir (Grafik 3). Sosyal medya platformlarında pazar lideri konumundaki *Facebook*, bir milyar kayıtlı hesabı aşan ilk sosyal ağ olmuştur. 2020 yılında ise aylık yaklaşık 2,5 milyar aktif kullanıcıya sahip olarak dünya çapında en popüler sosyal ağ halini almıştır. Buna karşılık, fotoğraf paylaşım uygulaması olan *Instagram*'ın aylık bir milyar aktif hesabı bulunmaktadır (Statisca, 2020). *TikTok* ise sadece 3 yıl önce başlamasına karşın 500 milyondan fazla aktif aylık kullanıcısı olan bir platformdur (Statusbrew, 2019).

kısıtlamaları olan kişiler için oynamayı mümkün kılmaktadır. Tasarımı basitleştirmek ise daha hafif oyun deneyimleri sağlarken; oyun tasarımındaki esneklik değişen durumlara olanak tanımaktadır (Kultima, 2009: 60, 61). Pek çok çevrimiçi oyun için geçerli olan bu değerler, oyunların içerik ve hedef kitlesine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Grafik 2: Dünya Genelinde Sosyal Medya Kullanıcı Sayıları (Statisca, 2020)

Sosyal medya bağlamında kullanıcı unsuru sayısal yoğunluğunun yanı sıra, hem bilinçli insan faaliyetlerini hem de teknolojik bilinçsizlikleri kapsadığı için karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır. Ayrıca, kullanıcılar kültürün alıcıları ve tüketicileri, üreticileri ve katılımcılarıdır (van Dijk, 2013: 32). Kullanıcının ikili rolünü vurgulayan bu durum ilk kez Alvin Toffler tarafından üre-tüketici (*pro-sumer*) olarak kavramsallaştırılmıştır.

Toffler, üre-tüketici bireylerin ortaya çıkışını yaşanan ekonomik ve teknolojik dönüşüm ile ilişkilendirerek ele almıştır. Pazarın milyarlarca insanı sistematik olarak birbiri ile ilişkilendirerek birey, millet ve kültür düzeyindeki bağımsız kontrolünü ortadan kaldırdığını; dağıtımın artan karmaşıklığı ve gittikçe daha fazla aracın ekonomik süreçlere eklenmesi sonucunda yeni bir düzen kurulacağını (1984: 286); Üçüncü Dalga uygarlık olarak nitelendirdiği "geleceğin" tüketici ekonomisine yol açarak, üretici ve tüketici arasındaki tarihi kopuşu gidereceğini öngörmüştür (1984: 14). Bu dönemde bilgisayarlar ve üre-tüketicinin etkinleştirildiği bir teknolojinin ortaya çıkışının, daha küçük envanterlere ve daha karmaşık dağıtım zincirlerinden ziyade basitleştirilmiş bir dağıtım zincirine işaret ettiğini vurgulamıştır (1984: 286).

Sosyal medya ayrıca insanların kendini tanıtmasına dayanmaktadır. Bir diğer deyişle, bu mecrada sunulan şey kişilerin kendileridir ve içerik yaratmaya teşvik eden

diğer kullanıcıları eğlendiren unsur ise insanların sürekli kendilerini tanıtmasıdır. Bu ortamlarda insanlar kendilerini yeniden tasarlama ve sunma imkânına sahip olabilmektedir (Kalpokas 2019: 15 ve Niedzviecki, 2009: 40). Kullanıcılar çoğunlukla gündelik hayatlarına, kişisel görüşlerine ve beğenilerine ilişkin bilgi ürettikleri ve paylaşmaktadır. Yaşantılarının pek çok anını paylaşma eğilimi gösteren kullanıcıların yaşamlarında sürekli var olmalarından dolayı, sosyal platformlarının güçlü bir sosyal etkisi bulunmaktadır.

Niedzviecki (2019: 19)'ye göre, günümüzde insanlar daha önce yapılmadığı şekilde, yaşantılarını herkesin gözü önünde arşivlemekte ve bunları yakın arkadaşları ya da akrabaları dışında kimlerin gördüğünü önemsememektedir. Yaşanan bu durum dikizleme kültürünün başlıca özelliklerinden biridir… İnsanlar bu görüntüleri tanıdıklarından daha ziyade tanımadıkları kişiler yani herkes için hazırlamakta ve paylaşmaktadır. Diğer taraftan platformların mimarileri, kullanıcı unsurunu kontrol etmek için tasarlanmıştır. Platform sahiplerinin çoğu, kullanıcıların "gerçek" kimliğini, tercihlerini ve davranışsal verilerini bilmekle ilgilenmektedir (van Dijk, 2013: 34).

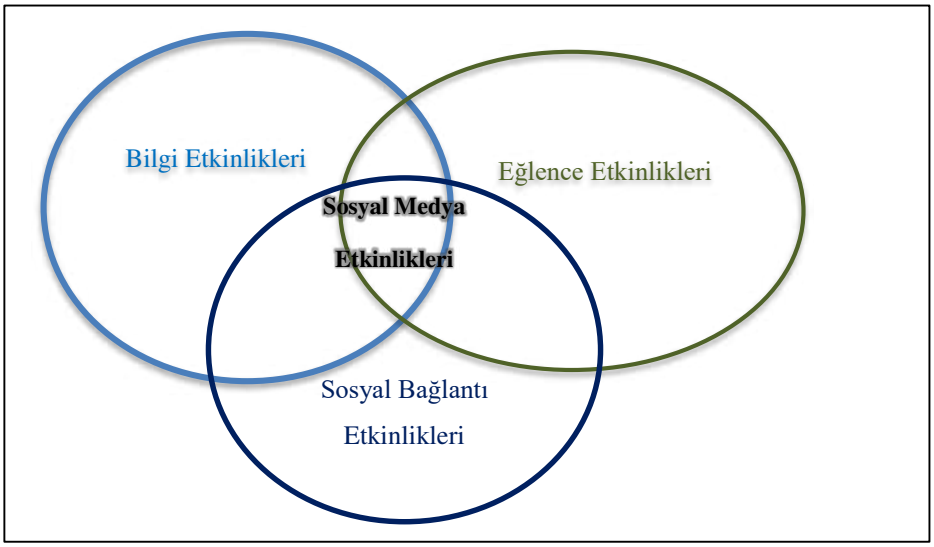
Alanyazın incelendiğinde kullanıcıların kişilik özellikleri, kullanım motivasyonları ve kullanım biçimleri ekseninde ele alındığı görülmektedir. Pek çok sosyal medya araştırması ile bireylerin içerik oluşturma davranışları (Matikainen, 2015) ve sosyal medya kullanım motivasyonları (Hong, 2013; Lau, 2016; Song, Lee ve Kim, 2019; Felemban ve Sicilia, 2016), sosyal medya kullanım kalıpları (Kolranen vd. 2019) ve kullanıcıların kişisel özelliklerinin sosyal medya kullanımındaki rolü (Hrska ve Maresova, 2020) ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Kullanıcıların içerik üretmeleri yönünde üç temel motivasyon unsuru bulunmaktadır. Bunlardan *ilki*, kullanıcıların internetin gelişim sürecine dâhil olma ve buna göre kendini geliştirme arzusu taşımalarıdır. *İkincisi* başta gençler olmak üzere, kullanıcıların kendilerini ifade etmeyi, web ortamında bağımsız ve özgür olarak hareket

ederek yaşamları hakkında bilgi paylaşmayı istemeleridir. *Son olarak* da insanların çevrimiçi topluluklara ait olmayı ve birbiriyle etkileşim kurmayı dilemeleridir (Matikainen, 2015: 41).

Ancak kullanıcılar tarafından üretilen içerikleri kontrol eden profesyonel eşik bekçilerinin olmayışı ve kaynak güvenilirliğini belirleyecek geleneksel sembollerin olmaması nedeniyle tüketicileri bilginin güvenilirliği hakkında karar verme sorumluluğu taşımaktadır. Bu nedenle yeni medya ortamlarında eşikler artık sadece bilgi sağlayıcılarla değil, aynı zamanda yeni medya ortamında kendi bekçileri olarak hareket eden bilgi tüketicileriyle de yer almaktadır (Westerman, Spence ve Van Der Heide, 2014: 173).

Sosyal medya kullanım motivasyonları eğlence, bilgi arama, kişisel yarar ve rahatlıktır. Bu faktörler, kullanıcının deneyimi, harcanan zaman ve sosyal medyadan memnuniyet düzeyi ile olumlu ilişkilidir (Al Menayes, 2015: 43). Heinonen ise üç temel güdünün sosyal medya kullanımında etkin olduğunu savunmuştur: Sosyal etkileşim, eğlence ve bilgi edinme. Üç boyutun birbirine bağlı olması, hazcı ve faydacı öğelerin farklı seviyelerine dayanmaktadır (2013: 4).

Grafik 3: Kullanıcı Etkinlikleri (Heinonen, 2013: 4)

Lai (2019) yaptığı araştırma sonucunda sosyal medya kullanıcılarını üç grupta sınıflandırmıştır. İlk gruptakiler hepçiller (*omnivores*) olarak tanımlanmıştır. Bu gruptaki

kullanıcılar sosyal medyayı ilişkiyi sürdürme, yeni arkadaşlar edinme, kişisel duyguları paylaşma, başkalarının güncellemelerini kontrol etme, işten kaçma, zaman öldürme, eğlence arama, alışkanlıktan çıkma, haber alma ve yeni şeyler öğrenmek için kullanmaktadır. Sınıf 2 ve Sınıf 3 sırasıyla zaman katilleri (*time-killers*) ve sosyal tarayıcılar (*social-groomers*) olarak isimlendirilmiştir. Zaman öldürenler, sosyal medya kullanımları için tek amaç olarak zamanı öldürmeyi seçerken, sosyal tarayıcılar ilişkileri sürdürmeye ve kişisel duyguları paylaşmaya odaklanmıştır. Ankete katılanların neredeyse yarısı sosyal tarayıcılar iken (% 43,73), bunu zaman öldürenler (% 37,53) izlemiştir. Hepçiller % 18,73 ile en düşük oranda kalmıştır (Lai, 2019: 132-133).

Sosyal medya sadece sosyal etkileşim için değil, aynı zamanda kişinin kariyerini geliştirmek, siyasi ve sivil alanlara katılmak ve tüketim hedeflerinden yararlanmak için de kullanılmaktadır. Bu anlamda, sosyal medyada farklı kullanım amaçlarının çeşitlendirilmesi, bu çevrimiçi sosyal alanların nasıl siyasallaştırıldığını, ticarileştirildiğini ve büyük ölçüde kişiselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu çevrimiçi sosyal alanlar herkes için tarafsız olmaktan çok uzaktır. Farklı bir sosyo-demografik altyapının sıradan kullanıcıları, şirketler, kuruluşlar, siyasi hareketler ve platformların kendileri gibi farklı aktörler, kullanımlarından çok çeşitli ekonomik ve toplumsal faydalar peşinde koşmaktadırlar (Koiranen vd., 2020: 1).

Sosyal medyanın kullanım amacı ve sıklığı insanlar ve kültürler arasında farklılık gösterebilmektedir. Farklı ülke ve gruplar özelinde yapılan araştırmalar sonucunda, üniversite öğrencilerinin çoğunlukla ücretsiz bilgi aramak ve neler olduğunu öğrenmek için (Lau, 2016: 56); gelişim odaklı bireylerin, kimlik ifadesi, sosyal etkileşim, ilişki yönetimi ve bilgi arama gibi amaçlarla (Song, Lee ve Kim, 2019: 886) sosyal medya kullandığı kaydedilmiştir.

Yapılan bir araştırmaya göre Amerika Birleşik Devletlerindeki bireyler yaşıtlarıyla iletişim kurabilmek için, Koreli ve Çinli bireyler ise profesyonellerle iletişim

kurmak, ileri düzeyde araştırma yapmak için sosyal medyayı kullanmaktadır (Tutgun Ünal, 2020: 73). Hong yaptığı araştırma ile ABD'li ve Çinli öğrencilerin sosyal medya kullanım biçimlerini karşılaştırmıştır. Araştırmasının sonucunda Çinli uluslararası öğrencilerin genellikle sosyal medya ortamında daha fazla zaman geçirdiğini, kullanım motivasyonlarının ise sorunları hakkında konuşmak ve benzer sorunları yaşayanlar ile karşılaştığını hissetmek olduğunu ortaya koymuştur (2013: 78-79).

Kullanıcıların bu mecradaki rolleriyle ilgili olarak *poster-lurker* ikilemi, anahtar bir yaklaşım sunmaktadır (Heinonnen, 2013: 3). Pusu yapanlar (*lurker*), çevrimiçi bir topluluğu ziyaret eden ve kullanan, ancak mesaj göndermeyenleri ifade etmektedir. *Poster*ler ise topluluğa hiçbir şekilde etkileşim vermeyen ve toplulukla herhangi bir doğrudan sosyal etkileşimi olmayan çevrimiçi topluluk üyeleri olarak tanımlanmaktadır (Bishop, 2006: 25). *Lurker*lar bu davranışının ardında geçmişte yaşanan olumsuz çevrimiçi deneyimler olduğu, istismara uğrama ya da gereksiz incelemelerle karşılaşma kaygısı, mahremiyet kaybı gibi psikolojik engeller nedeniyle aktif olmadıkları düşünülmektedir (Bishop, 2006: 29).

Ayrıca narsizm ile sosyal medya kullanımı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu savunulmuştur (Casale ve Banchi, 2020: 3). Sosyal medya narsisist ihtiyaçları karşılamak için ideal bir iletişim ortamı sunmaktadır. Narsistler sosyal medya tarafından sunulan benzersiz iletişim ortamına bağımlı hale gelebilmektedirler. Çünkü sosyal medya kendi kendini geliştirme ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktadır (Casale ve Banchi, 2020: 8-9).

Belirli kişisel özelliklerin sosyal medya kullanım şeklini etkilediğine yönelik görüşlerin yanı sıra sosyal medya kullanımının insanların psikolojileri üzerindeki etkilerinden de bahsedilmektedir. Sosyal ağ faaliyetinin, özellikle zihinsel ve sosyal refah için potansiyel olumsuz sonuçları hakkında endişeler ortaya çıkmıştır. 65 çalışma sistematik olarak gözden geçirilmiş, yoğun *Facebook* kullanımı ile bazı psikiyatrik

bozukluk (anksiyete, depresif belirtiler, vücut görüntüsü memnuniyeti ve düzensiz beslenme gibi) belirtileri arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür (Casale ve Banchi, 2020: 6). Ayrıca bilgi arayışına bağlı olarak eğitim seviyesinin artması ile sosyal medyada kullanıcı varlığının arttığı görülmüştür (Hrska ve Maresova, 2020: 8).

Sonuç olarak sosyodemografik faktörlerin sosyal medyanın genel kullanımı ve farklı kullanım amaçları üzerindeki etkisinin devam ettiği ve ancak mecranın sosyalleştirici etkisinin azalırken bireysel, ticari ve hedefe yönelik uygulamaların kullanıcıların ilgisinin odağında olduğu (Kolranen vd. 2019); pek çok motivasyon unsurundan bahsetmek mümkün olsa da kişisel özelliklerin sosyal medya kullanım motivasyonlarını etkilediği (Felemban ve Sicilia, 2016: 3) yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmuştur.

2.1.3. İçerik bakımından sosyal medya

İçerik genellikle sosyal medyanın kurucu unsurları ele alınırken göz ardı edilmektedir. Ancak tezahürü teknoloji ve kullanıcı ile bağlı olsa bile ayrı bir unsur olarak ele almak önemlidir. Sosyal medya platformlarının ilk geliştiği 2000 ve 2006 yılları arasında, kullanıcı tabanlı kullanıcı tarafından oluşturulan içerik (*user-generated content-UGC*) siteleri genel olarak geniş yaratıcılık ve amatörce üretilen kültürel içerik için bir araç olarak kabul edilmiştir (van Dijk, 2013: 35). Dijital formatlardaki UGC'nin geçmişi bilgisayar teknolojisinin kendisi kadar eskidir ve hatta dijital olmayan formatlardaki UGC'nin daha uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Ancak bu terim, özellikle yeni binyılın ilk yıllarında gerçekleşen ve genellikle Web 2.0'ın ortaya çıkışı olarak adlandırılan Web tasarımı ve uygulamalarındaki katılımcı dönüşle yaygın olarak tanınmaya başlamıştır (Bruns, 2016: 1).

[Dijital] UGC'nin üç temel özelliği bulunmaktadır: internet üzerinden kamuya açık hale getirilmeli, belirli bir yaratıcı çabayı yansıtmalı, profesyonel rutinler ve uygulamalar dışında oluşturulmalıdır (OECD, 2007: 4; Naab ve Sehl, 2016: 7). Kullanıcı

tarafından oluşturulan içerik, anaakım medyanın cilalı bitmiş ürünlerinin aksine bitmemiş ve geri dönüştürülebilir girdi olarak kabul edilmektedir. Bu tartışmalarda ima edilen amatör ve profesyonel içerik arasındaki ayrımdır (van Dijk, 2013: 36).

Kullanıcı tarafından oluşturulan metinsel içerik, özellikle haber ve gazetecilik alanında erken bir etki yaratmıştır. Kullanıcı liderliğindeki vatandaş gazeteciliği ana akım medyaya meydan okumuş ve özellikle son dakika haberi bağlamında görgü tanığı içeriğinin yeni bir kaynağı olmuştur (Bruns, 2016: 3). Ayrıca forumlar ve ürün incelemeleri, daha bilinçli kullanıcı ve tüketici kararlarına yol açabilmektedir (OECD, 2007: 6).

YouTube, *Flickr* ve *Myspace* gibi UGC platformları, video, fotoğraf, metin ve müzik gibi multimodal içeriğin çevrimiçi üretimi ve dağıtımında benzeri görülmemiş bir artış sağlamıştır (van Dijk, 2013: 35). UGC'nin kişisel ve amatör oluşuna bağlı olarak başta *Twitter* olmak üzere sosyal medya platformları bilgilerin, yorumların ve haberlerin anında geliştiği bir mecra olması nedeniyle ilk tepkileri barındırmaktadır (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 31).

Sosyal medya platformlarının bu denli büyümesinde bu mecralardaki içeriklerin özelliklerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bireyler artık eşik bekçilerinden geçen bilgilere daha az ilgi duymakta, bu bilgileri görmezden gelmekte veya birincil kaynağa yönelmektedir. Sosyal medyada eşik bekçileri, bilgi kapılarına sürekli göz kulak olan, bu kapılardan akan içerikleri konuya uygunluk ve kullanışlılık konusunda seçim yapanlara ileten "eşik izleyicileri"ne dönüşmüşlerdir. Eşik izleyicileri, kaynakları veya hikâyeleri yeni medya ortamındaki diğer kişiler tarafından bilinir hale getirerek bilgiyi dağıtmaktadır (Westerman, Spence ve Van Der Heide, 2014: 173).

Sosyal medya içeriğinin dili, tipik olarak televizyon stüdyolarında kullanılan dilden tamamen farklıdır. Televizyon dili daha resmi bir ifade biçimi ve bilgi kaynakları üzerinde daha yüksek bir kontrol derecesi ile karakterize edilmektedir. Sosyal medya

dünyasında ise bilgi genellikle herhangi bir doğruluk kontrolünden geçmemektedir. Birçok bilginin muhtemelen doğru olduğuna inanılmasına neden olmaktadır. Bu iletişim yolunun yararı, basit bir alternatif bakış açısı arayan herkes için işleri daha kolay ve daha hızlı hale getirmesidir (Han, 2018:6-7).

Belirli bir içeriğin paylaşılması insanlar arasındaki bağlantıyı artırmaktadır. İçerik paylaşımı ortak zevk ve arzular ile grup ilişkilerini keşfetmek ve grup bağlarını güçlendirmek için kullanılabilmektedir (van Dijk, 2013: 35). Kullanıcıların oluşturduğu yarı kurgu içeriklerin gerçek olmasını yandaşları sağlamaktadır (Niedzviecki, 2009: 28). Bu noktada insanların gerçek olmasını istedikleri, ihtiyaçlarına ve dünya görüşlerine cevap veren içeriklerin doğru olarak kabul edilme eğilimi gösterdiğini hatırlamak yerinde olacaktır.

İçerik gönderen ve alan taraflardan oluşan kullanıcılar kadar sosyal medya platformlarının sahipleri için de anlamlıdır. İçerikler kullanıcıları platformlara çeken, reklam geliri elde edilmesini sağlayan ve kişisel verilerin toplanmasını sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Büyük miktardaki içerik, yönetilmesi ve yararlanılması gereken bir kaynağa dönüşmüştür. Kullanıcıların içerikleri oluşturmaları için sunulan imkân ve sınırlandırmaların belirlenme biçimleri bu noktada önem taşımaktadır.

Her ne kadar farklı formatlarda içerik üretilse de sosyal medya platformları içeriğin sıradanlaşmasını ve tekdüze olması tercih edilmektedir. Örneğin, *YouTube* ve *Facebook*, kullanıcıların sınırlı uzunlukta videolar yüklemelerine izin verirken, *Twitter* kullanıcılarının sözlü ifadelerine 140 karakterlik bir kısıtlama uygulamakta ve *LinkedIn*, her üyenin ana sayfasına kronolojik bir özgeçmiş düzeni uygulamaktadır (van Dijk, 2013: 35-36).

Bu standardizasyon ilk bakışta bağlantı kurmayı kolaylaştıran, içerik bulunmasına yardımcı olan ve uygulamayı geliştiren bir yöntem olarak görülmektedir. Kullanıcıların sosyal medya platformlarındaki aşırı içerik yüklenmesini yönetmesine yardımcı olmak,

kullanıcılar için en iyi içeriği seçmek veya sıralamak amacıyla iyileştirme algoritmaları yürürlüğe sokulmuştur. Örneğin *Facebook*'un haber beslemesi durumunda, *Facebook*'taki bağlantılarınız ve etkinliklerinizden etkilenen hikâyeleri seçmektedir. Bu, en çok etkileşim kurduğunuz arkadaşlardan sizi ilgilendiren daha fazla hikâye görmenize yardımcı olmaktadır. *Instagram*, bir sıralama algoritması getirmiş, böylece ilk önce önem verilen anlar görülebilmektedir (Berman ve Katona, 2018: 1).

Diğer taraftan standart giriş düzenleri algoritmaların daha iyi çalışmasına yardımcı olmaktadır. Birçok platform sahibi içeriği veri olarak görmekte ve akan verinin miktarıyla ilgilenmektedir (van Dijk, 2013: 35-36). Platformların amacı, alıcıların platformu uzun vadede ziyaret etmeye devam etmesine ve platformun reklamdan elde ettiği geliri en üst düzeye çıkarmasına neden olacak alıcı yardımcı programını en üst düzeye çıkaran bir algoritma tasarlamaktır (Berman ve Katona, 2018: 3).

Büyük, anaakım platformların çoğu, içerikleri büyük miktarda kullanıcı çekme potansiyeli ile ölçmektedir. İçerik, müzik parçalarını, videoları, resimleri, fikirleri ve metinleri başkalarıyla tartışmaya ve paylaşmaya hevesli kullanıcıları cezbetmek için bir yem işlevi görmektedir. Ayrıca aktif ve pasif izlemelerle kullanıcılardan elde edilen veriler, veri madenciliği için kaynak sağlamaktadır (van Dijk, 2013: 161).

2.2. İnternet Çağında Sahte Haber

Sahte haber (*fake news*) *Macquarie* sözlüğü tarafından 2016'da yılın sözcüğü olarak seçilmiştir. Sözlükte [hakikat ötesi kavramla benzer şekilde] sahte haber kavramının Trump yönetiminin ve yeni ortaya çıkan sağ alt hareketin kelimesi haline geldiğini ve popülaritesinin Donald Trump'tan kaynaklandığını vurgulanmıştır. Popülerliği devam eden kavram, 2017 yılında ise *Collins Sözlüğü* tarafından yılın kelimesi seçilmiştir.

Sahte haberi tanımlamadan ve hakikat ötesi ile ilişkisini kurmadan önce "haber" üzerinde durmak istiyorum. Çünkü sahte haberin ayırt edici yönlerini anlamak için öncelikle kavrama zemin teşkil eden "haber"in epistemik karşılığını anlamalıyız.

Eski İngilizcede *newes* ya da *niwes* olarak yazılan yeni kelimesinden gelen (Palczewski, 2018: 1) haber terimini kısaca iletişim veya yayın organları aracılığı ile aktarılan bilgi olarak tanımlamak mümkündür (Çifci, 2011: 925).

Gazeteciliği akademik araştırma konularından biri haline getiren ve haberleri standartlaştırılmış prosedürlerin ve gazeteci rutininin bir ürünü olarak gören ilk kişilerden biri olan (Palczewski, 2018: 1) Lippmann'a göre; haber ile hakikat birbirinden ayırılması gereken iki kavramdır. Haberin işlevi bir olayı işaret etmektir. Hakikatin işlevi ise; gizli gerçekleri gün ışığına çıkarmak, onları birbirleriyle ilişkilendirmek ve insanların eylemde bulunabileceği gerçekliğin tasvirini yapmaktır. Yalnızca toplumsal koşulların tanınabilir ve ölçülebilir bir şekle büründüğü noktalarda, hakikatin gövdesi ile haber gövdesi örtüşmektedir (1922: 358).

Haber, gerçekleşmiş bir olayın/durumun kurgulandıktan sonra hedef kitlesine sunulmasıdır. Bu nedenle de olayın birebir aktarımı olmaktan uzaktır. Geleneksel medyada eşik bekçilerinin haber olacak konuları seçmesi ve haber olarak seçilecek konunun hangi yönlerinin ön plana çıkarılacağına karar vermesi hakikatin parçalı sunumunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak "hakikatin seçilmiş parçasının aktarıldığı haber ile son dönemlerde sıklıkla tartışılmaya başlanan sahte haber elbette birbirlerinden çok farklıdır." (Kocabay Şener, 2018b: 354-355).

Sahte haberler yalan içeren veya hepsinin yanlış olması muhtemel olmayan tüm ifadelerin bir hikâye, bir makale olarak sunulmasıdır (Harsin, 2018: 9 ve Shu, vd., 2017: 2). Kasıtlı ve doğrulanabilir şekilde yanlış olan ve okuyucuları yanlış yönlendirebilecek haber makaleleridir (Allcott ve Gentzkow, 2017: 213). Kavramın üç özelliği ön plana çıkmaktadır (Gelferd, 2018: 95):

a) İnternet ortamı sahte haberin üretilmesine ve yayılmasına yardımcı olmaktadır.
b) Sahte haberlerin içeriği ile genel olarak dünya arasındaki bağlantı en iyi ihtimalle şüphelidir.
c) Sahte haberlerin yaratılmasına ve yayılmasına bir kasıtlılık unsuru yüklenmektedir. Sahte haberler kasıtlı olarak yanıltıcı, bilerek veya isteyerek yanlış bilgi içermekte, aldatma niyetiyle, planlı olarak yanlış bilginin yayılmasını sağlamaktadır.

Kavramın tanımları ve özellikleri sahte haberin sınırlarını tanımlamakta kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle nelerin sahte haber olmayacağına ilişkin de tanımlamalar yapılmıştır. Shu ve arkadaşları (2017: 24), sahte haberi tanımlamak kadar ne tür yanıltıcı içeriklerin kavram dışında kalması gerektiğini de açıklamışlardır:

a) Tüketicileri yanıltma veya aldatma niyeti olmayan ve olgusal olarak yanlış algılanması muhtemel olmayan, uygun bağlamda hiciv haberleri;
b) Haber olaylarından kaynaklanmayan söylentiler;
c) Doğru veya yanlış olarak doğrulanması zor olan komplo teorileri;
d) Kasıtsız oluşturulan yanlış bilgiler;
e) Yalnızca eğlenceyle motive edilen veya hedeflenen kişileri dolandıran aldatmacalar.

Hakikat ötesi çağın sahte haber kavramına sıklıkla eşlik ettiği görülmektedir. McComiskey'e göre sahte haberler, hakikat ötesi söylemin sinsi bir şeklidir ve sosyal medyada yanlış bilgi ve dar görüşlülük problemleri katlanarak artmaktadır (2017: 19). Sosyal medya, gerek haber üretim sürecinde gerekse kullanıcıların haberlere yaklaşımında değişimlere neden olmuştur. Bu nedenle öncelikle sosyal medyanın rolünden bahsetmek, daha sonrasında içerik ve alıcı üzerinde durmak daha uygun olacaktır.

2.2.1. Sosyal medya-sahte haber ilişkisi

Sosyal medyanın insanlara sunduğu olanaklar pek çok yönden sahte haberin gelişimine katkı vermektedir. Bunlardan ilki bilgi çağının bilgi bombardımanına dönüşmesidir. "Milyarlarca dolarlık medya gruplarından özenle hazırlanan sürekli bilgi akışı, bir bilim kadar hakikat ötesi bir dünya inşa etmeye başlamıştır. İnsanlar sürekli olarak sonsuz miktarda bilgi karşısında büyülenmektedir. Şirketler, insanların dikkatini ve inancını talep ederken bir şeyleri satın almalarını ve bir şeylere dönüşmesini istemektedir" (Dice, 2017: 177).

Bu taleplerin karşısında insanlar da önemli konular hakkında bilgi aramak için sosyal medya kullanmaktadır. İnternet üzerinden arama yapmak, bilgi arayanların kişisel bilgilerinin görülmemesi, kişilerin mahremiyetine olanak tanımaktadır (Westerman, Spence ve Van Der Heide, 2014: 171) ve bu nedenle de tercih edilebilmektedir. Ancak ne kadar fazla bilgiye erişirsek, doğru olanları seçmek, kullanmak ve bunları yaşamlarımıza ve bireysel ihtiyaçlarımıza uygun şekilde uygulamak o kadar zorlaşmaktadır (Cooke, 2018: 13).

Çok sayıda bilgi kaynağı olmasına bağlı olarak bilgi kirliliğinin ortaya çıkması, bilgi obezliği anlamına da gelen "infobezite" kavramı ile tartışılmaktadır (Ersöz ve Kahraman, 2020: 433). İnfobezite, belirli bir konu hakkında gereğinden fazla bilgiye sahip olmaları nedeniyle bireylerin sorunları anlayabilme ve etkili kararlar verebilme güçlüğüne işaret etmektedir (Awuor ve Kwanya, 2019: 278).

İkincisi iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardır. Sosyal medya sahip olduğu teknolojik alt yapılar sayesinde yüksek düzeyde kişiselleştirilmiş ve heterojenik içerikler sunabilmektedir. Bu ortamlar ise sahte haberlerin büyüyüp gelişebileceği, izlenmeyen mükemmel bir ortam sunmaktadır (Cooke, 2018: 27).

Sosyal medya enformasyonun dolaşım hızını artırmaktadır. Hızla yayılan enformasyon kullanıcıların karşılaştıkları içeriğin doğruluğunu sorgulamayı

zorlaştırmakta ve gerçek habere nazaran daha çekici olan sahte haberin yayılmasına zemin oluşturmaktadır (Kocabay Şener, 2018b: 355).

Duygusal içerikler sosyal medya platformlarında daha hızlı ve daha geniş ölçekte yayılmaktadır. Sahte haberler çevrimiçi ağlarda sahip oldukları duygusal tepki güçleri nedeniyle doğru olanlardan daha hızlı ve daha geniş bir şekilde paylaşılmaktadır (Jaques, Islar ve Lord, 2019: 2). Sahte haberlerin yayılım hızında kullanıcıların gerçek ve yalan ayrımı yapma ihtiyacı hissetmemeleri önemlidir. Bu nedenle kullanıcılar üzerinde ayrıca durmak yararlı olacaktır.

2.2.2. Sahte haberin yayılımında kullanıcının rolü

Karagöz (2018: 694), sahte haberlerin yayınlandıkları mecralara bağlı olarak değişen kullanıcı rollerine ve sorumluluklarına dikkat çekmiştir. İnternet haberleri ile geleneksel medyadaki sahte haberlerin arasındaki farklılık, güvenli kaynaklar ile *Wikipedia* arasındakine benzemektedir. Geleneksel ansiklopediden bilgi alan bir kişinin bilgilerin doğruluğunu kontrol etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Nitekim makaleler uzmanlar tarafından yazılmakta, editörler tarafından tarafsızlığı ve doğruluğu kontrol edilmektedir. Diğer taraftan *Wikipedia* okuyucusu katılımcı olmak, karşılaştığı bilgiden şüphe etmek, bilgiyi farklı şekilde okumak ve farklı kaynaklardan kontrol etmek zorundadır. Bilginin kaynağı, onun okunma şeklini de değiştirmektedir.

Reuters Institute, Ocak-Şubat 2019 tarihleri arasında 38 ülkeden 75.000'den fazla insanın katılımı ile dünyadaki haber tüketimine ilişkin karşılaştırmalı bir araştırma yapmıştır. *Reuters Institute Digital News Report 2019*'a göre, sahte haberlere yönelik tartışmalar insanları haberlerin muhtemel güvenilmezliği konusunda haberdar etmekte, ancak insanlar yine de ana akım haber medyasına hala güvenmektedir. Katılımcıların sadece yüzde 23'ü sosyal medyadaki haberleri güvenli bulmaktadır (Newman, Fletcher, Kalogropoulos ve Nielsen, 2019: 20).

Westerman, Spence ve Van Der Heide (2014) yaptıkları araştırma ile sosyal medya platformlarında elde edilen bilginin kaynak güvenilirliği algısını nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Yaptıkları analiz sonucunda; sosyal medya sitelerindeki güncelleme yeniliği, kaynağın güvenilirliğini olumlu olarak algılamakta etkili olmadığını ortaya koymuşlardır.

Yenilik ile güvenilirlik arasında ilişki bulunamamış olsa da yenilik ile paylaşım yapma sıklığı arasında bir ilişki bulunmuştur. Soroush Vosoughi, Deb Roy ve Sinan Aral (2017)'ın yaptığı bir araştırmaya göre; sahte haberlerin yeniden paylaşım olasılığı gerçek haberlere oranla %70 daha fazladır. Bu durumla ilgili olarak "yenilik" önemli bir faktör olarak değerlendirmişlerdir. Sahte haberler, gerçek haberden daha yeni olarak algılanmış, bu da insanların yeni bilgileri paylaşma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak insanlar daha "güvenli" olduğunu düşünmedikleri "yeni" bilgilerin yayılmasında oldukça isteklidirler.

Sahte haberlere yönelmenin ulaşabileceği noktayı, 2016 ABD Başkanlık seçim kampanyaları sürecinde ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir. *Facebook*'ta en sık tartışılan ilk yirmi yanlış seçim hikâyesi ile ilgili etkileşim (8.711.000), en çok tartışılan ilk yirmi seçim haber sitesi için yapılan etkileşimden (7.367.000) daha fazladır (Zafarani, Zhou, Shu ve Liu, 2019: 3207).

2.2.3. Haberin içeriğe dönüşümü

Sosyal medya ve internet içerikleri pek çok şekilde sahte haberin oluşumunda ve dolaşımında etki göstermiştir. Bunlardan biri de haberin üretim süreçlerinin ve buna bağlı olarak formatının değişmesidir.

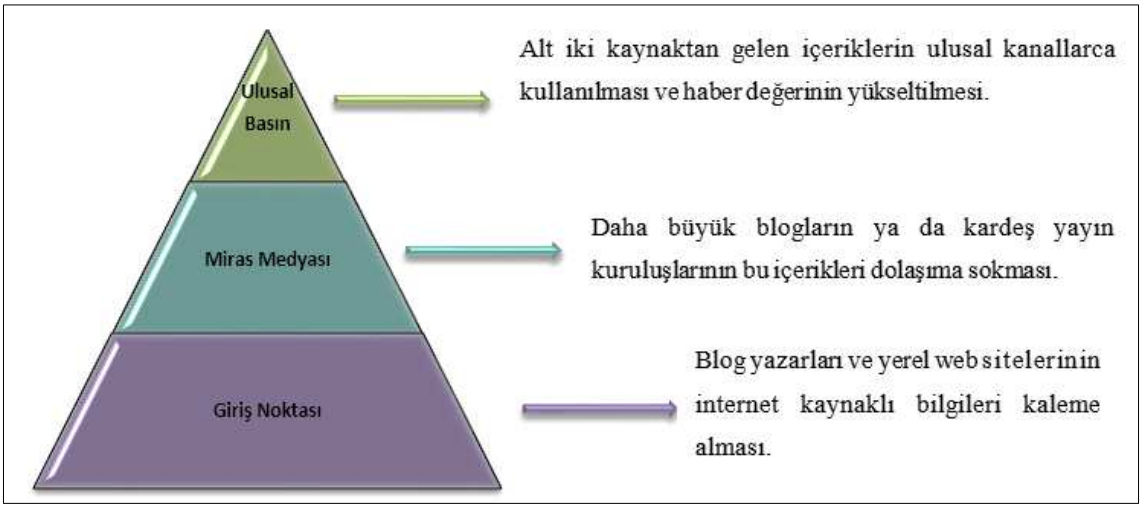
Günümüzde çoğu "ciddi haber" ağı bile, esasen sadece gerçek haberleri rapor ediyormuş gibi davranan eğlence mekânlarıdır. Örneğin, pop yıldızı Justin Bieber sarhoş araba kullandığı için tutuklandığında MSNBC, "son dakika" haberi yapmak için Amerikalıların yasadışı olarak gözetlemesinden bahseden bir kongre üyesi ile yapılan

canlı röportajı yarıda kesmiştir. Haberler artık temelde eğlendirici bilgidir, bir diğer deyişle bilgi gibi görünmek üzere inşa edilmiş eğlencedir (Dice, 2017: 20).

Sahte haberler, tıklamalar ve görüntülemelerden para kazanmak uğruna açıkça yayılmaktadır. İnsanları yanıltmak ve yanlış bilgilendirmek için kullanılmaktadır. Şaşırtıcı bir hızla, sahte haberler incelenmeden veya onaylanmadan viral hale gelmektedir. Bu tür bilgiler düzeltilse veya çürütülse bile, izleyicinin dikkati çoktan başka bir konuya geçmiş ve hasar çoktan verilmiştir (Cooke, 2018: 9).

Sosyal medya üzerinden yayılan sahte haberin yayılım hızı ve etki kapasitesi kadar gerçeği sorgulamada yarattığı güçlükler de akılda tutulmalıdır. Basılı gazetecilikten web sitelerine ve sosyal medya platformlarına geçişte sadece haberlerin dağıtımı ve doğrulanmasının neden olduğu sorunlar kadar tarihsel kayıtların geçiciliği de dikkate alınmalıdır. Başlıklar ve makaleler önceden haber verilmeksizin değiştirilebilmekte ve bilgiler, varlığından çok az iz bırakarak veya hiç iz bırakmadan hafızadan silinebilmektedir. Dijital sahtecilik daha karmaşık hale gelirken, özellikle de artık fiziksel belgenin yokluğunda artık o belgenin gerçekten var olup olmadığı bilinememektedir (Dice, 2017: 179).

Haberlerin üretim süreçleri de içeriklerini ve güvenilirliklerini etkilemektedir. Ryan Holiday (2012), *Trust Me, I'm Lying* isimli kitabında sahte haberin üretim sürecini üç aşamada özetlemiştir. Holiday'in "zincir ticareti" olarak isimlendirdiği süreç hiçbir şeyin doğru aşamalardan geçerek bir şeye yani "habere" dönüşünü açıklamakta, sosyal medyanın sahte haber üretimine etkisini ortaya koymaktadır.

Grafik 4: Ryan Holiday'in Zincir Ticareti (Holiday, 2012)[13]

Nakit ve bilgi düzeyinde kaynak sorunları yaşayan blog yazarları ve yerel web siteleri, günlük olarak yazı yazma baskısı ile materyallerini geliştirmek için sosyal medya platformlarının yorumlarını, rakip blogları ve diğer kaynakları taramaktadır.

İkinci aşamada aynı URL'yi paylaşan ve genellikle Google Haberler'de toplanan kardeş siteler bulunmaktadır. Wall Street Journal, Newsweek ve CBS gibi sitelerin hepsinin SmartMoney.com, Mainstreet.com, BNet.com ve diğerleri gibi kardeş siteleri bulunmaktadır. Şirketlerin logolarını içerseler de kendi editoryal standartları her zaman eski medyadaki meslektaşları kadar katı değildir. Her ne kadar basılı meslektaşları ile aynı editoryal kılavuzlara göre hareket etmeseler de nihai çıktıları aynı ağırlığı taşıyorlarmış gibi gösterilebilmektedir.

Üçüncü aşama ulusal basındır. Yerel ve orta düzeyden farklı kaynaklardan gelen haber kaydedilmektedir. Kitle medyası muhabirleri hikaye ararken trend olanları ele almaktadır. Bu muhabirler de tıpkı birinci basamaktaki blog yazarları gibi düşünmek zorundadırlar: Mümkün olduğunca ilgi çekecek ve çok görüntülenecek hikâyeyi bulmak.

Holiday'in Zincir Ticareti modelini destekleyen birçok araştırma mevcuttur. 2008 yılında çoğunluğu *Wall Street Journal, Financial Times* ve *Business Week* gibi etkili

[13] Ryan Holiday'in sahte haber üretim sürecinin modellenmesi yazar tarafından yapılmıştır.

yayınlarda çalışan 200 gazeteci ile gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda web siteleri (%79), gazeteciler için en çok başvurulan çevrimiçi kaynak ve bloglar en sık kullanılan ikinci kaynak (yüzde 4) olarak ortaya çıkmıştır. Gazetecilerin yüzde 18.5'lik bölümü hikâyelerini yazarken ilk olarak sosyal medyaya yöneldiklerini belirtmişlerdir. Sosyal medyayı bilgi kaynağı olarak kullanan gazetecilerin en sık yöneldikleri mecralar bloglar, Facebook, MySpace ve wiki'lerdir. (Lariscy Weaver, vd., 2009). 2013 yılında 1080 gazeteci ile yapılan bir diğer araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Tüm gazetecilerin yarısından fazlası (yüzde 53,8) bilgi toplamak ve haber yapmak için Twitter gibi mikro blogları düzenli olarak kullandıklarını söylemişlerdir (Weaver ve Willnat, 2016).

Türkiye'de sekiz gazeteci ile derinlemesine görüşme yöntemi ile yapılan araştırmada katılımcıların tamamı sosyal medyanın haber toplamak için kaynak olarak kullandıklarını, altısı ise kullanıcı yorumlarının da haber değeri taşıyabileceğini ifade etmiştir (Sine ve Sarı, 2018). Türkiye'de haber ajansları, televizyon, gazete ve internet gazeteciliği yapan 12 kişi ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde gazetecilerin sosyal medyayı haberi bulma ve yayma kaynağı olarak kullandıklarını; özellikle aniden gelişen olaylarda sosyal medyaya daha çok yöneldiklerini ifade etmişlerdir (Kıyan ve Törenli, 2018).

Yazarın yinelemeli gazetecilik olarak adlandırdığı uğraş sayesinde, arayıp keşfettikleri haberler yerine doğru ya da yanlış olduğuna bakmaksızın duyduklarını aktarmaktadır. Böylelikle yanlış bilgiler dolaşıma girmektedirler. Yinelemeli gazetecilikte, gerçek ve kurgu arasında neredeyse hiç fark yoktur, sadece güncellemeler vardır. Bu tür habercilik, gazeteciliğin geleneksel olarak dayandığı nesnel gerçeklerden ziyade fikir ve yorumlarla ilgilidir (Cooke, 2018: 26).

2.2.4. Neden sahte habere ihtiyaç duyulur?

Sahte haberlerin habercilik mesleği ve genel kamuoyu için farklı etkileri bulunmaktadır. Sahte haberler, uzmanlığı, yetkili kurumları ve "nesnel veri" kavramını değersizleştirmekte ve meşruiyetini düşürmektedir. Böylelikle toplumun paylaşılan gerçeklere dayalı rasyonel söyleme olan güveni ve ilgisi zayıflamakla kalmamakta, bu yöndeki yeteneği de zayıflamaktadır. İdeolojik çizgiler üzerinde yaşanan kutuplaşmalar, yönlendirilmiş muhakemeyi tetikleyebilmektedir. Sahte haberler yoluyla toplumda klişeler, genellemeler ve eşitsizlikler güçlenebilmektedir (Waweru Muigai, 2019: 30).

Mesleği deforme eden ve toplumu önemli ölçüde etkileyebilen sahte haberlere neden ihtiyaç duyulduğu, neden bu haberlerin dolaşıma girdiği ve sorgulanmadan tüketildiğinin sorunsallaştırılması, hakikat ötesi çağ da sahte haberin rolünün anlaşılması açısından önemlidir.

Haberin yayıncıları ve tüketicileri iki ayrı grup olarak algılansa da sosyal medyada bu iki grubun birbirini etkilediği ve zaman zaman yer değiştirdiği yapılan araştırmalarla da görülmektedir. Profesyonel gazeteciler kullanıcı yorumlarını haber kaynağı olarak kullanabilirken, belki de aynı kullanıcılar haber metinlerini tüketmeye devam etmektedirler. Ancak konuyu profesyonel bir uğraş olarak ela almak ve "Neden sahte habere ihtiyaç duyulur?" sorusunu bu iki grup için ayrı ayrı sormak bilginin üretim ve tüketim sürecinin konuya etkisini anlayabilmek açısından daha işlevseldir.

Yayıncı açısından bakıldığında sahte haberin faydası iki nedenden kaynaklanmaktadır. Kısa vadeli fayda, ulaşılan tüketici sayısı ile pozitif korelasyonlu olarak kârı maksimize etmektir. (Shu, vd., 2017: 3). Sosyal medya içeriklerinde "göze çarpan" başlıklar, kullanıcıların içeriği değerlendirmeden veya okumadan paylaşmasını kolaylaştırdığı için okuyucu sayısını artırmak ve oranları iyileştirmek için sahte haberler kullanılmaktadır (Waweru Muigai, 2019: 30). Yayıncılar açısından uzun vadeli faydası ise; haber doğruluğunun itibarından yararlanmaktır (Shu, vd., 2017: 3).

Tüketicinin beklediği fayda ise; görüşlerini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan haberleri almaktır (Shu, vd., 2017: 3). Onay yanlılığı olarak da isimlendirileceği haliyle, insanların inançlarını doğrulayan bilgileri kabul etme, doğrulamayanları reddetme olasılığı daha yüksektir (Waweru Muigai, 2019: 30).

Sahte haberlerin nasıl ve neden bu kadar yaygın ve yerinden edilmesinin zor olduğunu anlamamızı sağlayan, öğrenmenin ve bilgi davranışının duygusal boyutudur. Hakikat ötesi dönemin ayırt edici özelliklerinden biri, tüketicilerin mevcut inançlarını kabul eden veya onaylayan bilgiler lehine kasıtlı olarak nesnel gerçeklere aldırmamasıdır. Çünkü mevcut zihinsel şemalarına duygusal olarak yatırım yapmakta veya yeni bilginin tasvir ettiği kişi veya kuruluşlarla duygusal olarak ilişki kurmaktadır. Bilgi arama ve kullanımın bilinçli kaçınma (*circumvents*) boyutu, bilgi toplama ve seçimin bilişsel süreçlerini etkisiz hale getirmektedir. Farkında olunması gereken duygusal bilgi davranışının örnekleri arasında onay yanlılığı, filtre balonları, aşırı bilgi yükü, tatmin etme ve bilgi kaçınma yer almaktadır (Cooke, 2018: 20).

Hangi bilgilerin elde edilip kullanılacağına dair amaçlı seçimler yapıldığında, mevcut inanç durumlarını sürdürmek için hangi bilgilerin göz ardı edildiği, hangilerinden kaçınıldığı veya reddedildiği konusunda amaca yönelik kararlar da verilmektedir. Aşırı bilgi yüklemesi, seçici ifşa ve bilgiden kaçınma ile ilgili olduğu için karar verme sürecinin son parçası "tatmin"dir. Tatmin, daha düşük kalitede veya miktarda bilgiyi kabul etmek anlamına gelse bile, temel ihtiyaçları karşılayacak kadar iyi olan bilgiyi seçmek veya bir soruya veya bir soruna çözüm için kabul edilebilir ilk cevabı seçmektir. Tatmin, entelektüel tembellik, isteksizlik veya aşırı bilgi yüküyle başa çıkamama ya da güvenilir bir şekilde bilgi kaynağı için gerekli bilgi değerlendirme becerilerine sahip olmamanın bir sonucu olabilmektedir. Sebep ne olursa olsun tatmin etmek, aynı zamanda, düşük kaliteli bilginin dolaşımda kalmasına ve yayılmasına izin vererek yanlış bilginin, dezenformasyonun ve sahte haberlerin yayılmasına ve kaçınılmazlığına katkıda

bulunmaktadır. Elde edilen iyi bilgi olmasa da sorgulanmamak için "yeterince iyi"dir (Cooke, 2018: 22).

Kısaca özetlemek gerekirse; ticari kaygılar, habercilerin zaman baskısı, sürekli yeni ve dikkat çekici hikâyeye erişme zorunluluğu “gerçek” kavramını aşındırmakta ve esnetebilmektedir. Haber kaynağının güvenilirliği, eşik bekçilerinin denetimi, teyit etme ihtiyacı gibi mekanizma ve ilkelerin yokluğuna; hali hazırda ihtiyaçları uyumlu içerik arayan kullanıcıları/izleyicilerin beklentileri eklenmektedir. Karşılıklı ihtiyaçlara duyulan “saygı”nın yıkıcı sonuçları görmezden gelinebilmekte; önemli kararlara, düşünce, davranış ve tutumlara hakikat ötesi çağın sisli ortamında ulaşılmakta ve böylece daha kutuplaşmış bir topluma kapı aralanmaktadır.

Hakikat ötesi ortama ve sahte haberin yayılmasına zemin hazırlayan sosyal medya olgusu ayrıca analiz edilmeyi hak etmektedir.

2.3. Sosyal Medya ve Hakikat Ötesi İlişkisi

Tesic, makalesinde hakikat ötesi durumu açıklarken kamuoyundaki değişim nedeniyle siyasilerin rahatlıkla yalan söyleyebildiğini ve yalanın kusur olmaktan çıktığını vurgulamıştır. Ancak bu dönüşümde iletişim teknolojilerinin rolünü görmezden gelmiştir. Hakikat ötesinin bilgi ve iletişim teknolojileri, özellikle sosyal medya ile ilişkilendirilmesine yönelik akademik tartışmalar 2000’li yıllarda yapılmaya başlanmıştır.

Keyes, hakikat ötesinin ortaya çıkışının televizyonun yükselişi ile bağlı olduğunu savunmuştur. Televizyon programları hazırlanırken dramatik içerikler olgusal olanlardan daha çok tercih edilmektedir. İnsanların oldukça büyük bir kısmı, erken çocukluk çağlarından itibaren ailesi ve arkadaşları ile geçirdiği zamandan daha fazla zamanı televizyon ekranı karşında geçirmektedir. Televizyon programlarında yer alan aldatmacalar, yalanlar, yarı gerçekler insanlar tarafından özümsenmektedir (2017: 229-230). Gösteri aracına dönüşen televizyonda görüntüler özün yerini almaktadır (Güven,

2020: 30). Bu durumlar da insanların gerçekleri algılama biçimlerini ve eğilimlerini etkilemektedir.

İlginçtir ki başlangıçta bazı akademisyenler sosyal medyanın daha demokratik ve şeffaf bir ortam oluşturacağını savunmuşlardır. Manuel Castells (2015: 2) internet aracılığı ile kurulan sosyal ağları, tarih boyunca iktidarlarının temeli olarak iletişim kanallarını tekelleştiren hükümetlerin ve şirketlerin kontrolünün büyük ölçüde ötesinde özerklik alanları olarak tanımlamıştır. Megan Boler ve Selena Nemorin (2013: 396-397) de benzer bir ümidi taşımıştır. İnternetin sunduğu imkânlara bağlı olarak ortaya çıkan yurttaş gazeteciliğinin yükselişi ile oluşturulan ve yayılan muhalif söylemlerin hükümetlerin ya da şirketlerin gerçeği belirleme güçlerine rakip olduğunu savunmuşlardır.

Ancak günümüzde sosyal medya platformlarının hakikat ötesi durumun araçları olarak tasvir edilmesi, sadece birkaç yıl önce nasıl algılandıklarına keskin bir tezat oluşturmaktadır (Farkas ve Schou, 2020: 56). Sosyal medyanın daha demokratik bir ortamın doğuracağı yönündeki görüşlerde hesaba katılmayan şey sosyal medyanın işleme biçimi olmuştur. Daha önceden de sosyal medya ağları olmasına karşın Facebook bir kırılma noktası oluşturmuştur. "Facebook, mevcut gerçek dünya sosyal bağlantılarından yararlanmaya odaklanmıştır. Platformun vurgusu, gösterişli grafikler veya kültürel bir ortam değil, kişisel bilgi üzerine olmuştur"(Pariser, 2011: 25). Postweb 2.0'da yer alan algoritmalar; dijital davranışı ölçmek için kodlara ve yazılımlara yerleştirilmiş veri madenciliği gözetimini temel alan yeni tür arşivler ile tahmini çözümleme yaparak sosyal grupların ölçülmesine ve üretilmesine yardımcı olmaktadır (Harsin, 2015: 4). Dijital olarak toplanan veriler ile yapılanlar daha önceden karşılaşılmayan bir sorunun doğmasına neden olmuştur: Kişiselleşen çevrimiçi mesajlar.

Cambrige Analytica skandalı[14] olarak da anılan olay, sosyal medyanın daha şeffaf ve demokratik bir ortam yaratma düşüncesinin fazlasıyla iyimser bir yaklaşım olduğunu göstermiştir. Ayrıca mesajlar muhatabı olan kişiler ve çevreleri hakkında pek çok bilgiye sahip olunarak hazırlandığı ve kişiye özel gönderildiği için sosyal medya platformlarında yayılan yanlış bilgiyi basitçe yalan söylemekten de ayırmıştır.

Esasen teknoloji, içeriklerin hızla daha fazla okunarak yayılmasına yardım eden bir vasıta olarak işlev görmektedir. İnternetle birlikte içerik üretimi ve dağıtımıyla ilgili maliyetlerin azalması, güvenilir bir marka yaratmak için ilk unsur sayılan doğru haber yapma konusundaki yaptırımların zayıf hâle gelmesi ve küçük grupların, yalan iddiaları baş döndürücü bir hızda kalıcı hâle getirmek üzere sosyal medyanın algoritmalarıyla ve sosyal etkileşimlerle oynayabilme potansiyeli hakikat ötesini yaratan ana unsurlardır (Güven, 2020: 30). Hakikat ötesi (Cosentino, 2020: 13):

a) Batı ülkelerinde yakın zamanda ortaya çıkan, giderek kutuplaşmış, duygusal bir kamuoyu tarafından ve internet aracılığıyla kasıtlı veya kasıtsız olarak yanıltıcı ya da yanlış bilgilerin dolaşımı gibi çeşitli fenomenlerde,
b) Devlet ve devlet dışı aktörler tarafından troller, siyasi botlar ve diğer sayısal propagandaları yoluyla manipülasyon ve aldatmaya dayalı siyasi iletişim ve etki stratejilerinde,
c) Bilişsel-davranışçı bilime, büyük veri analizine ve mikro-hedeflemeye dayanan politik pazarlama endüstrisinde

[14] Kanada merkezli bir şirket olan Cambridge Analytica'nın ana şirketi olan Strategic Communications Laboratories, Global Science Research (GSR) ile çalışmaktaydı. GSR'nin kurucusu olan Aleksandr Kogan, Amazon Mechanical Turk'ü kullanarak 1$ karşılığında çevrimiçi anket yapmalarını teklif etmiştir. Anketi tamamlamak için kullanıcılardan Facebook hesaplarını web sitelerine bağlamaları istenmiştir. Bu otomatik olarak bir kullanıcının Facebook arkadaşlarının istemeden bağlanmasına yol açmış, arkadaşlarının bilgileri veri toplayıcılar için de kullanılabilir hale gelmiştir. Öyle ki bir kullanıcı 340 kişiye erişim sağlamış ve toplamda 50 milyon kişinin verisine ulaşılmıştır (Boldyreva, E., vd., 2018:95-96).
Elde edilen verilerin Cambrige Analytica'ya satıldığı ve şirket yapay zeka aracılığı ile 87 milyon seçmene manipülasyon yaptığı ortaya çıkmıştır. Facebook üzerinden elde edilen veriler, Brexit ve ABD seçimlerinde belirli eğilimlere avantaj sağlamak üzere kullanılmıştır. Facebook kongre soruşturması geçirmiştir(Geçer ve Özmen, 2018: 153).

gözlemlenmektedir. Nitekim hakikat ötesi rejimlerinin başlıca özelliği, büyük veriler ile tahmine dayalı ve çözümleme odaklı stratejik iletişim pazarlarında gerçek oyunlarının yaygınlaşmasıdır (Harsin, 2015: 4).

Kurmacaya odaklanan televizyona ek olarak internet anonimlik imkânı sunarken, kullanıcıların sorumluluk duygularından kurtularak ve hakikatin ne olduğunu sorgulamadıkları (Keyes, 2004 ve Güven, 2020) sosyal medya platformlarındaki kullanıcıların bilgi tüketme ve birbiri ile etkileşime girme konusunda değişim yaşadığı (Jaques, Islar ve Lord, 2019), algoritmalar ve uygulamalar aracılığı ile çevrimiçi toplulukların yönlendirildiği (Marsh, 2017 ve Block, 2019) ve birbirinden yalıtıldığı (Karagöz, 2018) düşünülmektedir.

Hakikat ötesi ile sosyal medyanın ilişkisini, hakikat ötesinin neden olduğu dört dönüşüm[15] üzerinden incelemek teknoloji ile olguyu birleştirme imkânı sunmaktadır.

2.3.1. Sosyal medyanın kamuoyunu değiştirme gücü

Sosyal medya kullanıcılar açısından kendini tanıtma ve başkalarını dikizleme kültürü üzerinden çalışmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları, diğerleri için sundukları şeylerden ibarettir. Kendinizi nasıl tanıttığınız bu mecrada önem taşımaktadır. Bu nedenle sosyal medyada kişilerin kendilerini tanıtmaları için diğer kullanıcıları eğlendiren paylaşımlarda bulunmaları teşvik edilmektedir. Bu, sıradan kullanıcılar kadar siyasetçilerin de dâhil olduğu bir süreçtir (Kalpokas, 2019: 15).

Artık gerçek, gerçekmiş gibi görünen kadar önemli değildir. Yalan olduğu düşünülen şeylerin yalan olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Bu mecrada insanlar kendilerini yeniden yaratabilmekte ve kendine ait yeni bir gerçeklik sunmaktadır. Sosyal medyada sunulan kişiler, aslından daha gerçek algılanabilmektedirler (Niedzviecki, 2019: 112).

[15] Değişen kamuoyu, logos'un itibarsızlaştırılması, duygulanım gerçekliği ve uzman karşıtlığı

Dikizleme kültürü, *YouTube*'un, *Twitter*'ın, *Facebook*'un aracılık ettiği bir reality şovdur. İnsanlar hayatlarının en mahrem, en komik, en saçma yani en dikkat çekici anlarını kolaylıkla ve hızlıca sosyal medya hesaplarından paylaşmaktadır. Bu, Web 2.0'nin belkemiğini oluşturmakta, kurumsal ve politik veri tabanlarına hizmet etmektedir (Niedzviecki, 2019: 8).

Kendi hayatı, düşünceleri ve duyguları ile ilgili olarak bilinçli ya da bilinçsizce paylaşım yapan insanlar oldukça kapsamlı ve ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Paylaşılan bu bilgiler karşılığında algoritmalar ile kullanıcıya zevkleri, beklentileri ve ihtiyaçları ile ilgili tahminler yaparak öneriler sunulmaktadır.

Eli Pariser (2011: 10)'in filtre balonları olarak ifade ettiği bu durum, kişiler için eşsiz bir bilgi evreni yaratmaktadır. Algoritmalar tarafından kullanıcının hoşuna gidecek ya da hoşuna gitmesi istenilen içerikler gösterilmektedir. İnsanların kendilerine benzer görüş ve zevklere sahip insanlarla zaman geçirme eğilimi her zaman vardı. Geçmişte insanlar herkes için yayın yapan televizyon kanalını, kendi seçerek izlemekteydi. Ancak filtre balonunun kişiye özel olması, kullanıcı tarafından fark edilememesi ve hangi filtre balonuna gireceğine kendisinin karar verememesi nedeniyle yeni bir duruma işaret etmektedir.

Kullanılan teknoloji sayesinde yapay zekâ ile kullanıcı arasında bir etkileşim doğmaktadır. Ticari yönü ön planda olan bu sistemin siyasi amaçlarla da kullanıldığı ve bireylerin siyasi yönelimlerini etkilemek için bu verilerden yararlandıkları *Cambrige Analytics* vakasında ortaya çıkmıştır. Filtre balonlarıyla benzer türden bilgi ve içerikle karşılaşan bireyler kendi gerçekliğine daha yoğun bir biçimde inanabilmektedir. Alternatif bilgilere ulaşmak ya da sosyal medyada karşılaşılan bilgileri sorgulamak zahmetli ve sıklıkla talep görmeyen bir ihtimaldir.

2.3.2. Sanal söylemlerde *Logos*'un itibarsızlaşması

Hakikat fikrinin önemsizleştiği internet dünyası hakikat ötesi tohumlarının yeşermesi için mükemmel bir seradır. Siber uzayın şenlikli dünyasında sorumluluk fikrinden kurtulan insanın hakikatin ne olduğuna dair sorgulamada bulunması beklenmemektedir. Bu değişim hakikatin çarpıtılmasından öte hakikat arayışının anlamsızlaşması, bir anlamda hakikatin yitimidir (Keyes, 2017). Bu noktada sosyal medya, web siteleri ve sohbet odaları efsaneleri, bir arkadaşın arkadaşından duyulan hikâyeleri ve söylentileri gerçeğe dönüştürmektedir (Nichols, 2017: 113). Böylece sosyal medya öz referanslı "hakikat" rejimi yaratma olasılığı taşımaktadır (Sawyer, 2018: 57).

Modern sosyal medya çağında korku, söylenti ve dedikodu, genellikle gerçeklerden ve kanıtlardan daha fazla ağırlık taşıyan izlenim ve duygularla hızlı bir şekilde yayılabilmektedir. Karizmatik liderler, ek bir duygusal kanca yaratan ve popülist siyasi retoriği geleneksel politikadan ayıran popülist bir ruh hali yaymaktadırlar. Herhangi bir güvenilir kanıta dayanmayan baskın bir motifin tekrar edilmesi, hakikat ötesi politikada kullanılan yaygın retorik bir araçtır. Örneğin, Birleşik Krallık'taki referandum kampanyası sırasında, AB üyeliğinin haftada 350 milyon sterline mal olduğu iddiasını defalarca kullanılmıştır (Speed ve Mannion, 2017: 250).

Diğer taraftan sosyal medyanın yaygınlaşması da bu duruma neden olmaktadır. *We Are Social*'ın 2020 yılı internet kullanımına ilişkin raporuna göre Ocak 2020 tarihinde dünya çapında 3.8 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktaydı. Günlük yaklaşık dört saatini sosyal medya platformlarında geçiren insanların yarısı, sosyal medya hesaplarına cep telefonları üzerinden girmektedir. Yani insanlar, bulundukları her yerden sayısız içeriğe ulaşmakta ve kendi içeriklerini üretmektedir. Bu kadar yoğun mesaj bombardımanına ve bilgiye maruz kalan insanlar, karşılaştıkları içeriklerin gerçek olup olmadığını çoğu zaman düşünmemektedir. Deliller ya da mantık süzgecinden geçirilmiş düşünceler önemli olmamaktadır.

Daniel Kahneman'ın sistem yaklaşımı bu durumu açıklamaktadır. Kahneman (2011), zihinsel yaşamı hızlı düşünme (Sistem 1) ve yavaş düşünme (Sistem 2) olarak ele almıştır. Sistem 1 daha sezgisel, Sistem 2 kasıtlı düşünceyi temsil etmektedir. Reklam panolarındaki sözcükleri okumak, 2+2=? sorusuna cevap vermek gibi basit işlem ve davranışlar Sistem 1 tarafından yürütülmektedir. Mantıksal argümanın geçerliliğini kontrol etmek gibi dikkat isteyen faaliyetler ise Sistem 2 tarafından yürütülmektedir. İnançları olan, seçimler yapan, ne düşüneceğimize ve ne yapacağımıza karar veren bilinçli, akıl yürüten benlik, Sistem 2 ile özdeşleştirilmektedir.

Sistem 1 önyargılar ile doludur. Bir şeye inanma yanlılığı "doğru"dur çünkü zaten "doğru" olduğuna inandığımız başka bir şeye benzemektedir. Ve en iyiye ulaşana kadar olası kararları tekrarlayan bir şekilde test etmek yerine insanlar kusurlu algılardan ve yorumlardan içgüdüsel önyargılarımızı tatmin eden ilk kararlara dayanarak, birtakım kararlara atlamak için 'kısaca' düşünme kısayollarını kullanmaktadırlar (Marsh, 2017: 201). Sosyal medyada karşılaşılan yoğun miktarda, hızla akan ve kısaltılmış içerikleri anlamak için insanlar Sistem 2'ye ihtiyaç duymamaktadır. İnanma yanlılığı taşıyan Sistem 1 bu içeriklerin algılanmasında ve değerlendirilmesinde yeterli olmaktadır.

Ayrıca; Google ve teknolojik gelişmeler insanların bilgi edinmesini kolaylaştırmaktadır. Çok önemli soruların cevaplarına birkaç tıkla ulaşmak mümkündür. Bütün sorularına kısa zamanda ve çok sayıda yanıt bulan bireyler, araştırma yapmak, bilginin güvenilirliğini sorgulamak için zaman harcamamaktadır. Günümüz insanları politik seçimlerinden sağlıkları ile ilgili kararlara (Covid 19 hastalarının ilaç içilip içmemesi gerektiği gibi) kadar geniş bir perspektifte sosyal medya platformlarında takip ettikleri kişilere güvenmektedirler (Karagöz, 2018: 695).

2.3.3. Yankı odalarında güçlenen duygusal hakikatler

Sosyal medyada paylaşılan önyargılı ve duygusal içerikler daha çok ilgi çekmekte (Jaques, Islar ve Lord, 2019; Marsh, 2017; Karagöz, 2018 ve Block, 2019) ve bu durum

insanların kendi gerçeklerini yaratmasına, hakikate olan ilgilerini kaybetmelerine ve kendilerininkini destekleyen görüşlere yönelmelerine neden olmaktadır (Keyes, 2004, Sawyer, 2018 ve Güven, 2020).

İkna süreci olan karmaşık durumda izleyiciler mevcut tavır ve tercihleriyle siyasi arenaya girmektedir. İnsanlar rahatsız edici bilgilerle karşılaştıklarında, bunu reddetmenin yollarını kolayca bulmaktadır. Buna karşılık, mevcut tutumları destekleyen bilgiler eleştirmeden karşılanmaktadır. Kısacası, seçici teşhir, seçici algı ve seçici tutma politik canlılar olarak kim olduğumuzu anlamlandırma sürecini kaplamaktadır (Jamieson ve Cappella, 2010: 75).

Farklı ve rahatsız edici fikirlerden kaçışa paralel olarak insanların kendilerine benzer görüşlere yönelme eğilimi sosyal medyada da kendini göstermektedir. "Bu yönelim bir tür gruplaşmaya evrildiği ve zamanla yalnızca kendilerine benzer kişilerle etkileşime girdiklerinde onlardan bilgi edinmeye başlamaktadırlar" (Geçer ve Özmen, 2018: 151). Filtre balonlarının da etkisiyle sosyal medya ortamında insanlar kendileri gibi düşünen insanların bulunduğu yankı odalarında buluşmakta ve karşılıklı etkileşime girmektedirler.

Yankı odaları, hem içinde iletilen mesajları büyütme hem de onları çürütmeden izole etme potansiyeline sahip sınırlı ve kapalı bir medya alanıdır. Yankı odası kullanıcıların ilgisini çeken metin, bağlam ve izleyici arasındaki karşılıklı ilişkileri, muhafazakâr kanaat medyası aracılığıyla mesajların güçlendirilme ve yankılanma yollarını kapsamaktadır (Jamieson ve Cappella, 2010: 75-76).

Yankı odaları sahip olunan görüşü daha da sağlamlaştırmakta ve grup kutuplaşmalarına[16] neden olabilmektedir. Bu durum, hakikat ötesi bilginin oluşmasındaki ana faktörler arasındadır. Bu gruplara dahil olan insanların kararları rasyonel olmaktan

[16] Grup kutuplaşması, aynı görüşü ve fikri taşıyan kişilerin beraber olduklarında görüşlerini ve fikirlerini keskinleştirmesidir. Bu gruptaki insanlar diğer görüşlere kör olurken; aslı olmayan iddialar üretmekte ve bunlara kendileri inanmaktadırlar.

oldukça uzaktır, çoğunlukla duygusaldır. Bu davranışın altında iki neden yatmaktadır. İlki, ortak görüşe ve fikre sahip insanlar ile beraber olunduğunda ortaya çıkan fikir alışverişi ile inanılan ortak değere daha çok inanmaktadırlar. İkincisi ise; grup içinde kabul görebilmek adına inanılan değerlere daha radikal bir şekilde bağlanmaktadırlar (Şimşek, 2018: 6).

Sosyal medya algoritmalarının düşünceleri radikalleştirmeye etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. *YouTube*'un kullanıcıların radikalleşmesine etkisi olup olmadığına yönelik yapılan bir araştırmada 349 kanalda yayınlanan 330.925 video analiz edilmiş ve bunlar hafiften katı görüşe olmak üzere dört türe ayrılmıştır: Medya, Alt-lite, Entelektüel DarkWeb (IDW) ve alt-sağ. 72 milyondan fazla video yorumunu analiz etmişler ve kullanıcıların daha hafif içerikten daha aşırı içeriğe geçiş yaptıklarını, alt-sağ içerik tüketenlerin geçmişte alt-lite ve IDW içerik tüketen kişilerden oluştuğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, Mayıs / Temmuz 2019 arasında 2 milyondan fazla video ve kanal önerileri incelenmiştir. Böylece YouTube'un öneri algoritması analiz ederek alt-lite içeriğine I.D.W'den kolayca erişilebildiğini ve alt-sağ videolara yalnızca kanal önerileri yoluyla erişildiğini ortaya koymuşlardır (Ribeiro vd. 2020: 131).

2.3.4. Sosyal medyanın vasıfsız "uzmanları"

Sahte uzmanlık, daha cesur ve daha "tıklamaya layık" doğası nedeniyle, iyi veya kötü olup olmadığına bakılmaksızın daha fazla medya ve kamusal dikkat çekmektedir. Hakikat ötesi olarak tanımlanan ve sahte haberlerin bir tür siyasi iletişim olarak çoğaltılmasına izin veren koşulları ortaya çıkaran unsur bu seçkin, uzman ve entelektüel karşıtı canlanmadır (Ünver, 2018: 45).

Kullanıcı olarak sosyal medyanın anonimliği, kullanıcıları her katılımcının aynı altyapı ve eğitim seviyesinde olan bir grup akran gibi tartışmaya teşvik etmektedir. Bu, gerçek hayatta çok az insanın yapabileceği bir şey iken; internette, rastgele bir yorumcunun entelektüel narsisizmi, genellikle yüz yüze etkileşimleri yöneten normların

yerini almaktadır. Mesafe ve anonimlik sabrı ve iyi niyet varsayımlarını ortadan kaldırabilmektedir (Nichols, 2017: 132).

Uzmanlık açıkça restoran incelemelerinden tıbbi danışmanlığa kadar her konuda vatandaşlara yaygın bir şekilde dağılmıştır. Hakikat ötesi toplumlarda, yeni teknolojinin potansiyelinden yararlanarak kamu işlerine daha katılımcı olunabilmektedir. Bu tür yaklaşımlar, uzmanlık ve bilgeliğin profesyonel bürokratlar ve seçkin kurumlarla sınırlı olduğu söylemine meydan okumaya yardımcı olmaktadır (Speed ve Mannion, 2017:251).

Herman ve Chomsky, kitleleri etkileme amaçlı girişimlerin haberlerin süzgecinden geçerek hayat bulduğunu savunmuştur. Bu görüş günümüzde sosyal medya için de geçerliliğini korumaktadır. Rızanın üretiminde ihtiyaç duyulan şartlardan biri de resmi kaynak görünümünü destekleyen uzmanlardır. Bugünün uzmanları ise çok sayıda takipçiye sahip olan veya yüksek etkileşimi olan sosyal medya hesapları/fenomenleridir (Geçer ve Özmen, 2018: 161).

Mesaj açısından bakıldığında ise; sosyal medya platformlarında gönderilen içerikler kısa, basit ve gayri resmi olma eğilimindedir. Bu mecralarda paylaşılan bilgiler ayrıntı ve bağlamdan yoksun, bilgi kalitesinin değerlendirilmesini zorlaştırabilecek, parçalanmış şekilde sunulmaktadır. Bu durum kısa metin okuma alışkanlığı kazandırmakta, yeterli düzeyde bilgi aktarılmasını engellemekte ve uzman görüşünden uzaklaşmaya neden olabilmektedir. İnsanlar artık herhangi bir konuyla ilgili kapsamlı okuma yapmak yerine sosyal medya platformlarına ya da bloglara yönelmektedir.

Kim, Sin ve Yoo-Lee (2014: 452) tarafından lisans öğrencilerinin bilgi kaynağı olarak sosyal medya platformlarını kullanma pratiklerini araştırılmıştır. Araştırma neticesinde sosyal medya platformlarından elde edilen bilgilerin doğruluğunun yine sosyal medya platformları aracılığı ile kontrol edildiği görülmüştür. Kullanıcılar yazarın güvenilirliğini, verinin kalitesini, yazı stilini ve yazarın profilini inceleyerek ya da verinin güncelliğine dikkat ederek sınamaktadır.

Tesic'in bu kavramı açıklarken medya unsurunu dışarıda bırakarak kamuoyundaki dönüşüme odaklandığını bir kez daha hatırlatmakta fayda görüyorum. Çünkü kamuoyundaki (sosyal medya kullanıcılarındaki) dönüşümü, sosyal medyanın hakikat ötesi yaklaşımı güçlendirmesindeki ana etmeni olarak değerlendiriyorum. Diğer unsurlar buradan hareketle birbirini etkileyerek ortaya çıkmakta ve günümüzde hakikatin önemini yitirmesine neden olmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının kendilerini konumlandırma biçimlerindeki değişim[17] ve sosyal medyanın sunduğu imkânlar[18] ile sınırlılıkları[19] hakikat ötesinin öne çıkan özellikleri olan akla ve uzmanlığa olan inancın yitirilmesine neden olmuştur. Çünkü insanlar sosyal medya ortamında eğitim ve bilgi bakımından eşit oldukları yanılsamasına sahip olmuştur. "Ben böyle inanıyorum" ya da "böyle olmasını istiyorum" ifadeleri gerçeğin yerini almıştır. Böylece kanıtlara ya da uzman görüşlerine dayanan açıklamalar yerine kendileri ile uyuşan ve duygularına hitap eden "gerçeklere" yönelmişlerdir. Hakikat, ihtiyaçlarla ve beklentilerle şekillenen, hakikat nesnesinden bağımsızlaşan bir hal almıştır.

Bu çalışma ile sosyal medyadan edinilen bilgilerin hakikat algısını şekillendirmedeki rolü ve insanların gerçek bilgiyi arama yönelimini, Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeliler ile çalışma arkadaşlarının etkileşimi üzerinden araştırdım. Her ne kadar araştırmada Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldıkları sürecin sonrasına odaklanmış olsam da, Suriye'deki iç savaş süresince yaşanan gelişmeler Türkiye'nin gündeminde geniş ölçüde yer bulmuş ve kamuoyu belleğinde yer edinmiştir.

Herhangi bir sosyolojik olgu gibi göçmenlerle ilgili çalışmalar da tarihsel perspektiften ve bağlamından yalıtılarak, bağımsız bir konu olarak analiz edilememektedir. Bu nedenlerle sayıları milyonları bulan göçmenlerin Türkiye'ye gelme

[17] Kişisel sosyal medya hesapları insanların bireyselliğini ve özel insanlar olduğunu keşfetmelerini sağlamış ve kendilerini tanıtma ihtiyacı doğurmuştur. Sosyal medya insanların kendilerini tanıtma, ilginç olma ve başkalarını dikizleme kültürünü desteklemiştir.

[18] Bilgiye ucuz ve kolay bir şekilde erişmek, sosyal ağlar kurmak ya da kurulanlara katılmak, kendini ifade etme imkânı bulmak gibi.

[19] İçeriklerin harf sayıları ya da süreyle sınırlandırılması, filtre balonları ile farklı görüşlerle karşılaşmanın engellenmesi gibi.

sürecini başlatan Suriye meselesi, Türkiye'nin Suriye politikası, Türkiye'deki göçmenler ve sahip olduğu haklar üzerinde durulması gereken hususlardır. Böylelikle, göçmenlerin hakikat ötesi rejimin mağdurları olmalarına ve toplum içinde ötekileştirme, düşmanlaştırma, şefkat, acıma gibi farklı duyguların tetiklenmesine neden olan süreçler ve kavramlar daha iyi anlaşılabilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE MESELESİNİN SOSYO-POLİTİK BAĞLAMI

3.1. Suriye Meselesi

3.1.1. İç savaşa doğru

Suriye'de mezhepçiliğin yönetimde bölgecilik ve aşiretçilik gibi yapılardan daha baskındır. Suriye'deki Sünnilerin orduda görev almak istememesi sonucunda 1949 ve 1963 yıllarında yaşanan darbeler ile hali hazırda orduda bulunan Sünni subayların büyük bölümü tasfiye edilerek, yerlerine Şii Nusayri subaylar getirilmiştir. Baas Partisinin de Nusayrilerin tekeline girmesi ve 1963 yılındaki Baas darbesini müteakip şehirli Sünni elitlerin siyaset sahnesinden tasfiyesi ile birlikte Şii mezhebi ülke siyasetini şekillendiren önemli bir dinamiğe dönüşmüştür (Bağlıoğlu, 2013: 501). 2000'li yıllara gelindiğinde ise terör örgütü DEAŞ, eylemlerinin ideolojik boyutunu büyük ölçüde Sünni kökenli Vehhabiliğe dayandırmış ve tüm dünyanın şahitliğinde başta Suriye ve Irak'ta olmak üzere çeşitli ülkelerde kanlı bir savaş başlatmıştır. Gerek propaganda faaliyetleri gerek örgütle mücadele süreçleri geleneksel ve sosyal medya üzerinden geniş kitlelerce takip edilmiştir.

Etnik ve mezhepsel yerel dinamiklerin yanı sıra ulusal, bölgesel ve uluslararası pek çok aktörün sürece dâhil olumuş ve yaklaşık on yıllık bir geçmişi olan Suriye meselesinin doğmasına seebiyet vermiştir. Bu süreci tüm yönleriyle ele almak oldukça güçtür ve bu tez çalışmasının konusu da değildir. Bu nedenle Suriye iç savaşını ortaya çıkaran yerel ve bölgesel koşullardan ve iç savaştan uluslararası boyutta vekâlet savaşına dönüşümü ana hatları ile ele almak yeterli olacaktır.

Arap Baharı Tunus'tan Yemen'e kadar müthiş bir koordinasyon becerisinde olan Arapça konuşanların, otokratik liderlere karşı ayaklanmayı ve kendileri için daha parlak bir gelecek talep etmeyi başardıkları, pembe bir zaman için pembe bir terimdi. Suriye'nin

"Arap Baharı", özellikle Deraa'da ilk protestoların patlak vermesinden sonra, 2011'in ilk aylarında bu zamanın ruhunu (*zeitgeist*) harekete geçirmiştir (Sahner, 2014: 184).

Ayaklanma öncesinde Suriye'nin geleneksel muhalefeti parçalı bir yapıya sahipti. Birleşmeyi ve Esad rejimine dikkate değer bir biçimde meydan okumayı amaçlayan muhalefet İslamcılar, liberaller, solcular, milliyetçi figürler ve hiziplerden oluşmaktaydı. Müslüman Kardeşler gibi bazı gruplar sürgüne gönderilirken diğerleri Suriye'de kalmıştı. Kalanlar Esad tarafından alt edilmiş, bir ayaklanma çıkarma ve bu süreci yönetme konusunda yetersiz kalmışlardı. Nitekim Suriye'nin hızla değişen ama yine de büyük ölçüde apolitik toplumuyla derin bağlantıları olmayan bu muhalifler, acımasız rejim değişikliğinden ziyade kademeli bir reformu savunmuşlardı. Geleneksel muhalefete paralel olarak, apolitik bir sivil toplum yapısı mevcuttu. İronik bir biçimde, ülkede ilerleme görüntüsü oluşturmak, gençliği harekete geçirmek ve devletin azalan kapasitesini artırmak amacıyla sivil toplumu güçlendirme çabalarına rejim öncülük etmekteydi. Dini ağlar, hayır kurumları ve pek çok aktivist, nüfusun temel hizmetlere erişimini sağlamak amacıyla bu örgütlerin içerisinde faaliyet göstermiştir (Hokayem, 2013: 67-69).

2010 Arap Baharı'nın bir uzantısı olarak başlayan Suriye krizinde Esad, Amerikalıları ve İsraillileri yatıştırmayı tercih eden Tunus ve Mısır'daki yöneticilerden farklı bir yol izlemiştir. Ayrıca Suriye halkı da Irak'ta ve Lübnan'da yaşanan kargaşaya yakından tanık olduğu için sokağa çıkma konusunda isteksiz davranmıştır. Ancak ülkedeki yolsuzluk, güvenlik ve istihbarat servislerinin keyfiliği herkesi rahatsız etmişti (McHugo, 2015: 324).

3.1.2. Hükümet karşıtı protestolardan iç savaşa

Tunus devrimiyle başlayan Arap isyan dalgası, Deraa kenti vatandaşlarının bir duvara Tunus ve Mısır'daki halk ayaklanmalarının meşhur sloganı olan "Halk rejimin yıkılmasını istiyor" yazdıktan sonra tutuklanan ve işkence gören on dört okul çocuğunun

serbest bırakılmasını talep etmek için bir araya geldiği Mart 2011'de, Suriye'ye ulaşmıştır (Karim, 2017: 107). Rejim tarafından desteklenerek kurulan gevşek yapılanmış örgütler, ilk protestolara öncülük eden militan çekirdeğin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Hokayem, 2013: 69). Her ne kadar Esad'ın Kürtlere tam vatandaşlık hakkı verilmesi, öğretmenlerin yüzleri açık ders vermesine izin vermesi gibi popülerlik kazanmayı amaçlayan girişimleri olsa da protestolar yayılmaya devam etmiştir (McHugo, 2015: 324).

Arap Baharının başlamasıyla Suriye'nin kaderi dramatik bir şekilde değişmiş, ortaya çıkan barışçıl hükümet karşıtı protestolar, Suriye Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı Beşşar Hafız el-Esad tarafından sert bir şekilde bastırılmış ve sonucunda ülke iç savaşa itilmiştir (Khan ve Khan, 2017: 587).

Temmuz 2011'de Esad ordusundan kaçanlar Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nun kurulduğunu duyurmuştur. Silahlı mücadele hızla kitle gösterilerinin yerini aldıkça, ayaklanmanın siyasi liderliği de değişmiştir. Siyasal İslam ön plana çıkmış, ayaklanma bir iç savaşa dönüşmüştür (Erlich, 2014: 42). PYD-YPG, Suriye'nin kuzey bölgesi için Rojava'da silahlı mücadele başlatan ilk Kürt grubu olmuş, iştiraki [terör örgütü] PKK tarafından kurulan ağları kullanarak silah kaçakçılığı yapmıştır. PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD, hükümet birlikleriyle ve aynı zamanda ÖSO ve Kürt bölgesindeki kasabaları ele geçirmeye çalışan DEAŞ, El-Nusra Cephesi gibi terör örgütleri ile çatışmıştır. PYD ayrıca diğer Kürt partilerin liderlerine suikast düzenlemekle de suçlanmıştır (Erlich, 2014: 88-90).

Ocak 2012 tarihinde Suriye'de yeni El Kaide imtiyazı olan El Nusra Cephesi kurulmuştur. Bu grup, çok kısa bir süre içinde sivillerin yanı sıra hükümet güçlerine yönelik şiddet ve terörü de kucaklamıştır. Nisan 2013'te, nihayetinde Suriye için uzun vadede felaket olduğu kanıtlanan bir şey olmuştur: Ebu Bekir El Bağdadi Irak'taki El Kaide merkezi liderliğinden ayrılmış ve DEAŞ'ı kurduğunu ilan etmiştir. Örgütün

ülkenin bir bölümünde halifeliğini ilan ederek hükümete karşı savaş açmasıyla, rejim üzerinde muazzam bir baskı oluşmuştur (Karim, 2017: 113-118).

3.1.3. Türkiye'nin Suriye politikası

Devletlerin ve devlet dışı aktörlerin müdahil olduğu Suriye söz konusu olduğunda Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Rusya öne çıkan ülkeler olmuştur. 2004-2010 yılları arasında Suriye, Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" ve "komşularla maksimum işbirliği" dış politika doktrini nedeniyle üst düzey işbirliği geliştirdiği ilk ülke olmuştur (Ataman ve Özdemir, 2018: 15). Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikasının ana parametreleri Dışişleri Bakanlığı tarafından "Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması, çatışmaların sona erdirilmesi ve Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanmasına yönelik siyasi değişim sürecinin barışçı şekilde sonuçlandırılması" [20] olarak açıklanmıştır.

Türkiye'nin Suriye politikasını belirleyici unsurlardan biri terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD-YPG'ye karşı yürüttüğü mücadeledir. Suriye'deki Kürtlerin kendileri için nihai ama gerçekçi bir hedef konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Birçoğu için, çoğaltılacak model Irak Kürtlerine aittir: federal bir devlet içinde, farklı kimliklerini ortaya koymalarına, kaynaklara sahip çıkmalarına ve dış ittifaklar geliştirmelerine olanak tanıyan özerk bir bölge. PYD-YPG ise Türkiye, Suriye, Irak ve İran'daki Kürt nüfuslu topraklardan oluşan bir devlet kurmayı planlamaktadır. Suriye'deki otorite boşluğundan istifade eden yapı Türkiye'ye yönelik saldırılarını artırmıştır (Hokayem, 2013: 78-79). Yalnızca Şubat-Nisan 2017 tarihleri arasında PYD Türkiye'ye yönelik 14 saldırı düzenlemiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017).

[20] http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa

Diğer taraftan DEAŞ[21] terör örgütü Suriye'de etkinliğini artımıştır. Örgütün Türkiye Cumhuriyeti Devletine yönelik saldırılarını yoğunlaştırması, Türkiye'de eleman temin faaliyetleri yürütmesi, Türkiye'yi Batıdan gelen militanları için transit ülke olarak kullanması, Suriye'de ayrı bir mücadele alanı oluşmasına sebebiyet vermiştir. DEAŞ terör örgütü sosyal medya üzerinden yaptığı propaganda faaliyetleri neticesinde dünyanın dört bir yanından sempatizanlarını Suriye'ye savaşa dâhil olmaya çağırmış ve çağrısı karşılık bulmuştur (Keskinkaya, 2015). Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinden de çok sayıda militanın örgüte katılımı yabancı terörist savaşçılar olarak isimlendirilen bir tehdidi de beraberinde getirmiştir. Yabancı terörist savaşçılar, Suriye ve Irak'ta örgütün hâkimiyeti altındaki bölgelerde ya da dijital platformlar aracılığı ile askeri eğitimler almakta ve ülkelerinde saldırılar gerçekleştirebilmekteydi.

Bu süreçte askeri gelişmelerin yanı sıra insani açıdan da olumsuz gelişmeler gün yüzüne çıkmıştır. Suriye'de pek çok aktörün dahil olduğu iç savaş ortamı sivillerin yaşamlarını yitirmelerine, insanlık dramlarının yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle milyonlarca insan yerinden edilmiş ve ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. İç savaş, başlangıçta sınır ülkelerini etkileyen ancak kısa zamanda uluslararası bir göç krizinin doğmasına neden olmuştur.

Komşularla sıfır sorun ve maksimum işbirliği yaklaşımına karşın, 2010 yılından sonraki süreçte yaşanan insani krizler, kitlesel göçler, Türkiye'nin Esad rejiminin düşüşünü sağlama hedefi, yabancı terörist savaşçılar, DEAŞ ve PYD-YPG tehdidi, vekâlet savaşları gibi uluslararası gelişmeler neticesinde Türkiye'nin Suriye politikası 2016 yılında değişmiş ve askeri güce odaklı müdahalelerle şekillenmeye başlamıştır. Bu politika değişikliğinin temelinde Türkiye'nin sınır güvenliğinin teminat altına alınması

[21] Tez çalışmasında örgütün ismi IŞİD olarak belirtilmiştir. Süreç içerisinde örgütün isminin Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve'ş Şam'ın kısaltması olan DEAŞ olarak kullanımı yaygınlaşmaştır. Bu nedenle bu tezde DEAŞ kısaltması kullanılmıştır.

ve ulusal güvenliğini koruma amacı yatmaktadır. Türkiye, terör örgütleri DEAŞ ve PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD-YPG'ye karşı Suriye topraklarında Fırat Kalkanı (2016-2017), Zeytin Dalı (2018) ve Barış Pınarı (2019) olmak üzere üç büyük askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Türkiye gerçekleştirdiği operasyonlar neticesinde DEAŞ veya PYD-YPG tarafından ele geçirilen Afrin, Cinderes, Cerablus, El Bab, Çobanbey gibi pek çok yerleşim yerini terörist unsurlardan temizlemiştir.

Türkiye, gerçekleştirdiği askeri müdahalelerin yanı sıra Suriye'de yaşanan çatışmaların çözümüne yönelik diplomatik girişimlerde de bulunmuştur. Bu girişimlerin başlıcaları Cenevre Süreci, Astana Platformu, Soçi Mutabakatı, İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi, Anayasa Komitesi ve Suriye Ulusal Koalisyonudur[22]. Ancak Suriye krizine birçok farklı aktörün dahil olması, çözüm bulmayı zorlaştırmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Suriye hükümetinin hoşnutsuzluğuna rağmen (EASO, 2019: 6) 2014 yılında 77 devletin katılımı ile Irak ve Suriye'de DEAŞ ile mücadele etmek amacıyla bir koalisyon kurmuştur. Bu koalisyonun önde gelen ülkeleri Türkiye, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Ürdün, Fas, Hollanda, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Birleşik Krallıktır (Amoroso vd, 2019: 124). ABD'nin Suriye'ye doğrudan siyasi veya askeri müdahalesinin olmaması ve terör örgütü olan (Ataman ve Özdemir, 2018: 17), askeri kadroları PKK tarafından eğitilen (Barkey, 2016: 29) ve PKK'nın bir kolu olan PYD / YPG'yi desteklemesi Suriye'deki durumu daha da karmaşık hale getirmiştir.

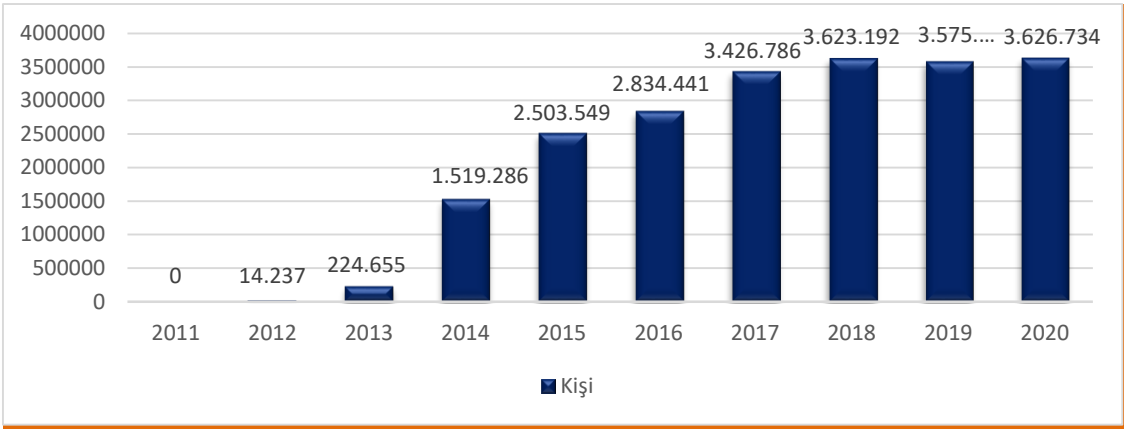
Siyasi yönünü oluşturan bu gelişmeler iç savaş, kitlesel göç dalgaları, insan hakları ihlalleri gibi toplumsal ve insancıl hukuku ilgilendiren durumların doğmasına neden olmuştur. "Göçmen krizi" olarak da isimlendirilen kitlesel göç hareketleri, insan kaçakçılığı, denizde yaşamını yitiren Aylan bebek, sınır kapılarında bekletilen ve

[22] http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa

öldürülen insan manzaraları eşliğinde korku, endişe, dışlama ve acıma duygularının da eşlik etmesiyle uluslararası gündemde en çok öne çıkan konular arasında yerini almıştır.

3.2. Sayılarla Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler

Suriye, 2014 yılından bu yana göçmenlerin ana menşei ülkesi olmuştur. 2019 yılının sonunda dünya genelinde 126 ülkenin ev sahipliği yaptığı 6,6 milyon Suriyeli göçmen bulunmaktaydı. Büyük çoğunluk (%83) komşu ülkelerde veya bölgede kalmışlardır. Türkiye, en fazla sayıda Suriyeli göçmene (3,6 milyon) ev sahipliği yapmaya devam ederken, onu Lübnan (910,600), Ürdün (654,700), Irak (245,800) ve Mısır (129,200) izlemiştir. Yakın bölgenin dışında, Almanya (572.800) ve İsveç (113.400) en büyük Suriyeli göçmen nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır (BMMYK, 2020: 20).

Grafik 5: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler[23] (GİGM, 2020)

10 Şubat 2021 tarihi itibariyle 3.653.619 Suriyelinin kaydı yapılmış ve Geçici Koruma Kimlik Belgeleri düzenlenmiştir. Ülkemizdeki geçici koruma altındaki Suriyelilerin 58.286'sı Adana (1), Hatay (3), Kahramanmaraş (1), Kilis (1) ve Osmaniye (1)'de bulunan geçici barınma merkezlerinde; 3.595.333'ü ise geçici barınma merkezleri dışında yoğun olarak da İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'da ikamet etmektedirler. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin 1.731.659'si 18 yaş altındadır.[24]

[23] 14.10.2020 tarihi itibariyle
[24] https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Bu merkezlerde, okul öncesi eğitimin yanı sıra okul çağındaki bütün çocuklara yönelik eğitim hizmeti verilmektedir. Ayrıca Türk vatandaşları ile aynı standartta sağlık hizmeti sunulmakta; dini vecibelerini yeri getirmeleri için ibadethane yapılmakta ve ihtiyaçlarını temin edebilmeleri maksadıyla market kurulmaktadır. Bunların yanı sıra; geçici koruma kapsamındaki yetişkin Suriyeli yabancılar için eğitim merkezleri kurulmuş, meslek sahibi olmayanlar beceri kazanmaları ve meslek sahibi olmaları yönünde desteklenmektedir[25].

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yalnızca yüzde üçü resmi Geçici Barınma Merkezinde yaşarken, yüzde 97'si kentsel, kent çevresi ve kırsal alanlarda ev sahibi topluluk arasında ikamet etmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin çoğu Türkiye'nin Güneydoğu kesiminde yaşamaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin en yoğun olduğu il Kilis'tir. Suriyelilerin kent nüfusunun % 73,92'sinin oluşturduğu belirtilmiştir. Hatay (%26,70) ve Şanlıurfa (% 20,37) Suriyeli nüfusunun en yoğun olduğu diğer illerdir[26]. Bununla birlikte, İstanbul, İzmir ve Ankara gibi Türkiye'nin büyük şehirlerinde de önemli nüfusları bulunmaktadır (BMMYK, 2019: 1).

Ayrıca; 2014-2021 yılları arasında Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin 16.831'i başta Kanada (7.876), Amerika Birleşik Devletleri (3.944) ve İngiltere (2.520) gibi üçüncü ülkelere yeniden yerleştirilmiş; 27.825'i ise Almanya (10.157) başta olmak üzere Fransa (4.779), Hollanda (4.568) gibi ülkelere birebir formülü[27] kapsamında çıkış yapmıştır. [28]

3.3. Misafirlikten Yasal Statüye: Türkiye'deki Mevzuatın Oluşumu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, içinde bulunduğu coğrafi konum, geçmişten bu yana komşu ülkelerde yaşanan savaşlar, Rusya'nın Afganistan'a yönelik askeri

[25] https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler
[26] https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638
[27] Göçmenlerin Avrupa'ya yasadışı bir şekilde girişlerini engellemek amacıyla 18 Mart 2016 tarihli Türkiye - AB Zirvesinde kabul edilen bir uygulamadır. Uygulama ile Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den bir diğer Suriyelinin AB'ye yerleştirilmesi sağlanmaktadır.
[28] https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

çıkartması, Afrika ülkelerinde yaşanan açlık ve hastalıklar nedeniyle toplu göçlere ve kitlesel nüfus hareketlerine maruz kalmıştır (Altınışık ve Yıldırım, 2002: 39).

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş sürecinden günümüze yaşanan kitlesel göç hareketleri sonucunda; "1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384.000 kişi, 1923-1945 yılları arasında Balkanlar'dan 800.000 kişi, 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi, 1988 yılında Irak'tan 51.542 kişi, 1989 yılında Bulgaristan'dan 345 bin kişi, 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı'nın akabinde Irak'tan 467.489 kişi, 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20.000 kişi, 1999 yılında Kosova'da yaşanan olayların ardından 17.746 kişi, 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi, Nisan 2011 tarihinden sonra Suriye'den gelen 3,6 milyon kişi" ülkemize gelmiştir[29].

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesinin ve 1967 tarihli Protokolün imzalandığı dönemde yaklaşık 1,2 milyon kişiye kapılarını açmıştır. Bu sebeplerle yalnızca 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinde belirtilen koşulları taşıyan Avrupa kökenli sığınmacıların iltica talebini tanımakta ve bu koşulları taşıyan sığınmacılara mültecilik statüsü vermeyi taahhüt etmiştir (Altınışık ve Yıldırım, 2002: 39).

Ancak Suriye'de yaşanan insanlık dramları neticesinde Türkiye tarihinde görülmemiş bir düzensiz göç[30] hareketi yaşanmıştır. Türkiye'ye sığınmak isteyen ya da Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine geçmeye çalışan binlerce insan Türkiye sınırına gelmiştir. Mülteci statüsü vermediği bu insanlara karşı açık kapı politikası izleyen ve onları "misafir" olarak tanımlayan Türkiye, girişlere engel olmamış ve sınır illerde kamplar kurmuştur.

Her ne kadar mültecilerin yasal statülerinin belirlenmesi ve temel haklarının güvence altına alınması için Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme, 1951 Cenevre Sözleşmesi, Göçmen İşçinin

[29] https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi

[30] Bir ülkeye kanun dışı yollardan girmek, bir ülkede kanun dışı biçimde yaşamak veya hukuki yollar ile girdikten sonra hukuki sürede çıkmamak anlamına gelmektedir.

Hukuki Statüsü Hakkında Avrupa Sözleşmesi, İnsan Hakları Beyannamesi gibi uluslararası yasal düzenlemeler mevcut olsa da; Suriye kaynaklı nüfus hareketinin sürmesi, göçmenlerin önceden belirlenen yasal bir statülerinin olmayışı ve "misafir" sayısının artması nedeniyle yeni yasal düzenlemeler yapmak zorunlu hale gelmiştir.[31]

30 Mart 2012 tarihli "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" İçişleri Bakanlığınca yürürlüğe konmuştur. Yönergenin hazırlanması aşamasında kitlesel sığınma hallerinde görülen acil korunma gereksiniminin temini amacıyla sığınılacak ülkeye erişimin temini, zulüm riski taşıyan ülkeye geri göndermeme ilkesi ve insan hakları esas alınmıştır. Ancak bu düzenlemede geçici koruma rejiminden bahsetmek mümkün değildir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, yy).

"Yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslarını" düzenlemek amacıyla, 11 Nisan 2013 tarihinde 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe konmuştur.

YUKK ile üç ayrı hukuki statü oluşturularak, her biri ayrıca düzenlenmiştir: Mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma. Diğer taraftan bu statülerin dışında kitlesel hareketlere karşı alınacak önlemleri kapsayan ve insanı yardım sağlanmasına yönelik olarak "geçici koruma" rejimine yer verilmiştir (Topal, 2015: 11). Kanunun 91. maddesinde geçici koruma "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir." ifadesi ile düzenlemiştir.

[31] Geçici koruma altındaki Suriyelilerin çalışma izinlerine, gönüllü geri dönüşlerine, genel prosedür ve ilkelere, yapılacak iş ve işlemlerin uygulanmasına ilişkin pek çok yönetmelik ve genelge yayınlanmıştır. Ancak bu bölümde Türkiye'deki genel yasal çerçeve ile yetinilmiştir.

Ancak geçici korumaya ilişkin açık tanımlama 13 Ekim 2014 tarihli 6203 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği ile yapılmıştır. YUKK'un 91'inci maddesi uyarınca yayımlanan Yönetmeliğin 3. Maddesinde geçici koruma "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı ifade eder" şeklinde tanımlanmıştır.

Yönetmelikte geçici korumanın, 24 Nisan 2014 tarihinden sonra ortaya çıkan olaylar nedeniyle geçici korumanın Suriye Arap Cumhuriyetinden gelen veya ülke sınırlarını geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarıyla vatansızları ve mültecileri kapsadığı belirtilmiştir (Geçici Madde 1).

Geçici koruma altındaki kişilere yönelik hizmetler Yönetmeliğin 6 ncı bölümünde sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık ve benzeri hizmetler alt başlıkları halinde belirtilmiştir. Bu statü, Bakanlar Kurulu kararı ile (Yönetmelik, Madde 11) ya da bireysel olarak (Yönetmelik, 12. Madde) sonlandırılabilmektedir.

Ayrıca YUKK'un 103. maddesi ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuş, 15 Temmuz 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Müdürlüğün kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 158. Maddesi uyarınca "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur".

GİGM, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde belirtilen kapsam ve Yönetmelikte yer alan genel uygunluk kriterleri ışığında, Türkiye'deki kişilerin geçici korumaya uygunluğuna karar vermeye yetkili yetkili kurum olarak belirlenmiştir. Genel Müdürlük bünyesinde geçici korumaya ilişkin kayıt işlemleri, evlilik işlemleri, gönüllü geri dönüş işlemleri, adres değişikliği işlemleri ve üçüncü ülkeye çıkış işlemleri yapılmaktadır.

Türk hukukuna göre, iki farklı tür iltica prosedürü öngörülmüştür: düzenli ve hızlandırılmış. İlk durumda, GİGM'nin başvuranla 30 gün içinde görüşmesi ve altı ay içinde bir karar vermesi beklenmektedir (Heinrich Böll Stiftung, 2019: 11).

Suriyeli göçmenlerin geçici koruma rejiminden yararlanmaları için ön kayıt yaptırmaları, ön kayıt sırasında verilen belgeyle 30 gün içinde ilgili İl Müdürlüğüne başvuru yapması gerekmektedir. Akabinde 30 gün içinde başvuru sahiplerine ilişkin güvenlik soruşturması işlemleri yapılmakta ve soruşturmayı başarı ile geçen kişiler Geçici Koruma Kimlik Belgelerini almaktadır. Bu kişiler yasa ile düzenlenen hak ve hizmetlerden yararlanabilmektedir. Diğer taraftan güvenlik soruşturmasından geçemeyenler mülakata tabi tutulmaktadır. İl Göç İdaresi Müdürlüğü, kişiye özel olarak karar vermektedir. Verilen karar temyiz edilebilmektedir (BMMYK, 2017: 9).

YUKK'a göre kişilerin Türk makamları tarafından sınırı geçerken tespit edilmesi veya makul bir süre içinde Türk makamlarına başvurmaları şartıyla, Türkiye'ye düzensiz giriş veya kalışlar için hiçbir idari ceza uygulanmamaktadır. Bir kişinin giriş biçimi, o kişinin geçici koruma yararlanıcısı olarak kaydını veya Türkiye'deki yasal haklarını etkilememektedir (Heinrich Böll Stiftung, 2019: 14-15).

Hızlandırılmış prosedür ise;

a) Uluslararası koruma başvurusunun açıkça temelsiz olduğu veya müteakip bir başvuru olduğu açık hallerde;

b) Başvuru sahibinin, başvurusunu desteklemek için sahte belge veya bilgi sunması veya Türk makamlarını yanıltmak için kimliğini veya seyahat belgelerini yok etmesi halinde;
c) Başvuru sahibinin ihraç edilmek üzere idari gözetim altında olması halinde
d) Başvuru sahibi daha önce kamu düzeni veya kamu güvenliği gerekçesiyle Türkiye'den uzaklaştırılması halinde

uygulanmaktadır. Hızlandırılmış prosedürlerde, mülakat üç gün içinde yapılmalı ve GİGM sekiz gün içinde karar vermelidir (Heinrich Böll Stiftung, 2019: 11).

Normal şartlarda Suriye pasaportu hamilleri açık kara sınırları üzerinden Türkiye'ye vizesiz giriş hakkına sahiptir. Ocak 2016 tarihinden itibaren, üçüncü ülkelerden Türkiye'ye hava veya deniz sınırlarından giriş yapan Suriyelilerin ülkeye kabul edilmeleri için geçerli bir pasaporta ve vizeye sahip olmaları gerekmektedir. Geçerli bir pasaport ya da vizeye sahip olmayan kişiler geldikleri üçüncü ülkelere geri gönderilebilmektedir (BMMYK, 2017: 7).

YUKK'un 80 inci maddesi uyarınca uluslararası koruma başvuru sahipleri, genellikle prosedür boyunca Türkiye topraklarında kalma hakkına sahiptir (BMMYK, 2017: 7). Ancak Ekim 2016'da yayınlanan olağanüstü hal kararnamesi yoluyla, bir başvuran aleyhine aşağıda belirtilen nedenlerden ötürü "uluslararası koruma davası sırasında herhangi bir zamanda sınır dışı etme kararı alınabilir" şartıyla, bu kurala bir istisna getirilmiştir (AIDA, 2019: 26):

a. Bir terör örgütü veya çıkar amaçlı bir suç grubunun liderliği, üyeliği veya desteği;
b. Kamu düzeni veya halk sağlığına yönelik tehdit;
c. Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkiler.

Suriyeli göçmenlerin işgücüne dâhil olma süreçleri, 27 Şubat 2003 tarihli 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'a tabidir. YUKK'un 91'inci maddesi uyarınca "geçici koruma sağlanan yabancıların çalışmalarına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi" amacıyla 11 Ocak 2016 tarihli "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" hazırlanmıştır. Yönetmelik uyarınca geçici koruma altındaki yabancıların geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına başvuru yapabileceği (Madde 5) kaydedilmiştir. Geçici koruma altında bulunan yabancıların çalışma izni olmadan Türkiye'de çalışmasına izin verilmemiş; bu maddeye aykırı biçimde personel çalıştıranlara 4817 sayılı yasanın hükümlerinin uygulanacağı (Madde 4) ifade edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE SAHA ARAŞTIRMASI

4.1. Araştırmanın Tasarımı

4.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, sosyal medyada dolaşıma giren bilgi, iddia ve görüşlerin hakikat algısını, bu algının bireyler üzerindeki etkilerini, gündelik hayat pratikleri içerisinde rahatlıkla erişilebilen enformasyon ile sosyal medyadan edindiği kanı arasında kalındığında hangisinin neden seçildiğini, veri kaynağı olarak görülen sosyal medyanın bireylerin görüş, tutum ve davranışlarını şekillendirmedeki rolünü araştırmak amaçlanmıştır.

4.1.2. Araştırmanın Önemi

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezinde yapılan taramaya göre hakikat ötesi (*post-truth*) ile ilgili olarak 2018 – 2020 yılları arasında doktora, yüksek lisans ve sanatta yeterlilik olmak üzere üç türde toplam 18 tez çalışması saptanmıştır. Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesi ve Oxford'un hakikat ötesini yılın sözcüğü seçmesinin ardından konuyla ilgili araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların üçü doktora, 14'ü yüksek lisans, biri sanatta yeterlilik tezidir.

Doktora tezleri kamu yönetimi, siyaset bilimi ve kamu yönetimi ile medya çalışmaları bölümlerinde, kavramın sınırlarını belirlemek, siyaset ile ilişkisini ele almak ve haber fotoğrafçılığını güncel bir bakış açısı ile ele almak amacını taşımaktadır. İletişim dışındaki alanlarda yapılan doktora tezlerinin de literatür taraması yöntemi ile yapıldığı ve kavrama ilişkin bir kavrayış sunmakla sınırlı kalırken; haber fotoğrafçılığı ile ilgili olarak yapılan bir tez çalışmasında literatür taramasının yanı sıra semiyotik analiz ve Gestalt teori ve kompozisyon kuralları yöntemleri kullanılmıştır. Anılan çalışmada haber fotoğrafçılığının delil ve gerçek olma özelliğini kaybettiği, hakikat ötesi dönemle birlikte kurgu ve yalan haberler daha yaygın hale geldiği sonucuna varılmıştır.

Hakikat ötesi konusuyla ilgili olarak hazırlanan yüksek lisans tezleri iletişim, uluslararası ilişkiler, siyaset, mimarlık, sosyoloji, resim gibi farklı disiplinler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu tezlerin dokuzu iletişim alanında yapılmış ve tez konularının çoğunluğu medya hakikat ötesi ilişkisine odaklanmıştır. Ayrıca hakikat ötesi-sahte haber ve teyid sitelerine yönelik çalışmalar dikkat çekicidir. İletişim alanında hazırlanan yüksek lisans tezlerinde literatür taramasının yanı sıra nitel yöntemler kullanılan dört, nicel yöntemler kullanılan üç çalışma varken; yalnızca literatür tarama tekniği kullanılan iki tez çalışması bulunmaktadır. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre; sahte haberin diğer haberlere nazaran daha hızlı yayılmakta, sahte haberin üretilme sürecinde editörlerin sosyal medyayı haber kaynağı olarak gördüğü ve tıklanma amacı güttükleri anlaşılmıştır.

Türkiye'de hazırlanan doktora ve yüksek lisans tezleri hakikat ötesi kavramını çoğunlukla sosyal medya üzerinden, sahte haber kavramı ile birlikte analiz etmiştir. Araştırmaların yalnızca bilgi/haber kaynağının ve kanalın rolüne odaklanırken; hakikat ötesinin en önemli unsurlarından biri olan kamuoyuna (alıcı) ilişkin araştırma yapılmamıştır.

Hakikat ötesi ile ilgili olarak İngilizce kaleme alınan tez çalışmaları Google üzerinden taradığımda toplamda altı tez çalışmasıyla karşılaştım. Sahte haber, radikalleşme, siyasal davranış gibi konuların araştırıldığı bu tez çalışmaları felsefe, siyaset bilimi, edebiyat ve sosyoloji alanında hazırlanmıştır. Tezler yöntemsel açıdan incelediğimde üçünün yalnızca literatür taraması yöntemi, ikisinin literatür taramasına ek olarak niteliksel söylem analizi yöntemi ile yapıldığını gördüm. Ulaşılan yabancı tez çalışmalarının sayılarının oldukça sınırlı olması nedeniyle, elde edilen bilgiler uluslararası alanda yapılan tez çalışmalarına ilişkin anlamlı bir görüş sunmamaktadır.

Tez Merkezinde yapılan taramaya göre, Türkiye'deki üniversitelerde sosyal medya ile ilgili 1.111, göçmenler ile ilgili 667 ve Suriyeliler ile ilgili 694 tez yazılmıştır.

Tez çalışmalarının sayısının çokluğu amaç, yöntem ve sonuç açısından analizini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle tez çalışmam ile uyumlu olacak biçimde sosyal medya ve göçmenler konularını kapsayan tez çalışmaları ayrıca taradım.

Sosyal medya ve göçmenlerin birlikte analiz edildiği tez çalışmaları Suriyeli göçmenlerin ülkemize giriş yaptığı 2014 yılından sonra yapılmaya başlamıştır. Konuyla ilgili olarak 2015-2020 yılları arasında üç doktora, yedi yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bu araştırmaların yedisi nitel araştırma yöntemlerini kullanmıştır. Araştırmaların dördü sosyal medyada nefret söylemine odaklanırken diğer çalışmalar Suriyeli temsiline, ifade özgürlüğü, sosyal medya kullanımları/memnuniyetleri ve sivil katılım konularına yoğunlaşmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; sosyal medyada Suriyeli göçmenlere ilişkin nefret söyleminin ırkçılık ekseninde ve güvenlik kaygısı ön plana çıkarılarak geliştirilmiş; buna karşın göçmenlerin kendilerini rahatlıkla ifade edebilmiştir.

Zindan Çakıcı (2020), "Uluslararası Dijital Medyada Bir Sosyal Temsil Olarak Aylan Kürdi Haberleri" başlıklı çalışmada spesifik bir vakaya ilişkin medya temsilini analiz etmiş olsa da Suriyeli göçmenlerin medya temsillerinin anlaşılması ile ilgili olarak tez çalışması ile karşılaşılmamıştır.

Suriyeli göçmenlerin medya temsillerine ilişkin tez çalışmasının yapılmamış olsa da konuyla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Araştırmalarda anaakım ve alternatif gazetelerde temsil edilme biçimleri içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bazı araştırmalar sınırlı sayıda gazetenin analizi ile sınırlı kalsa da (Yılmaz, 2015; Göker ve Keskin, 2015; Doğanay ve Çoban Keneş, 2016; Şen, 2017) bazı araştırmalar çok sayıda ulusal ve yerel gazetenin analizini (Erdoğan, 2014, Efe, 2015 ve Artar, 2019) kapsamaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde; gazete haber ve köşe yazılarında Suriyelilerin olumsuz bir biçimde temsil edildiği görülmüştür. Bu olumsuz algı kimi zaman bir kurban/mağdur, yardıma muhtaç ya da zavallı (Göker ve Keskin, 2015; Efe,

2015; Erdoğan, 2014 ve Artar, 2019), kimi zaman da suçlu (Erdoğan, 2014 ve Şen, 2017) olarak inşa edilmiştir.

Konuyu cinsiyet bağlamında ele alması bakımından Mustafa Gündüz (2019)'ün yaptığı çalışma dikkat çekicidir. Araştırmasında Türkiye'deki Suriyelilere ve özelde Suriyeli göçmen kadınlara odaklanarak Türk medyasındaki temsillerini bağlamsal analiz yöntemi ile yordamıştır. Araştırma sonucunda Suriye'deki problemlerin kısa vadede çözülmesinin beklenmediği ve Suriye kaynaklı farklı sorunların da gündeme gelmesi ile Suriyeli göçmenlere karşı olumsuz kalıpyargıların beslendiği görülmüştür. Türkiye'deki tüm Suriyelilerin yanı şekilde değerlendirildiği, olumsuz bir biçimde etiketlendikleri ve buna bağlı olarak toplumsal sorunlara neden olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca cinsiyete dayalı ayrımcılığın Suriyeli kadınlar için daha net olduğu kaydedilmiştir.

Ülkü Doğanay ve Hatice Çoban Keneş (2016) yaptıkları araştırmada yazılı basında yer alan haber ve köşe yazılarında Suriyeli göçmenlere yönelik ayrımcı söylemleri analiz etmiş ve Suriyeli göçmenlerin ülkemizdeki varlıklarının sorunsallaştırlmasına ilişkin kapsamlı bir analiz sunmuşlardır. Suriyeli göçmenlere yönelik ayrımcılığın rasyonel sebeplerini, duygusal sebeplerini ve ikisinin kesişimiyle "duygusallığın rasyonelleşmesini" incelemiştir. Suriyeli göçmenlerin varlığının tehdit unsuru olarak çerçevelendiği haber ve köşe yazılarında hükümetin dış politikasını eleştirme amacının taşındığını belirtmişlerdir. Söylemler Suriyeli göçmenlerin neden oldukları mali yük ve güvenlik sorunuyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Suriyeli göçmenlerin sayısal verilerle analize tabi tutulması sonucunda nesneleştirildiklerine dikkat çekmiştir. Son olarak Suriyeli göçmenlerin şehirlerdeki aşırı görünürlüklerine yönelik tepkileri duygusallaştıran söylemi vurgulamıştır.

Haberlerdeki temsillerinde yayın kuruluşlarının ideoloik yanlılıklarına bağlı olarak Suriyeli göçmenlerin mağdur-suçlu ikiliğinin dışında, bireyler olarak

değerlendirilmemektedir. Göçmen sınıfın mağdur ya da tehlikeli bir grubun mensubu olmanın dışında bir yer bulamadıkları görülmektedir.

Hakikat ötesi, sosyal medya ve sahte haber minvalinde yapılan çalışmalar dikkat çekici sonuçlara ulaşmıştır. Çevrimiçi ortamlarda yer alan sahte haberlerin argumantasyonunun anlaşılması bakımından Semih Göncü ve Şükrü Sim (2019)'in yaptıkları çalışma önem taşımaktadır. Araştırmacılar Suriyeliler ile ilgili olarak internette dolaşıma giren sahte haberleri tematik olarak analiz etmiştir. Yaptıkları analiz neticesinde hileli akıl yürütme, okuyucunun bilgisizliğinden yararlanma, ötekileştirme, mağduriyet, var olmayan tehdit icat etme, sahte tanık gösterme gibi yöntemlerin kullanıldığını ortaya koymuşlardır.

Oğuzhan Taş ve Tuğba Taş (2018) yaptıkları çalışma ile 2017-2018 yılında teyit.org sitesinde Suriyeli göçmenlerle ilgili olarak yayınlanan sahte haberleri analiz etmiştir. Araştırmada, analiz edilen 14 sahte haberin çoğunun kullanıcı türevli içeriklerden ve beşinin bir fotoğrafa entegre edilen uydurma hikâyelerden oluştuğu görülmüştür. Analiz edilen 14 içerikte Suriyeli göçmenler "ekonomik ve toplumsal ayrıcalıklara sahip olanlar" ya da "kamu güvenliğine tehdit olanlar" olmak üzere iki grup altında temsil edilmektedirler. Analiz, bu indirgemeci yaklaşımın anılan göçmen grubu içerisindeki farklılıkların görülmesini engellediğini, onların homojen ve işgalci bir topluluk olarak algılanmalarına sebebiyet verebileceğini göstermektedir.

Geleneksel medyadaki söyleme ve Suriyeli göçmenlerin temsiline ilişkin Ilaf Rahmani (2020)'nin hazırladığı yüksek lisans tezi dikkate değer veriler sunmaktadır. Rahmani, Hürriyet, Sabah ve Yeniçağ gazetelerinde Suriyeli göçmenlere ilişkin yayınlanan haberleri analiz etmiş ve haberlerin yaklaşık % 7'sinde önyargı içerdiğini görmüştür. Haberlerin % 17'lik bölümünün nefret söylemi içerdiğini ve % 15'lik kısmının ise Suriyelileri bir tehdit unsuru olarak temsil ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca

Suriyeli göçmenlere sunulan temel hakları imtiyaz olarak sunan haberlerin oranını % 6,5 olarak tespit etmiştir.

Pınar Bilgin (2017) ise, hakikat ötesi siyasi söylemi ele almıştır. Bilgin, çevresel bozulma, şiddetli çatışma ile insan hareketliliği arasında bağlantı kurulduğunu ve Suriyeli göçmenlerin durumu hakkında kamuoyunu şekillendirmek için kullanıldığını savunmuştur.

Gerek ulusal basında yer alan haber ve köşe yazılarında gerekse çevrimiçi ortamlarda dolaşıma giren sahte haberlerde Suriyeli göçmenlerin mağdur (ve buna bağlı olarak kimi zaman ayrıcalıklı)-suçlu ikileminde temsil edildiği görülmektedir. Suriyeli göçmenlerin temsillerinin büyük ölçüde siyasete eklemlendiği, eleştiri ya da destekleme amacıyla araçsallaştırılabildikleri anlaşılmaktadır. Bu türden haber, köşe yazısı ya da dijital içerikleri tüketen bireylerin bilgi üretme süreçlerinin anlaşılması, konunun tüm boyutlarını anlamak bakımından önem taşımaktadır.

"Hakikat Ötesi Çağda Sosyal Medya ve Suriyeliler: Ankara'da Göçmen Yoğun Bir Atölyede Etnografik Saha Çalışması" başlıklı bu tez çalışması gerek araştırma soruları gerekse yöntemi itibariyle özgünlük taşımaktadır. Yapılan tez çalışmaları sadece enformasyon kaynağına ve mesajın iletim kanalına, makalelerin ise hakikat ötesi söylemlerin kamuoyunu etkileme gücü üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmada *post-truth* kavramını, farklı enformasyon kaynaklarının etkileşimini de dikkate alarak, kullanıcı odaklı bir anlayışla ele aldım. Bu araştırma ile kavrama ve hakikat ötesi ortamın yaygınlaşmasına neden olan mecraya (sosyal medyaya) ilişkin kapsamlı bir kavrayış sunmanın yanı sıra; daha önceden yapılan tez çalışmalarında analiz edilmeyen bireyi de araştırma kapsamına aldım.

Çalışma, konusunun kapsamlılığı ile uyumlu olarak yöntemsel açıdan da farklılaşmayı zorunlu kılmıştır. Çevrimiçi ve çevrimdışı alanlardan veri toplamayı zorunlu kılan bu araştırmada çoklu yöntem yaklaşımını benimsedim. Literatür taraması,

etnografik katılımlı gözlem, yüz yüze derinlemesine mülakat, anket ve doküman analizi yöntemlerini kullanarak veri topladım. Böylelikle farklı yöntemlere ve çeşitli kaynaklardan elde ettiğim ve birbirini sınayan verileri birlikte ele alarak özgün sonuçlara ulaşabildim.

Ayrıca hakikat ötesi çağda hızla dolaşıma giren sahte haberler aracılığı ile yayılan nefret söylemi kırılgan grupların[32] ötekileştirilmesine, fiziksel ya da duygusal şiddete maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle sosyal medyada yayılan sahte haberler aracılığı ile oluşan kanıları "gerçek" olarak kabul etmenin gündelik yaşantılara yansımasını görmek ve toplumun kırılgan kesimlerine etkisini ortaya koymak açısından da gereklidir.

4.1.3. Araştırma Problemi

Bu araştırmanın ana problemi "Sosyal medyadan edinilen bilgilerin hakikat algısını şekillendirmedeki rolü ve sosyal medya kullanıcılarının gerçek bilgiyi arama yönelimi nedir?" olarak belirlenmiştir. Bu ana problem odağında aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

a) Hakikat ötesi çağda bir bilgi kaynağı olarak sosyal medyanın gündelik deneyimler karşısındaki değeri nedir?
b) Gündelik hayat içinde edinilen bilgiler ile sosyal medyadan edinilen bilgilerin çelişmesi halinde bireylerin hakikate yönelik yaklaşımlarını neler şekillendirmektedir?
c) İki mecra arasındaki enformasyon tutarsızlığında bu tutarsızlık dikkate alınıyor mu? Alınıyorsa doğru bilgi arayışında hangi yöntemler izleniyor?

[32] Kırılgan gruplar altında tanımlanacak kişilerin dayandığı kırılganlık, salt bedensel ve içsel ya da sosyo-ekonomik faktörlere bağlı bir kırılganlık olabilmektedir. Engelliler ile çocuklar ilk grubun örnekleri arasındadır. Mülteciler veya Romanlar ikinci grubun örneklerindendir (Çelik, 2020: 66).

d) Sosyal medya kullanıcılarının gündelik hayatta kolaylıkla bilgi sahibi olabilecekleri konularda sosyal medyanın insanları gerçeğe aykırı olabilecek şekilde etkileme gücü var mıdır?

4.1.4. Araştırma Soruları

Yukarıda belirtilen problemler, ülkemizde bulunan geçici koruma altındaki Suriyeliler ile yerel halk arasındaki ilişki üzerinden araştırılmıştır. Araştırma soruları "Suriyeliler ile yakın temas kurabilen, hayatları ve hakları ile ilgili bilgi sahibi olabilen kişilerin",

a) Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve amaçları nelerdir?
b) Sosyal medyanın çalışma arkadaşları olan göçmenler ile ilgili bilgi edinmedeki rolü nedir?
c) Sosyal medyada göçmenler ile ilgili sahte haberlere karşı yaklaşımları nelerdir?
d) Sosyal medyada karşılaştıkları haberleri teyit etme ihtiyacı duyuyorlar mı? Duyuyorlarsa teyit kaynakları nedir?
e) Suriyeli göçmenleri tanımada sosyal medya mı yüz yüze iletişim mi daha çok tercih ediliyor?
f) Sosyal medyada karşılaştıkları sahte haberler Suriyeliler ile olan ilişkilerini etkiliyor mu?

olarak belirlenmiştir.

4.1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Ankara'da bir çanta atölyesinde göçmenler ile birlikte çalışan yerel çalışanlarla gerçekleştirilen bu araştırma belirli sınırlılıklara sahiptir. Bu araştırma alt gelir grubuna sahip (atölye sahibi ve oğlu hariç), eğitim düzeyleri düşük ve sosyal hayatı oldukça sınırlı olan işçi grubu ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ağırlıklı olarak toplumun madun olarak da nitelendirilebilecek işçi kesiminin yine kendi gibi işçi kesimi olan göçmenler ile ilişkisinden doğan sonuçları yansıtmaktadır. Sosyal medya ve hakikat ötesi

kavramlarının farklı eğitim düzeyi, etnik köken, gelir seviyesi, yaşanılan yerler (kent-kırsal) gibi değişkenleri de kapsayacak biçimde araştırılması, sınıfsal farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan farklılıkları ya da benzerlikleri ortaya koymak bakımından gereklidir.

Ayırca araştırmanın sosyal medya ayağı Facebook analizi ile sınırlı kalmıştır. Farklı sosyal medya mecralarının etkisine yönelik araştırmaların yapılması konunun daha bütünlüklü bir biçimde ele alınması bakımından gereklidir.

4.2. Araştırma Yöntemleri ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırma, gerek geleneksel medyada (ki geleneksel medya büyük ölçüde internete bütünleşmiş durumdadır) gerekse sosyal medyada sıklıkla gündeme gelen, kamuoyunun ilgisini çeken ve haklarında sıklıkla sahte haber üretilen Suriyeli göçmenler ile iş ve sosyal hayatlarında temas halinde oldukları yerel halk arasındaki ilişkiye odaklanmıştır.

Bu iki grup sosyal medyada olduğu kadar gündelik hayatta da sıklıkla temas etmektedir ve yerel halk, göçmenler ile ilgili sosyal medyadan edindiği bilgileri teyit etme olanağına sahip olmaktadır. İki grubun etkileşim halinde oldukları ortamlarda a) sosyal medyada Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak dolaşıma giren bilgilerin yerel çalışanların hakikat kavrayışları ve kendileri üzerindeki etkisini, b) gündelik hayat pratikleri içerisinde dahi elde edebilecekleri bilgiler ile sosyal medyadan gelen enformasyon arasındaki tercih ilişkisini anlamak mümkündür.

Araştırma amacına bağlı olarak birden fazla veri toplama tekniğine başvurulmuştur. Çevrimiçi faaliyetler ile çevrimdışı faaliyetler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için iki farklı alandan veriye ulaşmak gerekmiştir. Çevrimdışı alanda bilgi paylaşımına zemin oluşturan ilişki kurma düzeylerine ve biçimlerine dair gündelik bilgi elde edebilmek için etnografik gözlem yapılmıştır.

Etnografya araştırmasının başlıca avantajlarından biri, beklenmedik sorunları belirlemeye ve analiz etmeye yardımcı olabilmesidir. Etnografya araştırmasının gücü, daha geleneksel araştırma prosedürünün kısıtlamalarından bağımsız olarak, gerçek hayat ortamında doğal davranışın gözlemlenmesinde yatmaktadır. Etnografya araştırması anket, görüşme, etkileşim, gözlem, özellikle katılımcı gözlemi olan bireysel yöntemleri içermektedir. Doğal bir durumda uzun bir süre boyunca birçok gözlemlenebilir değişken üzerinde yoğun ve kapsamlı veri toplama tekniğini ilişkilendirmektedir. Gözlemlenebilir değişkenler doğal olarak meydana gelmekte, doğal olarak oluştukları yerde ve araştırmacının çevresel ve deneysel koşullar üzerinde herhangi bir kontrolü olmaksızın meydana geldiklerinde incelenmektedir. Etnografya çalışması, grup veya topluluk üyeleriyle görüşmelerle birlikte birincil veri toplama tekniği olarak katılımcı gözlemini kullanmaktadır. Burada katılımcı gözlem, sorunun niteliğine bağlı olarak bir aydan bir yıla kadar sürebilmektedir (Sharma ve Sarkar, 2019: 2-5).

Gerçek hayat bir araştırmanın tasarlanmasından bağımsız olarak sürprizlerle doludur. Masa başında bazı verilerden ve yöntemlerden yararlanılarak hazırlanan araştırma planları, özellikle etnografik gözlem gibi doğal durumlara odaklanan çalışmalarda bazı değişiklikler olabilmektedir. Çıkış noktası olarak yalnızca geçici koruma altındaki Suriyelilere odaklanmış olsam da sahada beklediğimin ötesinde zengin verilerle karşılaştım. Saha araştırmamı gerçekleştirdiğim çanta atölyesinde Suriyeli göçmenlerin yanı sıra Türkiye'ye Suriye üzerinden giriş yapan Somalili, Yemenli, Iraklı ve Suudi Arabistanlı göçmenler de çalışıyordu. Yerel çalışanların bu farklı gruplar ile iletişim ve etkileşim süreçlerine tanık olmak, Suriye göçmenlere özgü yaklaşımları görmeme, yerel çalışanların ideolojik, siyasi ve etnik ön yargılarını fark etmeme yardımcı oldu.

Diğer taraftan göçmen olgusu Türkiye'nin gündemine Suriye meselesi ile birlikte gelmiştir. Çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda göçmen olarak tarif edilen, kimi zaman

eleştirilen, kimi zaman merhamet duyulan grup Suriyeliler olmuştur. Bu nedenle sahada karşılaştığım verinin çeşitliliği araştırmamı çıkış noktasından uzaklaştırmak yerine, başlangıçta ön göremediğim karşılaştırmalar yapmama imkân sunmuştur.

Etnografik gözlem ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşı[33] işçiler ile göçmen işçilerin ilişki biçimlerini, düzeylerini ve özelliklerini anlamaya çalıştım. Ancak atölyedeki çalışma koşulları nedeniyle etnografik gözlem, bu kişilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını, ilişkilerini anlamlandırma biçimlerini ve yerel çalışanların Suriyeli göçmenler ile ilgili bilgi edinme / kanaat oluşturma davranışlarını anlamamda yeterli olmamıştır. Bu nedenle gözlem sürecinde elde edilen bilgileri de kullanarak mülakat yaptım. Görüşmeleri açık uçlu sorulardan oluşan soru setleri aracılığı ile gerçekleştirdim.

Araştırmanın merkezinin yerel çalışanların göçmenler ile ilgili bilgi üretme pratikleri olması nedeniyle atölyede çalışan yerel işçiler ile görüşme yaptım, analiz aşamasında göçmenlerin davranışları da dikkate alınarak yerel işçilerin söz ve davranışlarına odaklandım. Ayrıca yerel çalışanların demografik bilgilerini öğrenebilmek, sosyal medya kullanımlarıyla ilgili bilgi almak ve göçmenlerin sahip olduklarını düşündükleri haklarla ilgili yanlış bilgi düzeylerini görebilmek amacıyla kısa bir anket uyguladım (Ek 4). Çevrimdışı faaliyetlerini analiz edebilmek için katılımcıların da bilgi ve izinleri doğrultusunda sosyal medya hesaplarını analiz ettim.

[33] Tez çalışmasının bundan sonraki bölümlerinde "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları" yerine yazım kolaylığı sağlaması bakımından atölye sahiplerini ve işçileri kapsamak üzere "yerel çalışan", sadece işçileri ifade etmek üzere "yerel işçi" ifadeleri kullanılacaktır. "Yerel" sözcüğü, etnik bir kökene, toplumsal sınıfa, göçmen kimliğine ya da ekonomik duruma gönderme yapmaksızın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ifade etmektedir. Nitekim yereller arasında göçmenler de bulunmaktadır. Göçmen ifadesi ise etnik bir kökene atıfta bulunmaksızın 2014 yılı sonrasında Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan bireyleri tanımlamaktadır. Atölyede çalışanları arasında yerel ve göçmen ayrımının yapılma nedeni bir karşıtlık ilişkisi kurmaktan ziyade ev sahibi ile dönemin tabiri "misafir" arasındaki ilişkiyi ortaya koyma çabasından kaynaklanmaktadır.

4.3. Saha Araştırmasının Uygulanması

4.3.1 Araştırma Mekânın Seçimi

Etnografik çalışmalarda araştırmanın amacına uygun insan grubunu ve yeri seçmek önem taşımaktadır. Bu yaklaşımla yerel halk ile Suriyeli göçmenlerin sık zaman geçirdikleri, konuşma imkânlarının olduğu ve gündelik hayatlarını paylaşabildikleri bir yer arayışına girdim. Öncelikle komşuluk ilişkilerini düşünsem de gözlem yapma ve uzun zaman geçirmeme olanak sağlayacak bir ortam bulmak oldukça güçtü. Bu durum yeni bir mekân arayışına girmeme neden oldu.

İş yerlerinin gözlemci olarak rahat zaman geçirebileceğim; yardımlaşma, rekabet, hiyerarşik ilişkiler ve iletişim şeklini gözlemleyebileceğim bir alan olması bakımından uygun ortamı sunacağını düşündüm. Göçmenler gerek eğitim seviyelerinin düşük oluşu, Türkiye'deki iş piyasasındaki tecrübesizlikleri, diploma denkliğinin olmaması, çoğunluğun Türkçe bilmemeleri gibi nedenlerle çoğunlukla masa başı işlerde çalışmamaktadır. Bu nedenle bir atölye ortamı tercih ettim. Atölyeler göçmenlerle yerel çalışanların aynı mekânı uzun süre paylaştıkları, işbölümünün, iletişimin ve yardımlaşmanın zorunlu olduğu mekânlardır. Bu nedenle de araştırma konusu için son derece uygundur.

Suriyeli göçmenler ile yerel işçilerin birlikte çalıştığı bir atölye ile tanıdık vasıtasıyla bağlantı kurdum. Tez çalışması için bir süre ziyaret edeceğimi söyledikten ve işleyişi etkilemeyeceğime söz verdikten sonra ilk ziyaretimi gerçekleştirebildim. Atölyeye 8 Ocak – 27 Şubat 2018 tarihleri arasında 13 ziyaret gerçekleştirdim. Katılımlı gözlem şeklinde gerçekleşen ziyaretlerimin toplamı 53 saat sürdü. İlk gün, 2 sa. 5'lık bir gözlem ve tanışma süreci olarak geçti. Tanışma günü uzun zaman geçirmenin çalışanları ve iş yeri sahibini huzursuz edeceği düşüncesi ile ziyareti kısa tuttum. Diğer ziyaretler ise 3 sa. 15' - 6 sa. 30' aralığında sürdü.

4.3.2. Gözlem ve Görüşmelerin Kaydı

Veri toplama aşamasının kafa karıştıran, zorlayan, öğretici ve en keyifli kısmı saha araştırmasıydı. Rabia Harmanşah ve Nilüfer Nahya'nın "Etnografik Hikâyeler" isimli kitabı saha gözleminin ne şekilde yapılması gerektiği, dikkat edilmesi gereken hususlar ve risk oluşturabilecek unsurlar hakkında farkındalık kazanmama neden oldu. Araştırmacıların etnografik araştırma sürecinde yaşadıkları zorluklar ve bunları aşma deneyimlerinin sahada karşılığının olması muhtemel risklere karşı dikkatli olmamı sağladı. Örneğin, atölye ziyaretlerimde kabul görmeye başladığım ve rahat hissettiğim ilk ziyaretlerde belirli kişilerle daha çok iletişim kurduğumu, onlara daha çok odaklandığımı ve onların bakış açıları ile sınırlı kaldığımı fark etmemi sağladı. Robert Emerson, Rachel Gretz ve Linda Show'un "Bütün Yönleriyle Alan Çalışması, Etnografik Alan Notları Yazımı" isimli kitabı, saha notlarının kaydedilme yöntemleri ile ilgili oldukça yararlı oldu. Saha notlarının nasıl alınması gerektiği, sahada kısa notlardan ne şekilde bir akış çıkarılabileceği, bu metinleri yazarken kullanılacak dilin avantajları ve riskleri üzerine düşünmeme neden oldu.

Atölyeye yaptığım ilk ziyaretlerde cep telefonuma görece ayrıntılı notlar alıyordum. İnsanlarla çok fazla ilişki kurmadığım için gözlemlerimi yazacak zamanım oluyordu. Ancak ziyaretlerim sürdükçe iletişimimiz yoğunlaştı. Atölye sahibinin kısıtlaması nedeniyle konuşamasak da göz teması kurma, birlikte çalışma ve her fırsatta paylaşımda bulunma sıklığımız arttı. Bu durum beni not almak ile gözlem yapmak arasında seçim yapmak zorunda bıraktı. İlk iki ziyaretimde geliş amacımın ödevim / tezim (iki türlü de ifade etmiştim ve onlar bu fark üzerinde durmadılar) için araştırma ve gözlem yapmak olduğunu, gözlemlerimi unutmamak için not aldığımı söylemiştim. Telefonumun şarjının olmadığı zamanlarda ve not aldığım anlaşılsın diye birkaç kez kâğıda onların yanında notlar aldım. Sorduklarında da ödev için unutmak istemiyorum dedim. Bu beni onların yanında not alma konusunda rahatlattı ve gözlemek-not almak ayrımında daha

esnek olabildim. Bu noktada ise konuşmanın ya da gerçekleşen olayın hemen akabinde not almadım. Böylelikle neye odaklandığım, neyin kaydetmeye değer olduğu yönünde bir algı oluşmasından kaçınmayı amaçladım.

Saha notlarını bilgisayara aktarmak için aceleci davranmayı tercih ettim. Zamanın zihnimde kalan ayrıntıları silme ihtimali bu yaklaşımımda belirleyiciydi. Diğer taraftan gözlemler hakkında birileriyle konuşmak sahanın aktarılmasında sorunlara sebebiyet verebiliyordu. Hali hazırda kayıt ettiğim ziyaretler hakkında bile konuşurken kişisel yorumlarımın saha gözleminin ötesine geçebildiğini fark ettim. Bu nedenle saha ile kayıt arasında gözlemlerimle ilgili kimseyle konuşmamaya özen gösterdim.

İlk iki ziyaretimde neye dikkat etmem gerektiği konusunda çok bocaladım. Ancak zamanla tez konum ile uyumlu olacak şekilde gözlem sürecinde dikkat edebileceğim hususlara ilişkin bazı ana başlıklar oluşturdum. Yerel işçilerin kendi aralarındaki ilişkiler, yerellerin göçmenlerle ilişkiler, göçmenlerin kendi aralarındaki ilişkiler, göçmenlerin yerellerle ilişkileri, iş bölümü, hitaplar ve şakalar ilk başta belirlediğim gözlem unsurları olarak seçilmişti. Saha sürecinde bu başlıkları ayrıntılandırdım. Son aşamada gözlem kategorilerim aşağıda belirttiğim unsurlardan oluşmuştu:

- Yerel (Y) Y ilişkisi
- Y-Göçmen (G) ilişkisi
- G-G ilişkisi
- G-Y ilişkisi
- Şakalaşma (Yönü, içeriği, gerçek şaka mı/iğneleme mi?)
- Yardımlaşma-İş verme (Yönü, yardım talebi ve talep etme şekli)
- Fiziksel mekân paylaşma şekilleri
- Giyim, takı gibi görsel özellikler
- Göz teması kurma (yönü, kim kiminle)
- Fiziksel yakınlık: İlişki kurma şekline etkisi var mı? Yakın olma seçimi var mı?

- İşbölümü: Göçmenlik, yaş cinsiyet, beden gücü, teamül etkili mi?

Belirttiğim bu hususları gözlerken ve kayıt altına alırken mümkün olduğunca ayrıntıya odaklanmaya özen gösterdim. Çalışma ortamında yerel çalışanlar ile göçmenlerin[34] varoluş biçimlerine, görünüşlerine, sözel ya da sözel olmayan yollarla ilişki kurma biçimlerine, iki grup arasında ve grupların kendi içlerindeki davranışlarına/davranış farklılıklarına, iletişimin yönü, şekli ve düzeyine, çalışma ortamında öne çıkan fiziksel ve ilişkisel özelliklere kadar pek çok konuya dikkat etmeye çalıştım. Not aldığım konular zaman içerisinde gözlemlerim neticesinde oluştu ve şekillendi. Mümkün olduğunca ayrıntılı bir biçimde notlar aldım, günlük olarak atölyenin kaba krokilerini çizdim. Böylelikle çalışma ve boş zamanlarda mekân paylaşımını değerlendirme olanağı buldum. Toplamda 59 sayfadan (Times New Roman, 12 punto ve 1,5 satır aralığıyla) oluşan alan araştırması notlarım oldu.

Araştırmanın saha gözlemlerinin yapıldığı ve çalışanlarla temasa geçilen atölye, küçük bir işletme olarak 1969 yılında kurulmuştur[35]. 1991 yılından bu yana çalışılan bu atölyenin fiziksel olarak çok bakımına özen gösterilmemiştir. Ankara'nın Ulus semtinde oldukça eski ve bakımsız bir yapıdır. Ortamda öncelik çalışma ve üretime verilirken, mekânın görünümüne çok önem verilmemiştir. Çanta üretiminin yapıldığı bu mekân, aynı zamanda çanta satışının da yapıldığı yerdir. Ziyaretlerin gerçekleştiği dönemde 13 yerel 13 göçmen çalışan vardı. Göçmen işçilerin sayısı süreç içerisinde değişiklik göstermiştir.

Atölyede toplam 13 yerel çalışan bulunmaktaydı. Atölyede bulunan ancak Karadeniz şivesi ile çok hızlı bir biçimde konuşan bir işçi ile sağlıklı iletişim kuramadığım için görüşme gerçekleştiremedim. Ayrıca çalışanlardan birini sürekli alt

[34] Gözlemlerimi not ederken ve ifade ederken göçmen ve yerel yapmamın nedeni gözlem yaklaşımımdan kaynaklanmamaktadır. Bu iki grup kendi içinde izole olmayı tercih ettikleri ve etkileşime çok ortam sağlamadıkları için bu şekilde veriler elde edilmiştir. Kaynaşmış, ilişkiler geliştirilmiş bir ortam mevcut değildi.

[35] Bu araştırmanın gerçekleştirildiği atölyeyi 1991 yılında oluşturmuştur. O tarihten bu yana aynı yerde çanta üretimi yapmaktadır.

katta yalnız çalıştığı için onu araştırmaya dâhil etmedim. İki yerel çalışan görüşme yaptığım tarihlerde işe gelmemişti. Bu kişilerden biri işten ayrılmıştır. Bu kişiler ile yüz yüze görüşme yapma olanağı aranmıştır. İşten ayrılan personelle daha sonra telefon ile iletişim kurulduğunda memuriyet kazandığı için görüşlerini bildirme konusunda çekinceli davranmış ve görüşmeyi kabul etmemiştir. Diğer kişi ise neden belirtmeden görüşme talebini reddetmiştir.

Görüşülmeyen dört kişinden alt katta çalışanın göçmen işçilerle iletişimi yoktur. Atölyede çalışan iki işçinin ise sosyal medya hesabı yoktur. Memuriyeti kazanan işçi ise sosyal medya hesaplarındaki içerikleri silmiştir. Araştırma sorularımın cevaplarını arayabileceğim veriyi bu kişilerden elde edemezdim. Buna karşın göçmenlerle birlikte çalışan tüm işçiler ile ilgili saha notlarımın oluşu, sosyal ilişkilere ilişkin veri düzeyinde önemli bir kaybın olmamasını sağlamıştır.

Görüşmeleri katılımcıların izni ve bilgisiyle cep telefonuna kaydettikten sonra olduğu gibi yazıya döktüm. Görüşmelerde konuşmaya oldukça açık olan, kendini mümkün olduğunca ifade etmeye çalışanlar kadar sınırlı düzeyde açılan katılımcılar da olmuştur. Yapılan mülakatlar 7' ile 35' arasında değişmiş ve toplamda 210' sürmüştür. Genel olarak konuşmaya istekli davranmışlardır. Ne var ki kendilerinin göçmenlik geçmişleri, duygu, düşünce ve gündelik hayatlarını ifade etme becerisinin sınırlılığı ile sosyal medya hesabının olmaması (bir kişi) gibi nedenlerle bazı görüşmeler kısa sürdü. Times New Roman, 12 punto ve 1,5 satır aralığı ile toplamda 65 sayfalık deşifre elde ettim.

4.3.3. Analiz Yöntemi

Mülakatlar ve gözlemlerim neticesinde elde edilen verilerin analizinde "olayların veya deneyimlerin kim, ne ve nerede olduğunu keşfetmeye ve yetersiz anlaşılmış bir olguyla ilgili bilgi verenlerden içgörü kazanmaya odaklanan araştırma soruları için uygun bir yöntem olan" (Kim, Sefcik ve Bradway, 2016: 23) niteliksel betimsel analiz yöntemini

kullandım. Nitel betimsel yaklaşımın diğer temel özellikleri şunları içermektedir (Colorafi ve Evans, 2016: 3):

a) Teorik veya felsefi yönelimler için çok çeşitli seçenekler sunmaktadır.
b) Neredeyse her amaçlı örnekleme tekniğinin kullanılmasına olanak tanımaktadır.
c) Gözlemlerin kullanımı, belge incelemesi veya minimum ila orta düzeyde yapılandırılmış görüşme veya odak grup sorularının analizine olanak tanımaktadır.
d) Veri analizi teknikleri olarak içerik analizi ve tanımlayıcı istatistiksel analiz kullanılabilmektedir.
e) Verilere en iyi uyacak şekilde düzenlenmiş verilerin bilgi içeriklerinin açıklayıcı bir özetini sağlamaktadır.

Niteliksel betimsel araştırmalar belirli, önceden belirlenmiş prosedürler ve teknikler kümesi üzerine inşa edilen, temellendirilmiş teori gibi geleneksel nitel metodolojilerin aksine, nitel tanımlama, natüralist araştırmanın genel ilkelerine dayanmaktadır. Araştırmacı, örnekleme, veri toplama ve veri analizi tekniklerinin sıklıkla eklektik bir derlemesini kullanarak, bir şeyi kendi doğal durumunda incelemektedir. Olayların olağan gelişimini manipüle etmeye veya müdahale etmeye çalışmamaktadır(Colorafi ve Evans, 2016: 4).

4.4. Sahanın Tarifi

Öncelikle görüşme ve saha notları genel olarak anlamak üzere okudum. Daha sonra analiz kategorilerini oluşturabilmek için ikinci bir ayrıntılı okuma yaptım. Okuma sırasında analizde yararlanmak üzere notlar çıkardım. Yaptığım ayrıntılı okuma ile bilgi alışverişine zemin hazırlayan unsurları dikkate alarak 13 kod ortaya çıkardım. “Bu kodlama sistemi araştırma sorusuyla uyumlu mu?” sorusunu tekrar tekrar sorarak ve birbirini kapsayan kategorileri eledikten sonra notları yeniden okuyarak nihai kodları

belirledim. Daha sonra bu kodları sentezleyerek dört ana tema ve 19 alt tema halinde getirdim (Tablo 1).

Dil farklılıkları, göçmenlerin algılanma biçimleri, etnik köken ile iletişimin yönü, şekli ve içeriği olarak belirlenen ana temaları saha gözlemleri ve mülakatlardan elde edilen veriler ışığında oluşturdum.

Tablo 1: Ana Tema ve Alt Temalar

Ana Temalar	**Alt Temaları**
Yerel Çalışanların Gözünden Göçmenler	Göçmenlerin Türkiye'ye geliş hikâyelerinin bilinmesi, Göçmenlerin profesyonel davranışlarının değerlendirilmesi, Suriyeli göçmenlerin sahip olduklarını düşündükleri haklar, Suriyeli göçmenlere devletin sunduğu/sunduğunu düşündüğü bu haklar konusundaki yaklaşımları, Suriyeli göçmenlerin sosyal medyadaki temsilleri, Suriyeli göçmenlerin kabul edilme-reddedilme konuları Suriyeli göçmenlerden beklentiler
Dil Unsuru	İletişimin şeklini, düzeyini ve yönünü belirlemede etkisi Sosyalleşme biçimlerine etkisi
Etnik köken	İş bölümü ve profesyonelleşmeye etkisi Sosyalleşme biçimlerine etkisi İletişimin şeklini, düzeyini ve yönünü belirlemede etkisi
Çalışanlaarası İletişimin Yönü, Şekli ve İçeriği	Göçmenlerin Göçmenlerle İletişimi Göçmenlerin Yerel Çalışanlarla İletişimi Yerel Çalışanların Yerellerle İletişimi Yerel Çalışanların Göçmenlerle İletişimi

Aynı araştırma sorularına odaklanmaları, birbirini beslemeleri ve veriler arası karşılaştırma imkânı sunması nedeniyle saha gözlemleri ve mülakatlardan elde edilen verileri birlikte analiz ettim. Oluşturulan temalara ve alt temalara uygun içerikleri kendi başlıkları altında tasnif ettim. Araştırma konusu ve temalar ile ilişkisi olmayan verileri

analiz dışında bıraktım. Niteliksel betimsel analize saha notları ve mülakatlardan yapılan alıntıları da ekleyerek sahanın sesinin okuyucuya ulaşmasıhı amaçladım[36].

Belirlediğim ana ve alt temalar kapsamındaki bulguları sunmadan önce çalışanlar ve çalışma ortamı hakkında bilgi vermeyi, araştırma sonuçlarının anlamlılığını artırmak açısından gerekli görüyorum.

4.4.1. Çalışanların Profili

Tez çalışmasının araştırma soruları göz önüne alınarak yerel çalışanlar ve göçmenlerin özelliklerinden bahsetmek gereklidir. Ancak bu iki ana gruba üye bireylerin kendi içlerinde ve diğer grupla benzerliklerini, farklılarını ve etkileşimlerini de görmek önemlidir.

Saha gözleminin ve görüşmelerin yapıldığı dönemde atölyede 13 yerel, 13 göçmen olmak üzere toplam 26 çalışan bulunmaktaydı[37]. İşçiler ve işverenlerle yapılan görüşmeler neticesinde personelin işe alım süreçleri yerel ve göçmen çalışanlar için aynı şekilde gerçekleşmektedir. İşe alma sürecinde iki yöntem benimsenmiştir. Bunlardan ilki referans sistemine benzer şekilde işlemektedir. Bir şekilde atölye ile bağlantı kuran kişiler tanıdıklarını, akrabalarını tavsiye etmekte ve bu yolla çalışmaya başlamaktadırlar. Görüşmelerde edinilen bu bilgi ile uyumlu olarak ziyaretlerin gerçekleştiği dönemde bazı göçmenler akrabaları ile birlikte çalışmaktaydı ve arkadaşları iş görüşmesine gelmişti. Yerel çalışanlar arasında da akrabalık ilişkisi yaygındı. İkinci yöntem de iş başvuru yapanların değerlendirilmesi şeklindedir.

Yerel işçilerin (6-30 yıl) çalışma süreleri oldukça uzundur. Atölye sahibinin oğlu ile yapılan görüşmeden anlaşıldığı üzere yerel çalışanlar çoğunlukla işten çıkarılmamakta, daha iyi bir iş bulmaları halinde kendileri ayrılmaktadır. Diğer taraftan

[36] Çalışanların kendi aralarında konuşmalarının sınırlandırılması nedeniyle benimle yaptıkları sohbetlerden ve gözlemlerimden alıntılar yoğunluktadır. Kendi aralarında yaptıkları konuşmalara da olabildiğince yer verilmiştir.

[37] Çalışanların kimliklerini gizlemek üzere yerel çalışanları "Kod isim-y " (EK 1), göçmenler "Kod isim-g" (EK 2)şeklinde ifade ettim.

genellikle başka bir iş bulma, kişisel husumet gibi nedenle göçmen çalışanlar kendileri işten ayrılmaktadır ve işten ayrılıp geri dönmek isteyenler kabul edilmektedir. Bu yönde gelişmelere ben de tanık oldum. Eskiden çalışan bir göçmen işçi benim atölyede bulunduğum dönemde yeniden çalışmaya başlamıştır.

> "*İşe girdi üçüncü gelişi bu. Gidip gidip geliyor. Sonra ağlıyor. Dilinden de anlaşılmıyor, Arapça bir şeyler söylüyor acıyıp alıyor Hacı*.[38]" (Mürsel-y)

Ziyaret sürecinde Semira-g ile Civan-g arasında özel bir ilişki başlamıştı. Birbirlerine dönük olarak çalışmaları, gülümsemeleri ve zaman zaman nedeni anlaşılamayan gerilimleri nedeniyle atölyede çalışanlar da bu ilişkinin farkındadır. Atölyedeki yerel işçilerden öğrendiğim kadarıyla; Semira-g'nin Macanay-g ile yaşadığı tartışmaya Civan-g'de dahil olmuştur. Konuşmalar Arapça olduğu için tartışmanın konusu bilinmemektedir. Tartışma sırasında Macanay-g, mutfaktan bıçak alıp gelmiş ve tüm çalışanlar olaya müdahale etmiştir. Macanay-g'in elinden bıçağı yine bir Somalili olan Dahable-g almıştır. Tartışmanın seyrinden korkan Semira-g ile annesi Necibe-g işten ayrılmıştır. Ayrıca Asiye-g de bir daha işe gelmemiştir. Asiye-g'in haber vermeden işten ayrılışı bu olaydan korkmasına bağlanmıştır.

Yerel çalışanların yaşları 32 ila 70 arasında değişmekte, 13 çalışanın onu erkek üçü kadından oluşmaktadır. Biri iş yeri sahibi, biri ise onun oğludur ve kendileri de Balkan göçmenidir. Atölye sahibi olan Samim-y, henüz dokuz yaşındayken ailesi ile birlikte Üsküp'ten Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'ye geldikleri 1957 yılında babası ile birlikte bir atöylede işçi olarak çalışmaya başlayan Samim-y, zaman içerisinde kendisine bir dikiş makinesi almış ve futbol topu tamiri yapmaya başlamıştır. Bu süreçte çanta tamiri ve dikişini de öğrenerek bugün halen faaliyette olan atölyeyi 1991 yılında kurmuştur.

[38] Yerel ve göçmen işçiler atölye sahibinden Hacı diye bahsetmektedir.

Oğlu Yusuf-y, babasının yanında yetişmiştir ve işleri birlikte yürütmektedirler. İdareye ilişkin asli kararlar baba tarafından alınmış olsa da işçilerle kurduğu yarı arkadaşlık ilişkisi, atölyedeki istikrarın sağlanmasında önemli bir etken olmaktadır. Nitekim Samim-y, insan unsurunu çok dikkate almadan üretim odaklı bir yönetim anlayışına sahipken oğlu Yusuf-y kurduğu güçlü insani ilişkiler ile atölyede sıcak bir çalışma ortamının oluşmasını sağlamaktadır. İşçiler, uzun yıllar birlikte çalıştıkları Samim-y'nin katı idari kararlarını "O da öyle bir insan, ben onun yanında yetiştim. Onu öyle kabul ediyoruz" diyerek kabullenmiştir.

Çalışanların tamamı Türk'tür ve etnik köken olarak benzeşmektedir. Çalışanların üçü lise mezunu, dördü ortaokul mezunu, üçü ortaokul terk, biri ilkokul mezunu, ikisi ilkokul terktir. Biri hariç tamamı evli olan yerel personelin çalışma süresi 6-57 yıl arasında değişiklik göstermektedir (Ek 1).

Erkek yerel çalışanlar arasında akrabalık ilişkileri oldukça yaygındır. Çalışanlardan ikisi abi-kardeş, ikisi ikiz kardeş, biri kuzendir. Bu durum uzun yıllar birlikte çalışmış olmanın da etkisi ile yakın ve samimi ilişkilerin doğmasına, karşılıklı güven duygusunun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Akrabalık ilişkisi diğer yerel çalışanlarla ilişki kurmada sınırlandırıcı olmamıştır. Atölye duvarlarına asılan fotoğraflardan uzun yıllardır iş dışında da görüştükleri anlaşılmaktadır. İşçiler diğer çalışma arkadaşları ile çekilen eski fotoğrafları duvarlara asmışlardır (örneğin Görsel 2 ve Görsel 3).

Göçmen çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Farklı zamanlarda işe girip çıkan göçmenlerin ikisi erkek 11'i kadındır. Göçmen erkekler bekârken göçmen kadınların medeni durumu çeşitlilik göstermektedir. Göçmen kadınların yedisi bekâr, biri boşanmış ancak yine de alyans takmakta[39], biri eşiyle ve çocuklarıyla ayrı ülkelerde

[39] Duygusal nedenlerle, eski eşine halen duyduğu bağlılığının bir simgesi olarak alyans taktığını söylemiştir.

yaşamakta, biri evli ve ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Kadınların geldikleri ülkelerde herhangi bir çalışma deneyimi bulunmamaktadır. Diğer ülkelerden gelen göçmenler de Suriye üzerinden ülkeye giriş yapmışlardır.

Eğitim düzeyleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi edinilemeyen göçmenlerin bu atölyedeki (ki birçoğunun ilk çalışma yeridir) çalışma süreleri birkaç hafta ila dört yıl arasında değişiklik göstermektedir. Gözlem yaptığım süreçte biri Yemenli, dördü Iraklı, Biri Somalili, ikisi Suriyeli olmak üzere sekiz kişi düzenli biçimde işe gelip gitmiştir. Ayrıca biri Suriyeli, ikisi Suudi Arabistanlı ikisi de Somalili olmak üzere beş işçi bir aydan kısa süre çalışmıştır[40].

Gerek yerel çalışanların gerek göçmenlerin kendi aralarında ve birbirleriyle kurdukları ilişki ve iletişimin belirleyici unsurlarından biri atölyenin fiziki yapısı ve çalışma ortamıdır. Çalışma ortamının genel özelliklerini ortaya koymak iletişim sürecini anlamak bakımından gereklidir.

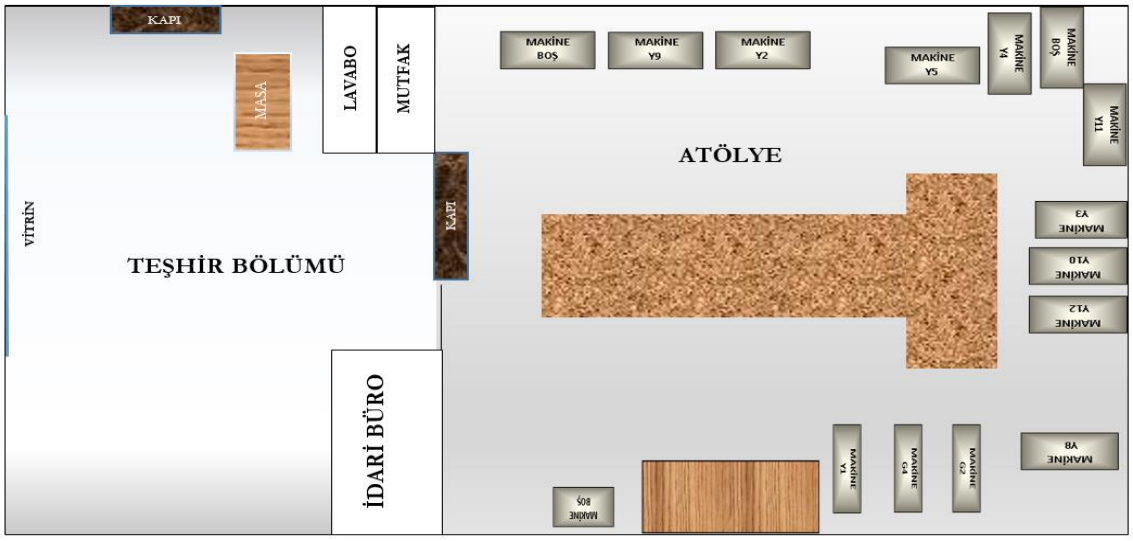
4.4.2. İş ortamının tarifi

Fiziki açıdan bakıldığında; Ankara ili, Altındağ ilçesi, Ulus semtinde bulunan ve müstakil bir yapı olan atölye dört kattan oluşmaktadır. Mekânın en alt katında üretim ve ambalaj malzemelerinin bulduğu bir depo bulunmaktadır. Kumaş ve materyallerin kesimi bu katta tek başına çalışan yerel bir işçi tarafından yapılmaktadır.

İkinci kat, ihtiyaçları karşılamak üzere bölümlere ayrılmıştır. Dış kapıdan merdivenle çıkılan bu bölümde ziyaretçileri bir masa karşılamaktadır. Bu masa, müşteriler ile ilk karşılaşma yeridir. Ayrıca muhasebe kayıtlarının tutulması, fatura kesilmesi gibi işler de bu masada yürütülmektedir. Masanın karşısında kalan kısım teşhir kısmıdır ve çanta satışı yapılmaktadır. Satışla atölye sahibi ve oğlu ilgilenmektedir. İşverenlerin olmadığı hallerde kıdemli yerel çalışanların ilgilenmesi istenmektedir.

[40] Suriyeli kadın ile Suudi Arabistanlı anne-kız, kavganın sonrasında işten ayrılırken; Somalili anne-kız Avrupa'ya iltica etmek amacıyla işten ayrılmışlardır.

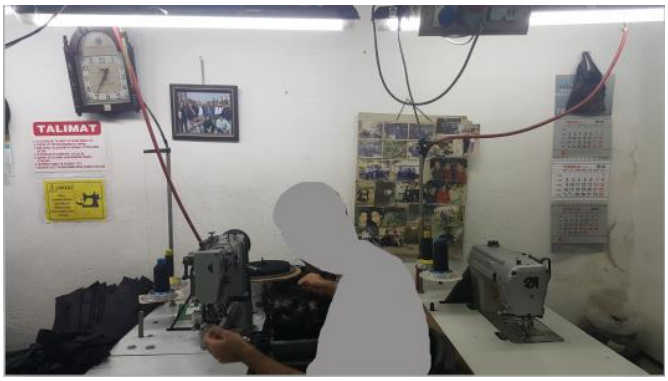
Masanın yanından bir koridor açılmakta ve solunda lavabo ve mutfaktan oluşan iki bölme bulunmaktadır. Koridorun diğer tarafında bir büro bulunmaktadır. Burada atölye sahibi ve oğlu çalışmaktadır. Büroda ayrıca atölye içine yerleştirilen kamera görüntülerinin yansıdığı bir bilgisayar bulunmaktadır. Bu koridor üretimin yapıldığı atölyeye çıkmaktadır. Dikiş makinelerinin sıkışık bir biçimde yerleştiği bu mekânda yerel ve göçmen işçiler birlikte çalışmaktadır. Bu nedenle çoğunlukla gözlem ve görüşmeler bu katta yapılmıştır. Göçmenlerin kısa süreli de olsa sosyalleşme alanı olması nedeniyle zaman zaman mutfakta da zaman geçirilmiştir. Üçüncü ve dördüncü katlar kullanılmamaktadır.

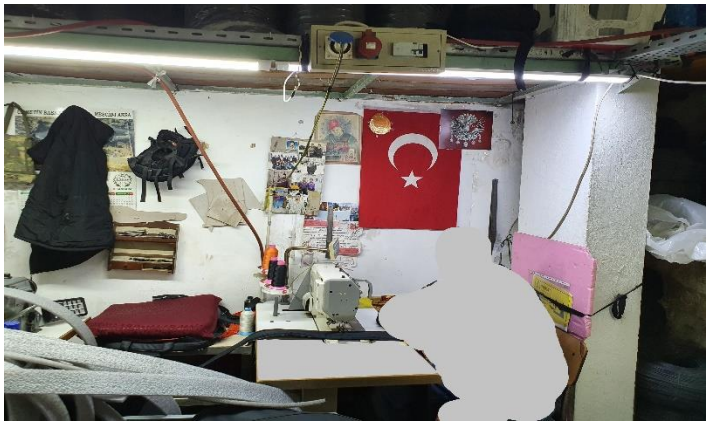
Görsel 1: Atölyenin İkinci Kat Planı

Atölyenin imalat yapılan ikinci katında duvar kenarlarında dikiş makinaları yerleştirilmiştir. Ortada T şeklinde bir tezgâh vardır ve bu orta tezgahta ürünlerin iplerinin temizlenmesi, paketleme gibi işler yapılmaktadır (Atölye Planı ve Tüm Çalışanların Konumu Ek 3). İş yeri sahibi ve oğlu genellikle aynı kattaki büroda bulunmakta, sık sık çalışma ortamına gelmekte ve kimi zaman makinede dikiş dikmektedir. Atölyeye ara ara gelmekte ve yerleştirilen kameralar aracılığı ile işleyişi takip etmektedir. Atölye sahibinin üretime odaklandığını belirtmiştim. Bu kameraları çalışanların performanslarını takip etmek için kullanmaktadır. Çalışanlar, atölye sahibinin kameralardan atölyeye takip ettiğini, kendilerini telefonda konuşurken gördüğünde işi kontrol etmek için geldiğini söylemiştir.

Makine kullanan erkek yerel personel çalışma alanlarını kişiselleştirmişlerdir. 20 yıl ve üzeri süredir çalışan işçilerin masalarının bulundukları alanın izin verdiği ölçüde duvarlara çok sayıda eski fotoğrafları, Türk bayrağı ve Osmanlı bayrakları, iş güvenliği ile ilgili afişler, eski fotoğraflar, Ömer Halisdemir'in kuru kalemle çizilmiş bir resminden yapılmış bir afiş, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Temmuz gecesi telefon ekranındaki görüntüsü, Arapça dualar, Filistin görselleri ve duvar takvimi asmaktadırlar.

Görsel 2: Yerel Çalışanın Kişiselleştirilmiş Alanı-1

Görsel 3: Yerel Çalışanın Kişiselleştirilmiş Alanı-2

İş yeri sahibi, üretimin düşmemesi için iletişim ve çalışma ortamını yakından denetlemektedir. Personelinin aralarında hiç konuşmaması, cep telefonlarını kullanmamalarını, klimanın ya da su makinasının açılıp açılmaması kararı, kola içilip içilmemesi gerektiği gibi konularda söz sahibidir.

> *"Bu arada iş yeri sahibi ile konuştuk. "İşçilerim geveze diye bana yüksek fiyatla ihale vermiyorlar" dedi asabi bir şekilde."*[41]

[41] 27.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

"*Konuşurlarsa kadınlar hamamına döner orası. Zaten konuşmalarını da istemiyoruz. Akşamki filmin kritiğini orada yapmak zorunda değiller ki. Ne için geliyorlar oraya? Çalışmak için."(Samim-y)*

İşçilerin mesaileri hafta içi ve cumartesi günleri 08:30 ila 19:00 arasındadır. Sabah işe gelen işçiler üzerlerini değiştirdikten sonra futbol, siyaset gibi gündeme ilişkin konularda sohbet etmekte ve çalışmaya başlamaktadır. Gündemdeki siyasetle ilgili konularda benimle de sohbet ediyorlardı.

Çay ya da dinlenme molası olmayan atölyede çalışanlar iş yeri sahibinin olmadığı zamanlarda çalışırken veya 15-20 dakikalık yemek yeme süresinde sosyalleşme imkânı bulmaktadırlar. İşyeri sahibi zamanı ve mekânı kendisi doğrudan ya da yerleştirdiği sekiz kamera ile sürekli kontrol altında tutmasına rağmen çalışanların istedikleri zamanlarda namaz kılmalarına izin vermektedir. Dini hassasiyetleri olan işverenler ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda esnek davranmaktadır. Göçmenler oldukça dar olan mutfakta namaz kılarken, yerel çalışanlar sergi bölümünde gizlenmiş geniş ve temiz bir alanda namaz kılmaktadır.

Yerel çalışanlar uzun yıllardır çalıştıkları atölyenin ayrıcalıklı (rafların çekilmesi ile ortaya çıkan gizli ve temiz bir bölmede), genellikle kısa süreli çalışan göçmen işçiler ise ibadet mahremiyetinden uzak (dar bir mutfakta diğerleri ortamda sohbet ederken) alanlarında namaz kılmaktadırlar. İbadet mekânlarının bu denli açık biçimde ayrılması, fiziksel mekân kullanımından gündelik sohbetlere, sosyal medya paylaşımlarından mülakatlarda belirttikleri görüşlere kadar pek çok kez vurgulanan dini hassasiyetlerin iki grup arasında "eşitleyici" bir yönünün olmadığını göstermektedir.

İşyeri sahibinin ve oğlunun olmadığı zamanlarda atölyeyi idare edenlere ya da gün içinde sözü geçen kişilerin kim olduklarına baktığımda; ortamda cinsiyetten ziyade tecrübenin gözetildiğini gördüm. 20 yıllık tecrübesi olan Birgül-y ile 30 yıllık tecrübesi olan Cemal-y ve Kemal-y ön plana çıkmaktadır. Atölye sahibinin ve oğlunun olmadığı bir gün idare Cemal-y'ye verilmişti. İş dağıtımı, yemek yenilecek sürenin uzun

tutulmaması, fatura kesilmesi gibi işlemler Cemal-y tarafından yapıldı. Ayrıca atölyede çalınan müziklerin bulunduğu teybin, (atölye sahibi olmadığı zamanlarda) klimanın kontrolü de Cemal-y'ye aittir. Kemal-y, Cemal-y'nin çalışmalarına destek vermektedir. Normal zamanlarda yerel ve göçmen işçiler iş konusunda Kemal-y ve Cemal-y'ye danışmaktadırlar. Ayrıca kıdemli yerel çalışanların da Birgül-y'e işle ilgili fikir danıştığı ve Birgül-y'in iş dağıtımı yaptığını gördüm. Birgül-y diğerlerinden farklı olarak sosyal davranışlarında da daha özgürdür. Atölye sahibinin konuşmasına kızmadığı tek kişi olduğu yerel çalışanlar tarafından ifade edilmiştir. Yaşça büyük, kadın ve kıdemli oluşunun Birgül-y'ye hareket alanı sağladığını düşünüyorum.

Çalışma ortamında çalınan müzikler, örgüt kültürünün bir parçasıdır. Seçilen müziklerin türleri, ses düzeyleri ve belirli bir rutinlerinin olup olmaması örgüt kültürünü yansıtmaktadır. Ayrıca çalınacak müziğe karar vermek, müziği bir etkinlik olarak görüp ona eşlik etmek ise çalışanların iş dışı davranışlarını gösteren önemli göstergelerdir. Bu nedenle ortamda çalınan müzikler üzerinde ayrıca durmak istedim. Cuma hariç diğer günler sabahları haberler, sabahtan öğlene kadar Megasite radyosu[42] çalarken, öğleden sonra yerel işçiler tarafından hazırlanan neşeli şarkılar çalmaktadır. Yerel çalışanlar kimi zaman şarkılara yüksek sesle eşlik etmekte, kimi zaman kısa süre de olsa neşeli şarkılarda dans edebilmektedir. Müziğin etkisi ile neşelendikleri ya da ruh hallerine göre şarkılar dinlemişlerdir.

Atölyede dinlenilen müziklerin rutinleri büyük ölçüde[43] yerel işçilerin istekleri doğrultusunda belirlenmektedir. İşyeri sahibi bu alana müdahale etmemektedir. Sayıca neredeyse eşit olan ve Arapça konuşan personeli yansıtacak Arapça şarkılar çalmamaktadır. Yerel çalışanlar istedikleri takdirde onların seçtikleri şarkıların da

[42] Ağırlıklı olarak arabesk ve oyun havaları çalmaktadır.

[43] Cuma günleri bu duruma bir istisnadır. Cuma günleri ise öğlene kadar Kur'an-ı Kerim ile ilahiler çalarken öğleden sonra önceden hazırlanan müzikler çalmaktadır. Cuma günü dinlenen dini yayınları atölye sahibi istemektedir. Yerel ve göçmen işçiler bu durumu olumlu karşılamaktadır. "Radyoda dini bir kanal çalıyor. Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin Arapçası ve mealleri okunuyor. Aren-g'e "Bugün (Cuma günü) dini kanal mı çalıyor?" dedim. "Evet, fena mı?" dedi." (23.02.2018 tarihli ziyaretten alıntıdır)

çalabileceğini söyleseler de Dahable-g bunun mümkün olmayacağını farklı bir sohbette ifade etmiştir.

Göçmen işçilerin ibadetlerinin ortak kullanım olan küçücük bir alana sıkıştırılmış olması, makine kullanan göçmen işçilerin duvarlarını kişiselleştirmemeleri, ortamda dinlenen müziği seçememeleri ve müziğe hiç reaksiyon vermemeleri ikincil konumlarını göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAHANIN ANALİZİ

Bu tez çalışmasının araştırma sorularına ilişkin cevaplar ararken yerel çalışanların göçmenlerle ilgili gündelik bilgi üretimine odaklanmak iyi bir başlangıç noktası olmuştur. Böylelikle yüz yüze iletişim ve sosyal medya kanalıyla gelen bilgilerin ağırlıklandırılması, hakikati algılama ve arama davranışlarının değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Yerel çalışanların Suriyeli göçmenlere yönelik gündelik bilgi üretiminin pek çok kaynağı bulunmaktadır. Geleneksel medya araçları, yeni medya, yereller arası iletişim, göçmenlerle kurulan iletişim, atölye dışı sosyal çevre ile iletişim ve bu iletişim süreçlerini etkileyen unsurlar ilk akla gelenlerdir. Bu ve benzeri kaynaklardan gelen bilgilerin değerlendirilmesini etkileyen göçmen imajı ayrıca hesaba katılması gereken bir unsurdur.

Samim-y'nin aşırı kontrollü bir yönetim anlayışı benimsemesi, cep telefonu kullanımına izin vermemesi, işlerin yoğun ve zamanında teslim edilmesinin gerekliliği nedeniyle atölyedeki çalışma ortamında yeni medya ya da geleneksel medya tüketim alışkanlıklarını gözlemek için uygun değildir. Bu nedenle bu kaynaklara ilişkin bilgilere sahadan ulaşmam mümkün değildi. Etnografik gözlem ve mülakatlar ile sayılan diğer unsurlara ilişkin veri toplamam ve anlamlı analizler sunmam olanaklı hale gelmiştir. Yerinden ve birincil kaynaktan elde edilen veriler, dil farklılıkları, göçmenlerin algılanma biçimleri, etnik köken ile çalışanlar arası iletişimin yönü, şekli ve içeriği temalarına ayrılmış ve analiz edilmiştir.

5.1. Yerel – Göçmen Kimliğinin Sınırı: Konuşulan Diller

Yerellerin ve göçmenlerin birlikte zaman geçirdikleri ortamlarda bazı değişimlerin oluşması beklenmektedir. Bunlar karşılıklı değerlerin ve dillerin

öğrenilmesi, davranış kalıplarına saygı duyulması, uyum sağlanması ve güven ortamının kurulmasıdır.

Ötekinin dilini konuşabilmek, söylediğini anlayabilmek ve iletişim kurabilmek bilgi alışverişinin gerçekleşebilmesi için en temel zeminlerden birini oluşturmaktadır. Yerel ve göçmenlerin ötekinin dillerini öğrenme, onun diliyle iletişim kurma ve buna gönüllü olma durumlarının analiz edilmesi, iki grup arasındaki bilgi alışverişinin temel düzeyde değerlendirmesine ve gruplararası etkileşimi anlayabilmeye olanak sağlayacaktır.

Neredeyse aynı sayıda yerel ve göçmen çalışan olması ve göçmenlerin tamamının Arapça konuşmasına karşın yerel çalışanların hiçbiri Arapça bilmemektedir. Bu durum ise iletişim kurmalarındaki en önemli engellerden biridir. Dar bir mekânda Arapça konuşan kalabalık bir grupla ortak üretim yapmalarına, yani etkileşim içinde olmalarına rağmen dillerini öğrenmemişlerdir. Yapılması gereken işleri beden dili ile göstererek anlatmakta, gerçekten bir şey söylenmesi gerektiğinde ise Aren-g'den tercümanlık yapması istenmektedir. Bu durum çalışanların birebir iletişim kurmasını engellemektedir. Bu nedenle yerel çalışanların Arapçaya karşı yaklaşılmalarına odaklandım. Günlük sohbetlerinde ve yaptığım mülakatlarda Arapça öğrenmeyi istediklerini belirtmişlerdir. Aynı dili konuşmanın göçmenlerle ilişkilerini geliştirebileceğini söyleyen yerel çalışanların Arapçaya olan ilgisi, çalışma arkadaşları ile iletişim kurmaktan ziyade dini hassasiyetlere dayanmaktaydı.

> *"Fazlasıyla öğrenmek isterim… Kur'an-ı Kerim açıyoruz, bazı yazılar kitaplar açıyoruz. Yani onu bilirsek onu da biliriz. Ne yazıyorsa onu öğreniriz. İnsan okuyarak çözer*." (Hasan-y)
>
> "*Cemal-y Türkçe'nin bize Cumhuriyet döneminde dayatılmış uydurma bir dil" olduğunu söyledi. "Tüm Müslümanlar Arapça konuşuyor. Biz bilmiyoruz, haksız mıyım?" dedi*."[44]

[44] 11.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

Yerel çalışanların Arapça öğrenmemelerinin nedenleri çalışma ortamının sohbet etmeye yani dil öğrenmeye çok olanak tanınmaması ve zaman ayıramamaları olarak ifade edilmiştir. Bütün bu makul gerekçelerin yanı sıra; yerel çalışanların iletişim için bir çaba göstermekten imtina ettiklerini, geçerli iletişim dili olarak Türkçeyi gördükleri, dil öğrenme sorumluluğunun göçmenlerde olduğunu düşündükleri kendi sözlerinden anlaşılmaktadır.

> "*Gerek duymuyoruz*." (Hasan-y)
> "[Yerel işçiler]*Öğrenmek istemiyorlar*" (Yusuf-y)
> "*.. onlar yine bizim dilimizi öğrenmeye çalışıyor öğreniyor da. Ama biz onlara hiç şey yapamıyoruz… İhtiyaç olunca arkadaşımızdan ne dedi diye öğreniyoruz*." (Gülşah-y)
> "*Normalde şimdi.. burada çalışanlar düz mantık.. Kendi gibi görüyor. Yani ben değil de sen bilmen lazım diyor. Öyle bir algı gördüğü için kendine gerek görmüyor. Ondan dolayı sıkıntı yaşanıyor*." (Kemal-y)

Dört Türkmen, Suriyeli iki çalışan ve Yemenli işçi (bir diğer deyişle göçmen işçilerin yarısından fazlası) iyi düzeyde Türkçe bilmektedirler. Ancak gerek kendi aralarında gerekse diğerleriyle Arapça iletişim kurmaktadırlar. Grup içi iletişim dili olarak Arapçayı seçmiş olmalarından ötürü dilin göçmenler arasında bağlayıcı bir unsur, göçmenlik kimliklerini tanımlayan bir sembol olduğunu düşünüyorum. Göçmenlerin bu yaklaşımı yerel çalışanların onları ayrı bir grup olarak algılamasına ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesini engellemesine neden olmuştur.

> "*Şurda bişi olurken seninle Türkçe konuşurken, onlara bir şey diyorsun anlaşılmıyor hemen üçü bir araya geliyor. Arapça dilinde konuşuyorlar. Kendilerini ayrı tutuyorlar. Biz de kendimizi ayrı tutarız o zaman. Ama birbirimizle iletişim kurup anlaşsak daha güzel olur. Ama anlaşma olmadığı için onlar ayrı grup kuruyor, biz ayrı grup kuruyoruz*." (*Mürsel-y*)

Konuşulan ortak bir dilin olmayışı, kimi zaman göçmenlerin rahatsız edici ve hakaretamiz davranışlara[45] maruz kalmaları, tarafların kendi kültürlerine/gruplarına sıkıca bağlanmaları ve etkileşime kapalı davranmaları yanlış anlaşmalara da neden

[45] Bu davranışlar ayrıca aktarılmıştır.

olmaktadır. Göçmenlerin kendilerinden beklenen işi anlamamaları ve hata yapmaları iki grup arasında zaman zaman gerilimlerin doğmasına sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan yerel çalışanlar da göçmenlerin aralarında ne konuştuklarını anlayamamakta ve çeviri yapan bir göçmene güven duymaktadır. Yanlış anlamalar, tepkiler ve güvensizlik ortamı paylaşımı engellemektedir.

> *"Şimdi o sorun bizde kiminle yaşanıyor? Macanay-g'de yaşanıyor. Hakan-y ile yaşıyorlar. Hakan-y ona şu işi getir diyor, anlamıyor. İşi getir dediğini anlamıyor, başka bir şey dediğini zannediyor. Hakan-y olmayınca kızıyor. Niye duymuyorsun beni diye tepki veriyor. Hâlbuki duyuyor seni ama anlamadığı için tepki vermiyor. Bir iletişim eksikliği var tabi."* (Kemal-y)
>
> "*Birgül-y dikiş dikerken Macanay-g'den bir şey istedi. Macanay-g her zamanki tepkisizliği ile kalktı gitti. Birgül-y arkasından duyulabilecek bir sesle "Öküz" dedi.*"[46]
>
> "*Şimdi onlar kendi aralarında bir araya gelirler. Kendi dillerinde konuşurlar. Bize gelirler bize ayrı konuşurlar. Kendi söylediğini ben zannediyorum ki bize söylediği gibi söylemiyor. Mesela sen işten tarif edersin o başka bir şey der. Orada tabi dili bilmediğimiz için. Ne o bizi biliyor ne biz onu biliyoruz. Biz ona bi şey sorsak o başka türlü araştırıyor ne dediler diye. O söyleyince de biz aynı şekilde*." (Hasan-y)

Çalışma ortamına ilişkin bu genel betimleme, birbirinden bağımsız ve iletişimsiz iki özerk grubu tarif etmektedir. Ancak yerel ve göçmen grupların homojen yapılar olmadığını ve insan faktörünü dikkate aldığımızda grup içi farklılıkların dil engelinin kırılmasına katkı sağladığını görebilmekteyiz. Göçmenler özellikle Arapça konuşmayı tercih ederken Yemenli Aren-g, tercümanlık yaptığı zamanlar dışında ve gerekmedikçe Arapça konuşmamaktadır. Taşıdığı göçmen kimliği ve yerellerle kurduğu güçlü ilişki onu iki grup arasında bir geçiş noktası kılmıştır.

Ayrıca yereller Türkmenlerle daha yakın ve kabullenici bir ilişki kurmuşlardır. Bu yakınlık Türkçe konuşmaların ve iletişimin önünü açmıştır. Türkçe bilen Suriyeli erkek göçmenler bir yıldan uzun süredir bu atölyede çalışmaktadır. Çoğunluğu erkek olan yerel çalışanlar ile iletişim kurma olanakları bulunmaktadır. Ali-g'nin Cemal-y

[46] 16.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

ve Uğur-y ile iletişim kurduğuna tanık olsam da Civan-y'yi özel ilişki kurduğu Semira-y hariç kimse ile konuşurken görmedim. Ancak Civan-y, erkek yerel çalışanlar ile sosyal medyada arkadaştır. Bu da benim karşılaşmadığım bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Kısaca; yerel çalışanların Arapça öğrenmemesi, göçmenlerin de Türkçe bilmelerine, hatta kimilerinin Türkmen olmasına karşın aralarında ve yerel çalışanlarla sosyalleştikleri (beraber yemek yedikleri) zamanlarda dahi Arapça konuşmayı tercih etmeleri, yüz yüze iletişimin derinleşmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Ancak atölyedeki iletişimi etkileyen tek unsur dil değildir. Etnik köken üzerinde durulması gereken ve atölyedeki organizasyonel yapıyı da belirleyen bir etkiye sahiptir.

5.2. İş Ortamında Etnik Köken ve Yansımaları

Atölyedeki yerel çalışanların etnik köken olarak Türklerden; göçmenlerin ise Somalili, Arap[47] ve Türkmenlerden oluştuğundan bahsedilmişti. Göçmen grubun çalışma ortamında kullandıkları ortak dil ve mekânsal tasarım nedeniyle bir arada oldukları ve birbirlerini destekledikleri gözlemlenmiştir.

Kıyafet davranışları, kültürün maddileşen bir görümünü sunmakta ve kültürel farklılıkların dışavurulmasına aracılık etmektedir. Giyim-kuşam atölyede çalışan göçmenler için önemli bir kültürel kimlik göstergesi olmuştur. Savaş, fakirlik gibi zorunlu sebeplerle geldikleri ülkede genel göçmen grubunun bir üyesi olmak yerine kıyafet tercihleri kendilerini ifade etmenin, kültürel kimliklerini sergilemenin ve korumanın bir yolu olmuştur. Kadın göçmenlerin giyimleri geldikleri ülke bağlamında dikkat çekici biçimde farklılaşmaktadır. Somalili göçmenler koyu renkli, bol işlemeli ve süslü giysiler tercih etmekte ve ellerinde çiçek desenli kınalar bulunmaktadır. Iraklı göçmenler de koyu

[47] Suriyeli, Yemenli ve kısa bir süre Suudi Arabistanlı çalışanlar.

renk giysiler, uzun şallar, uzun hırkalar ve yoğun takı kullanmaktadır. Suriyeli göçmen kadın da Iraklı göçmenlere benzer şekilde koyu renkler ve şal tercih ederken, takı kullanmamıştır. Üç yıldır atölyede bulunan, çok iyi Türkçe konuşan ve yerel çalışanlarla yakın ilişkiler geliştiren Yemenli Aren-g, görünüş bakımından farklılaşmıştır. Atölyede çalışan diğer göçmenlerin belirgin bir biçimde koyu renkli, etekli ve geleneksel giyimlerine karşın Aren-g, kot pantolonun üzerine uzun tunik/hırka giymekte ve şal kullanmaktadır. "*Buraya gelince ben fitne oldum. Baksana dar pantolon giyiyorum*[48]" demiştir. Erkek göçmenlerin tamamı Suriyelidir ve biri yerel işçilere benzer biçimde giyinirken, yaşça daha büyük olan Civan-g farklılaşmaktadır. Civan-g yerel ve göçmen işçilere göre daha bakımlı görünmekte, saçılarını jöleleyerek geriye doğru taramakta, dar kıyafet ve kot giymektedir.

Yerel erkekler ise çalışma ortamına bağlı olarak oldukça salaş ve rahat kıyafetler seçmişlerdir. Tamamı başörtülü olan kadınlar makyaj yapmamakta, açık renklerin de olduğu etek bluzun üzerine eşarp kullanmaktadır. Ayrıca bu giysilerinin üzerine üstünde atölyenin adının yazıldığı pembe önlükler giymektedirler. Kadın ve erkeklerde aksesuar ya da parfüm kullanımı yoktur.

Etnik köken, göçmenlerin kendilerini ayrı bir grup olarak ortaya koymalarını sağlamıştır. Dinlenme zamanın olmadığı atölyede yemek yeme süreci, erkeklerin Cuma namazına gittiği ve/veya iş yeri sahibinin olmadığı zamanlar sosyal ilişkilerin gözlenmesine olanak tanımaktadır. Somalililer Somalililer ile, Suudi Arabistanlılar baş başa, Türkmenler kendi içlerinde yemek yemiş ve sohbet etmiştir. Çalışırken de işçiler kendi etnik kökenleri ile yakın olacak biçimde konumlanmış, onlarla göz teması kurmuş ve fısıldayarak sohbet etmişlerdir. Her ne kadar gerek işverenler, gerek kıdemli yerel

[48] 19.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır. Bu konuşma Aren-g'nin benim özel hayatımla ilgili soru sormasıyla başlamıştır. Yemen'de evlilik yaşının 18-19 olduğunu söyleyerek Türkiye'deki ortalama evlilik yaşını sordu. Bu sohbet giyim konusuna evrildi. İki ülke arasındaki giyim farklılıkları ve Türkiye'ye geldikten sonraki değişiminden bahsetti.

işçiler işbölümünün ve çalışma yerlerinin kendileri tarafından verildiğini söyleseler de etnik kökenle şekillenen sosyal ilişkiler mekân kullanımında daha belirleyici olmuştur. Örneğin, Somalili Macanay-g ile Somalili Weyne-g'nin yakın çalışmayı tercih ederken, Aytül-g ve diğer Türkmenler birbirine çok yakın çalışmaktadır (sıralı makinalarda ve makinalara yakın tezgâhta).

> "*Macanay-g ile Weyne-g çok iyi arkadaş gibi görünüyorlar. Yan yana çalışıyorlar orta tezgâhta. Sürekli gülerek ve birbirlerine bakarak sohbet ediyorlar. Bedenleri birbirine dönük bir şekilde duruyorlar. Gün içinde yer değiştirdiler. Ancak bu sefer aynı tezgâhta karşılıklı durdular ve yine konuşmaya devam ettiler."*[49]

Etnik köken yalnızca göçmenlerin kendi aralarındaki ilişkide belirleyici değildir. Aynı zamanda yerel işçilerin göçmenlerle kurdukları iletişimde ve iş bölümünde etkili olmuştur. Atölyede iki tür iş vardır. Bir grup makinelerde dikiş dikerken, diğer grup temizlik, getir götür, paketleme gibi ayak işleri yapmaktadır. Makinelerde çalışan personele bakıldığında tamamının yerel işçilerden ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Balkan göçmeni olan işveren ve oğluyla yapılan görüşmelerde iş bölümünün liyakate ve beceriye göre yapıldığı, tüm personelin her işi yapabilecek biçimde yetişmesinin tercih edildiği ifade edilmiştir. Ancak iş öğrenmede ve belirli bir konum elde etmede işveren kadar çalışma arkadaşlarının etkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Göçmenler cinsiyet, yaş, geldikleri ülke ve etnik köken olarak farklılaşmaktadır. Tüm çalışanlar Müslümandır, bu nedenle de inanç göçmenlerin atölyede karşılanmasında belirleyici değildir. Cinsiyet faktörü üzerinde durulması gereken ikinci konudur. Civan-g, 25 yaşındadır ve dört yılı aşkın süredir bu atölyede çalışmaktadır. Kendi halinde ve çevresine karşı oldukça mesafeli bir duruşa sahiptir. Ali-g ise 15 yaşındadır ve Civan-g'ye nazaran daha sessiz bir karakterdir. Çabuk tanışan, iletişim kuran, kendisine karşı kötü davranıldığında[50] karşısında sessiz kalan biridir. Yaşının küçük olmasının da

[49] 10.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[50] Uğur-y'nin Ali-g'e karşı saygısız davranışlarından bu alt başlık içinde bahsedilmiştir.

yumuşak huylu oluşunda etkisi olabilir. Yerel çalışanlar tarafından yakın davranılan (Uğur-y hariç) ve hakkında "güzel çalışıyor" denilen işçilerden biridir. Yerel ve göçmen kadın çalışanlara karşı genel olarak[51] saygılı ve mesafeli davranılmaktadır. Atölyedeki yerellerin özellikle Suriyelilerin çalışma biçiminden hoşlanmadığı açıktır. Bu söylemin oluşmasında Suriyeli göçmenlerin kendi ifadeleri de etkili olmuştur[52].

Etnik kökenin yerel işçilerin göçmenlerle kurdukları ilişkilerde etkili olduğu görülmüştür. Tamamı Türklerden oluşan yerel işçiler, etnik kökenleri dolayısıyla Türkmen işçileri daha çok kabul etmiş, ilişki geliştirmiş ve makinede dikiş dikmeyi öğretmiştir. Üç yıldır bu atölyede çalışan ve makine kullanımını bilen Aren-g ayak işleri yaparken yedi ila on ay arasında çalışma süreleri olan ve daha önce hiç çalışmamış olan Türkmenlerin neredeyse tamamı makinede çalışmaktadır. Gözlemlerim neticesinde edindiğim bu izlenimin doğruluğunu araştırmak için günlük sohbetlerde ve mülakatlarda konuyu anlamaya çalıştım. Nitekim çalışanlarla daha çok zaman geçiren atölye sahibinin oğlu bu durumunu kabul etmiş ve iş öğretirken Türkmen-Arap ayrımının işçiler tarafından yapıldığını onaylamıştır. Ayrıca yerel işçiler de bu durumu doğrulamıştır.

> "Aytül-g*'yi makineye Mürsel-y oturtmuş. Makine kullanmayı Mürsel-y öğretmiş. Ben neden özellikle Aytül-y'ye öğretmeyi tercih ettiğini sorduğumda Mürsel-y "Türkmenler hızlı öğreniyor, Somalililer öğrenemiyor" dedi aşağılar tonda. "Dil bilmiyorlar belki ondandır" dedi. Sonra "Bilen de var öğrenmiyor bunlar" dedi eliyle göstererek.*"[53]
>
> "*…Hakan-y sohbete dahil oldu ve "Türkmenler iyi, diğerleri kötü. Osmanlıdan kalma Türkler bu nedenle çabuk kaynaşıyorlar" dedi. Ben de "Türkmen oldukları için mi onlara makine kullanmayı öğrettiniz?" diye sordum. Güldü ikisi de. Hasan-y "Doğru, yani" dedi. Hakan-y de başını onaylar gibi salladı. Tavırlarında örtük bir gerçeği kabullenme ifadesi vardı.*"[54]

[51] İstisnasına ilişkin bilgiler bu alt başlık içinde aktarılmıştır.
[52] Ayrıntılı açıklaması 4.3.2. İş arkadaşı olarak göçmenler alt başlığı altında verilmiştir.
[53] 27.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[54] 16.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

Yerel çalışanlar Türkmenlerin uyum sağlama ve öğrenme süreçlerini "Türkçe bildikleri için rahat anlıyorlar ya da iş tecrübeleri vardı" gibi somut gerekçelerle açıklamamışlardır. *Daha iyi olmak, çabuk kaynaşmak* gibi kelimeler seçmişlerdir. "Kaynaşmak" sözcüğü Türkçe konuşmanın ya da uyum sağlamanın ötesinde etnik kökene işaret eden bir anlam taşımaktadır. Nitekim Aren-g tüm göçmen çalışanlardan daha iyi Türkçe konuşmakta ve ilişki geliştirmektedir. Buna karşın Aren-g'ye ve Civan-g'ye makine kullanımı yerel çalışanların rahat izin alabilmeleri için öğretilmiştir ve sadece işin yetişmesi gerektiği durumlarda makinede çalışmaktadırlar.

5.3. Yerel Çalışanların Gözünden Göçmenler

Yerellerin göçmenleri tarif etme ve tanımlama biçimleri, onların göçmenlere ilişkin günlük deneyimleri, ön yargıları, öncü bilgi ya da kanıları, sosyal medya içerikleri, sosyal çevre gibi etmenlerin de etkisiyle oluşan imajların kelimelere dökülmüş halini sunmaktadır. Gündelik yaşantılarına ya da çeşitli medya kanallarıyla elde ettikleri verilerin değerlendirilmesinde bu imajların etkili olabileceğini düşünüyor ve bu nedenle göçmenlerin tarif edilme biçimleri üzerinde duruyorum.

Yerel çalışanların göçmenleri ve özelde Suriyeli göçmenleri tanıma ve tarif etme biçimleri "göçmenlerin Türkiye'ye geliş hikâyelerinin bilinmesi, göçmenlerin profesyonel davranışlarının değerlendirilmesi, Suriyeli göçmenlerin sahip olduklarını düşündükleri haklar, devletin sunduğu/sunduğunu düşündüğü bu haklar konusundaki yaklaşımları, Suriyeli göçmenlerin sosyal medyadaki temsilleri, Suriyeli göçmenlerin kabul edilme-reddedilme konuları ile Suriyeli göçmenlerden beklentiler" alt temalarıyla incelenmiştir.

Bu alt temalar belirlenirken yerel çalışanların göçmenlere ilişkin bilgi düzeylerinin, (varsa) önyargı ve kalıpyargılarının neler olduğunun, sosyal medyada karşılaştıkları içeriklerin yerel çalışanları etkileme/etkilememe durumunun ve kültürlerarası iletişimin şeklinin ve yönünün anlaşılması amaçlanmıştır.

5.3.1. Savaştan göçmenliğe giden yolculuğunun bilinirliği

Göçmenlerin Türkiye'ye geliş öykülerinin bilinip bilinmemesi, yerel çalışanların gündemdeki gelişmelerden ne kadar haberdar olduklarını, çalışma arkadaşlarının hayatlarına ve gerçeklerine ne kadar ilgi gösterdiklerini ve bu yönde bir girişimleri olup olmadığını göstermek bakımından önemlidir. Yapılan atölye ziyaretlerinde ve mülakatlarda gerçekleşen konuşmalar yerel çalışanların göçmenlerin hayat hikâyelerine karşı ilgili olduklarını ortaya koymaktadır. Bu ilginin temelinde savaş ortamının neden olduğu zorluklara karşı yoğun empati hakimdir. Göçmenlerin kendi ülkelerindeki hayatları, Türkiye'ye geliş hikâyeleri ve Türkiye'deki yaşantıları ile ilgili olarak göçmenlerle konuşmuşlar ve onlardan bilgi almışlardır. Türkçe bilmeyen göçmenler ile ilgili bilginin kaynağı Türkçe bilen diğer göçmenler olmuştur. Birkaç yerel çalışan haricinde bu empati duygusunu davranışlarına yansıtan olmamıştır.

> "*Yani soruyoruz. Sınıra geldik diyorlar. Sınırdan buraya geçtik diyorlar. Önce Hatay, Antep, Kilis oralarda kalmışlar üç beş gün ya da bir ay. Ondan sonra dağılmışlar. Savaştan kaçmışlar*." (*Mürsel-y*)
>
> "*Konuştuk. Şartlarımız iyiydi, koşullarımız iyiydi, çalışıyorduk diyorlar. Ya da ev hanımıydık diyorlar. Ama işte o şartları bırakıp buraya gelmişler. Aytül-g ile konuştuk. Aren-g ile konuştuk. Aren-g'nin de parasal sorunu var. Savaştan dolayı gelmişler. Göç etmek zorunda kalmışlar*." (Kemal-y)
>
> "*Şimdi Suriyeliler savaştan gelmiş. Yaşadığı ortamları konuşuyoruz. Orada nasıldınız, burada nasıl oluyor falan.. Allah kimseyi yersiz yurtsuz etmesin. Üzülüyor musun desen üzülüyorum."* (Cemal-y)
>
> "Aytül-g*'nin kocası yok. Boşanmış, Musul'da. Macanay var ya şişman iri olan... onun da Arabistan'da dört tane çocuğu varmış. Bunun izni bitmiş, sınır dışı etmişler, Suriye'ye gitmiş, oradan buraya gelmişler. Bir acaip hikayeleri var bir dinlesen*."[55]

5.3.2. İş arkadaşı olarak göçmenler

Yerel çalışanların göçmenlerle birlikte çalışmayı değerlendirme biçimleri, aynı ortamı paylaşmanın hissettirdiklerini, onlar karşısında kendilerini konumlandırma

[55] 19.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

biçimlerini ve ilişki kurmaya açık olup olamadıklarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yerel çalışanlar, göçmenlerin işe alınmasını ve onlarla birlikte çalışmayı açık bir biçimde kabul etmişlerdir. Bu kabulde merhamet, şefkat ve empati belirgindir.

Yaptıkları işin niteliğine ve çalışma sürelerine bağlı olarak göçmenler daha düşük maaş almaktadır. Daha çok üretim yapan ve kıdemli olan yerel çalışanlar diğerlerine oranla daha yüksek maaş almaktadır. Göçmenler daha yeni ve tecrübesiz oldukları, çalışmaları haftalık üzerinden ücretlendirildikleri için daha düşük maaş almaktadır. Yerel işçiler maaşların eşit olması gerektiği konusunda neredeyse hemfikirdir. Aynı işi yapan iki işçinin aynı maaşı alması gerektiği, ancak mevcut durumun böyle olmadığını belirtmişlerdir. Göçmenlerle eşit maaş almalarının kendilerini rahatsız etmeyeceğini ifade eden yerel işçiler (*Mürsel-y* hariç), maaş verilirken etnik kökenin/göçmenliğin değil emeğin esas alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Kendileri ile aynı kalitede iş yapabilenlerin yaptığı işin kalitesi ve miktarına bağlı olarak maaş alması gerektiği söylemişlerdir.

Yerel çalışanların gözünden göçmenlere bakıldığında profesyonel davranışlarının sıklıkla eleştiri konusu olduğu görülmektedir. Göçmenlerin iş dışı konular ile ilgili yorum genellikle yapılmamaktadır. İş dışı yorum yapan iki kişi olmuştur. Aren-g, Cemal-y ve ben pazar günü etkinlikleri ile ilgili konuşurken Cemal-y Aren-g'yi gözüyle işaret ederek göçmenlerin "bizlerden" daha çok gezdiğini, yeni açılan yerlere ilk onların gittiğini söylemişti[56]. Ayrıca Mürsel-y Türkmenlerin artık Cumhuriyete uygun davranması gerektiğini söylemiş, yemek yeme alışkanlıklarını eleştirmiştir. Örneğin, konser davetini reddetmelerini tutuculuk olarak değerlendirmiş, iş yerinde çıkan yemekleri yemek istememeleri, az yiyerek hemen doymaları, çay içmekten hoşlanmamaları gibi davranışlarını açık bir biçimde eleştirmiştir[57].

[56] 27.02.2018 tarihli saha notundan alıntıdır.
[57] 19.02.2018 tarihli saha notundan çıkarımdır.

Sayıca fazla olan göçmen grupların verilen işi yapmama, yerellere karşı tepki koyma gibi iş yerindeki barış ortamını bozucu davranışlarda bulundukları da ifade edilmiştir. Başlangıçta yaşadıkları mağduriyetlerin etkisiyle zorlu göç yolculuğuna katlanarak bir belirsizliğe gelen göçmenler, yerellerin alanında ve arasında hayatta kalmaya çalışmaktadır. De Certeau (1984)'nun taktik olarak isimlendirdiği, diğerinin alanında var olma, düşmanın görüş alanı içinde (atölyenin çalışma planı ve işbölümü bunu doğal biçimde sağlamıştır. Makinelerde çalışan yereller orta tezgâhta çalışan göçmenleri gözleyebilecek konumdayken göçmenler birbirine dönük ve içe kapanık biçimde çalışmaktadır) ve diğerlerinin içinde manevra yapma halini düşündürmüştür. Taktiklerin planlanabilecek herhangi bir temeli yoktur, diğerinin davranışlarına bağlıdır ve izole eylemlerle çalışmaktadır. Göçmenlerin zaman içerisinde sayıca artışlarına güvenerek kendilerine alan kazanmak için birlikte ve bir karşıt dirençle hareket ettiklerini düşünüyorum. Göçmenlerin bir grup olarak hareket etmeleri, günlük iş akışına yönelik itirazlarını ve ortak reaksiyon verme davranışlarını daha net bir biçimde sergilemelerine olanak tanımaktadır. Bu durum ise yereller için yönetilmesi zor bir sürece karşılık gelmektedir.

"*Benim için herhangi bir sıkıntı yok. Çalışmalarından dolayı. Ama şunu söyleyim. Birden fazla çalışınca sıkıntı oluyor. Özellikle erkeklerde. Vatan millet Sakarya oluyor laf dinletemiyorsun. Nasıl deyim çok bağnazlar. İş yaptıramıyorsun. Hemen dikiliyorlar. Şunu yap diyorsun. Yapmam diyor… Böyle sıkıntılar yaşanıyor. Hiç çalışmak istemiyor, kendi bildiğini yapmak istiyor*." (Hakan-y)

Göçmen işçilerin çalışma disiplinlerinin ve çalışma isteklerinin az oluşu gerek çalışanlar gerek atölye sahibi tarafından eleştirilmektedir. Bu durum en açık haliyle atölye sahibi tarafından ifade edilmiştir:

> "*Şimdi bunların çalışma düzeni yok. Düzeni yok… 2 saat 3 saat 4 saat çalışsın, öğleden sonra çalışmasın.. Haftada bir iki gün gelmesin. Böyle şeyler istiyorlar. Canı isteyince çalışsın.. Ha ama bir de çok para alsın. Ama istediği zaman gelsin. Öyle bir iş olsa ben de girerim*." (Samim-y)

Suriyeli işçilerin çalışma disiplinine uyum sağlamamaları, göçmenlikleri ve geldikleri ülkedeki hayat koşulları üzerinden ifade edilmektedir. Öncelikle şu soruyu sormak gerekmektedir: "Neden bu yönde bir kanaat oluşmuştur?" Bu sorunun cevabını saha gözlemlerinde ve yerel çalışanlarda aradım. Atölye ziyaretlerim sırasında iki göçmen ile sohbet ederken, çalışmayı sevmediklerinden bahsetmişlerdi. Ülkelerinde çalışmadıklarını ve ihtiyaçlarının devlet eliyle karşılandığını söylemişlerdi. Bunu diğer yerel işçilerden de ayrıca duymuştum. Davranış düzeyinde baktığımda ise; çalışma hızlarının diğerlerinden daha yavaş olduklarına, birbirlerinin ve hatta benim önüme iş bırakabildiklerine[58] tanık oldum. Bir iş ilişkisi nedeniyle bir araya gelmelerinden ötürü Suriyeli göçmenlerin de diğerleri gibi çalışma sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir.

> "*Beş parmağın beşi de bir değil ama %80'i profil olarak birbirine benziyor. Aynı yapıya sahipler. Çünkü öyle görmüşler öyle gelmişler öyle gidecek gibiler*." (Hakan-y)
>
> "*Suriyeliler şöyle. Bir veya birden fazla kişiye amenna dersin. Çoğunluk değil dersin. Ama Suriyelilerin geneline baktığın zaman çalışmıyorlar, genel olarak baktığın zaman. Burada çok çalışan oldu. Geldi gitti, geldi gitti*." (Cemal-y)
>
> "*% 70-80'ninde var. Bir iki tanesiyle değil.. % 70-80 iyle olacak. Hatta bana söylenenler var. Burada, Türkiye'de çok çalışıyoruz. Normalde biz 11'de geliyoruz, 4'te 5'de gidiyoruz Suriye'de dediklerini biliyorum yani*."(Yusuf-y)

'Çalışmaktan hoşlanmayan Suriyelilere' yönelik ifade edilen 'istatistiki verilerin' aynı oluşu, bu göçmen grubu ile ilgili olarak aralarında konuştuklarını göstermektedir. Ayrıca ziyaretleri gerçekleştirdiğim dönemin öncesinde de atölyede çalışan Suriyeli göçmenlerin davranışlarının ve kendi ifadelerinin bu düşüncenin oluşmasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

[58] Göçmenlerle zaman geçirebilmek ve diğer makineleri görebilmek için zaman zaman orta tezgahta ip kestim.

Bu nokta bizi ikinci bir soruya taşımaktadır: "Çalışkanlık göstermeyen işçi bir Türk olsaydı, etnik kökenine bağlı olarak mı yoksa kişisel bir özellik olarak mı eleştirilirdi?" Atölyede ayak işlerini göçmenler yapmaktadır. "Yerel işçiler ayak işlerini yapsaydı ve çok çalışkan davranmasaydı genelleme yapılır mıydı?" diye sordum. Çalışanların cevapları büyük oranda "evet denirdi" olmuştur. Ancak Türkmen işçilere karşı geliştirdikleri görece olumlu yaklaşımlar bu cevabın güvenilirliğini sorgulamama neden olmuştur.

5.3.3. Yerellerin gözünden göçmenlerin sahip oldukları haklar

Özellikle sosyal medyada göçmenlerin yerel halkın aleyhine olacak biçimde ayrıcalıklı haklara sahip olduğu yönünde pek çok sahte haber yayılmaktadır. Bu haberlerin hangilerine inandıklarını anlamak üzere ayrıca bir anket uygulamış olsam da günlük konuşmalarda ve mülakatlarda kendilerini ifade etme şekillerini anlamaya çalışmak önemlidir. Nitekim günlük söylem ile sahip oldukları inanç arasındaki uyum ya da tutarsızlıkları görmek ancak bu biçimde mümkün olabilecektir.

Gözlem ve mülakat ile elde edilen bilgiler ışığında; hastanelerde öncelikli olma ve sıra beklememe, kömür yardımı alma, devletten yardım alma, ücretsiz ilaç alma ve yalnızca Suriyelilerin çocuklarına hizmet veren özel okul Suriyeli göçmenlerin sahip olduklarını düşündükleri temel haklardır.

> "*Cemal-y ile çocuklarının sağlık durumları ile ilgili konuşurken "Bunlar tamam savaştan kaçtı ama hastanelerde para vermiyor, ilaç bedava, bizden önce muayene oluyorlar. Devlet ya çok veriyor ya kötü davranıyor. Arası yok. Bunları bir yere bağlasınlar (sağlık hizmeti olarak ayrı bir birim, mekan isteğini dile getiriyor)" dedi*."[59]

Görüştüğüm kişilere bu bilgileri nereden edindiklerini sorduğumda; kömür yardımından bahseden yerel işçi atölyede çalışan Suriyeli göçmenden öğrendiğini

[59] 19.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

söylemiştir. Hastanede öncelikli olduğunu düşünenler[60] buna şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Oysaki Suriyeli göçmenlerin hastanelerde acil müdahale gerektiren durumlar haricinde öncelikli olma gibi bir hakları bulunmamaktadır[61].

5.3.4. Yerel çalışanlar ve "inanmadan etkilendikleri" sahte haberler

Çevrimiçi ve çevrimdışı kaynaklar üzerinden elde edilen verilerin insanların hakikat algılarını biçimlendirmedeki rolünü analiz ederken öncelikle veri kaynaklarına bakmak gerekmektedir. Bu nedenle yerel çalışanların göçmenler ile ilgili bilgi edinme davranışlarını analiz ettim.

Yerel çalışanların göçmenler ile ilgili olarak sırasıyla sosyal medya, arkada/aile/akraba, televizyon, resmi kaynaklar, göçmenler ve gazeteden bilgi edinmektedir. Sosyal medya tüm çalışanların birincil bilgi kaynağı konumundadır. Dörder kişi televizyon, resmi kaynaklar ve göçmenlerden, bir kişi gazeteden bilgi aldığını söylemiştir[62].

Uygulanan anket, gözlem ve mülakatlardan[63] elde edilen bilgiler ışığında özellikle sosyal medyada sıklıkla yayınlanan sahte haberlere[64] büyük ölçüde inanıldığı anlaşılmaktadır (Tablo 2).

---

[60] Bir sonraki alt başlıkta kişi düzeyinde bilgi verilmektedir.

[61] 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliğinin 27. Maddesinde Suriyeli göçmenlerin yararlanacakları sağlık hizmetleri belirtilmiştir. Madde uyarınca Suriyeli göçmenlere herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştır. Ayrıca 2016/22 sayılı genelgeye göre öncelik sıralaması şöyledir: a) Acil vakalar (Ani gelişen hastalık, kaza, yaralanma ve benzeri durumlar ile ivedilikle tıbbi müdahale yapılması gerektiğine hekim tarafından karar verilen vakalar), b) Engelli hastalar, c) Hamileler, ç) Hizmetteki TSK, J.Gn.K.lığı ve S.G.K.lığı rütbeli personeli, d) Harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malül ve gaziler ile aileleri, e) 65 yaş üstü hastalar, f) Yedi yaşından küçük çocuklar, g) Öncelikli olarak garnizon dışından sevkle gelenler olmak üzere, hizmetteki TSK, J.Gn.K.lığı ve S.G.K.lığı personeli ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler, ğ) Emekli TSK,J.Gn.K.lığı ve S.G.K.lığı personeli ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler. Yani Suriyeli göçmenlerin hastanelerde öncelikli olduğuna dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

[62] Birden fazla haber kaynağı olması nedeniyle kişi toplamı 9'dan fazladır.

[63] Sosyal medyadaki temsillerine ilişkin değerlendirmelerde gözlem ve mülakatın yanı sıra Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak doğru bilinen yanlışlara ilişkin anket çalışmasından elde edilen veriler de kullanılmıştır. Böylece en çok inanılan yalan haberleri ve bilgi kaynaklarını görmek mümkün olacaktır.
Eğitim düzeylerinin yüksek olmaması ve anket doldurma pratiklerinin bulunmaması nedeniyle anket doldurmakta güçlük çeken işçiler olmuştur. Onlara yardımcı olabilmek için sorular ve seçenekler okunup onların talimatları doğrultusunda işaretlemeler yapılmıştır.

[64] Yerel çalışanlara sosyal medyada çıkan haberlere inanıp inanmadıkları sorulmuştur. Tablo, yerel çalışanların doğru olarak işaretledikleri önermeleri göstermektedir. Bu önermelere, yani Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak sosyal medyada dolaşıma giren sahte haberlere 2018 yılının başında

Tablo 2: Yerel Çalışanların İnandıkları Sahte Haberler

Doğruluğuna İnanılan Sahte Haberler	Kemal	Cemal	Güven	Hakan	Hasan	Yusuf	Samim	Mürsel
5 yıl sonra Türk vatandaşı olacaklar	+	+		+			+	+
Devletten Maaş Alıyorlar	+	+		+	+	+	+	+
Hastanede sıra beklemiyorlar		+	+	+	+		+	+
Üniversiteye sınavsız giriyorlar		+		+				
Arabaları için vergi ödemiyor		+					+	
TOKİ evleri bedava verilecek		+		+				
Seçimlerde oy kullanacaklar				+			+	
Devlet memuru olarak işe alınacak				+				+
Elektrik, su, doğalgaz faturası ödemiyor							+	
Devlet Suriyeli Öğrencilere 1200 Lira Burs Veriyor							+	

Yerel çalışanlar tarafından en çok inanılan sahte haberler sırasıyla Suriyeli göçmenlerin devletten maaş aldığı (yedi çalışan), hastanelerde sıra beklemediği (altı çalışan) ve beş yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olacaklarıdır (beş çalışan). Diğer sahte haberlere inanılma oranı düşük düzeydedir. En sık inanılan sahte haber Suriyelilerin devletten maaş aldıklarıdır. İlginçtir ki Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı maddi yardımların finansmanın uluslararası kuruluşlardan sağlandığını bilenler de yardımı yapanın devlet olduğunu söylemeyi tercih etmiştir. Duygular, bilginin önüne geçmiştir.

https://multeciler.org.tr/suriyelilerle-ilgili-dogru-bilinen-yanlislar/ linkinden ulaşılmıştır. Ancak daha sonra bu içerik güncellenmiş ve daha sonradan yaygınlaşan yeni yalan haberler eklenmiştir.

Genel olarak göçmenlerin sahip oldukları haklara karşı tepkilidirler. Görüşülen kişilerden biri hariç (Güven-y) tamamı Suriyeli göçmenlere ayrıcalık yapıldığını ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına haksızlık yapıldığını ifade etmiştir. Hastanelerde öncelikli olduklarına ve devletten yardım aldıklarına ilişkin düşünce en çok tepki alan unsur olmuştur.

> *"Aslında oralarda bir sürü yanlış yapılıyor ya. Mesela ben Dışkapıya hastaneye geldiğimde sıra aldım. Ben yarım saat bir saat sıra bekledim. Suriyeli vatandaş geliyor elindeki kartı gösteriyor. Daha hiç sıra beklemeden muayeneye giriyor. Bizim de insanımız var ya. Yani bizim sıraya girdiğimiz kadar onların da sıraya girmesi lazım. Ben onu isterim yani. Öncelik olarak. Bizim insanımızı hangi seviyede tutuyorsan onları da aynı seviyede tutacaksın. Aynı seviyede tutmazsan bizim insanımız orada bozuluyor. Git bugün hastaneye o olayı görürsün. Senin de başına gelir sen de istemezsin o zaman. Niye onlar öncelik oluyor da biz öncelik olmuyoruz. Eşit tutarsan, herkesi sıraya sokarsan olur. Dünya eşitlikle yaşanır*." (Hasan-y)

Balkan göçmeni olan atölye sahibi, kendi göçmenlik hikâyesini dikkate alarak; diğerleri de Türkiye'deki yaşam koşullarını öne çıkararak göçmenlere maddi ve ayni yardım yapılmasını eleştirmiştir.

> *"Bize devletin verdiği hiçbir hak tanınmadı. Çalışın, kazanın, yiyin… E bundan daha güzel bir şey olamaz. Çalış kazan.. yani devletin verdiği yaptığı yardımlar bile fazla. Sonra bunlar insanları bedavacılığa alıştırdılar. Biz hiçbir yardım almadık… Onlar da herkes gibi kazansın, yesin. Yani bir ayrımcılık yapılması gerekmiyor. Yardımlarla hazır bedavacılığa alıştırıyorlar".* (Samim-y)
>
> *"Teyzem çıkmış peynir satıyor. Ötekisi gitmiş aylığını alıyor. Beni gerçekten rahatsız ediyor. Belediye'den alıyor yardımını, Cumhurbaşkanlığından alıyor yardımını, Valiliğinden alıyor yardımını." (*Hakan-y)

Sosyal medyanın Suriyeli göçmen temsilindeki rolü doğru bilinen yanlışlar kontrol anketinden (EK4) de anlaşılmaktadır. Ayrıca sosyal medyadaki temsillerinin neler olduğunu ve yerel çalışanlar üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde ele almak araştırma konusu açısından zaruridir. Alanyazında yapılan araştırmalarda Suriyeli göçmenlerin mağdur ve mağduriyetlerine bağlı olarak da kimi zaman ayrıcalıklı ya da tehdit olarak temsil edildiğini aktarmıştım. Sosyal medya temsilleri ve yerel çalışanları etkileme

biçimlerini gözlem yoluyla anlamam mümkün değildi. Bu nedenle yaptığım görüşmelerde sosyal medya temsilleri ve bu temsillerin kendilerinin/yerel çalışma arkadaşlarının duygu, düşünce ve davranışlarına etkisinin olup olmadığını sordum ve örneklendirmelerini istedim.

Yerel çalışanlar görüşmelerde, Suriyeli göçmenler ile ilgili konuları özellikle takip etmediklerini ve bu konudaki içeriklerle rastlantısal olarak karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen kişiler, Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak çoğunlukla olumsuz haberlerle karşılaştıklarını söylemişlerdir. Devletten maaş aldıkları, tatil yaptıkları, iş yeri sahibi oldukları, kavga/kargaşa çıkardıkları, sağlık hizmetlerinden öncelikli yararlandıkları ve Türkiye'deki kadınlara karşı tacizkâr tavırları olduğu yönündeki haberlere karşı tepkilidirler. Yerel çalışanların sosyal medyada karşılaştıkları Suriyeli temsili ile önceki araştırmaların bulguları tutarlıdır.

> "*Sosyal medyada gördüğüm kadarıyla o kadar fazla da takip etmem de gördüğüm kadarıyla Suriyeliler deniz kenarında nargile yakıp eğleniyorlarmış. Oturup çay içiyorlarmış. Çok rahatlarmış. Devletten 1500 lira maaş alıyorlarmış. Bu şekil laflar çıkıyor sosyal medyada*." (Güven-y)

> "*Biz ilk Suriye'ye girdiğimizde, daha bir sene oluyor gireli, bizim her gün paylaşımlarımız var. Her gün orayı takip ediyoruz. Kaç tane şehidimiz çıkıyor. Bizim insanımız orada savaş yaparken Antalya'da birkaç tane resim gösterdiler. Antalya'da gençler tatil yapıyor. Kimler? Suriyeliler. Demin söylemek istediğim bunlardı. Orada güvenlikler var. Yani yanlış anlamayın. Suriyelilerde bir pis bir zihniyet var. Erkekleri öyledir. Bizim bayanlarımıza da ilgi odağı çok olduğu için en çok onlarla uğraşıyorlar. Gördükçe biz de hazmedemiyoruz bunları. İster istemez biz bunu duyuyoruz*." (Hasan-y)

Türkiye'ye geldikleri ilk zamanlar kabul edildiklerini ancak artık gitmeleri yönündeki gerektiğinden de ayrıca bahsedilmiştir.

> "*Genelde olumsuz şeyler paylaşıyorlar. Şu an aklıma gelen bir şey yok ama genel olarak insanlar istemiyor. İlk başlarda olumlu karşılayıp, ilerleyen süreçte yıllar geçtikçe insanların daha karşı olduğunu fark etmeye başladım*." (Hakan-y)

Yerel çalışanların tamamı çalışma arkadaşları ile ilgili olarak sosyal medya üzerinden karşılaştıkları bu haber/içeriklere inanmadıklarını, bu içeriklerin kulaktan dolma/yalan bilgiler içerdiklerini ve bu tür haberlerin/içeriklerin art niyetli olarak çıkarıldığını söylemişlerdir.

> "*Ben onlara hiç inanmıyorum. Onu yapan insan kesinlikle içerden yaptıran insandır. Halkın gözünde bunları boyalamak gibi bir şeydir. Bundan dolayı inanmıyorum*."(Hasan-y)
> "*Sosyal medya güvenmiyorum. Doğruluğunu araştırmadan bodozlama, yani kulaktan dolma olduğu için.. kulaktan dolma haberlerle gerçeği yansıtmıyor. Araştırdığında zıtlar*" (Yusuf-y)

Yerel çalışanların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bu bilgilere mesafeli yaklaşmalarının temelinde sosyal medyanın güvenilmez bir mecra olduğuna duyulan inanç yatmaktadır. Göçmen çalışma arkadaşlarından edindikleri bilgiler, sosyal medya içeriklerine duyulan güvensizliğin asli nedeni olmamıştır.

Görüşülen personel, sosyal medyada karşılaştıkları içerik/haberleri resmi açıklamalar, internet, televizyon ve yerel/göçmen iş arkadaşlarından teyit ettiklerini belirtmişlerdir. Bir haberle karşılaştıklarında, eğer konu ilgilerini çekiyorsa o anda farklı mecralardan arama yaptıklarını, kimi zaman da güvendikleri kişilere (arkadaş, tarih öğretmeni gibi) danıştıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim işçilerle yapılan görüşmelerde güne başlamadan önce gündeme ilişkin gelişmeleri konuştuklarını ve fikir alışverişinde bulunduklarını söylemişlerdir.

> *"Google'dan araştırırım genellikle, arkadaşlara da soruyorum. Burada Mürsel-y'e de soruyorum, Cemal-y falan da var.*" (Hasan-y)
> "*Devlet açıklamasını yapmış, yardım bize geliyor biz dağıtıyoruz diyor. Bunun böyle olduğunu biliyorum. Böyle olduğu için de sıkıntı görmüyorum*." (Kemal-y)
> *Buradakilerden öğrendim. Alıyor musunuz dedim, alıyoruz dediler. Onun haricinde belediye falan yardım yapmıyor mu yapıyor. Kömürünü de veriyor yiyeceklerini de.* (Cemal-y)

Görüşülen kişilerin tamamı birincil haber kaynakları olan sosyal medyada Suriyeli göçmenlerle ilgili haberlere/içeriklere inanmadığını söylemiştir. Buna

rağmen yalnızca üç yerel çalışan bu haberlerden etkilenmediklerini ifade etmiştir. Bu üç işçinin (Yusuf-y, Samim-y ve Güven-y) sosyal medyada çıkan haberlere inanmama gerekçeleri farklılık göstermektedir. Yusuf-y için kendi göçmen kimliği ön planda olmuştur. Kendi göçmenliği ile çalışanlarınkini özdeşleştirmiş ve onlarla ilgili haberlere inanmamayı tercih etmiştir[65].

> "*Genellikle art niyetli haberler çıkar. Kötü olarak haberler çıkar, ama ben onlara değer vermem yani. Her türlü Suriyelilerin, herhangi göçmenlerin burada olmaması gerektiği hakkında haberler çıkıyor. Bunlara değer verilmemesi lazım. Ben de bir göçmenim. Ben de bir insanım sonuçta*." (Yusuf-y)

Samim-y, sosyal medyada çıkan haberlere yerel işçilerin inandıklarını, ancak her şeyin ücretsiz bir biçimde sağlanmasının mümkün olmadığını ve "*Türklerin bize verilsin onlara verilmesin*" düşüncesi ile sosyal medyada çıkan haberlere inandıklarını söylemiştir.

Bu türden içeriklere ilişkin en farklı yaklaşım Güven-y tarafından sergilenmiştir. Bu türden haberlere inanmamasının nedeni olarak o haberler ile ilgili herhangi bir kanıt olmadığını, inananların da gerçeği araştırmadığı ve olayın arka planını bilmedikleri için inandıklarını söylemiştir. Kanıta ve bilgiye yönelik bu inancı ile tutarsız bir biçimde duygusal ve empatik bir yaklaşımla, "*İnanmak istemiyorum. Çoğu şeye inanmak istemiyorum. Onlarla ilgili olumsuz bir şey hissetmek istemiyorum. Çünkü o insanların yerinde ben de olabilirdim. Benim kendimi bunların yerine koymam lazım. Ne yapardım, nasıl hissederdim. Bunları düşünmem lazım. Onun için pek şey yapmak istemiyorum*." demiştir. Kendileri bu türden haberlere itibar etmeseler de çalışma arkadaşlarının bu türden içeriklerden etkilendiklerini vurgulamışlardır.

[65] "Tercih etmiştir" ifadesini seçmemin özel bir nedeni vardır. Yusuf-y, Balkan göçmenidir. Mülakat yapmaktan imtina etti. İkna olduğunda ise konuşmaya başlamadan önce Balkan göçmeni aksanı ile "göçmenler hakkında kötü bir şey söylemem" dedi. Çalışanlarla görüşmeleri birebir ve duyulmayacak biçimde yaptım. Atölye sahibinin olmayışı ve çalışanların yardımcı olmak istemeleri uygun görüşme ortamının doğmasını sağladı. Yerel işçilerin göçmenlerle ilgili olumsuz bir algıya sahip olduklarını ve bu yönde konuşabileceklerini düşünüyor olabilir. Bu sözü, kendini göçmenlerin yanında konumlandırdığını en başından ifade etme ihtiyacı olarak yorumluyorum.

Sosyal medyada çıkan içeriklerin yerel çalışanlarda haksızlığa uğrama duygusuna kapılmalarına neden olan unsurlar incelendiğinde; kendileri hastanelerde sıra beklerken Suriyelilerin kimlikleri ile öncelikli olarak muayene oldukları yönündeki deneyimleri/iddiaları (Cemal-y, Hakan-y ve Hasan-y)[66], teknolojinin insanların düşüncelerini etkilemesi (Cemal-y ve Hakan-y), yaşanan ekonomik sorunlara duyulan tepkinin bir yansıması (Cemal-y, Yusuf-y ve Güven-y), milli duygular (Cemal-y) ve gerçeğin araştırılmaması (Güven-y) olarak ifade edilmiştir.

> *"Etkiliyor, fazlasıyla. Şöyle söyleyim. Sosyal medyada çıkan haberler etkiliyor mu? Başına dönelim. Bugünkü şartlarda, günümüz Türkiye'sinde sosyal medya artık insanların beynine işlemiş. Sosyal medyasız kimse bir şey yapamıyor yani. Instagram, Facebook. Yani evlerin nasıl yemek aşı zaruri ihtiyaçsa, o da zaruri ihtiyaç artık. Öyle görüyorum ben. İster istemez etkileniyor. % 100 etkileniyor. Televizyon izlemese de telefondan takip* ediyor." (Cemal-y)
> "*… ben Dışkapıya hastaneye geldiğimde sıra aldım. Ben yarım saat bir saat sıra bekledim. Suriyeli vatandaş geliyor elindeki kartı gösteriyor. Daha hiç sıra beklemeden muayeneye giriyor. Bizim de insanımız var ya. Yani bizim sıraya girdiğimiz kadar onların da sıraya girmesi lazım*." (Hasan-y)
> "*Yani zor geçiniyorsun. Onlar maaş alıyor devletten. Niye bize yapılmıyor bu yardım. Yani önce kendi vatandaşları ile ilgilensin. Niye onlarla ilgileniyor falan filan lafları oluyor*." (Güven-y)

Sosyal medyada Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak gerçeği yansıtmayan bir içerikle karşılaşmaları halinde herhangi bir yorum yapmadıklarını ve haberin doğrusunu yazmadıklarını kaydetmişlerdir. Bu davranışın temelinde sosyal medyada gelebilecek tepkilerden/yapılacak yorumlardan çekinme ve insanların fikirlerinin/algılarının değişmeyeceğine olan güçlü inanç yatmaktadır. İnsanların kendi fikirlerini değiştirmek istemediklerini, karşıt bir görüşle karşılaştıklarında sürekli yorum yazdıklarını ve bununla uğraşmak istemediklerini belirtmişlerdir. Gerçeğin rağbet görmeyeceğine duyulan kesin inanç, sahte haberlerin önünün kesilmesine engel olmaktadır. Diğer taraftan insanların düşüncelerini değiştirme imkânı olsa ya da sürekli yorum yapmayacaklarını bilseler düzeltme yazabileceklerini belirtmişlerdir.

[66] Bu türden bir uygulama olmamasına karşın zihinsel ön kabulleri bu durumu bu şekilde algılamalarına neden olmuş olabilir.

"[Sahte haberleri düzeltme ihtiyacı hissediyor musun?]Yapmıyorum ya yapıyorum desem yalan olur (gülümsüyor). Çünkü yorumlar biraz ağır oluyor. Bizim de kulağımız kızarmasın diye.. yani durduk yere gerek yok milletle uğraşmaya. İnsanlarla uğraşmak çok zor." (Hasan-y)

"Bazen yazmak istiyorum. Sen benim görüşümden farklı şeyler yazmışsındır. Zıt bir şey yazıp da seni kıracağım diye yazmıyorum açıkçası. Düzeltme ihtiyacı hissediyorum ama yazmak da istemiyorum. Köylümün gönlü kırılmasın diye." (Hakan-y)

Sosyal medyada çıkan haberler ve Suriyeli göçmenlerin temsil edilme biçimlerinin olumsuz etkileri olduğu aşikârdır. Bu aşamada gerçek hayattaki varlıklarının ne şekilde algılandığı, Türkiye'de kabul görüp görmediklerinin anlaşılması gerekmektedir. Yerel çalışanların yarıdan fazlası Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye gelişlerini haklı bulmuşlardır. Empati bu önkabulde öne çıkan duygu olmuştur. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi gecesi yaşananlar ve kendilerinin de ekonomik sıkıntılarının olması gibi bireysel deneyimler, yerel çalışanların Suriyeli göçmenlerin ülkemize gelişini makul görmelerinde etkili olmuştur. Mağdur ile kurulan empati etkili olmuştur.

"*Bir 15 Temmuz yaşadık. Uçak benim evimin üzerinden öyle bir geçti ki bir bomba atsa ölmüştük. Ülkeyi teslim alsalardı bizler de onların düştüğü duruma düşecektik. Ülke elden gidecekti. Bizim sığınacak yerimiz yok. Onlar gelmiş sığınmış, çalışıyorlar karınlarını doyurmak için. Yapacak bişi yok ne yapacağız?*" (Mürsel-y)

"*Tamam şimdi doğru söyledikleri. Savaştan kaçınılmaz. Savaş olduğu sürece savaşılır. Ama oradakiler iç savaş. Şimdi şöyle düşünün. Burada 15 Temmuz yaşandı. Kendi askerimizle mücadele ederken nasıl hissettik? Yani onlar bizim askerimiz, nasıl oluyor da bu şekil oluyor? Onlara nasıl el kaldırabilirim. Çünkü bizim evlatlarımız. Onlarınki de bu sebepten olabilir. Onların askerleri olsun şeyleri olsun insanları olsun… şey yapmamak için savaş açmamak için el kaldırmamak için kaçmış olabilir*." (Güven-y)

"Dersin ki önce kendin eziyet gördüysen ya hiçbir şey olmasın dersin. Ya evine ekmek götürsün. Varlığı yokluğu hepimiz de görüyoruz işte." (Gülşah-y)

Diğer taraftan çalışanların neredeyse yarısı, Suriyeli erkeklerin iç savaş halindeki ülkelerini bırakıp gelmelerini, kendi ifadeleri ile "savaştan kaçmalarını", güçlü bir biçimde eleştirmiş; kadın ve çocukları eleştirilerinin dışında tutmuştur. Sosyal medyada Suriyeli göçmenlerin tatil yaparken ya da nargile içerkenki

görüntülerinin yanı sıra Türkiye'nin şehitlerinin olması bu söylemin güçlenmesini sağlamıştır. Sosyal medyada çıkan içeriklerin güvenilmez olduğunu düşünmelerine karşın gündelik hayat akışının içindeki huzurlu ve mutlu anlar yaftalama ve etiketleme gerekçesi olabilmiştir. Bu algının devamı olarak erkeklerin cesur olmaları ve ülkelerini savunmaları gerektiği söylenmiş, bu türden söylemler kabul sürecinde olduğu gibi kişisel deneyimler ile desteklenmiştir.

> "*Yani biz vatanı bırakıp kaçmadık. O zaman da benzer şeyler oldu. Hiç kimse gelmedi oradan. O sırada da zulümler oldu, kimse vatanını terk edip gelmedi. Bunlar korkakları, korkakları hep. Vatanı terk etmeye gerek yoktu belki de. Orada mücadele edeceklerdi. Askerden kaçtılar, buraya geldiler. Erkekler hiç gelmemeliydi aslında. Kadınlar mecburiyetten gelebilir yani*" (Samim-y)
>
> *"Ya tamam bombalayabilirler. Ben ilk başından beri yaşlı, çocuk, bayan alabilirsin ama belli bir yaşa gelmiş... bakıyorsun zıpkın gibi delikanlı. Orada halkı savaşıyor ama o kaçmış gelmiş buraya. Niye kaçıyor? Ben buna da karşıyım. Burada herhangi bir şey olduğunda kaçmıyoruz, bir yere de gitmiyoruz. Düşündüğüm zaman ben buna kızıyorum."* (Hakan-y)

Hali hazırda gelmiş olan Suriyeli göçmenlerin ülkemizde bulunmalarını makul görenler, gitmelerini isteyenlerden daha fazladır. Göçmenler ile yerel halkın birbiri ile eşit oldukları görüşüne sahip olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu eşitlik vurgusunun altında "insan insandır" anlayışı yatmaktadır. Ayrıca yerel çalışanların kendi göçmenlik geçmişleri ve dini hassasiyetleri Suriyeli göçmenlerin kabulünde etkili olmuştur.

> "*Benim için göçmen Türk aynı. Yabancı gözüyle görmüyorum….Yani bana göre tamamıylan hiç şikayetim de yok. Memnunum yani. Çünkü bir insan olduğu için hepimiz insanız*." (Hasan-y)
>
> "*Keyfi bir şekilde gelmemişler. Daha insani yaklaşabilirler. Çünkü hepimiz bir şekilde geldik. Birisi başka bir devletten geldi. Birisi başka bir ilden geldi. Bizim ortak paydamız çalışıp bir ürün yapmak ya da bir şekilde yaşam tarzımızı geliştirmek… Türkiye dışından ya da Türkiye içinden gelmiş biri arasında bir fark yok*." (Yusuf-y)

Suriyeli göçmenlerin kabulünün önündeki temel engeller davranış beklentilerini karşılamamaları ve ülke için tehdit olarak algılanmalarıdır. Atölyede çalıştıkları göçmen iş arkadaşlarından referansla tanımladıkları uyumsuzlukların başında çalışma

disiplinlerinin olmayışı yatmaktadır. Suriyeli göçmenlerin kendi ülkelerindeki düzeni sürdürmek istemeleri ve atölyedeki koşullara uyum sağlamamaları tepki çekmektedir.

> "*Ben ordayken çalışmıyordum.. Bu haldesin buraya gelmişsin işte. Çalışsaydın böyle olmayacaktın orada duracaktın. Benim de başım ağrımayacaktı. Burada ben çalışıyorsam sen de çalışmak zorundasın*." (Hakan-y)
>
> "*Türkiye'de savaş olsa napacaklar? Buraya geldiler lükse alıştılar. Yemek, iş beğenmiyorlar. Buraya gelmişsin sığınmışsın. Ne iş olsa yapacaksın önüne geleni yiyeceksin. Kebap yiyorduk biz orda diyorlar her yemeği yemiyorlar burada*."[67]

Buna ek olarak "savaştan kaçmış olmaları"[68] ve Türkiye'den başka bir ülkeye gitmek istemeleri Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki varlıklarından rahatsız olma nedenleridir. Hatırlamakta fayda var ki Türkiye'deki varlıklarını onaylayanların en çok vurguladıkları husus insanların eşit olduklarıdır. İlginç bir biçimde göçmenlerin eşit olmadıkları, tehdit unsuru oldukları ve bu nedenle de gitmeleri ya da daha çok çalışmaları gerektiği görüşü reddedilmelerinin nedenleri arasındadır.

> *"[Sosyal medya paylaşımlarında] Göçmen derken ağırlıklı Suriyeliler. Bak Iraklı demiyor, Somalili demiyor. Neden öyle diyorlar? Çünkü artık işin şey kısmına geldik. İnsan önce şu mantıkta hareket ediyor. Savaştan gelmiş bir millet bir topluluk önce buraya geldiği zaman yani hani, kaçıyorsa belirli bir yere sığınmışsa.. orada nasıl daha verimli olabilirim.. insan biraz ezik olması lazım o konuda.. bunlarda bu yok. Ben görmedim yani… Ya arkadaş sen çalış… Senin fazla çalışman lazım. Sen senin yurdun değil burası. Sen buraya gelmişsin. Bu insanlar sana kucak açmış. Senin bu insanlara faydalı olman lazım. Bunların hiçbiri yok." (Kemal-y)*
>
> *"Yani burada bir nevi yamalık gibiler yani. Yamalık gibi mi olmak daha iyi yoksa asil gibi mi olmak daha iyi. Gitsin kendi ülkelerinde düzenlerini kurmaları daha iyi*." (Mürsel-y)

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kalışları ile ilgili değerlendirme yapılırken milli hassasiyetlerin dini hassasiyetlerin üzerinde olabildiğini gördüm. Türkiye'de

[67] 19.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

[68] Bu söylem olumsuz anlamda yerellerin neredeyse tamamı tarafından ifade edilmiştir. Yerel çalışanlar da can güvenliği kapsamında savaştan kaçtıklarını, Türkiye'ye geliş nedenleri ile ilgili olarak sohbetlerimizde dile getirmişlerdir.

kalmamalarını isteyen iki yerel işçi (Cemal-y ve Hakan-y), Suriyeli göçmenleri Türkiye ve Türk toplumu için tehdit olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. "*Yani diyorlar ya yabancı düşmanlığı diye.. yabancı düşmanlığım asla yok. Niye? Çünkü Allah-u Teala şeyi ayırmamış bu yabancıdır bu şeydir falan. Müslüman her yerde Müslümandır. Doğru mu? E bunlar da düşmüşler. Düşeni kaldırmak bizim görevimiz."* diyen Cemal-y, mülakatın ilerleyen aşamalarında Suriyeli göçmenlerin Türkiye için ulusal bir güvenlik riski olduğunu ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır.

> *"Bence gitmeleri lazım. Iraklılar için aynı şeyi söylemiyorum ama Suriyelilerin gitmeleri lazım. Bu insanlar da hani etnik köken diyorlar ya. Bizde çok vardır etnik köken. Kürdü vardır Lazı vardır. Bunların en tehlikelisi kimdir Türkiye'de? Kürtler. Değil mi? Tehlike arz eden. Şimdi zaman zuhur edecek bunlar kendilerine ayrı vatan isteyecek. İsteyecek. Ben tehdit olarak görüyor muyum? Bugünden tehdit olarak görüyorum. Çünkü oradaki insanların.. dedim ya sosyal paylaşım sitelerinden takip ediyorum, işte haberlerden falan.. genelde baktığım ülke olarak Suriye hiçbir zaman Türkiye'nin yanında olmamıştır genel olarak. Bu şekilde düşündüğün zaman bunların bize zarar vereceğini düşünüyorum. 5 sene 10 sene sonra kalırlarsa. Ya bizi ezmeye çalışacaklar. Çünkü Kürtler gibi değiller. Çok fazlalar. Hala da geliyorlar. Durmuyorlar. Bunun önünü almaları lazım ikincisi de bunları bir an önce göndermeleri lazım. Hepsi olmasa da düzeltilen yerlere gitmeleri lazım." (Cemal-y)*

Bu riski tanımlarken de etnik kökenlere ilişkin ön yargıları kendini göstermiştir. Iraklıların Suriyelilerden iyi olduğunu, sayıca çok fazla olan Suriyelilerin "Türkiye için en büyük tehdit olan Kürtlerden bile daha büyük risk" olabileceğini iddia etmiştir. Hakan-g ise Suriyelilerin evlilik yoluyla ırkı ve kültürü değiştirdiğini, bu nedenle de gitmeleri gerektiğini söylemiştir.

Gerek Suriyeli göçmenlerin geliş ve kalışlarını makul karşılayanlar gerekse karşı çıkanların beklentileri benzerlik göstermektedir. Suriyeli göçmenlerin yerellerle çalışma kültürlerinin benzerlik göstermeyişinin rahatsızlık oluşturduğunu pek çok vesile ile ifade

etmiştim. Yerel halkın vergi verdiği, çok çalıştığı ve geçimini kendi sağladığı, buna karşın gerek atölye sahibi olarak gerekse işçilerin vergi vermedikleri ve devlet yardımları ile geçindiklerini söylemişlerdir. Bu durum ise eşitsizliğe ve haksızlığa uğrama duygusuna neden olmuş, göçmenlerin kayıt altına alınmaları ve geçimlerini çalışarak kazanmaları istenmiştir.

5.4. Çalışanlar Arasındaki İletişimin Yönü, Şekli ve İçeriği

İletişimin yönü ile iletişimi kimin başlattığı, şekli ile sözel-sözsüz iletişim biçimlerini, içeriği ile ise şakalaşma, ilgi/sevgi gösterme, rahatsız etme, aşağılama, yok sayma gibi ifadeleri kastediyorum. İletişimin değerlendirilmesinde dört eksen belirledim: Göçmenlerin göçmenlerle, yerellerin yerellerle, göçmenlerin yerellerle ve yerellerin göçmenlerle kurdukları iletişim. Böylelikle ilişkiler arasında bir farklılaşmaları, hiyerarşik bir ilişki olup olmadığını ve etkileşimin mi tek yönlü enformasyon paylaşımının mı daha çok olduğunu anlamak mümkün olacaktır.

Göçmen işçiler farklı ülke ve etnik kökenden gelmelerine karşın genellikle birbirleri ile uyumlu ve destekleyici ilişkileri vardır. Bir göçmen kimliği kurulduğundan ve aralarında dayanışma olduğundan bahsetmek mümkündür. Erkekler Cuma namazına gittiklerinde kadınların mutfakta bir araya gelip sohbet etmeleri, çalışırken birbirleri ile göz teması kurmaları, beden mesafelerini yakın tutmaları gibi davranışlarından kendilerini "göçmen grubunun" bir üyesi gibi gördükleri anlaşılmaktadır. Ancak bunun bazı istisnaları mevcuttur. Yemenli Aren-g, üç yıldır bu atölyede çalışması ve uyum sağlamayı tercih etmesi nedeniyle kendini yerel çalışanlara daha yakın görmektedir. Bu gerek giyimi gerek dil kullanımı gerekse söz ve davranışları ile kendini göstermiştir. Diğer göçmenler mecbur kalmadıkça ve hatta gerekli hallerde dahi yerel işçilerle iletişim kurmamakta ve oldukça sessiz bir şekilde çalışıp yemek yemektedirler. Buna karşın Aren-g yerel işçilerle yemek yemekte ve sohbet etmektedir.

İkinci istisna ise; daha sonradan işe başlayan ve kısa bir süre sonra işten ayrılan Suudi Arabistan göçmeni anne – kız olmuştur. Anne-kızın kökenleri hakkında göçmen işçilerin sahip oldukları ön yargılar ve geçmiş deneyimleri[69] bu işçilerin dışlanmasına neden olmuştur. Geçmişte din-etnik köken kıyaslaması sonucunda dışlanan Türkmenler, bugün onları dışlama imkânına sahip olmuştur.

> *"Hepsi Arapça bilmesine rağmen göçmenler Arap anne-kızla konuşmuyor. İletişim kurduklarına hiç rastlamadım. Anne-kız farklı tezgahlarda kendi hallerinde kimseyle konuşmadan çalışıyorlar…..Aytül-g Musullu, Iraklı… Araplar [anne-kız] Bağdatlıymış. Aytül-g'nin söylediğine göre Bağdatlı Araplar Türkmenleri sevmezmiş. "Biz Müslümanız, siz Türkmensiniz" diyorlarmış. Aytül-g, "Suriyeliler (kendi ülkelerinde) zorda kalana hiç yardım etmezler, bir bardak su vermezler" dedi."*[70]

Göçmenlerin yerel çalışanlarla iletişim kurduklarını ya da iletişim kurmaya gönüllü olduklarını söylemek oldukça güçtür. Göçmen işçilerin dil unsurundan bağımsız bir biçimde yerel çalışanlar ile iletişim kurmaktan uzak durduklarından bahsetmiştim. Yerel çalışanlarla sohbet başlatan göçmenlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Aren-g, Aytül-g, Gülnar-g ve Necibe-g yerel çalışanlar ile iletişim kurmaktan çekinmeyen göçmenlerdir. Bu kişilerin ortak özellikleri (Necibe-g hariç) Türkçe bilmeleridir. Ancak Türkçe bilenlerin tamamı sohbet başlatmamaktadır.

Aren-g, bazı yerel işçiler nedeniyle yaşadığı olumsuz olay ve davranışlara karşın yerel çalışanlar ile arkadaşlık ilişkisi kurmaktadır. Yemeklerini yerel işçilerle yemekte, onlarla şakalaşmakta ve kendini göçmenlerden ayrı tutmaktadır. Yeni işe başlayan iki göçmen işçiyi kast ederek atölye sahibinin oğluna "*Yabancılar anlayabiliyor mu? Yabancılar kalın kafalı öğrenemiyorlar*" demiş ve ikisi de gülmüştür.

[69] Aytül-g, Musul'dan ayrıldığında bir süre Suriye'de yaşamıştır. Bu süreçte Araplardan hiçbir yardım görmediklerini, Türkiye'de komşularının çok destek olduğunu, bir mağazaya dahi gitse Türkmen misiniz? diye sorulup kendilerine iyi davranıldığını söylemiştir. Benzer şekilde atölyede de bu nedenle iyi karşılandığını ifade etmiştir.

[70] 06.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

Aytül-g ile Mürsel-y'nin dikiş makinelerinin yakın oluşu konuşma ortamının doğmasına neden olmaktadır. Gülnar-g'nin yaşının küçük oluşu ve kişiliğinin dışa dönük oluşu onu iletişime açık hale getirmektedir. Ayak işleri de yapan Gülnar-g yerel çalışanlar ile konuşmaktan ve şakalaşmaktan çekinmemektedir. Necibe-g Türkçe bilmemesine karşın Türkçe bilen göçmenlerin yanına giderek yerel çalışanlar ile iletişim kurmaya çalışmakta, diğerlerinden farklı olarak yerel çalışanlara dönük çalışıp göz teması kurmaktan çekinmemektedir.

Bu kişiler dışındaki göçmenler çalışma alanlarının ayrılmasının da etkisiyle sırtları yerel çalışanlara dönük, göz teması kurmaktan kaçınarak, kimi zaman işle ilgili yönlendirme/taleplere karşı geri bildirim dahi vermeden, sessiz ve kendi hallerinde çalışmaktadırlar. Farklı olarak Suriye göçmeni olan Civan-g oldukça özgüvenli bir duruş sergilemekte ve mesafe koyuyor gibi görünmektedir. Saydığım istisnalar haricinde içinde bulundukları kültüre uyum sağlama konusunda zorlanma ya da yaşandıkları olumsuzlukların etkisiyle yok sayma ve/veya kaçınma davranışının hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

Yerel çalışanların kendi aralarında kurdukları iletişim biçimi yönetici ve çalışanlar düzeyinde farklılaşmaktadır. İş yeri sahibi tam anlamıyla denetleyici/idari bir yaklaşım sergilerken oğlu çalışanlarla daha arkadaşça ilişkiler kurmuştur. Çalıştıkları dikiş makinelerinin duvarlarına birbirlerinin gençlik ya da vesikalık fotoğraflarını asmaları, yıllar öncesinde yaşanan olayları hatırlatarak şakalaşmaları, birbirleri ile ilişkilerini "aile gibi" diyerek tanımlamaları kurdukları ilişkilerde uzun yıllar birlikte çalışıyor olmanın etkisini göstermektedir.

Birlikte çalışma süresi güven ve bir çeşit aile ortamının doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu duygunun izlerini çalışma ve boş zaman etkinliklerinde görülmektedir. Yerel çalışanların yine yerellerden yardım istediği, onları "arkadaş" olarak nitelendirdiği, kendi içlerinde şakalaştıkları, göz teması kurdukları, birbirlerine gülümsedikleri, birlikte

şarkı söylemişlerdir. Dini hassasiyetlerin gözetildiği çalışma ortamında yerel çalışanların kadın-erkek arasındaki iletişimde rahat davranmaktadırlar. Cinsiyet farklılıkları şakalaşma, yardımlaşma, birlikte yemek yeme gibi davranışlarda sınırlandırıcı olmamıştır. Bu yakın ilişkilerin kurulmasında uzun yıllar birlikte çalışmış olmanın, bir anlamda birlikte büyümenin (yerel erkek işçiler yaklaşık 15 yaşından beri bu atölyede çalışmaktadır) ve aralarındaki akrabalık ilişkisinin etkisi olduğunu düşünüyorum.

Kadın ve erkeklerin kendi içlerindeki ilişki ve iletişim kurma biçimleri farklılık göstermektedir. Erkek işçiler (atölye sahibini dışarıda bırakmak kaydıyla) kendi içlerinde ve kadın yerel çalışanlara karşı oldukça yakın ve destekleyicidir. Ortamda yapılan şakalarda, çalınan müziklerde, söylenen şarkılarda, yardımlaşmada erkek çalışanların rolü büyüktür. Kadın çalışanlar birbiri ile zorunlu olmadıkça iletişim kurmamakta ve ilişki geliştirmemektedir. Yemek yerken bir araya gelmemeleri, göz teması kurmamaları, kısa da olsa konuşmamaları, birbirleri ile ilgili arkalarından olumsuz konuşmaları, iki kadının aynı anda benimle iletişim kurmaması, diğer kadınların benimle kurdukları ilişkileri takip etmeleri ve üzerine konuşmaları bu görüşümü pekiştirmiştir. Kadınların erkekler kadar yakın ilişki geliştirmeme nedenleri anlaşılmamıştır.

> "*Birgül-y beni yanına çağırdı, dikiş dikmeyi öğretecektim geçen gün unutmuşum dedi. 'Gülşah-y'yle dikerken diğer makineden korktum, çok hızlı' dedim …'Sen ona bakma çokbilmiş. O geç geldi tez yetişti.. Makineye de yeni oturdu zaten orta tezgâhtaydı' dedi*."[71]
> "*Gülşah-y yemeğe Ayten-y ile oturmama bozuldu ve "Beni sattın" dedi*."[72]

Yerel çalışanların göçmenler ile kurdukları iletişim incelendiğinde; genel olarak herhangi bir sorunları olmadığını, iyi anlaştıklarını ve Arapça bilmemelerine rağmen iyi niyetle ortak paydada buluşabildiklerini vurgulamışlardır.

> *"Genel itibariyle bizim kendi çalışanlarımızın kendi yapılarından kaynaklanıyor. Sonuçta onlarda karşılarındakini insan olarak gördükleri için olumlu yaklaşıyorlar… Birbirleri ile anlaşmaları şu şekildedir. İyi bir şekilde yaklaşırsa mutlaka bir paydada buluşurlar. Dil de bilmese de olur, bilse de olur..*

[71] 16.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[72] 25.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

bir paydada buluşmak daha önemli bence. [Ortak payda nedir?] İşin yürümesi ve karşılıklı iyi niyetten kaynaklanıyor. Başka bir şeyden değil." (Yusuf-y)

Yerel çalışanlar göçmenler ile iyi ve yeterli düzeyde ilişkileri olduğunu ifade etse de çalışanlar arasında belirgin davranış farklılıkları bulunmaktadır. Kemal-y, Cemal-y, Güven-y, Yusuf-y, Samim-y ve Gülşah-y göçmenler ile sıcak ve yapıcı ilişkiler geliştirirken, Hakan-y, Hasan-y, Ayten-y ve Birgül-y nötr, Mürsel-y ve Uğur-y olumsuz davranışlar sergilemektedir.

İş yerinde göçmenler ile yakın ilişki kuran ve saygılı davranan pek çok yerel çalışan olduğuna ziyaretlerim sırasında ben de tanık oldum. Hatta başlangıçta bana karşı mesafeli ve kuşkucu davranan göçmenler ile iletişim kurmamda ve kabul görmemde Cemal-y aracı olmuştur. Nötr olarak ifade ettiğim yerel çalışanların da büyük ölçüde saygılarını koruduklarını ve kendi işleri ile meşgul olduklarını söylemek gerekmektedir.

"*Hitaplar emir cümlesi değil... Yusuf-y, Aren-g'e iş gösterirken "Şöyle yap istersen" dedi*."[73]

"*Samim-y, Gülnar-g'ye takıldı. "Diğerleri kocayı bulunca gider bu daha birkaç yıl kalır" dedi ve güldü. Kızlar güldü. Gülnar-g de güldü ve utandı*."[74]

"*Biz konuşurken Ayten-y, Aren-g'nin yanından geçti. Gülümseyerek ve sırtını okşayarak bir şey dedi. Ne dediğini anlamadım.*"[75]
"Cemal-y göçmenlerle daha ilişki halinde, tavrı daha yumuşak, bir şey söylerken yüzlerine bakıyor"[76]

Atölye ortamında işyeri sahibinin denetleyici yaklaşımının da etkisiyle genel bir uyum ve kendi halindelik hâkimdir. İlk bakışta yerel çalışanların diğer yerel işçilere veya göçmenlere iş verdikleri ve uyum içerisinde çalıştıkları dikkatimi çekti. Ancak etkili ve olumsuz istisnalar olarak Mürsel-y ve Uğur-y'nin göçmenlerin de beden mesafelerini açarak kaçınmaya çalıştığı, son derece rahatsız edici davranışları ulu orta sergileyebildiği ve diğerlerinden açık bir tepki almadıklarını gözlemledim. Anılan yerel işçiler

[73] 08.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[74] 11.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[75] 19.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[76] 11.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

göçmenlere karşı aşağılayıcı, tacizkar, saygısızca ve ezmeye yönelik çok sayıda davranışta bulunmuşlardır.

> "Aren-g *[Yemenli] ile Uğur-y'nin atıştığını gördüm. Uğur-y, Aren-g'ye "Sen bir şey bilmiyorsun. Suriye'de kadınlar sadece doğum yapar. Türkiye'de kadınlar değerlidir" dedi. Aren-g "Ben Suriyeli miyim?" dedi. Uğur-y konuşmasını Suriyeliler diye sürdürdü. Esmer ve Müslümanları Suriyeli olarak tanımlıyor sanırım, konuşmanın tamamını duyamıyorum. Uğur-y, Aren-g'ye "Boş konuşuyorsun" dedi."*[77]
>
> "*Aytül-g beni yanına çağırdı. "Hep başkalarını dinliyorsun. Biraz da beni dinle" dedi. Mürsel-y'yi şikâyet etti. Mürsel-y göğsünün kılını koparıp Aytül-g'nin kullandığı makinenin üzerindeki masaya koyuyormuş. Kılı önce çöpe atması için Macanay-g'ye vermeye çalışmış. Ancak Macanay-g almayınca Aytül-g'nin masasına bırakmış. Mürsel-y bunları gülerek dinliyor…"Hacı'nın stresi yüzünden hep bunlar. O bize yansıtıyor biz de bunlardan çıkarıyoruz." dedi*"[78]
>
> "*Uğur-y, Ali-g'ye iş öğretiyor. "Salaksın sen valla geri zekâlısın. Oğlum böyle yaparsan patlatırsın" (küçük tüple çalışıyorlar) dedi. Aslında Ali-g tüpe hiç dokunmuyor. Ucu yakılacak parçaları Uğur-y'ye veriyor.*"[79]
> "*Biz Aytül-g ve Mürsel-y ile konuşurken Macanay-g ile Uğur-y tezgâhların arasında karşılaştı. Macanay-g biraz iri yapılı bir kadın. Uğur-y, Macanay-g'ye ayağıyla iter gidi hareket yaptı ve "Git" dedi*."[80]

Bu türden davranışlar karşısında göçmenlerin sessiz kaldığı ve görmezden geldiği dikkat çekmiştir. Bu davranışlarda etnik köken belirleyici olmuş, Türkmen olmayan göçmenler bu tür davranışlara daha açık biçimde maruz kalmıştır. Türkmenlere karşı etnik kökenlerine bağlı olarak farklı davranışlar geliştirildiğinden bahsetmiştim. Türkmenler, makine kullanımında öncelikli olarak tercih edilen grup olmuştur. Çalışma ortamının düzensizliği gibi basit bir memnuniyetsizlikte Somalili işçilere atölyenin ortasında yüksek sesle kızıldığını, aynı işten sorumlu olan Türkmenlere tepki verilmediğini[81] gördüm[82].

[77] 23.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[78] 27.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[79] 10.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[80] 27.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[81] Gülşah-y işle ilgili tepkisini yüksek sesle verirken bedeninin yönü ve bakışları Somalili göçmenlere dönüktü. Iraklı Türkmen işçiler tepki alanının dışında kalmıştı.
[82] Atölye ziyaretlerim boyunca göçmenlere yalnızca iki kadın yerel çalışanın kızdığını gördüm. Atölye sahiplerinin ya da erkek işçilerin kimseye bağırdığını ya da kızdığını görmedim.

Çalışma süresi, işine hâkimiyeti ve arkadaşça ilişkiler geliştirmiş olması Aren-g'nin hatalarının da hoş görülmesini sağlamıştır. Aren-g, teslim edilen ürünleri kolilerken hata yapmış ve eksik ürün teslim edilmesine neden olmuştur. Bu önemli hatası nedeniyle Cemal-y tarafından kimsenin olmadığı bir yerde sessizce uyarıldığına tanık oldum ve atölye sahibinin de Aren-g'nin hatasını hoş gördüğünü diğer çalışanlardan duydum. Atölyeye ilk ziyaretimde göçmenlerle ve işle ilgili bilgi almam için Aren-g ile tanıştırıldım. Atölye sahibinin oğlu ve diğer yerel çalışanlarla şakalaşmalarına/sohbetlerine tanık oldum. Tüm bu kabulüne ve ona gösterilen hoşgörüye karşın Aren-g dahi rahatsız edici davranışlardan payını almıştır.

Mürsel-y ve Uğur-y'nin neden olduğu çok sayıda olumuz olayda kaba yaklaşımlar özellikle göçmenlere yöneltilmiş ve göçmenlerin dışa dönük ya da içine kapanık davranışta bulunmalarının bu türden davranışları önlemede etkisi olmamıştır. Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere yerel çalışanlarla yakın ilişkiler geliştiren Aren-g, sınırlı ilişki kuran Aytül-g ve hiç ilişki kurmayan Macanay-g ve Ali-g[83] de rahatsız edici davranışlara maruz kalmıştır. Yaşça küçük olan Ali-g ile göçmen kadınlar bu türden davranışlara maruz kalmışlardır. Kadın ve çocuk göçmenlere karşı rahatça saygısızlık yapabilen iki yerel işçi, yaşıtları ve erkek olan Civan-g'den uzak durmaktadırlar. Ayrıca bu çalışanların yerel kadın çalışanlara karşı oldukça saygılı oldukları gözlenmiştir. Diğerlerine göre savunmasız gördükleri kişiler üzerinde tahakküm kurmayı tercih etmişlerdir.

[83] Yaşça Uğur-y'den oldukça küçüktür.

ALTINCI BÖLÜM

SOSYAL MEDYA HESAPLARININ ANALİZİ

Sosyal medya platformları kişiye özel, büyük oranda kullanıcısının kontrolündeki alanlardır. Bu mecralarda kişiler kendilerini siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik yönleri ile ifade etme ve ortaya koyma olanağı bulmaktadır. Güncel gelişmelere ya da kişisel ilgilerine bağlı olarak görüşlerini ifade edebilmektedir. Sosyal yönünün yanı sıra sosyal medya ayrıca önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu nedenle yerel çalışanların bireysel özelliklerine, kişisel farklılıklarına, özgün ilgi alanlarına ve paylaştıkları görüşlere ilişkin ayrıntılı veriye ulaşmak üzere sosyal medya hesaplarını inceledim.

Sosyal medya hesaplarını içerik analizi yöntemi ile inceledim ve betimsel düzeyde bir analiz sundum. Sosyal medya verisinin yoğunluğu nedeniyle araştırmayı platform, zaman ve içerik düzeyinde sınırlandırdım. Görüşme yaptığım çalışanların sekizinin[84] de Facebook ve Instagram'da sosyal medya hesapları bulunmaktadır. Analiz edeceğim sosyal medya platformu belirlerken etkinlik düzeyleri etkili olmuştur. Çalışanların Instagram hesabı da olmakla birlikte, bu mecrada etkinlik göstermemektedirler. Yerel çalışanların Instagram'da yaptıkları paylaşımları incelediğimde üçünün hiç paylaşımı olmadığını, ikisinin bir, birer kişinin de 2, 3 ve 13 paylaşımını gördüm. Bu nedenle araştırmayı yalnızca çalışanların Facebook hesapları ile sınırlandırdım.

6.1. Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları

Yerel çalışanların tamamı birbiri ile takipleşmektedir. İş ortamındaki yakın ilişkilerine ek olarak çevrimiçi ortamda da ilişki içindedirler ve birbirlerinin sanal gündemlerini gözlemlemektedirler. Böylece gün içinde gerçekleşen bilgi alışverişi ve etkileşim evlerinde sosyal medya paylaşımları ile de sürmektedir. Sosyal medyada arkadaş olunan iki göçmen çalışan bulunmaktadır: Civan-g ve Aren-g. Civan-g'yi takip

[84] Mülakat yapılan bir çalışanan sosyal medya hesabı bulunmamaktadır.

eden yerel çalışanlar Hasan-y, Hakan-y ve Cemal-y'dir. Aren-g ile takipleşen tek kişi Cemal-y'dir. İş ortamında sohbet, göz teması, yardımlaşma gibi etkinliklerine rastlamama rağmen Civan-g ile sosyal medyada takipleşmektedirler. Bu durum görünenden daha yakın olduklarını düşündürmektedir. Diğer taraftan herkesin iş ortamında iletişim kurduğu Aren-g ile sosyal medyada iletişim kurulma oranı oldukça düşüktür. Bu noktada cinsiyet ve yaş faktörünün devreye girdiğini söylemek mümkündür. Erkek çalışanlar yetişkin hemcinsi olan Civan-g ile takipleşmektedir.

Çalışanlar, iş ortamının izin vermemesi nedeniyle çoğunlukla akşamları sosyal medyada zaman geçirmektedir. Kullanım amaç ve sürelerinde çalışanların beyanları esas alınmıştır (Kişi bazlı kullanımlar için bkz EK 7). Sosyal medyada geçirilen süre her gün beş dakika ile iki saat arasında değişiklik göstermektedir. Sosyal medyada en az zaman geçirdiğini söyleyen kişi Cemal-y iken en çok zaman geçiren kişi Hasan-y'dir. Ancak sosyal medya hesaplarında yaptığım analiz sonucunda söylenenden daha uzun süre geçirdikleri izlenimine kapıldım. Çünkü yalnızca beş dakika zaman geçirdiğini söyleyen Cemal-y, en çok paylaşım (271 içerik) ve etkileşim[85] (93 içerik) yaparken; iki saatten uzun zaman geçirdiğini söyleyen Hasan-y'nin 232 paylaşımı ve 62 etkileşimi vardır. Bu nedenle sosyal medyada geçirildiği beyan edilen süre, güvenilir bir veri değildir.

Kullanım amaçlarına bakıldığında bilgi alma, gündemi takip etme, arkadaşları takip etme ve dini paylaşımları görme ön plana çıkmaktadır. Boş zamanını geçirmek için Facebook'ta zaman geçiren tek kişi Hasan-y'dir. Boş zamanını geçirme, platformda geçirilen zamanın uzamasına neden olmaktadır.

6.2. Yerel Çalışanların Sosyal Medya Gündemi

Yerel çalışanlar tarafından yapılan paylaşımları yukarıda belirtilen ana tema ve alt temalar ışığında kodladım. İçerik analizinde analiz birimi dilbilgisi açısından birbirine bağlanmış olan cümle veya paragraflar olsa da iki virgül arasında yer alan önermeler de

[85] Yorum, beğeni, yeniden paylaşma gibi çevrimiçi faaliyetler

ele alınabilmektedir. Duverger'in "konucuk" kavramı, tek bir cümle ya da paragrafta anlatılan/tekrarlanan mesaj olarak tanımlanabilmektedir. Burada sözün kaç kez tekrar edilmesinden ziyade tek mesajın verilmiş olmasıdır. Birden fazla kez tekrar edilen konucuklar bir sayılırken, tek cümle ya da paragrafta var olan her konucuk ayrı ayrı sayılmaktadır (Yıldırım, 2015: 132). Bu araştırmada analiz birimini konucuk olarak tayin ettim.

Sosyal medyada birçok içerikte metin ve görsel unsurlar birlikte kullanılabilmektedir. Böyle bir durumda bu içerikteki unsurları türleri bağlamında değerlendirilerek kodladım. Örneğin tek bir seferde paylaşılan birden fazla fotoğrafın üzerine yazılan bir metin, tek bir içerik olarak değerlendirirken; fotoğraflar ayrı ayrı saydım.

Yerel çalışanların göçmenlerle birlikte çalışmaya başladıkları 2015 yılı ile saha gözleminin gerçekleştiği 2018 yılları zamansal sınırlandırmanın başlangıcı ve bitişi olarak belirledim. Kullanıcıların özgün paylaşımları, yeniden paylaşımları, beğenileri ve yorumlarının yanı sıra etiketlendiği içerikleri de analize dahil ettim. Ancak araştırma sorusu ile ilgisi olmayan sanal oyun uygulamalarına, atölyede çalışanlar hariç kişisel/ailevi fotoğraflara, durum bildirimlerine ve profil resmi değiştirmeye ilişkin paylaşımları analiz dışında bıraktım.

Analiz kategorileri belirlenirken paylaşımların metinsel, görsel ve görsel-işitsel olmak üzere üç başlıkta incelenmeyi planladım ve içerikleri bu hususlar dikkate alarak kodladım. Ancak elde edilen veriler görsel ve işitsel unsurların büyük oranda anlamlı bir veri sunmamıştır. Kurumsal çalışmalarda görsel ve işitsel unsurların seçimleri iletişim faaliyetinin amaçlarıyla uyumlu olacak biçimde bilinçli ve planlı biçimde yapılmaktadır. Ancak atölyede çalışanların sosyal medya hesaplarında paylaştıkları görsel ve görsel-işitsel unsurlar kullanıcılar tarafından özgün bir biçimde üretilmemektedir. Ayrıca metinsel ögelerin olmadığı görsel paylaşım bulunmamaktadır. Bu nedenlerle belirli

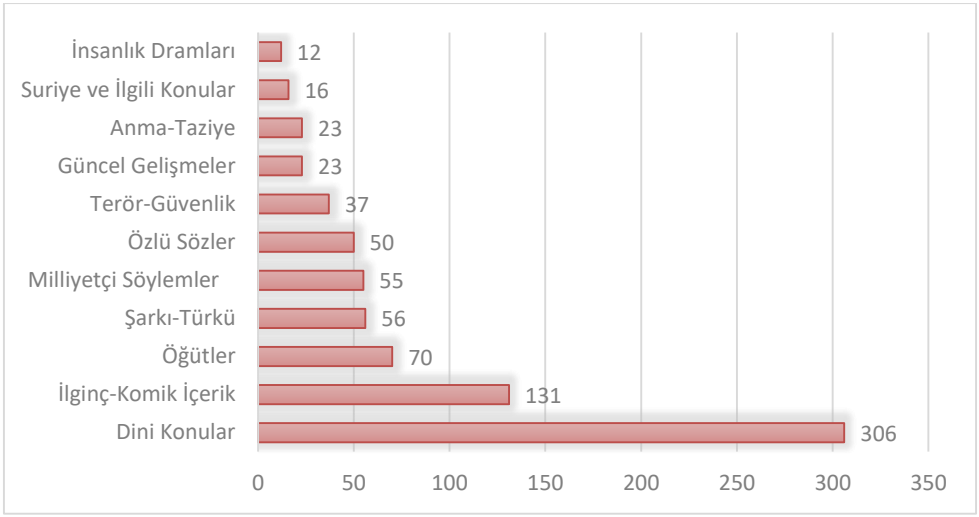
istisnalar[86] hariç görsel ve işitsel unsurlar analiz dışında bırakılmış, o paylaşımda verilmek istenen mesaj esas alınmıştır. Metinsel içerikler analiz ederken şu kod kategorilerini belirledim:

a. Konusu nedir?
b. Mesajı nedir?
c. Mesajın kurucu unsurları (Duygular, sayısal veriler, uzman görüşü vb.)
d. İçeriklerin bağlamı nedir (Özel bir gün, siyasi bir gündem gibi)?
e. Beğeni, yorum ve yeniden paylaşım sayları nedir?
f. Yerel çalışanların bu içeriklere verdikleri tepkiler nelerdir?

Yerel çalışanların sosyal medyadaki etkinliklerinin görünürlüğü iki parametre üzerinden ölçülebilmektedir: Paylaşım sayıları ve diğer çalışma arkadaşları ile etkileşimleri[87]. Yerel çalışanların paylaşım sayıları farklılık göstermektedir. Samim-y, sosyal medyada çok az paylaşım yapmıştır ve 2015-2018 yılları arasında belirlenen kriterlere uygun hiçbir paylaşımı bulunmamaktadır. Paylaşım sayıları dikkate alındığında en çok etkinlik gösteren kişi, sosyal medyada beş dakika zaman geçirdiğini ifade eden Cemal-y'dir ve 271 paylaşımı vardır. Sosyal medyada en uzun zaman geçiren Hasan-y, ikinci etkinlik gösteren kişi olmuş ve 232 paylaşımı bulunmaktadır. Ayrıca Yusuf-y (111), Mürsel-y (97), Kemal-y (91), Hakan-y (24) ve Güven-y (4) paylaşım yapmıştır[88].

2015-2018 yılları arasında yerel çalışanlar tarafından 843 paylaşım yapılmıştır. Paylaşımlar toplamda 572 kez beğenilmiş, 53 yorum yapılmış[89] ve 218'ine karşı herhangi bir tepki verilmemiştir. Paylaşılan içeriklerin beğeni sayıları düşüktür. İncelenen içeriklerin 457'si 1-5 arasında, 69'u 6-10 arasında, 24'ü 11-15 arasında beğeni almıştır.

[86] Araştırma konusu ile ilgili olarak Suriye ve ilgili konular.
[87] Facebook'da kişilerin yaptığı yorum ve beğeniler Twitter'da olduğu gibi otomatik olarak sayfalarına düşmemektedir. Bu nedenle genel olarak beğeni ya da yorumlarına ilişkin bir analiz sunulamamıştır. Yerel çalışanların grup içi etkileşimlerine ilişkin analiz bir sonraki alt başlıkta sunulmuştur.
[88] Kişi düzeyinde sosyal medya paylaşım konuları, kurucu unsurları, bağlamları, içeriklerin türleri ve grup içi etkileşimleri için bakınız EK 6.
[89] Yedisi grup içi etkileşimdir.

Grafik 6: Yerel Çalışanların Çevrimiçi Gündem Konuları (Paylaşım Sayısı)

Yerel çalışanlar güncel gelişmeler, kişisel hassasiyetleri, değer yargıları, eğlence anlayışlarına kadar geniş yelpazede paylaşımlar yapmıştır. Yerel çalışanların en çok paylaşım yaptığı dini konular başlığı, tüm paylaşımların % 37'sini oluşturmaktadır. Bu başlık altında yapılan paylaşımlar kandil, bayram, üç aylar gibi özel gün ve dönem kutlamaları, dua, namaz kılınması, Allah'a güvenilmesi gerektiği türünden dini tavsiyeler, şükretmenin fazileti, rivayetler, kıssalar gibi dini içeriklerden oluşmaktadır. Dini içerikler yapılan paylaşımların neredeyse yarısına karşılık gelmektedir. Atölye duvarlarına asılan dualar, Cuma günü Kur'an-ı Kerim dinlenmesi, düzenli olarak namaz kılınması gibi uygulamalar ile uyumlu olarak dini içerikler sosyal medyada da ön plana çıkmıştır. Tüm çalışanlar dini paylaşım yapmıştır.

Sosyal medya kullanıcıları kendi görüşlerini yansıtan, eğlenceli buldukları, ilgilerini çeken konuları paylaşmaktadır. Bu içerikler ile kendi dünya görüşlerine, beğenilerine, hayat tarzlarına, duygularına ve önceliklerine ilişkin bir kurgu oluşturmaktadır. Paylaştıkları ya da etkileşime girdikleri içerikler aracılığı ile sosyal medyada benliklerini sunmaktadırlar.

Yerel çalışanların paylaşımlarında da birbirine benzer bir hayat tarzı sunulmaktadır. İslami anlayışın merkezi konumda[90] olduğu bu hayat tarzına ilişkin düşünsel ve davranışsal düzeyde sınırlar paylaşılan öğütler ile çizilmiş, sahip oldukları değerler[91] özlü sözler aracılığı ile aktarılmıştır. Türklük vurgusu, şehitlere saygı, anma günlerine ilişkin paylaşımlarda, etnik temelli ayrılıkçı bir terör örgütü olan PKK'ya yönelik tepkiler gibi içeriklerden oluşan milliyetçi söylemler ayrıca ön plana çıkmaktadır. Atıf yapılan kişiler dikkate alındığındabüyük ölçüde Sünni-Türk bir anlayış[92] temsil edilmektedir. Görsel olarak Türk bayrağının çeşitli vesilelerle paylaşılmıştır.

Görsel 4: Mürsel-y'nin Paylaşımı-1 Görsel 5: Yusuf-y'nin Paylaşımı

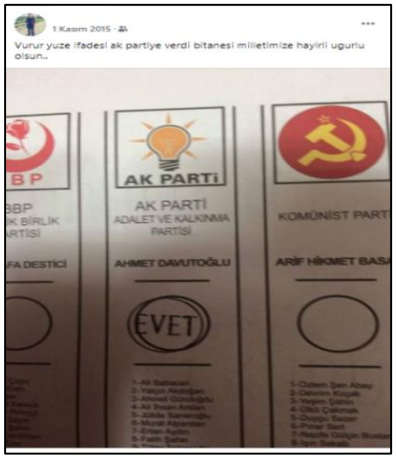
Siyasi olarak da dönemin hükümeti ve Başkanlık seçiminin akabinde kurulan ittifakın siyasi partileri ile yakınlık kurdukları anlaşılmaktadır. Siyasi aktörlerden Recep Tayyip Erdoğan ve Devlet Bahçeli ön plana çıkan isimler olmuştur. Ayrıca Muhsin Yazıcıoğlu'nun sıklıkla anıldığı görülmüştür. Seçim süreçlerinde Recep Tayyip Erdoğan'a ve koalisyon ortağı olan Milliyetçi Hareket Partisine açık desteklerini belirten yerel çalışanlardan kullandıkları oy pusulasını paylaşanlar dahi olmuştur. 15 Temmuz darbe girişimi, öğretmenler günü gibi özel günler, sportif müsabakalar, seçimler, Fırat

[90] Tüm çalışanlar dini paylaşım yapmıştır.
[91] Kırıcı olmamak, iyi insan olmak gibi.
[92] Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Nureddin Yıldız gibi kişilerden referansla içerik paylaşılırken, Hacı Bektaş-ı Veli gibi isimlere referans yapılmamıştır.

Kalkanı ve Zeytindalı Harekâtı, Suriye'deki rejim saldırıları, insanlık dramları, Yavuz Sultan Selim Köprüsünün açılışı, yerli üretim araç gibi konularda güncel paylaşımlar yapmışlardır. Milliyetçi ve hükümeti destekleyici yaklaşımlarını bu paylaşımlarda da görmek mümkündür.

Görsel 6: Cemal-y'nin Paylaşımı-1

Görsel 7: Hakan-y'nin Paylaşımı-1

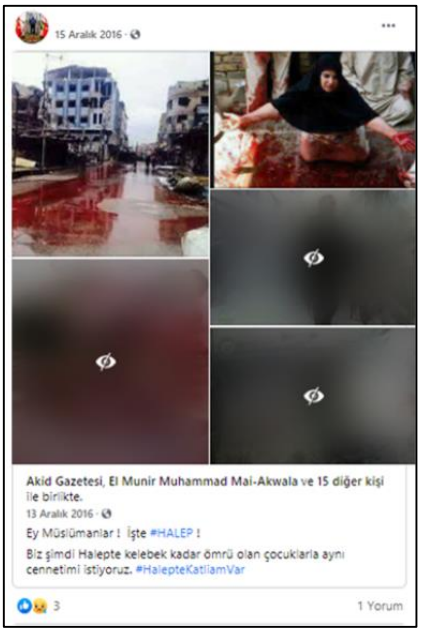
Tez çalışmasının konusu dikkate alınarak Suriye ile ilgili paylaşımlar üzerinde ayrıca durulmalıdır. Yerel çalışanlardan Hakan-y, Kemal-y ve Cemal-y Suriye ve Suriyeliler ile ilgili paylaşım yapmışlardır. Kullanıcıların paylaşımları farklı özellikler göstermektedir. Hakan-y bir paylaşımında hükümete yönelik eleştirilerin aktarıldığı bir videoda Türkiye'nin Suriye'de olmaması gerektiği[93] ifade edilirken ve diğer paylaşım ve yorumlarında Suriyelileri görünüşlerini alay konusu haline getirmiştir.

[93] Muhalefet edilen tek paylaşımdır. Bu paylaşımdan sonra Suriye'ye yönelik harekâtı destekleyen bir paylaşımı daha olmuştur.

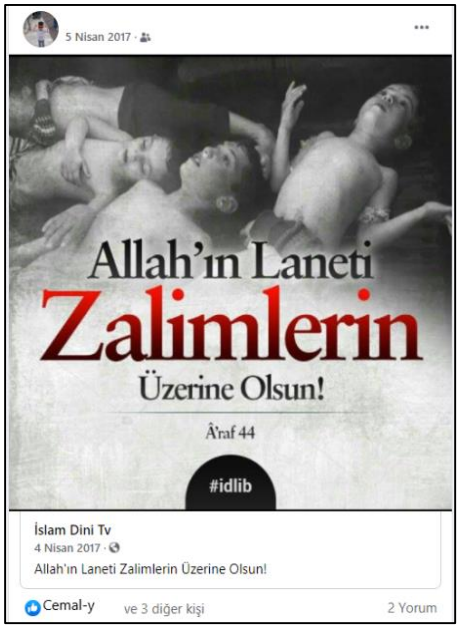

Görsel 8: Hakan-y'nin Paylaşımı ve Paylaşıma Yapılan Yorumlar

Kemal-y ve Cemal-y ise Suriye'de rejimin sivillere yönelik saldırıları sonucunda yaşanan insanlık dramlarına dikkat çekmişlerdir. Yaralı ya da yaşamını yitirmiş çocuklar, kan ve gözyaşı görüntülerde karşılaşılan unsurlar olmuştur. Bu görsel unsurlar, Kemal-y ve Cemal-y'nin Suriyelilere karşı merhamet ve rejime karşı öfke duygularını yansıtmaktadır.

Görsel 9: Cemal-y'nin Paylaşımı-2

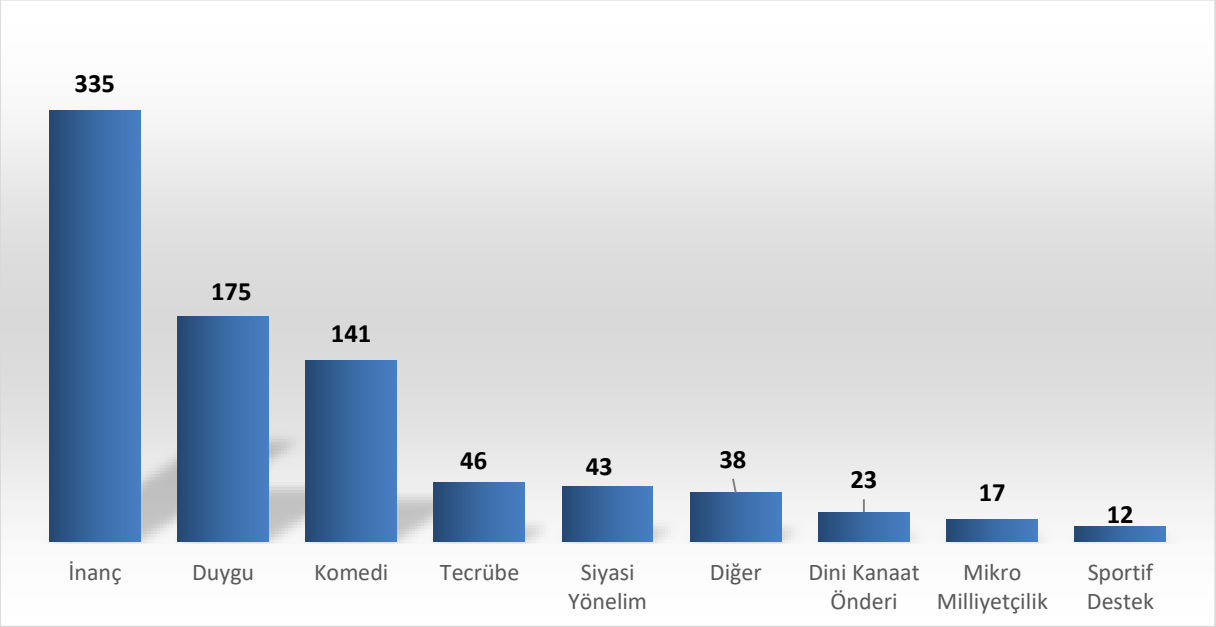

Görsel 10: Kemal-y Paylaşımı-1

Cemal-y Suriye'de yaşanan askeri gelişmelere ve insanların yaşadıklarına karşı oldukça duyarlı bir yaklaşım geliştirmiştir. Abisi Kemal-y'de insanlık dramına dikkat çekici paylaşımlarda bulunsa da Suriye'de yaşanan acılar yoğunlukla Cemal-y'nin gündemindedir. Ayrıca Fırat Kalkanı ve Zeytindalı Harekâtlarını destekleyici paylaşımlarının yanı sıra Suriyelilerin Türkiye'ye gelişine kızanlara ve ülkemize gelenler ile ilgili sahte haberlere karşı tepki gösteren bir paylaşım yapmıştır.

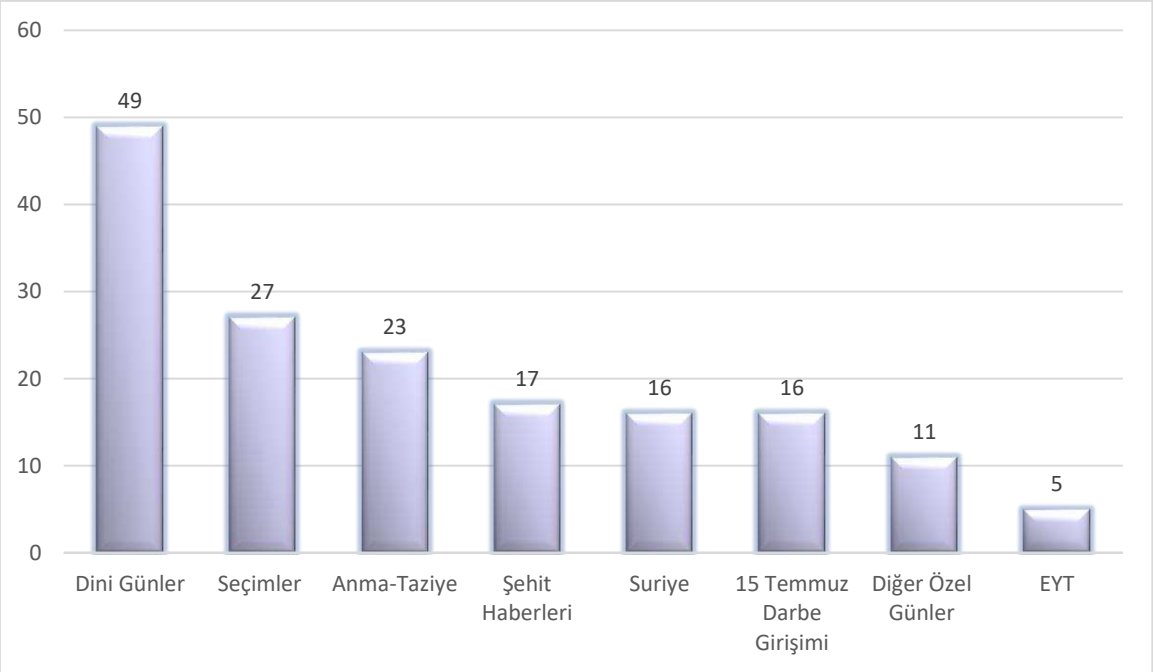

Görsel 11: Cemal-y'nin Suriyeliler Hakkında Paylaşımı

Grafik 7: Mesajların Kurucu Unsurları (Paylaşım Sayısı)

Paylaşım yapılan konular ile uyumlu şekilde inanç, mesajların kurucu unsuru olmuştur. Mesajlar oluşturulurken İslami anlayışa vurgu yapılmış, görsel kullanımlarında da cami, Kur'an-ı Kerim ve doğa unsurları ön plana çıkmıştır. Hüzün, özlem, milli, neşe, sevgi, merhamet gibi duygular ise ikinci önemli kurucu unsur olmuştur. Buna karşın resmi kaynaklardan gelen açıklamalar, uzmanların görüşleri ya da gazete haberleri gibi profesyonel haber içeriklerine yer verilmemiştir.

Grafik 8: İçeklerin Bağlamları (Paylaşım Sayısı)

Yapılan paylaşımlara anlam veren en önemli unsurlardan biri de bağlamıdır. Hangi gündeme karşılık olarak paylaşım yapıldığı üzerinde durmak bu nedenle önemlidir. Yerel çalışanların sosyal medya paylaşımlarının yalnızca % 20'si belirli bir gündemle ilişkili olarak yapılmıştır. Dini günler ve seçimler ön plana çıkan gündem konuları iken şehit haberleri, Suriye ile ilgili konular ve 15 Temmuz darbe girişimi neredeyse eşit düzeyde gündemle bağlantılı olarak paylaşılmıştır. Bu veriler, yerel çalışanların ilgi duydukları konular ile ilgili olarak fikir vermektedir. Milli ve dini konulara ilişkin güncel içerikleri takip etmektedirler.

6.3. Yerel Çalışanların Sosyal Medya Etkileşimleri

Anılan sekiz kişinin sosyal medya paylaşımları üzerinden yapılacak değerlendirme genel bir bakış sunarken; kendi içlerindeki sosyal medya etkileşimlerini incelemek yerel çalışanların çevrimiçi ortak gündemlerinin neler olduğunu anlamaya yardımcı olacaktır. Bu amaçla; diğer yerel çalışanlarca beğenilen/yeniden paylaşılan/yorum yapılan/etiketlenen içerikleri:

a. Beğeni/yorum/yeniden paylaşım/etiket yapan çalışanlar,
b. Yorumun şekli (Katılan, karşı çıkan, kısmen katılan, fikri geliştiren vb.)
c. Türü (metin, fotoğraf, video)
d. Konusu
e. Mesajı
a. Mesajın ifade eden/destekleyen unsurlar (Duygular, sayısal veriler, uzman görüşü vb.)
f. Bağlamı (Özel bir gün, siyasi bir gündem gibi)

dikkate alarak betimledim.

Yerel çalışanların sosyal medyadaki etkinliklerinin görünürlüğünün anlaşılabileceği ikinci unsur grup içi etkileşimleridir. Bu bölümde birbirlerinin paylaşımlarına yaptıkları yorum, yeniden paylaşım ve beğeni gibi etkileşimleri analiz[94] ettim. Böylelikle paylaştıkları değer, görüş ve gündemler hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur.

Öncelikle yerel çalışanların çevrimiçi ortamdaki ilişkisine bakılmalıdır. Tamamının birbirini takip ettiklerinden bahsedilmişti. Bu takipleşme *lurking* olarak da

[94] Etkileşim oranları her bir paylaşımı sekiz kullanıcının gördüğü dikkate alınarak hesaplanmıştır. Aldığı etkileşim ile paylaşım sayısının sekiz katı esas alınarak yüzdelik oran hesaplanmıştır. Hesaplama formülü şu şekildedir: (Etkileşim sayısı *100)/(Paylaşım sayısı*8)

ifade edilen gizlenme bekleme hali değildir[95]. Birbirlerinin paylaşımlarına yorum yapmakta, beğenmekte ya da yeniden paylaşmaktadırlar.

Tablo 3: Yerel Çalışanların Etkileşim Sayıları

Kod İsim	Etkileşimde Bulunan Kişi	Etkileşim Sayısı	Toplam Etkileşim Sayısı
Cemal-y	Kemal-y	38	114
	Hasan-y	37	
	Hakan-y	36	
	Yusuf-y	2	
	Mürsel-y	1	
Kemal-y	Cemal-y	34	61
	Hakan-y	12	
	Hasan-y	9	
	Mürsel-y	6	
Hasan-y	Hakan-y	24	57
	Cemal-y	22	
	Kemal-y	9	
	Mürsel-y	2	
Yusuf-y	Cemal-y	21	33
	Kemal-y	8	
	Hakan-y	2	
	Hasan-y	1	
Hakan-y	Hasan-y	11	18
	Cemal-y	4	
	Kemal-y	2	
	Mürsel-y	1	
Mürsel-y	Cemal-y	10	15
	Hasan-y	4	
	Kemal-y	1	
Güven-y	Cemal-y	2	2
Samim-y			0

[95] Samim-y hariç. Belirlenen tarihlerde, belirlenen kriterlere uygun paylaşımı olmasa da diğerlerinin paylaşımlarını görmektedir.

Cemal-y en çok paylaşım yapan ve çalışma arkadaşlarıyla en çok etkileşime giren kişi olmuştur. Cemal-y (93), Hakan-y (74), Hasan-y (62), Kemal-y (60), Mürsel-y (10) ve Yusuf-y (2) beğeni/yorum yapmıştır. Benzer şekilde paylaştığı içeriklerin en çok reaksiyon alan kişi de Cemal-y olmuştur. Cemal-y'nin paylaşımları 114 reaksiyon alırken Kemal-y'nin paylaşımları 61, Hasan-y'nin paylaşımları 57 etkileşim almıştır (EK 6).

Tablo 4: Paylaşım Yapılan Başlıca Konular ve Etkileşim Oranları

S. No.	Konu	Toplam Paylaşım Sayısı	Grup İçi Etkileşim Sayısı	Grup İçi Etkileşim Oranı (%)
1	Güncel Gelişmeler	23	15	8,1
2	Terör-Güvenlik	28	15	6,7
3	Öğütler	70	33	5,8
4	Suriye ve İlgili Konular	16	5	3,9
5	Dini İçerikler	306	81	3,3
6	Şarkı-Türkü	56	13	2,9
7	Anma	23	4	2,1
8	İlginç-Komik İçerikler	131	22	2,1
9	Milliyetçi Söylemler	55	5	1,1
10	Özlü Sözler	50	2	0,5
11	İnsanlık Dramları	12	0	0

Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere grup içinde çevrimiçi etkileşim oranları, paylaşım sıklığı ile doğru orantı göstermemektedir. Kendi hesaplarında dini içerikler yoğun olarak paylaşılmış olsa da reaksiyon göstermeyi tercih ettikleri konular daha az paylaşılan konularda yoğunlaşmıştır. Paylaşım sayısı olarak 10. sırada olan güncel gelişmeler en çok etkileşim alan konu olmuştur. Benzer şekilde 9. sırada olan terör-güvenlik konuları grup içinde ikinci en yüksek etkileşim oranına sahip konudur. Yüksek

etkileşim oranına sahip diğer başlıca konular öğütler ve Suriye ile ilgili konulardır. Paylaşım sayıları düşük olmasına karşın bu içerikler, yerel çalışanların ortak ilgisini ortaya koydukları konular olmuştur. Ülke gündemindeki konuları yakından takip ettikleri, ulusal güvenlik (15 Temmuz, Suriye meselesi, PKK terör örgütü, şehitler gibi) ile ilgili konulara karşı hassasiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu içerikler duygusal tepkileri yansıtan ve takipçilerinden de taraf olunması beklenen mesajlar da içermektedir.

Görsel 12: Kemal-y'nin Paylaşımı-2[96]

Görsel 13: Cemal-y'nin Paylaşımı-3[97]

[96] PKK terör örgütü tarafından 7 Eylül 2015 tarihinde gerçekleştirilen ve 16 askerin şehit olduğu Dağlıca saldırısının ardından paylaşılmıştır.

[97] 19 Ağustos 2015 tarihinde Siirt Pervari'de PKK terör örgütü tarafından gerçekleştirilen ve sekiz askerin şehit olmasına neden olan saldırının akabinde paylaşılmıştır.

Tablo 5: Mesajların Kurucu Unsurları ve Etkileşim Oranları

S. No.	Kurucu Unsur	Genel Paylaşım	Grup İçi Etkileşim	Grup İçi Etkileşim Oranı (%)
1	Duygu	175	56	4
2	İnanç	314	94	3,7
3	Tarihsel Kişilik	4	1	3,1
4	Mikro Milliyetçilik	17	4	2,9
5	Siyasi Yönelim	43	7	2
6	Tecrübe	46	5	1,3
7	Komedi	138	13	1,2
8	Sportif Destek	12	1	1
9	Dini Kanaat Önderi	23	0	0

Duygular ve inanç, grup içi etkileşimde en yüksek oranlara sahip kurucu unsurlar olmuştur. Hüzün, sevgi, merhamet, milliyetçi duyguların ön plana çıktığı görülmüştür. Vefat eden babaya duyulan özlemden, teröristlere yönelik öfke, Filistin ya da Suriye'deki sivillere karşı merhamet duygusu görsel unsurların desteğiyle görünür hale getirilmiştir.

Tablo 6: İçeriklerin Bağlamı ve Etkileşim Oranları

S. No.	Bağlam	Genel Paylaşım	Grup İçi Etkileşim	Grup İçi Etkileşim Oranı (%)
1	EYT	5	5	12,5
2	15 Temmuz Darbe Girişimi	16	11	8,6
3	Diğer Özel Günler	11	5	5,7
4	Şehit Haberleri	17	6	4,4
5	Dini Günler	49	17	4,3
6	Suriye	16	5	3,9
7	Anma-Taziye	23	5	2,7
8	Seçimler	27	4	1,9

Grup içi etkileşim oranı en yüksek gündem maddesi EYT konusu olmuştur. Doğrudan kendilerini ilgilendiren bu konu ile ilgili olarak paylaşımlar Kemal-y ve Hasan-y tarafından yapılmıştır. Diğer çalışma arkadaşları bu içerikleri beğenmiştir. 15 Temmuz

darbe girişimi en yüksek etkileşim oranına sahip olan gündem maddesi olmuştur. Darbe girişimi tüm çalışanların gündeminde yer bulmuştur.

Her kullanıcının kendine ait bir gündemi vardır. Örneğin Hasan-y daha çok eğlenceli videoları paylaşırken, Yusuf-y dini paylaşımlara ağırlık vermiş, Mürsel-y açık bir şekilde milliyetçi yönünü ön plana çıkarmıştır. Ancak dini içerikler ve mevcut hükümete destek içeren paylaşımlar neredeyse tüm yerel çalışanlar tarafından paylaşılmıştır.

Bu bölümde yerel çalışanların grup içi ortak ilgilerini, değerlerini ve önemli gördükleri konularını tespit etmek amaçlanmıştır. Ancak bu analizin belirli sınırlılıkları olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Öncelikle elde edilen veriler ile yerel çalışanların bu içeriklere hangi yönleri nedeniyle reaksiyon verdiklerini tespit etmek mümkün değildir. İkinci olarak, yerel çalışanlar mülakatlarda herhangi bir beğeni ya da yorum yapmaktan kaçındıklarını söylemişlerdir. Bu Suriyeliler ile ilgili olduğu kadar genel konularda da sahip oldukları bir eğilimdir. Üçüncü olarak Facebook, beğenilerini ya da yorumlarını kullanıcılarının ana sayfasında göstermemektedir. Bu da yerel çalışanların kendi paylaşımları dışındaki ilgi alanlarına ilişkin veri elde etmeyi olanaksız kılmaktadır. Son olarak herhangi bir çevrimiçi etkinlikte bulunmadıkları paylaşımlarla da karşılaşmaktadırlar. Bu içeriklerdeki mesajları zihinsel arka planlarına kendi yorumlarını da katarak atmaktadırlar.

Tüm bu sınırlılıklara rağmen bu türden bir analiz gereklidir. Bu tez çalışmasının konusu için değerli bilgiler olan çevrimiçi iletişimlerine ve önem verdikleri konulara ilişkin anlamlı bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Öncelikle Facebook arkadaşlığı sadece takipleşmekten ibaret değildir. Cemal-y, Kemal-y ve Hasan-y başta olmak üzere yerel işçilerin birbiri ile çevrimiçi ortamda da etkileşim içinde olduklarını ortaya koymak bakımından önemlidir. Neredeyse tüm çalışanlar birbirinin paylaşımlarına reaksiyon vermektedir. Bu etkileşim dini ya da milli günleri kutlamak gibi genele hitap eden

içeriklerden babaya duyulan özlemin ifadesi gibi kişisel özellikler taşıyan içeriklere kadar geniş bir yelpazede gerçekleşmiştir.

Ayrıca siyasi olarak mevcut hükümeti ve icraatlarını destekledikleri görülen yerel çalışanların Suriye politikasının bir sonucu olan Suriyeli göçmenler ile ilgili birbirinden farklı yaklaşımlarının nedenlerini sorgulama gerekliliği yine bu analizlerden ortaya çıkmıştır. Yerel çalışanların Suriye meselesinde de farklı şekillerde görüşlerini ortaya koyduğundan, bir kısmının da konuyu görmezden geldiğinden bahsetmiştim. Mürsel-y, gerek sosyal medyada gerek atölyedeki mekân kullanımında gerekse iletişim kurmayı seçtiği göçmenlerde[98] milliyetçi kimliğini ön plana çıkarmıştır. Yapılan mülakatta da Suriyeliler konusunun hiç ilgisini çekmediğini söylemiştir. Nitekim bu konuyla ilgili tek bir paylaşımı ya da beğenisi bulunmamaktadır. Diğer taraftan Suriyelilerin görünüşü ile alay eden ve Türkiye'nin Suriye politikasını eleştiren paylaşımı[99] olan Hakan-y'nin Cemal-y tarafından paylaşılan duygusal içerikleri beğendiği görülmektedir. Yaptığı etkileşim ile konuya ilişkin görüşlerinin farklı bir boyutunu görmek mümkün olmuştur.

Etkileşim oranlarına bakıldığında ise paylaşım sayısı düşük içeriklerin etkileşimlerinin daha yüksek oluşu, bu konulara yönelik ilgiyi net bir şekilde göstermektedir. Okumadan rastgele beğeni yapsalardı güncel gelişmelerin 13 katı olan dini içeriklerin ya da altı katı olan ilginç-komik içeriklerin etkileşimlerinin daha yüksek olması beklenirdi.

[98] Irak'tan gelen Türkmenleri muhatap almaktadır.
[99] İlerleyen tarihlerde hükümeti ve Suriye politikasını destekleyen paylaşımlarda bulunmuştur.

YEDİNCİ BÖLÜM

SOSYAL MEDYA ORTAMI VE HAKİKAT ÖTESİ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN İRRASYONALİTESİNDE SURİYELİ GÖÇMENLER

Yerel çalışanlar ile göçmenlerin atölyedeki etkileşimleri ile yerellerin sosyal medya hesaplarında kendilerini ifade etme biçimlerini kendilerine yönelik özgünlüklerini tarif edebilmek amacıyla iki ayrı alan olarak analiz ettim. Bu analizlerde birbiri ile örtüşen ve birbirini destekleyen pek çok önemli hususla karşılaştım. Bu bölümde önceki bölümlerde belirttiğim ve tez konusu ile ilgili olarak önem taşıyan hususlar üzerinde, iki alanı da birlikte değerlendirerek bir analiz sundum.

Sanal sosyal ağ sitelerinin ortaya çıkışı, insanların birbirleriyle ve çevredeki sosyal, politik ve kurumsal çevre ile etkileşimde çarpıcı bir dönüşüme neden olmuştur. Facebook gibi çevrimiçi ağlar, kullanıcıların zaman ve mesafe kısıtlamalarına rağmen sosyal ilişkilerini korumalarına ve geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Çevrimdışı ortam sosyal katılım fırsatlarından yoksun olduğunda, bireyler çevrimiçi dünyaya dönebilmekte, yeni bağlantılar kurabilmekte ve yeni çevrimdışı etkileşim fırsatları yaratabilmektedir. Bu iki boyutlu iletişim sistemi kullanıcılarına çeşitli sosyalleşme olanakları sunmaktadır. Antoci vd. (2016: 3) yaptıkları araştırmada farklı sosyal etkileşim stratejisine başvuran dört insan grubu tanımlamışlardır:

a) Özel yüz yüze karşılaşmalar yoluyla sosyal ilişkiler geliştiren insanlar: Bu tür ajanların ayırt edici özelliği sosyal ağ kullanmamalarıdır.
b) Yüz yüze karşılaşmalara ek olarak, sosyal ağ kullanan ve çevrimiçi etkileşimlerde kibar davranan kişiler.
c) Çevrimiçi etkileşimlerde medeni olmayan bir şekilde davranan sosyal ağ kullanıcıları.
d) Sosyal ilişkilerden çekilmeyi seçen bireyler.

Antoci vd. (2016) yaptıkları tasnifte ikinci ve üçüncü gruba denk düşen insanların çevrimiçi ve çevrimdışı etkinliklerinin birbirini etkileme potansiyeli yüksektir. Bu kişiler yüz yüze iletişim kurduğu, gerçek hayatta tanışıklıkları olan ve ilişki geliştirdikleri kişiler ile veya onların şahitliğinde başkaları ile etkileşime girmektedir. Yaptıkları paylaşımlar, yorumlar, beğeniler ve yeniden paylaşımlar diğerleri tarafından görülmektedir.

Çevrimiçi konuşmaların aksine yüz yüze etkileşimler, muhatapların duygularını ve niyetlerini doğru şekilde algılamayı kolaylaştıran ifadeler, gülümsemeler, göz teması, ses tonu, jestler ve diğer sözsüz davranışların kullanılmasını gerektirmektedir. Çevrimiçi sohbetler ise anlaşılmama veya yanlış anlamalara karşı daha savunmasızdır. Bu durumun çevrimiçi ve çevrimdışı sonuçları doğabilmektedir.

Sosyal medyada inşa ettikleri imajları ya da gündelik hayatta sergiledikleri tavırları ile tutarsızlıkların doğması, bu tutarsızlığı fark eden diğer kullanıcıların buna sanal ya da gerçek dünyada tepki göstermesi, paylaşım yapan kişiyi davranışlarını sınırlandırmaya ya da yeniden gözden geçirmeye zorlayabilmektedir. Kalabalık ve etkileşimli bir grubun tepkilerine direnmek, yanlış anlaşılmaları ya da fikirlerinin eleştirilmesini soğukkanlılıkla karşılamak her zaman kolay değildir. Bu bağlamad çevrimiçi ve çevrimdışı faaliyetler birbiri ile etkileşim halindedir ve birbirini şekillendirebilmektedir.

Gündelik hayatın içinde, hemen her ortamda dahil olunması nedeniyle çevrimiçi ve çevrimdışı faaliyetler eşzamanlı olarak yürütülmektedir. İnsanlar arkadaşları ile yemek yerken sosyal medya platformalarındaki gündemi aynı anda takip edilebilmekte, sosyal medya paylaşımları veya suskunlukları nedeniyle kullanıcılar eleştirilebilmektedir. İki alanın zaman ve içerik bakımından iç içeliği gözden kaçmamalıdır. Bu benimseyerek sosyal medya ile saha çalışmasından elde edilen verileri birlikte analiz ettim.

Bu tez çalışmasında araştırdığım soruların cevaplarına atölyede çalışan kişilerle yaptığım mülakatlar, etnografik gözlem, anket ve sosyal medya hesapları üzerinden elde

ettim. Etnografik gözlem sırasında atölyede 12 kişi bulunurken, dokuz kişiyle mülakat yaptım ve anket uyguladım. Görüşülen kişilerin birinin sosyal medya hesabı yoktu, bu nedenle sekiz yerel çalışanın Facebook hesabını analiz ettim. Farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında aşağıda sunulan iddiaları ortaya koydum.

7.1. Kabulün ve Reddin Nedeni: Mağdur İmajı

Saha araştırması 2018 yılında yapılmış olsa da, Türkiye'nin dış politikası, beklenmedik göç dalgası ve akabinde yaşanan insanlık dramları nedeniyle Suriye'deki iç savaş geleneksel medya ve sosyal medyada gündeme gelmiştir. Düzensiz göç, batan gemiler, çocuk ölümleri, Avrupa sınırında kafes içinde bekletilen insanlar gibi sayısız haber her gün ekranlardan ve sosyal medya platformlarından insanlara ulaşmıştır. Karşılaşılan bu görüntüler ile insanlar yaşanan drama ve Suriyelilerin çaresizliklerine şahitlik etmiştir.

Bu tanıklıklarını değerlendirme süreçlerine sahip oldukları siyasi görüşlerin de etkisinin olduğunu düşünüyorum. Atölyede çalışanlar Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Milliyetçi Hareket Partisini (MHP) destekliklerini sosyal medya paylaşımları ve mekân kullanımıyla (Duvarlarda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Ömer Halisdemir'in resminin olması, Türk bayrağının asılması gibi) açık biçimde ifade etmektedir.

Suriyeli göçmenlerle çalışmaya başladıkları 2015 yılında AK Parti, Suriye'den gelen göçmenlere karşı açık kapı politikası izleyerek etnik, dini ya da kültürel kökene bakmaksızın zor durumdaki tüm insanları kabul edeceklerini açıklamıştır. MHP ise, misafirperverliği kültürel bir değer olarak yüceltmiş ve Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki dağılımlarının düzenleneceğini ve onların asli ihtiyaçlarının Türk misafirperverliği ile uyumlu bir biçimde karşılanacağını kaydetmiştir (Tuğsuz ve Yılmaz, 2015: 4). Yerel işçiler, destekledikleri partilerin siyasi söylemleri ile uyumlu bir biçimde "ümmet" bilinci ile "ensar" gibi davranarak ya da Türk misafirperverliğinin bir gereği

olarak Suriyeli göçmenlere karşı kucaklayıcı bir tavır sergilemişlerdir. Her iki kabul türünün de temeli farklı motivasyonlarla olsa da "mağdur"a sahip çıkmaya odaklanmaktadır.

Suriyeli göçmenlere yönelik ilk tanımlamalar geleneksel ve sosyal medyadaki mağduriyet söylemi üzerinden yapılmıştır. Yerel çalışanların tamamı Suriyelilerin göç öncesi ve göç esnasında maruz kaldıkları zorlukların farkındadırlar. Bu durum 2015 yılında çalışmaya başladıkları Suriyeli göçmenler ile empati kurmalarını ve birlikte çalışma konusunda kabullenici olmalarını sağlamıştır. Ayrıca yerel işçilerin 15 Temmuz 2016 tarihinde, Ankara'da deneyimledikleri darbe girişimi de göçmenlere yönelik kucaklayıcı yaklaşımların sürmesinde duygusal bir zemin oluşturmuştur. Bir şehrin bombalanmasına ve vatandaşlarına ateş edilmesine tanık olan yerel çalışanların kendilerinin de mağdur olma ihtimaliyle yüzleşmeleri, Suriyeli göçmenlere yönelik empatilerini güçlendirmiştir.

> *"Dersin ki önce kendin eziyet gördüysen ya hiçbir şey olmasın dersin. Ya evine ekmek götürsün. Varlığı yokluğu hepimiz de görüyoruz işte*." (Gülşah-y)
>
> "*Bir 15 Temmuz yaşadık. Uçak benim evimin üzerinden öyle bir geçti ki bir bomba atsa ölmüştük. Ülkeyi teslim alsalardı bizler de onların düştüğü duruma düşecektik. Ülke elden gidecekti. Bizim sığınacak yerimiz yok. Onlar gelmiş sığınmış, çalışıyorlar karınlarını doyurmak için. Yapacak bişi yok ne yapacağız?*" (Mürsel-y)

Suriyelilere yönelik tanımlamaların ilk ayağını oluşturan "mağduriyet" olgusu merhamet duygusunun doğmasına ve bir süre daha devam etmesine sebebiyet vermiştir. Merhamet yerel çalışanların göçmenleri Türkiye'de kabul etmelerinde ve onlarla birlikte çalışmayı kabullenmelerinde son derece belirleyici olmuştur. Ancak merhamet duygusunun temelinde, bu durumdaki kişinin mağduriyete düşmesine neden olan olayda hatasının olup olmaması ya da hangi davranışlarının buna neden olduğu türünden yargılamalar bulunmamaktadır (Akın, 2018: 127). Merhamet, çaresizlik, yetersizlik, eksiklik yaşayan insanlara karşı hissedilen bir duygudur ve merhametin sürmesi için

mağduriyetin de sürmesi gerekmektedir. Ancak zaman içerisinde bu duygu aşınmaya başlamış ve bazı yerel çalışanlar için gücünü yitirmiştir.

Araştırmalar Suriyeli göçmenlerin geleneksel ve sosyal medyada mağdur (ve buna bağlı olarak kimi zaman ayrıcalıklı)-suçlu ikileminde temsil edildiğini (Doğanay ve Çoban Keneş, 2016; Taş ve Taş, 2018 ve Rahmani, 2020) ortaya koymuştur. Yerel çalışanların önemli bir bölümü de sosyal medyada Suriyeli göçmenler ile ilgili olumsuz haberlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

> *[Sosyal medyada] genelde olumsuz şeyler görüyorum. Bu şeyle ilgili.. Temel yine devlete dayanıyor. Niye? Şimdi bunlar para alıyor diyo, ben eczaneye gidiyorum ilaç parası veriyorum bunlar vermiyor diyor. Ben acile gidiyorum, polikliniklere gidiyorum ikinci sınıf muamele görüyorum onların yanında.* (Cemal-y)
> *[Sosyal medyada] genelde olumsuz şeyler paylaşıyorlar. Şu an aklıma gelen bir şey yok ama genel olarak insanlar istemiyor. İlk başlarda olumlu karşılayıp, ilerleyen süreçte yıllar geçtikçe insanların daha karşı olduğunu fark etmeye başladım.* (Hakan-y)

Geleneksel ve çoğunlukla sosyal medyada tatil yaptıklarına, kendilerine ait marketleri olmasına, yerellerle aynı imkânlara sahip olmalarına ve hatta yerellerden daha fazla haklara sahip olmalarına, kavga çıkarmalarına dair içeriklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum hali hazırda ekonomik zorluk çeken, sosyo-ekonomik açıdan toplumun alt kesimini oluşturan yerel çalışanlar için haksızlığa uğrama duygusunun doğmasına sebebiyet vermiştir.

> "*…Türklerin neleri varsa onların da her şeyleri varmış. Marketleri varmış, giysi dükkânı açmışlar, her şeyleri varmış. Onların gelip de bizim ülkemizde rahat hareket etmeleri hakikaten üzücü yani. Onlar beni rahatsız ediyor şahsen."* (Mürsel-y)
> *"Ben 25 senemi vermişim bu vatanın evladıyım diyorum. Yapacağım bir şey var. Benim de çocuğum var. Onların da geleceği söz konusu. Benim yatırım yapmam lazım. Şuan ülkede ekonomik kriz var diyorlar. Bunun başlıca sebeplerinden birisi. Biz bu insanları aldık. Allah verir bir şekilde. Bu kadar ekonomik sıkıntı çekmemizin başlıca sebebi bunlar. Ondan dolayı insanlar etkileniyor. Her platformda bunlar dile geliyor. Aldığı paradır. Devletin verdiği paradır. AB'nin verdiği paradır. Şimdi böyle devlet yardım veriyordu ihtiyacı olanlara. Şimdi bizim Türkiye'de ihtiyacı olanlar almamışken. Şimdi çevremizde de var öyle tipler. Şu göçmen de yardım edelim diyor. Ya önce kendi şeyine bak.."* (Cemal-y)

Kitleler halinde Türkiye'ye gelen ve kendi hayatlarını kurmaya başlayan Suriyeli göçmenlerin sosyal hayata karışmaları, tatil yapmaları, aile hayatını sürdürerek çocuk sahibi olmaları ve kendi kültürlerini sürdürmeleri "mağdur Suriyeli" imajı ile çelişmiştir. Bu durum bilişsel uyumsuzluğun doğmasına neden olmuştur.

Sosyal medya temsillerine ek olarak gündelik hayat içerisindeki karşılaşmaları, deneyimleri ve bu deneyimleri yorumlama biçimlerine bağlı olarak çalışanların büyük bölümü için merhamet birincil duygu olma özelliğini kaybetmiştir. Süreç içerisinde Suriyeliler genelde "tembel" ve "rahatına düşkün", özelde Suriyeli erkekler "savaştan kaçan korkaklar" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Suriyeli göçmenlerin çalışma biçimleri tüm yerel çalışanlar tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmaktadır. Kendi ülkelerindeki çalışma ve hayat koşullarının Türkiye'ye oranla çok daha rahat olması, çalışma alışkanlıklarının Türkiye'deki işçilerden farklı oluşu ve kültürel farklılıklar nedeniyle sosyal uyumsuzluklar da baş göstermiştir.

Artık karşılarında çaresiz insanlar yoktur. Eski rahat hayatlarının izlerini taşıyan, en iyi ihtimalle kendileriyle eşit veya devlet tarafından kayrıldığı düşünülen bir grup vardır. Artık Suriyeli göçmenlerin ülkelerini savunmamaları ve Türkiye'ye gelişleri sorgulanmaya başlamıştır. Bireysel deneyimlerin işlevi değişmiş ve artık Suriyeli göçmenlerin eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu yeni durumda başlangıçta empati kurmalarını kolaylaştıran 15 Temmuz darbe girişimi zamanla Suriyeli göçmenlere yönelik tepkiye dayanak olmaya başlamıştır. Darbe girişiminin olduğu gece kendilerinin de sokağa çıktığını ve gerekli mücadeleyi verdikleri, insanların vatanları için mücadele etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşün grup içerisinde paylaşıldığını ve güçlendiğini düşünüyorum. Ayrıca gerek profesyonel olarak gerekse ülkesini savunma düzeyinde yetersiz olarak gördükleri Suriyeli göçmenlere yardım yapılmasına yönelik tepkiler de grup içinde yankılanmakta ve güçlenmektedir.

"Biz neden ülkemizde engel olup da darbe yaptırmadık. Bizim de şehidimiz var. Bize günah değil mi? Ölen yakınlarımız da var yani. Onlar hepsi bizden. O gün biz de sabaha kadar durduk darbe olmasın diye" (Hasan-y)

"... ben yıllardan beri bu ülkede çalışıyorum devlet bana öyle hak tanımıyor. Onlar geliyor, kaçmışlar diyoruz yani... Savaştan kaçmışlar korkmuşlar gelmişler buraya. Bir de devlet bunlara maaş veriyor diyoruz. Düşünüyoruz yani kendi aramızda konuşuyoruz." (Mürsel-y)

Suriyeli çalışanlar çalışma performanslarının düşüklüğü, çalışma konusundaki isteksizlikleri, giyim tarzlarının çok dikkat çekici olması (Civan-g) gibi nedenlerle sıklıkla eleştirilmektedir. Diğer taraftan Semira-g'de diğerlerinden farklı olarak oje sürmesi, makyaj yapması, eşarbını yarım takması gibi farklılıklar taşımasına karşın tepki çekmemektedir. Ayrıca Somali'den gelen göçmenlerin çalışma hızı ve istekleri ile Suriyelilerin bir farkını gözlemleyemedim. Aynı şekilde oyalanarak çalışmalarına karşın Suriyelilere karşı gösterilen tepki, bu kişilere karşı gösterilmemiştir.

Suriyeli göçmenlere karşı ortaya çıkan tepkisel tutumun Somalili ya da Yemenli göçmenlere yönlendirilenden çok daha derin olmasının ardında yatan hususun ne olduğu düşünüldüğünde mezhep belki de akla ilk gelen unsur olmaktadır. Yemen ve Somalili Müslümanların halklarının çoğunluğu Şafii mezhebindendir. Nitekim Somali'de yaygın olarak inanılan Şafii mezhebinin yaygınlaşmasında Yemen'in etkisi bulunmaktadır (Arıkan, 2018). Şafiliğin Sünniliğin dört büyük fıkhi mezhebinden biri olması nedeniyle itikadi yönden Yemen ve Somalili göçmenler yerellerle benzerlik göstermektedir.

Diğer taraftan yerel çalışanların Suriyeli göçmenler ile birlikte çalışmaya başladığı 2015 yılı, DEAŞ terör örgütünün Irak ve Suriye'de önemli ölçüde etkinlik gösterdiği bir döneme denk düşmektedir. Suriye siyasetinde mezhepçiliğin baskın yönü dikkate alınarak, DEAŞ ve El Nusra gibi terör örgütlerinin de dâhil olduğu çatışma ortamının "dinsel gerekçelerle" ve "mezhep odaklı" olarak lanse edilmesi sonucunda Suriye, Şii inancı ile eşleştirilmiştir. Türkiye'nin gündeminde de geniş ölçüde yer bulan Suriye'nin halkı Şii mezhebi ile anılmaktadır. Bu tarihsel ve siyasi arka plan dikkate alındığında; ilk bakışta yerel çalışanların Suriyeli göçmenlere karşı mezhepsel düzeyde

bir ayrım yapmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Ancak gerek etnografik gözlem sırasında gerek mülakatlarda gerekse sosyal medya paylaşımlarında (Sünni referanslı paylaşımlar olsa da) Şii mezhebine karşı bir tepki, alaycı bir üslup ya da ima ile karşılaşılmamıştır. Göçmenlerin Türkiye'deki varlıkları mevcut siyasi görüşlerin etkisiyle ve insani boyutuyla olumlu bir biçimde değerlendirilmiştir.

Kabulün ana motivasyonları olan "ensarlık" ve "ev sahipliği" rolleri, zaman içerisinde Suriyeli göçmenlere karşı yaklaşımın değişip değişmemesinin temelini oluşturmuştur. Örneğin milliyetçi yönü daha ağır basan yerel çalışanlar zaman içerisinde Suriyeli göçmenlere karşı mesafe koymaya başlarken ve hatta onları etnik kökenleri özelinde "ulusal güvenlik sorunu" olarak tanımlarken; dinsel motivasyonu daha yüksek olan kişiler bu gruba karşı şefkatini korumayı sürdürmüştür.

1984 yılında ilk eylemini gerçekleştiren ve o tarihten itibaren mücadele edilen PKK terör örgütü, milliyetçi yönü oldukça güçlü olan yerel çalışanların zihinlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu durum söylemleri kadar sosyal medya paylaşımlarında da kendini göstermektedir. Etnik temelli ayrılıkçı bir terör örgütü olan PKK'ya yönelik tepki, zaman içerisinde "misafir" yerine kalıcı olduklarını anladıkları ve sayısal yoğunluğu yüksek olan Suriyelilere yönlendirilmiştir.

> "*Iraklılar için aynı şeyi söylemiyorum ama Suriyelilerin gitmeleri lazım. Bu insanlar da hani etnik köken diyorlar ya. Bizde çok vardır etnik köken. Kürdü vardır Lazı vardır. Bunların en tehlikelisi kimdir Türkiye'de? Kürtler. Değil mi? Tehlike arz eden. Şimdi zaman zuhur edecek bunlar kendilerine ayrı vatan isteyecek. İsteyecek. Ben tehdit olarak görüyor muyum? Bugünden tehdit olarak görüyorum. Çünkü oradaki insanların.. dedim ya sosyal paylaşım sitelerinden takip ediyorum, işte haberlerden falan.. Genelde baktığım ülke olarak Suriye hiçbir zaman Türkiye'nin yanında olmamıştır genel olarak. Bu şekilde düşündüğün zaman bunların bize zarar vereceğini düşünüyorum. 5 sene 10 sene sonra kalırlarsa. Ya bizi ezmeye çalışacaklar. Çünkü Kürtler gibi değiller. Çok fazlalar. Hala da geliyorlar. Durmuyorlar."* (Cemal-y)
>
> *"Gitsinler. Irkı bozuyorlar. Kız alıp kız verme derken az bir nüfus değiller. Dile kolay. Irkını da değiştirmiş oluyorsun, kültürünü de değiştirmiş oluyorsun. Etkiliyor yani. İlla ki etkiliyor."* (Hakan-y)

Suriyeli göçmenleri ulusal güvenlik tehdidi olarak algılayan yerel çalışanlar için çalışma konusunda isteksiz olan ve kendi ülkesinde savaş varken Türkiye'de gündelik hayatlarını yereller gibi sürdüren Suriyelilerin ülkemizdeki varlıklarına karşı onaylamama durumu daha da keskinleşmiştir. Eski ve yeni Suriyeli imajındaki çelişki siyasi görüş ve yerel çalışanların kendi hayatlarında yaşadıkları ekonomik zorluklar ile birleştiğinde bazı yerel çalışanlar sosyal medyada çıkan sahte haberlerden daha çok etkilenmeye başlamışlardır. Bu görüş Mürsel-y, Cemal-y ve Kemal-y tarafından da onaylanmıştır[100].

7.2. Sürdürülen Merhametin Sahte Habere Karşı Koruyucu Etkisi

Suriyeli imajının çelişmesi, siyasi konumlanma ve yerel çalışanların kendi hayat koşullarının sahte haberlere yönelik inancı etkilediği yönündeki tespitin sınanması gereklidir. Bunun için soruyu tersten sorarak, yerel çalışanların tamamı sosyal medya içeriklerine güvenmediklerini ve bu paylaşımların maksatlı olabileceğini ifade ederken "bazılarının çok sayıda sahte habere neden inandığı"nı araştırmak iyi bir başlangıç noktası olacaktır.

Öncelikle sahte haberlere yönelik inancın parametrelerini belirlemek analizi kolaylaştıracaktır. Sahte haberlere yönelik inanç derinlik ve yaygınlık olarak iki boyutta değerlendirilmelidir. Yaygınlık, inanılan sahte haberlere ilişkin konu çeşitliliğine karşılık gelirken; derinlik inancın gücünü ifade etmektedir. Yaygınlık açısından bakıldığında yerel çalışanların bir kısmı çok sayıda (4-7) sahte habere inanırken kiminin inandığı sahte haber sayısı sadece birdir (EK 8).

Üstelik bu içeriklere duyulan inancın derinliği de benzer şekilde farklılaşmaktadır. Yüksek yaygın inançta olan kişilerin bazı sahte haberlere olan güçlü inançları, gündelik hayatta karşılaştıkları olayları yanlış değerlendirmelerine ve yanlış inançlarını

[100] Bu doğrultudaki ön çıkarımımı, konuşmanın akışına göre bazı yerel çalışanlar ile paylaştım. Görüşün onlar tarafından da onaylandığını gördüm.

pekiştirmelerine neden olmuştur. Duygusal tepkiler ve gerçekliğin reddi, deneyimin anlamlandırılması düzeyinde de tezahür edebilmektedir. Örneğin en çok sahte habere inanan yerel işçilerden Hakan-y (7) ve Cemal-y (6), hastaneye gittiklerinde Suriyeli göçmenlerin kimliklerini göstererek, sıra beklemeksizin muayene olduklarına tanık olduklarını iddia etmişlerdir. Suriyelilerin hastanede sıra beklemeksizin muayene oldukları iddiası, neredeyse tüm yerel çalışanlar tarafından inanılan bir sahte haberdir. Bu yönde bir yasal düzenleme yoktur. Uygulama ayağında ise; hastaneler merkezi randevu sistemi ile çalışmakta, hastalar sıralarını hastane koridorlarına yerleştirilen ekranlardan takip etmekte ve sırası geldiğinde muayene olabilmektedir.

Buna karşın düşük yaygın inanca sahip olan kişilerin inandıkları sahte habere karşı düşük derinlemesine inanç benimsediği görülmektedir. Sadece devletten maaş aldıklarına inanan Güven-y ile Yusuf-y, bu bilgiye karşı kesin bir inanç göstermemişlerdir. "Öyle duydum, kulaktan dolma bilgilerden duyduğum kadarıyla" gibi ifadelerle bu önermenin doğru olduğunu kabul etmişlerdir.

Yerel çalışanların sosyal medya kullanım amaçlarının benzerliği ve sosyal medyada geçirilen süreye ilişkin beyanın güvensizliği nedeniyle özneye odaklanmak ve yerel çalışanların sahip oldukları özellikler ile sahte habere inanma düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığını sorgulamak yerinde olacaktır. Örneklem grupta işveren ve oğlu kendi içinde diğerleri de kendi içinde benzer ekonomik koşullara ve sosyal hayata sahiptir. Benzer işleri yapıp benzer maaşlar almaktadırlar. Tamamı evli ve çocukludur. Üniversite eğitimi alan hiçbir çalışan bulunmamaktadır. İşçilerin hepsinin ekonomik sıkıntılar yaşadığı gerek ziyaretler gerek mülakatlar sırasında ifade edilmiştir. İşverenlerin ekonomik sorun yaşadığı yönünde bir izlenim oluşmamıştır.

EK 8'de sunulan tablo incelendiğinde bu kişilerin biri hariç diğerlerinin bir şekilde yakın akrabalık ilişkisinin olduğu görülmektedir. Çalışanların gerek sosyal medya

paylaşımları[101], gerek mekân kullanımları[102], günlük pratikleri[103] ve söylemleri[104] dini hassasiyetlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Sosyal medya paylaşımlarından, etnografik gözlem ve mülakatlardan anlaşıldığı kadarıyla siyasi görüşleri de büyük ölçüde benzerlik göstermektedir[105].

Her ne kadar sosyal medya paylaşımlarındaki konular benzerlik içerse de Suriye konusunda kişiler arasında farklılıklar göstermektedir. Yalnızca Cemal-y ve Kemal-y, Suriyeli göçmenler ve Suriye'de yaşanan insanlık dramlarına ilişkin paylaşım yapmıştır. Ancak yapılan mülakatlardan genelinin Suriyelilere karşı merhamet duygusu taşıdığı anlaşılmıştır. Hakan-y, Hasan-y, Cemal-y ve Kemal-y ise Suriye'ye yönelik operasyonları gündemlerine almışlardır. Diğer kişilerin Suriyeliler ile ilgili paylaşımı ya da etkileşimi bulunmamaktadır. Cemal-y ve Kemal-y konunun insani boyutuyla da ilgilenirken; Hakan-y ve Hasan-y yalnızca operasyonel boyutunu gündeme getirmiş, insani yönüne ilişkin paylaşımları beğenmiştir. Bu kişilerin sahte haberlere inanma düzeylerine bakıldığında inandıkları sahte haber sayısı ile Suriye ile ilgili insani paylaşımları arasında bir bağlantı kurulamamaktadır. Suriyelilere yönelik merhamet, mağduriyet ve acımanın ön planda olduğu paylaşımlar 2015-2017 yılları arasında yapılmıştır. 2018 yılında yapılan mülakatlarda bu merhamet duygusunun izlerine çoğunlukla rastlanmamıştır. Aradan geçen bir yıllık sürenin yerel çalışanların düşünceleri üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. 15 Temmuz darbe girişiminde deneyimledikleri "tehdit altında olma" duygusunun etkisini yitirmesi, misafirliklerin uzun sürmesi gibi nedenlerle bu yöndeki paylaşımların kesildiğini söylemek mümkündür.

Eğitim, gelir durumu, çalışma ortamı gibi genel değişkenler ile sosyal medyadaki paylaşımları üzerinden yaptığım analiz beni anlamlı bir noktaya taşımadı. Ancak

[101] En çok paylaşılan ve etkileşim kurulan içerikler dini paylaşımlardır.
[102] Duvarlara ayet ve dualar asmışlardır.
[103] Düzenli olarak namaz kılmaktadırlar. Cuma günleri Kur'an-ı Kerim dinlenmektedir.
[104] İnşallah, haram, günah gibi sözler sık kullanılmaktadır.
[105] Siyasi olarak merkez sağ ideolojiye sahiptir. Dine, kültüre, örfe saygılı, çoğunluğu milliyetçi söylemlerle desteklenmiş değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ancak bu söylemler kutuplaştırıcı olmaktan uzaktır.

merhamet duygusunun görünürlüğünün azaldığını anlamama yardımcı oldu. Bu noktada yerel çalışanların Suriyeli göçmenleri tanımlama ve değerlendirme biçimlerine geri dönmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Nitekim mağduriyet algısı ve merhamet duygusu yerellerin göçmenlere karşı başlangıç yaklaşımlarını oluşturmuştu.

Sahte haberlere inanma eğilimini incelerken yaygın inancı yüksek olan Hakan-y, Cemal-y, Samim-y ve Mürsel-y'yi bir grup (Grup 1), yaygın inancı düşük olan Yusuf-y, Güven-y, Kemal-y ve Hasan-y'yi başka bir grup (Grup 2) olarak ifade ediyorum. Grup 1'den Hakan-y (7 sahte habere inanıyor), Cemal-y (6 sahte habere inanıyor), Samim-y (6 sahte habere inanıyor) ve Mürsel-y (4 sahte habere inanıyor)'nin[106] Suriyeli göçmenlere yönelik ifadeleri incelendiğinde; başlangıçta sahip oldukları merhamet duygusunu artık taşımadıkları, Türkiye'deki varlıklarına, varoluş biçimlerine karşı tepkili oldukları ve bu tepkilerinin temelinde göçmenlere karşı ayrıcalık yapıldığı düşüncesinin yattığı açıkça görülmektedir.

> "*Genelde olumsuz şeyler paylaşıyorlar. Şu an aklıma gelen bir şey yok ama genel olarak insanlar istemiyor. İlk başlarda olumlu karşılayıp, ilerleyen süreçte yıllar geçtikçe insanların daha karşı olduğunu fark etmeye başladım. [Neden?] Misafirlikleri uzun sürdüğü için olabilir. Bir noktadan sonra olmuyor*." (Hakan-y)
> "[*Sağlık hizmeti almaları konusunda*]*Ya bırak… ben ona karşıyım ya [sözümü kesen net bir tepkiydi]. Sen çalışıyorsun, vergi veriyorsun, hastaneye gidiyorsun. Hadi özel sektördesin, sigortan yatmadığında senden ücret talep ediyorlar. Ama bunlardan hiçbir şekilde talep edilmiyor. Niye? E ben bu ülkenin vatandaşı değil miyim? Bu olduğunda ben kızıyorum açıkçası. Rahatsız oluyorum ya*." (Hakan-y)
> "*Oradaki bazı zulümlerden kaçtılar, geldiler. Yani biz vatanı bırakıp kaçmadık. O zaman da benzer şeyler oldu. Hiç kimse gelmedi oradan. O sırada da zulümler oldu, kimse vatanını terk edip gelmedi. Bunlar korkakları, korkakları hep…* E*sma ben de bir göçmenim. Bize devletin verdiği hiçbir hak tanınmadı… Onlar da herkes gibi kazansın, yesin. Yani bir ayrımcılık yapılması gerekmiyor.*" (Samim-y)

Siyasi konumlanmalarını incelediğimde Grup 1'deki Hakan-y, Cemal-y ve Mürsel-y'nin Türklüğü ve devlete bağlılığı öven, mevcut siyasi iktidara bağlılığını ifade

[106] Ayrıntılar için EK 8'e bakınız.

eden paylaşımlarının yüksek olduğunu, çalışma alanlarına Türk bayrağı astıklarını ve düşüncelerini ifade ederken etnik kökenlerine vurgu yaptıklarını gördüm.

> *"Türkler kesinlikle vatanını sever. Suriyeliler rahatına düşkün. Az çalışmaya çok paraya alışmışlar. Rahatlığa alışmışlar tamamen."* (Hakan-y)

Suriyeliler ile ilgili sahte haberlere karşı en net tepki Cemal-y tarafından verilmiştir. Cemal-y 2017 yılında Suriyeli göçmenlerle ilgili sahte haberlere ve buna inanlara açık bir biçimde tepki vermiştir (Görsel 14). 2018 yılında yapılan mülakatta başlangıçta hissettiği merhamet duygusunu yitirdiği ve yalan haberden en çok etkilenen yerel çalışanlardan biri olduğu görülmüştür. Suriyeliler artık merhamet edilen çocuklar değil "başa bela" yetişkinlerdir.

Görsel 14 Cemal-y'nin 5 Nisan 2017 tarihli Facebook paylaşımı

> *"Mesela önceden nasıl düşünüyordum? Ya bu insan her şeyini bırakmış bu adamın her şeye ihtiyacı var diye düşünüyordum. Şimdi bakıyorsun o şekilde düşünmüyorum. İki elin var iki ayağın var. Senin de tutuyor. Sağlıklısın sıhhatlisin… Sen de aynı şartlardasın ben de aynı şartlardayım."* (Cemal-y)
> "*Bunlar başa bela*." (Cemal-y)

Cemal-y, gündemi yakından takip etmektedir ve buna bağlı olarak Suriyeli göçmenlere yönelik ulusal ve uluslararası düzenlenmeler hakkında bilgi sahibidir. Sabah, Hürriyet gibi anaakım medyayı takip etmesi ve hükümet tarafından yapılan açıklamalaır bilgi kaynakları olarak görmesi nedeniyle konunun hukuki boyutuyla ilgili yeterli bilgiye sahiptir. 2017 yılında "YALAN ve İFTİRA paylaşımlar" olarak nitelendirdiği sahte haberleri 2018 yılnıda doğru olarak ifade etmiştir.

Cemal-y, bilmek yerine bir inancı seçmiş ve Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak güncel duyguları ile uyumlu bir gerçeklik inşa etmiştir. De Certeau (1984:179-187) inancı, inanmanın nesnesi (bir dogma, bir program vb.) olarak değil, öznenin bir önermeye yatırımı, onu söyleme ve doğru olarak görme eylemi olarak tanımlamıştır. Genel düşüncenin aksine insanların inanç kapasiteleri sonsuz değildir ve zamanla aşınmaktadır. İnanmak artık medya ve boş zaman etkinlik alanlarına sığınmaya başlamıştır. Anonim bir kod ya da bilgi, politikayı beslemekte ve doyurmaktadır. Kurgu; alanı, durumu ve görüş nesnelerini tanımlamaktadır.

De Certeau'nun yaptığı inanç tanımını takip ederek Cemal-y'nin en başından bilmek yerine resmi kaynakların açıklamalarına da inanmayı tercih ettiğini düşünüyorum. Ancak zamanla gerek sahip olduğu ekonomik koşullar gerek Suriyeli göçmenlerin sayılarının giderek artması ile zihninde bir güvenlik sorununa dönüşmeleri ve gerekse sosyal medyadaki olumsuz temsilleri bir araya gelerek bu inancı aşındırmıştır. Aşınan bu inancın yerini sosyal medyada karşılaştıkları ve doğru kabul ettiği sahte içeriklerde görünürlük kazanan ve haksızlığa uğrama duygusu ile ifade edilen yeni bir inanç almıştır.

Grup 2'deki yerel çalışanların ifadelerine daha yakından bakıldığında diğerlerine nazaran daha şefkat ve merhamet duygularının ön planda olduğu, göçmenlerin mağdur insanlar olduklarına yönelik güçlü inançlarını korudukları anlaşılmaktadır. Sahte

haberlere daha az inanan kişiler, çeşitli nedenlerle bu duygularını muhafaza etmekte ve bunu açık bir şekilde halen ifade etmektedirler.

> "[*Sosyal medyada]Suriyelilerin, herhangi göçmenlerin burada olmaması gerektiği hakkında haberler çıkıyor. Bunlara değer verilmemesi lazım. Ben de bir göçmenim. Ben de bir insanım sonuçta…. Savaştan gelmiş bu insanlar. Keyfi bir şekilde gelmemişler. Daha insani yaklaşabilirler. Çünkü hepimiz bir şekilde geldik. Birisi başka bir devletten geldi. Birisi başka bir ilden geldi… Türkiye dışından ya da Türkiye içinden gelmiş biri arasında bir fark yok*." (Yusuf-y)
> "*1200 lira burs veriyorsa da ona diyeceğim bir şey yok. Çünkü mağdurlar. Verilip verilmediğini bilmiyorum. Çeşitli söylentiler oluyor, devlet şöyle yapıyor. Böyle yapıyor diye. Bunlara pek inanmıyorum. Veriyorsa bile hak ediyorlardır yani*." (Güven-y)
> "*Hiç unutmuyorum o askerin çocuğu denizden çıkardığını, götürdüğünü yani. Benim de diyor bu yaşta evladım var diyor. Ağladım ben yani. O da sonuçta bir insan ayırt edemezsin yani*." (Kemal-y)

Ayrıca Grup 2'deki Yusuf-y ve Güven-y'nin milliyetçilik unsurunu ön plana çıkaran paylaşımları bulunmamakta, mekân kullanımlarında ve sosyal medya paylaşımlarında dini içerikler ön plandadır. Grup 2'den Kemal-y'nin sosyal medya paylaşımlarının % 83'lük bölümü dini içeriklerden oluşmaktadır. Milliyetçi unsurlar içeren paylaşımlarının oranı sadece % 9'dur. Düşüncelerini ifade ederken de konun insani boyutunu merkeze almaya ve özellikle bir gruba atıf yapmamaya özen göstermiştir. Hasan-y'nin paylaşımlarının % 64'ü eğlence, % 5'i milliyetçi unsurlar içermektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse; Grup 2'deki yerel çalışanların milliyetçi hassasiyetleri oldukça düşüktür.

7.3. Hakikat Arayışında Önyargı, Duygular ve Sahte Haber İlişkisi

Milliyetçi yönü yüksek olan ve merhamet duygusunu yitirenlerin yerel çalışanların yaygın inancı yüksekken, diğerlerinin yaygın inancının düşük olduğunu söylemiştim.

İlginçtir ki kardeşlerden birinin ya da babanın yaygın inancı yüksekken, diğer kardeşin ya da oğlun yaygın inancı düşüktür. Yaklaşık 20 yıldır, haftanın altı günü 11 saat birlikte çalışan, içinde yetiştikleri aile, ekonomik düzey, cinsiyet, eğitim seviyeleri,

çalışma koşulları ve göçmenlerle iletişim kurma imkânları büyük ölçüde benzer olan yerel çalışanların sahte haberlere karşı yaygın inancı önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bu durum yerel çalışanlara yönelik daha derinlikli bir bakışı zorunlu kılmaktadır.

Milliyetçi duyguların sahte habere inanma düzeyini etkilediğini dikkate alarak, etnik kökenli ön yargıların oluşabileceğini düşünüyorum. Bu nedenle aile ve çalışma ortamının da ötesinde daha kişisel bir alana odaklanarak kişilerin duygularına ve onlara kaynaklık eden ön yargılara bakmayı gerekli görüyorum. İnsanların muhakeme yeteneğine zarar veren önyargı, bireylerin hakikatle kurduğu ilişkiyi de zedeleyebilecektir. Bu haliyle önyargılar sahte haberlere karşı bireyleri daha savunmasız kılmaktadır. Önyargılı yerel çalışanların önyargısızlara oranla daha çok sahte habere inandığını düşünüyor ve bu savımı sınamak istiyorum.

Nitekim önyargı, hakikat ötesini tanımlama ve anlamlandırmaya yönelik analizlerde öne çıkarılan bir kavram olmuştur. En genel tanımıyla hakikat ötesi duygulara, önyargılara ve genellikle epistemik olarak güvenilmez olarak görülen diğer faktörlere daha fazla önem verilerek gerçeğe karşı kayıtsızlıktır. Bu durumun psikolojik arka planını açıklayan psikolojik kurmalardan Geri Tepme ve Dunnig-Kruger etkisinin özü de önyargılara dayanmaktadır. Bilişsel önyargıların insanların muhakeme yeteneklerini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (McIntyre, 2018: 55).

Önyargı belirli bir sosyal gruba ve onun bireysel üyelerine karşı olumsuz bir tutumdur (Cohrs ve Duckitt, 2012: 1 ve Göregenli, 2012: 21). Otoriteryen Kişilik'te Nevitt Sanford (1950: 41-65) yaptığı araştırma kapsamında benzer yaş gruplarında ve akademik başarıda olan iki öğrenci (Mack ve Larry) ile görüşmeler yapmıştır. Mack'in etnosentrizmi ve Yahudilere yönelik önyargısı yüksek iken Larry'de durum tam tersidir. Mack ve Larry örnekleri üzerinden bireylerin önyargılı ve önyargısız olarak nitelendirilebilmesi için gerekli ayırt edici özellikleri analiz etmek için kullandığı kategoriler bu araştırmada da yol gösterici oldu. Yerel çalışanların Suriyeli göçmenlere

yönelik ön yargılarının kaynağını Sanford'un analiz kategorilerini takip ederek genel etnosentrizm, siyasal görüşleri, inanç ile meslek ve gelir durumlarını dikkate alarak inceledim.

Genel Etnosentrism: Etnosentrizm genellikle bir tür etnik veya kültürel grup benmerkezciliği olarak tanımlanmaktadır. Kişinin değerleri ve uygulamaları da dahil olmak üzere kendi grubunun üstünlüğüne olan inancını ve genellikle grubun dışındakilere karşı küçümseme, nefret ve düşmanlığı içermektedir(Bizumic, 2015: 534). Sanford, genel etnosentrizmi dört başlık altında analiz etmiştir. Yaptığı başlıklandırma bu çalışmanın verileri ile uyumlu analiz kategorileri oluşturmaktadır.

(a) Kalıpyargılar: Mekanik olarak şeyleri katı kategoriler altında toplama eğilimine karşılık gelmektedir. Kalıpyargılara ilişkin değerledirmeyi yaparken Suriyeli göçmenlerin tanımlanma biçimleri yol gösterici olacaktır.

Yerel çalışanların tamamı özellikle Suriyeli göçmenleri "tembel" ve "rahatına düşkün" olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde yapılan tanımlamanın arka planına bakıldığında Grup 2'nin tamamı değerlendirmelerini genel bir göçmen grubuna değil, birebir tanıdığı Suriyeli göçmenlere ilişkin gözlem ve deneyimlerine dayandırmıştır. Bir diğer deyişle, genel homojen bir grubu tanımlamak yerine karşılaştıkları kişiler hakkında değerlendirme yapmışlardır.

> *"İnsanlar rahata alışmışlar geldikleri yerlerde. Bundan dolayı da çalışma istekleri yok. Genelde hazır gelsin, o da gelsin yiyelim zihniyeti var. Fazla çalışmak istemiyorlar. Az çalışmanın karşılığında çok ücret almak istiyorlar. İkisi birbirini dengelemiyor. Sorun orada."* (Yusuf-y)

Diğer taraftan Grup 1, kendi kişisel deneyimlerini sosyal medya ve televizyon kanalıyla genel olarak göçmen sınıfına yönelik olumsuz haberleri referans alarak değerlendirmektedirler. Ayrıca önyargılar empatinin oluşmasını da engellemektedir. Grup 1 tarafından grup göçmenlerin ülkelerinde ya da Türkiye'de yaşadıkları zorluklara

karşı duyarsızlıkları açık biçimde görülmektedir. Önyargılar empatinin oluşmasını engellemiş, empati yoksunluğu merhamet duygusunun yitirilmesine neden olmuştur

> "*Televizyondan şöyle alıyoruz yani.. düzensiz göçmenler Yunanistan'da şöyle, denizde şöyle yakalandı falan. Onun haricinde sosyal medyadan duyuyorum. Orada da göçmenlerin neler yaptıklarını duyuyorum. Türkiye'deki göçmenler. Atıyorum Suriyeliler, Iraklılar, Afganlar… Suriyeliler sahil kenarında yatarlar bilmem naparlar (gülüyorlar). Ne kadar doğru bilmiyorum ama. İnanıyorum buradaki hallerine bakınca örtüşüyor yani (gülüyor)."* (Cemal-y)
>
> *"Ben oradayken bu kadar iş yapmıyordum diyorlar. Ben ordayken çalışmıyordum.. Bu haldesin buraya gelmişsin işte. Çalışsaydın böyle olmayacaktın orada duracaktın. Benim de başım ağrımayacaktı"* (Hakan-y)

Bu haliyle Grup 1 Suriyeli göçmenleri önyargı ile genelleyici bir yaklaşımla tanımlarken, Grup 2 kişisel deneyim ve düşüncelerini baz alarak önyargısız bir yaklaşım geliştirmiştir. Ekonomik imkânsızlıkları ve verdikleri hayat mücadelesi Grup 1'in Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye uyum sağlamalarına, hayatta kalabilmeleri için yapılan asgari düzeydeki[107] uygulamalara ve Suriyelilerin zaman içinde Türkiye'de normalleşen hayatlarına karşı olumsuz duygusal reaksiyon geliştirmelerine neden olmaktadır. Haksızlığa uğrama duygusu, sosyal medya temsillerinin de etkisiyle Grup 1'in Suriyeli göçmenlere karşı önyargı geliştirmelerine neden olmuştur. Bu unsurlar, Grup 2'nin Suriyeli göçmenleri değerlendirmesinde etkili olmamıştır.

> *"Yani zor geçiniyorsun. Onlar maaş alıyor devletten. Niye bize yapılmıyor bu yardım. Yani önce kendi vatandaşları ile ilgilensin. Niye onlarla ilgileniyor falan filan lafları oluyor. Muhakkak geçim mücadelesi veriyorum. Yani beni rahatsız eder de pek aldırış etmiyorum. İnanmak istemiyorum. Çoğu şeye inanmak istemiyorum. Çünkü kendi geçimim yani şöyle söyleyim. Herkesin ayağını yorganına göre uzatması lazım. Benim aldığım bana yettiği için, ondan dolayı şey yapmıyorum. [Sosyal medya temsillerine] Pek aldırış etmiyorum. [Geçim sıkıntısı yaşasaydın inanır mıydın?] Yok yine inanmazdım."* (Güven-y)

(b) İç ve dış grupları homojen birimler olarak görmek ve gruplararası gerilimlerin sorumluluğunun dış gruplara yüklenmesi: Özellikle iki grup arasında ortak kullanılan bir

[107] Sağlık, eğitim ve beslenme gibi.

dilin olmayışı, Türkçe'nin yerel, Arapça'nın da göçmen kimliği için belirleyici unsur olması çalışma ortamında çatışmaların doğmasına sebebiyet verebilmektedir. Aynı zamanı ve mekanı paylaşma durumundaki grupların iletişime dahil olma sorumluluğu da eşittir. Ancak Grup 1'in üyelerinin büyük oranda bu sorumluluğu yani sorun çıkmasına neden olan unsuru ortadan kaldırma sorumluluğunu göçmenlere yüklediği görülmektedir.

> "*[Orhan-y]Bu saatten sonra öğrenemem ben. En iyisi onların Türkçe öğrenmesi. Çok çabuk öğreniyorlar. Geliyorlar hemen konuşmayı öğreniyorlar" dedi*.[108]

Grup 2'de ise dil bilme sorumluluğunun iki tarafta olduğunu, ancak yerel çalışanların bu sorumluluğu göçmenlere bıraktığı yönündeki söylem yaygındır. Dikkat çeken husus kendilerini yerellerle bir tutmadan, kendilerini değerlendirmeye tabi tutmadan bu davranışın doğru olmadığını ifade etmeleridir. Bu anlamda kendilerini yerellerden ayrı tutmaktadırlar.

> "*Normalde şimdi.. burada çalışanlar düz mantık.. Kendi gibi görüyor. Yani ben değil de sen bilmen lazım diyor. Öyle bir algı gördüğü için kendine gerek görmüyor. Ondan dolayı sıkıntı yaşanıyor*. (Kemal-y)"

(c) Grup farklılıklarını "kan gerginliği" ile açıklama eğilimi: İrlandalı erkeklerin çabuk öfkelenme eğilimi olduğuna ilişkin örneğinden hareketle; erkeklerin sahip olması gerektiğine yönelik yaklaşım farklılıkları uygun bir örnek olacaktır. Grup 1'in üyeleri erkeklerin vatansever ve buna bağlı olarak da savaşçı olmaları gerektiğini savunmuşlardır.

> "*Bunlar korkakları, korkakları hep. Vatanı terk etmeye gerek yoktu belki de. Orada mücadele edeceklerdi."* (Samim-y)

Grup 2'deki yerel çalışanlar ise savaş ortamından uzaklaşmalarına, insanların kendilerini ve ailelerini güvenli bir ortamda tutma haklarına saygı duymuşlardır.

[108] 16.02.2018 tarihli saha notundan alıntıdır.

Erkeklerin savaşmaları konusunda kesin bir hükümleri ya da beklentileri bulunmamaktadır.

> *"Savaştan dolayı gelmişler. Göç etmek zorunda kalmışlar. Çünkü savaş kimsenin kabullenmeyeceği bir şey*." (Kemal-y)

> "*Bir insan çoluğunu çocuğunun yaşamasını istiyorsa illaki iyi yerlerde yaşaması lazım. Bugün Ankara'da bile otururken belirli yerlerde oturuyorsun. Sen nerede oturuyorsun mesela.. Gelip de bugün Çinçin'de oturur musun? Oturmazsın. İnsan evlat yetiştirmek istiyorsa evvelakin öncelikle iyi yerlere gitmesi lazım. Bunlar da öyle. Savaştan çıktılar geldiler. Tabi yaşama mücadelesi."* (Hasan-y)

(d) Dış grupların tam bir asimilasyonunun beklenmesinin yanı sıra, asimile olmayı reddeden dış grup üyelerinin ayrılması eğilimi: Grup 2'deki yerel çalışanların Suriyeli göçmenlere yönelik bu yönde bir beklentisi bulunmamaktadır. Grup 1'de yer alan Mürsel-y ve Hakan-y, göçmenlerin Türklerin değerlerine uymaları ve Türkiye'deki yaşantıya uygun bir biçimde davranmaları yönündeki taleplerini açık bir biçimde ifade etmektedirler.

> "*Millet ırk farkı illa var. Bunlar gelmiş ama empoze edemiyorsan her türlü sıkıntı. Ama empoze edebilmen için zamanla çalışıp senin kültürüne ayak uydurması lazım. Senin kültürüne ayak uydurmuyorsa zaten çalışamıyorlar. Sana açık söyleyeyim. Anlaşamıyorsun. Ya genelde bir şey söylediğinde yapmadıklarında sorun yaşıyorsun. Yapmıyorlar*." (Hakan-y)

> *"Konsere davet ettim gelmedi. Başını açmaz. Burası Cumhuriyetle yönetiliyor. 'Bunlar gözlerini açmamış*.'"[109]

Siyasi Yaklaşımları: Grup 1'in siyasi yönelimlerini merkez sağ (AK Parti) ve sağ (MHP) olarak tanımlamak mümkündür. Gerek atölyedeki mekân kullanımları gerek sosyal medya paylaşımlarıyla siyasi tercihleri ile ilgili pek çok paylaşım yapmışlardır. Günlük siyasi tartışmalara ilişkin görüşlerini sosyal medya ve atölye içi sohbetlerde ifade

[109] 27.02.2018 tarihli saha notundan alıntıdır.

etmişlerdir. Güncel durumlar özelinde de destekledikleri siyasi partiyi açıklamayı tercih etmişlerdir. Mürsel-y MHP, Cemal-y Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı da ön plana çıkararak AK Parti, Hakan-y AK Parti seçmeni olduğunu ifade ederken, Samim-y'nin siyasi bir paylaşımı ya da ifadesi bulunmamaktadır.

Görsel 15 Mürsel-y'nin Paylaşımı

Grup 2'deki yerel çalışanların üçünün siyasi görüşünü belli eden herhangi bir paylaşımı ya da ifadesi bulunmamaktadır. Yalnızca Yusuf-y 2015 yılında sağa ve merkez sağa yakın isimleri (Necmettin Erbakan, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Muhsin Yazıcıoğlu) destekleyen paylaşımlar yapmıştır. Ancak göçmenlerle çalışmaya başladıkları 2015 yılı sonrasında bu türden paylaşımlarda bulunmamıştır. Bu nedenle Grup 2'deki yerel çalışanların siyasi görüşlerinin tanımlamada belirleyici rolleri olmadığını söylemek mümkündür.

Milliyetçilik bağlamında kendilerini tanımlama düzeylerine baktığımızda Grup 1'de Samim-y hariç tamamının Türk milliyetçiliğini ön plana çıkardığını görebilmekteyiz. Diğer taraftan Grup 2'de daha düşük sıklıkta da olsa bu türden söylemlere sahip olan tek kişi Hasan-y'dir. Ancak belirtmekte fayda var ki iki grup da

sosyal medya paylaşımlarında herhangi bir etnik grubu ya da mezhebi aşağılayıcı bir içerik paylaşılmamıştır. Türk ırkını yücelterek dolaylı olarak diğer ırklar daha aşağıda konumlandırılmıştır.

İnanç: Yerel çalışanların tamamı dindar bir görünüm sergilemektedir. Atölyede düzenli olarak namaz kılmışlar, konuşmalarında dini söylemlere yer vermişler, atölye duvarlarına dualar asmakta ve sosyal medyada dini konularda çok sayıda (306) paylaşım yapmışlardır. Bu anlamda iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Meslek ve Gelir: İki grubun üyelerinin yaptıkları iş birebir aynıdır. Tamamı makinede dikiş dikmektedirler. Yaptıkları işe ve eşit kıdemlerine bağlı olarak birbirlerine yakın maaşlar almaktadırlar. Bu kategori de iki grup arasında anlamlı bir farklılık sunmamaktadır. Ancak benzer gelir düzeylerine karşın bazı yerel çalışanlar daha yüksek düzeyde gelecek kaygısı taşımaktadır. Örneğin Cemal-y çocuklarına sunacağı hayatı düşünerek Suriyeli göçmenlere tepki verirken, Güven-y daha kanaatkâr bir tutum sergilemiştir. İki farklı gruba denk düşen bu durum farklılık tespit etmek için yeterli değildir.

Sonuç olarak iki grup arasındaki tek anlamlı fark siyasi ilgi düzeyindedir. Önyargılı üyelerin bulunduğu Grup 1, siyasetle daha çok ilgilenmektedir. Daha yüksek düzeyde milliyetçilik, günlük siyasi tartışmaları takip etmek ve siyasi tartışmalara dahil olanların önyargılı olduğunu görüyorum. Günlük siyasi tartışmaların bir parçası olan Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak desteklediklerini açıkça belirttikleri siyasi partiler yerine sosyal medyada karşılaştıkları içeriklerin etkisinde kaldıkları açıktır. Çünkü sosyal medyada Suriyeli göçmenlerle ilgili olumsuz ya da eleştirel içeriklerle karşılaşan ve bunlardan etkilendiklerini ifade edenler Grup 1'deki yerel çalışanlardır.

Mağdur oldukları için kabul edilen Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından daha fazla imkâna sahip oldukları, Suriyelilere ekonomi ve hizmet düzeyinde ayrıcalıklar tanındığı yönündeki provakatif ve yalan da içeren sosyal medya

paylaşımları Grup1'deki çalışanların duygularını harekete geçirmiştir. Haksızlığa uğrama ve kendilerini ait olarak hissettikleri bu ülkede ikincil konumda olduklarını düşünmeleri, onları duygusal olarak bu sahte haberlere açık hale getirmektedir. Duygusal nedenlerle tepkili oldukları kişilere karşı gerçeği arama davranışı göstermemektedirler. Bu haliyle olumsuz duygular insanların gerçekle arasındaki önemli bir engel halini almaktadır.

Ayrıca İslami yaklaşımın bu şefkat duygusunda etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu kişiler için düşünce sistemlerinin odağını inanç oluşturmuştur. İki grupta da dini söylemler ön plandadır ancak Grup 1'deki yerellerin milliyetçi kimlik ifadeleri[110] de ön plandadır. Sadece dini kimliklerini referans alan yerel çalışanların Suriyelilere ve diğer mağdur Müslümanlara karşı hoşgörülü ve merhametli bir yaklaşımı vardır. Bu kişilerin sahip oldukları merhamet duygusu ve korumacı yaklaşımları da hakikat arayışının önünde bir engel olmuştur.

> *"[Sahte haberler ile ilgili ne düşünüyorsun?] İnanmak istemiyorum. Çoğu şeye inanmak istemiyorum. Onlarla ilgili olumsuz bir şey hissetmek istemiyorum. Çünkü o insanların yerinde ben de olabilirdim. Benim kendimi bunların yerine koymam lazım. Ne yapardım, nasıl hissederdim. Bunları düşünmem lazım. Onun için pek şey yapmak istemiyorum."* (Güven-y)

Sahte haberlerin oluşturduğu olumsuz duygulara karşı kalkan görevi gören merhamet aynı zamanda kişilerin gerçeği aramasının önünde de bir engel olabilmektedir. Bir diğer deyişle sahte haberlere karşı mesafeli olmak, her zaman için gerçeği önemsemek anlamına gelmemektedir. İster hayal kırıklığı, haksızlığa uğrama, öfke; ister merhamet ve acıma söz konusu olsun duygular hakikat arayışının önündeki en büyük engel olmaktadır.

Bu duyguların oluşumunda bireylerin düşünce ve dünyayı anlamlandırma biçimlerinin etkisi olduğunu düşünüyorum. Benzer özellikler taşıyan, sosyal medya kullanım süreleri benzerlik gösteren, benzer içeriklerle karşılaşan ve aynı göçmenlerle

[110] Sosyal medya paylaşımları bu ayrımın yapılmasına kaynaklık etmiştir. Ayrıca göçmenlere etnik kökenlerine göre muamele etme, Türk bayrağı asma, "biz", "onlar" gibi ayrımcı ifadeler kullanmaları nedeniyle milliyetçi kimliklerinin daha ön planda olduğu düşüncesi oluşmuştur.

eşit zaman geçiren yerel çalışanlar farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Daha milliyetçi ve bireysel perspektiften bakan yerel çalışanlar önyargı ile haksızlık ve öfke duyguları geliştirirken, dini perspektiften yaklaşanlar önyargısız merhamet duymaktadırlar. Buradan anlaşılmaktadır ki, ideolojik ya da siyasi kimlik ve sahip olunan dünya görüşü, gündelik ilişkileri ve genel yaklaşımı belirlemede, sosyal medya ya da geleneksel medyadan daha belirleyici olmuştur.

7.4. Ayrımcılık Ve Uzman Karşıtlığı Ekseninde Gerçeğin Önemsizleşmesi

Grup 1'in bazı üyelerinin sahip olduğu önyargı ayrımcılığa yol açmıştır. Ayrımcılık, sahip olunan önyargının davranışa dönüşmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Göregenli, 2012: 22). Birine karşı ayrımcılık yapmak, diğerlerinde olmayan belirli bir özelliğe sahip olduğu veya sahip olduğuna inanıldığı için, başkalarına göre dezavantajlı bir şekilde davranmaktır. Kısacası, birine karşı ayrımcılık basitçe dezavantajlı farklı muameledir (Lippert-Rasmussen, 2013: 4).

Tamamının güvenilmez bulduklarını ve inanmadıklarını vurguladıkları sosyal medyada paylaşılan içerikler yerel çalışanları duygusal ve davranışsal düzeyde etkilemektedir. Grup 1'deki yerel çalışanların tamamı kendileri de dâhil tüm insanların, Grup 2'deki çalışanlardan Kemal-y, Güven-y ve Yusuf-y ise çalışma arkadaşlarının bu haberlerden duygusal olarak etkilendiğini ve kimi zaman bu nedenle göçmenlere karşı tepkili davranabildiklerini belirtmiştir. Bir diğer deyişle görüşülen kişilerin sosyal medya üzerinden edinilen bilgilerin insanların duygularını ve kimi zaman da davranışlarını etkilediğine ilişkin ortak bir kabulü vardır.

"İnanmadan etkilendikleri" içeriklerin bireyler üzerindeki etkisini anlayabilmek için sosyal medya paylaşımlarının yerel çalışanların duygu, düşünce ya da davranışlarında herhangi bir değişikliğe neden olup olmadığı önem taşımaktadır. Bu türden haberlerle karşılaştıklarında Suriyeli göçmenlere karşı "kalplerinin soğuduğunu" (Mürsel-y), onlarla ilgili olumsuz düşüncelere kapıldıklarını, onları önemli bir tehdit unsuru olarak

algıladıklarını ve bu duygu ve düşüncelerin bazı yerel işçilerin davranışlarına yansıdığını vurgulamışlardır.

> *"Etkiliyor. Demin sordun ya. Suriyelilere kızıyor musun şöyle olsa böyle olsa.. şimdi öyle haberler genelde. Bakıp etkilenen insanlar burada da var dışarıda da var. Hemen etkileniyorlar. İşte şöyleymiş böyle yapmışlar, küfür de etmişler, dövmüşler de sövmüşler de. Hemen bir karşı duruşa geçiyor… Hakan-y etkileniyor. Mürsel-y etkilenir. Kızarlar hemen onlar. Bilmiyorum sana söylediler mi ama? Onlar etkileniyorlar. Biraz Hasan-y'de de var. Onun haricinde pek zannetmiyorum.*" (Kemal-y)
>
> "*Evet [iş arkadaşlarıma karşı olumsuz şeyler]hissettiriyor. Yani onlar gelmiş… ben yıllardan beri bu ülkede çalışıyorum devlet bana öyle hak tanımıyor. Onlar geliyor, kaçmışlar diyoruz yani.. Savaştan kaçmışlar korkmuşlar gelmişler buraya. Bir de devlet bunlara maaş veriyor diyoruz. Düşünüyoruz yani kendi aramızda konuşuyoruz*." (Mürsel-y)

Bu noktada üzerinde durulması gereken husus, ayrımcılığın yalnızca Suriyeli göçmenlere yönelik yapılmadığıdır. Genel olarak göçmenler ile yereller arasında, yerellerin çıkarına hitap eden farklılıklar vardır. Bunun için ayrımcılığın ana özellikleri üzerinde durmak gereklidir.

Ayrımcılığın ilk özelliği, ayrımcılığın esasen bireylere göre karşılaştırmalı olmasıdır, yani bir failin diğerlerine kıyasla bazı insanlara nasıl davrandığı meselesidir (Lippert-Rasmussen, 2013: 6). Örneğin Suriyeli göçmenlerle ilgili sosyal medya içeriklerinden etkilendiğini söyleyen ve bu durum çalışma arkadaşları tarafından da fark edilen Mürsel-y'nin göçmenlere yönelik rahatsız edici ve tacizkar davranışlarına ben de tanık oldum. Yerel çalışanlara karşı her zaman son derece saygılı olan Mürsel-y, Türkmenler de dahil olmak üzere göçmenlere karşı ayrımcı muamelelerde bulunmuştur.

> "*Mürsel-y göçmen kadınlara "çekil çekil" yaptı tavuk kovalar gibi… Macanay-g'nin yüzüne yaklaşarak yakından surat ekşitti.. Macanay-g kendini geriye çekti. Biraz taciz havası vardı bence*."[111]
>
> "*Aytül-g beni yanına çağırdı. "Hep başkalarını dinliyorsun. Biraz da beni dinle" dedi. Mürsel-y'yi şikayet etti. Mürsel-y göğsünün kılını koparıp Aytül-g'nin kullandığı makinenin üzerindeki masaya koyuyormuş. Kılı önce çöpe atması için Macanay-g'ye vermeye çalışmış. Ancak Macanay-g almayınca Aytül-g'nin masasına bırakmış. Mürsel-y bunları gülerek dinliyor…"Hacı'nın*

[111] 26.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

stresi yüzünden hep bunlar. O bize yansıtıyor biz de bunlardan çıkarıyoruz." dedi"[112]

Mürsel-y için yereller saygıyı hak ederken göçmenler ayrımcı davranışlara daha açıktır. Mürsel-y ikincil bir ayrım daha yapmıştır: göçmenler arasında da bir değer sırası oluşturmuştur. Mürsel-y'nin değer sırasına göre sırasıyla Türkmenler, Yemenliler, Suudi Arabistanlılar, Somalililer ve en son Suriyeliler gelmektedir[113]. Her ne kadar Aytül-g'yi rahatsız edecek davranışları olsa da Türkmenlerle yemek yemekte, onların mesleki becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Yemenli Aren-g, kurduğu ilişki ve çalışkanlığı ile ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir. Suudi Arabistan'dan gelen aslen Bağdatlı olan anne-kıza karşı ifadelerinde saygı vardır.

"*Yok onlar [Suudi Arabistan'dan gelen anne-kız] iyi kendi hallerinde çalışıyorlar. Somalililer çok fena" dedi*" [114].
"*Bunlar [orta tezgahta çalışanları işaret ediyor] kenarda kalmış… Suriyeli falan. Onlar [Suudi Arabistan'dan gelen anne-kız] Bağdat'tan gelmiş. Merkezde yaşayan ile kenarda yaşayan bir olur mu? Giyimleri, hal hareketleri tabii ki farklı olur*."[115]

Ayrımcılığın ikinci özelliği, ayrımcılığın dezavantajlı muameleyi içermesidir. Dezavantajlı muameleyi, zarar veren muameleden ayırt etmek gerekmektedir. (Lippert-Rasmussen, 2013: 8). Atölyede çalışan yerel ve göçmen işçilerin sahip oldukları en temel ve dikkat çekici ortak özellik dini hassasiyettir. Atölyede çalışanların tamamı düzenli olarak namaz kılmakta ve dini gerekliliklerine uygun şekilde giyinmektedir. Ancak göçmenler oldukça dar olan mutfakta namaz kılarken, yerel çalışanlar sergi bölümünde gizlenmiş geniş ve temiz bir alanda namaz kılmaktadır.

[112] 27.01.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.
[113] Bu denli açık ayrımlarda bulunan başka bir yerel çalışanla karşılaşmadım.
[114] 08.02.2018 tarihli saha notundan alıntıdır.
[115] 19.02.2018 tarihli saha notundan alıntıdır.

Ayrımcılığın diğer bir özelliği ise bir bireyin dezavantajlı, farklı muameleye maruz kaldığı özellikler ile bu bireyin fiilen sahip olduğu özellikler arasında zorunlu bir örtüşme olmaması nedeniyle fiili özelliklerden bağımsız olmasıdır. (Lippert-Rasmussen, 2013: 10). Namaz kılma yerlerinin ayrılması, Mürsel-y ve Uğur-y tarafından maruz kaldıkları olumsuz muameleler göçmenlerin etnik kökenlerinden ve davranış biçimlerinden tamamıyla bağımsızdır. Yakın arkadaşlık kurdukları Aren-g, yemeklerini paylaştıkları Aytül-g dahil tüm göçmenler diğerleri çay alırken ya da sohbet ederken mutfakta namaz kılmak zorunda kalmıştır. Göçmenlerin dışa dönük/iletişime açık ya da içine kapanık/mesafeli davranışta bulunmaları Mürsel-y ve Uğur-y'nin rahatsız edici davranışlarının önünü kesmemiştir. Yalnızca "göçmen" olmaları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmışlardır.

Ayrımcılık, ayrımcılığa uğrayan kişilerde iletişimden kaçınma, ayrımcılık yapana güvenmeme, kendini bulunduğu ortama ait hissedememe gibi bazı tutum ve davranışların doğmasına neden olabilmektedir. Bu durumu araştırma konusunu dikkate alarak değerlendirdiğimde, ayrımcılık içeren davranışların doğrudan bilgi kaynağı olabilecek göçmenlerin bu rollerini gerçekleştirebilme kapasitelerine zarar verdiğini söylemek zor olmayacaktır.

Bu noktada yerel çalışanların enformasyon ve teyit kaynaklarına bakmak, Suriyeli göçmenler ile ilgili diğer enformatik mecraları görmek açısından gereklidir. Yerel çalışanların neredeyse yarısı resmi kaynaklardan edindikleri bilgilerden bahsetmiş, ayrıca ikisi ise göçmenlerin kendileri ile görüşüp birincil kaynaktan bilgi aldıklarını belirtmişlerdir. Bu kişilerin tam olarak resmi kaynaktan gelen bilgilerin aksini söyleyen sahte haberin 'doğruluğuna inandıkları' görülmektedir. Resmi kaynakları bilgi kaynağı olarak gören ve yapılan yardımların uluslararası kurum ve kuruluşlarca fonlandığını söyleyenler, bu yardımın devlet tarafından yapıldığına inandığını ifade etmiştir.

En az sayıda sahte habere inan Yusuf-y resmi kurumları enformasyon kaynağı olarak açıklamazken; en çok sahte habere inananlardan Cemal-y, resmi kurumlardan ve göçmenlerden bilgi aldığını ifade etmiştir. Bilgi kaynağı olarak gördüğü resmi kaynaklardan ve doğrudan göçmenlerden edindiği bilgiler, Cemal-y'nin Suriyeliler ile ilgili sosyal medyada dolaşıma giren sahte haberlere inanmasına engel olamamıştır. Bu durum da duyguların gerçeği bükme gücünü ortaya koymaktadır.

Nitekim alanyazında da günümüz insanlarının yalanlar, duygular ve ön yargılarla değerlendirme yapmasının ötesinde epistemik açıdan güvenilmez kaynaklara daha fazla önem verilerek gerçeğe karşı kayıtsız kaldıkları (Zackariasson, 2018) ve uzmanlara, entelektüellere ve resmi kaynaklara karşı güvensizlik besledikleri (Gardner, 2011; Harsin, 2018 ve Zackariasson, 2018) ifade edilmiştir. Lewandowsky, Ecker ve Cook (2017), hakikat ötesi koşullarda, ana akım medya, uzmanlar, elitler, yetkililer ve bilim adamları biçimindeki profesyonel kurumların yaygın bir şekilde reddedildiğini savunmuştur.

Güvenilmez buldukları sosyal medya içerikleri, yerel çalışanların önemli bir bölümü için birincil bilgi kaynağı olmuştur. İnternetin yaygınlaşmasına bağlı olarak bilgi hiyerarşisinin üstünlüğü ve ayrıcalığı kaybolmuştur. Bilgi artık toplumun büyük bir kısmı için erişilebilir düzeydedir. İnsanlar istedikleri bilgiye yerlerinden bile kalkmadan ulaşma fırsatına sahiptir. Bilgiye erişimin dikkate değer ölçüde arttığı bu dönemde bilgiyi üreten de dikkatten kaçmaktadır. Bilim insanları, akademisyenler ya da profesyonellerin ürettikleri bilgiler; sıradan insanların (ki bu çağda kimse sıradan değildir, herkes çok özeldir) 'değerlendirmeleri', 'inançları' ve 'ihtiyaçları' karşısında güçsüz kalmaktadır. İnsanların arkadaşlarının, sevdikleri bir sanatçının, bir sosyal medya fenomeninin ya da hakkında hiçbir şey bilmedikleri, tanımadıkları bir kullanıcının fikirleri veya duyguları, bir bilim insanının ürettiği bilgiden daha gerçekmiş gibi algılanabilmektedir.

Bu noktada yerel çalışanlar için geçer akçe olan, yani teyit kaynaklarına daha yakından bakmak gerekmektedir. Katılımcıların ikisi sosyal medyada gördüğü içerikleri

arkadaşları, biri kendi mantığı, biri kendine yakın medya kanalları aracılığı ile teyit ettiğini belirtmiştir. Bu kişilerin dışında kalan dört kişinin de Suriyeli göçmenler ile ilgili bilgilere arkadaşları vasıtasıyla ulaştığı görülmektedir (EK8).

Kısaca yerel çalışanlar halen resmi kaynaklar ya da uzmanlar tarafından yapılan açıklamalara bakmakta ve bu aktörlerden bilgi almaktadır. Değişen bu bilgiye verilen değerdir. Hakikat ötesi çağda profesyonel kurumlar tam olarak reddedilmemekte, kişisel tercihler, duygular ve sosyal çevrenin etkisi bu kaynaklardan gelen bilgilerin 'inanılırlığını' ve 'geçerliliğini" belirlemektedir.

Bu geçerliliğin bir kez belirlenmesi halinde edinilen bilgiyi değiştirmek oldukça güçleşmektedir. Hakikat ötesi toplumun doğuşunu açıklayan teorilerden biri geri tepme etkisidir. İnsanların kabul ettikleri "yanlış doğruları" düzeltmenin güçlüğüne işaret eden bu teoride, doğrulama çabası yanlış bilgiyi pekiştirmektedir (Karagöz, 2018: 683). Yerel çalışanlar, insanların fikirlerinin değişmeyeceği ve tepki çekecekleri gerekçesi ile sosyal medyada Suriyeli göçmenlerle ilgili hatalı bilgileri düzeltmediklerini söylemişlerdir. İnsanların fikirlerinin değişmezliğine olan inançları, teorik düzeyde bilgileri olmasa da bu durumun farkında olduklarını göstermektedir.

Yerel çalışanların kendi gerçeklerini sınayabilecekleri bir ortama sahip olup olmadıklarını değerlendirmek için iki parametreye bakmak gereklidir: Hatalı bilginin düzeltilmesi ve alternatif bilginin araştırılması. İlki pasif bir durumdur ve dışarıdan gelen doğru bilginin değerlendirilme biçimine odaklanmaktadır. Buna duruma ilişkin iki örnekle karşılaşılmıştır.

> *"Aytül-g'nin oğlu "sen çalışma ben okumayacağım sana bakacağım" diyormuş. Normalde okulunda birinci olan bir çocukmuş… Kimliği çıkmış, bu yıl okula gidecekmiş… Ayten-y "Suriyeli okuluna yollasana" dedi. "Öyle bir okul yok" dedi Aytül-g. Bunun üzerine Ayten-y hiç duymamış gibi yapıp işine devam etti"*[116]
>
> "Aren-g *[Yemenli] ile Uğur-y'nin atıştığını gördüm. Uğur-y, Aren-g'ye "Sen bir şey bilmiyorsun. Suriye'de kadınlar sadece doğum yapar.*

[116] 16.02.2018 tarihli saha notundan alıntıdır.

Türkiye'de kadınlar değerlidir" dedi. Aren-g "Ben Suriyeli miyim?" dedi. Uğur-y konuşmasını Suriyeliler diye sürdürdü." [117]

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, yerel çalışanların göçmenleri Suriyeli olarak etiketleme yönelimi bulunmaktadır. Ayrıc iki durumda da göçmenler tarafından düzeltilen bilgiler yerel çalışanlar tarafından duymamazlıktan gelinmiştir.

Diğer seçenek alternatif bilgiyi aramaktır. Görüşülen kişilerin tamamı alternatif bilgiye açık olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle teyit kaynaklarının sahte haberlere inanma üzerindeki etkisine bakılmalıdır. Çok sayıda sahte habere inanlar ile az sayıda sahte habere inanan kişilerin benzer kaynaklardan bilgilerini teyit ettikleri görülmektedir. Google, televizyon haberleri, arkadaşları ve sosyal medya genel olarak teyit kaynakları olarak ifade edilmiştir.

[117] 23.02.2018 tarihli saha notlarından alıntıdır.

SONUÇ

Asırlardır süren bir çaba ile hakikat olgusu, ne tür hakikatlerden bahsedilebileceği ya da hakikate biçilen değerler tartışılmıştır. Felsefi tartışmaların başlangıç noktasında olgu ile söylemin uygunluğunu esas alan ilişkisel bir hakikat anlayışı ortaya konmuştur. Zamanla "uygunluk" olarak ifade edilen bu yaklaşıma yönelik eleştiriler ve hakikatin ilişkiselliğine yönelik sorgulamalar yeni hakikat tanım ve yaklaşımlarının doğmasına neden olmuştur. Olgu ile söylemin uygunluğu olarak tanımlanan hakikatin dile odaklanması ile hakikatin ağırlığı azalmaya başlamıştır. Günümüzde hakikat anlayışında ise dil ve olgu yerine kamuoyunun hakikate yaklaşımı temel alınmaktadır.

Mutlak hakikat anlayışından göreceli ve daha sonra öz referanslı hakikat anlayışına geçişi temsilen kullanılan hakikat ötesi (*post-truth*) kavramı, internet çağının ruhunu yansıtan bir kavram olarak popülerlik kazanmıştır. Kavramı alanyazına kazandıran Tesich, dönemin siyasi koşullarına ve kamuoyunun karşı karşıya kaldığı yalanlara dâhil olmasına tepki olarak kaleme aldığı makalede psikolojik bir yaklaşım geliştirmiştir. Tesich, insanların artık hakikat ile özsaygı arasında bir seçim yapmak zorunda olduğunu ve ikisinin aynı anda olamayacağını vurgulamıştır.

Diğer taraftan hakikat ötesi çağın oluşumunda teknolojinin rolünden bahsetmemiştir. 2000'li yıllarda yapılan kavramsallaştırma çalışmaları ve yaşanan siyasi gelişmeler hakikat ötesinin farklı yönlerinin ortaya konmasına, kavramın içeriğinin geliştirilmesine neden olmuştur. Kamuoyundaki dönüşüm hissedilen, deneyimlenen ve alternatif gerçeklik olgusu ile birlikte ele alınmaya başlamıştır. Duygulara atfedilen bu güç neticesinde profesyonel bilgi kaynaklarının gücünü yitirdiği ve öz referanslı gerçeklerin egemenlik kazandığı savunulmuştur.

Güncel akademik tartışmalarda sosyal medyanın kurum, kullanıcı ve içerik boyutları ile sahip oldukları özellikler ile hakikat ötesi toplumun etkileşimi üzerinde

sıklıkla durulmaktadır. Sosyal medya bireyselleşmeyi, eğitimsiz uzmanlaşmayı, geleneksel hakikat söyleyicilerine yönelik güvensizliği ve muğlaklıktan doğan hakikat seçkisini beslemesi nedeniyle hakikat ötesi düşünce tarzını güçlendirmektedir. Ayrıca sosyal medya algoritmaları kişisel bir hakikat alanı oluşturmakta ve düşünceler duygulardan beslenmeye başlamaktadır. Yapısal ve işlevsel özelliklerinin yanı sıra sosyal medya içerikleri, özellikle sahte haberler ön plana çıkan bir diğer etmendir. Sosyal medya aracılığı ile geniş kitlelere yayılan sahte haberler insanların duygularını harekete geçirmekte ve hakikat ötesinin gri alanının oluşmasına katkı vermektedir.

Bu tez çalışmasında sosyal medyadan edinilen enformasyonun hakikat algısını şekillendirmedeki rolünü ve insanların gerçek bilgiyi arama yönelimini Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeliler ile çalışma arkadaşlarının etkileşimi üzerinden araştırdım. Literatür taraması, etnografik katılımlı gözlem, mülakat ve anket yoluyla elde ettiğim verileri betimsel analiz yöntemi ile yorumladım.

Başlangıç olarak belirtmekte fayda var ki bu çağın insanları için olgu ile söylemlerinin uygun olması önemli değildir. Konu artık dil de değildir. Belirleyici olan kişisel ihtiyaçlar ve güncel koşullara bağlı olarak değişen kişisel duygu durumudur. Bu noktadan hareketle hakikat ötesini "bazı hakikatlere ve hakikat söyleyicilerine karşı ön yargı, duygu durumu ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan seçili duyarsızlık" olarak tanımladım. Nitekim bu çağın insanlarının hakikati bütünüyle reddetmediğini, kişilerin hayatlarını psikolojik, ekonomik, kültürel ve toplumsal düzeyde doğrudan etkileyen konularda hakikate karşı yanlılık geliştirme eğilimlerinin yükseldiğini savunuyorum. Bu bağlamda koşullara bağlı olarak belirlenen hakikatler arasındaki seçicilik ön plana çıkmaktadır.

Nitekim yaptığım araştırmada kişilerin hakikatlere yönelik duyarlılık düzeyinin koşullardan etkilenebildiğini ve değişebildiğini tespit ettim. Örneğin Suriyeli göçmenlerin sahip oldukları haklar ve uluslararası kuruluşların göçmenlerin Türkiye'deki

varlıklarına yönelik düzenlemeleri ile ilgili olarak hükümetin ve uluslararası kuruluşların açıklamalarını takip eden Cemal-y, 2017 yılında sosyal medyada dolaşıma giren sahte haberlere yönelik tepki göstermiştir. Buna karşın, 2018 yılında yine bu kurum ve kuruluşların açıklamalarından haberdar olmasına ve Suriyeli göçmenlerin sahip olduğu hakların hukuki çerçevesi hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen en çok sahte habere inanan kişilerden biri olmuştur. Sosyal medyada karşılaştığı olumsuz paylaşımlar, çalışma arkadaşları olan Suriyeli göçmenlerin profesyonel davranışlarından hoşnut olmama, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki nüfuslarının giderek artması gibi nedenlerle kendine yeni bir hakikat seçmiştir. 2017 yılında yalan olduğunu açık bir biçimde ifade ettiği sahte haberlere 2018 yılında inanmaya başlamıştır. Başlangıçta hakikat olarak seçtiği bilginin yerini önyargılarından ve duygularından besleyen inanç almıştır.

İbrahim Efe ulusal basında yer alan haberlerin analizini yaptığı araştırmasında Suriyeli göçmenlerin mağduriyetlerinin siyasi erki eleştirmek ya da övmek için araçsallaştırıldığını belirtmiştir. Örneğin *Evrensel* ve *BirGün* gazetelerinin Suriyeli göçmenleri "mağdur kitleler" olarak temsil etmesini siyasi erk eleştirisine eklemlenmenin tezahürü olarak değerlendirmiştir. Diğer taraftan *Sabah* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde yer alan haberlerde ise Türklerin ev sahipliğinde sahiplenen bir mağdur kitlenin varlığına gönderme yaptığını belirtmiştir.

Ulusal basında yer alan haberlerin analizleri sonucunda elde edilen bu tespitler, yerel çalışanların Suriyeli göçmenlere yönelik yaklaşımları ile örtüşmemektedir. Yerel çalışanların Suriyeli göçmenleri tanımlama, Türkiye'deki varlıklarını değerlendirme ve onları tanıma noktasında gönüllülük gösterme aşamasında sahip oldukları siyasi görüşlerinden ve ideolojik yanlılıklarından etkilendiklerini düşünüyorum. Ancak bu yanlılık mevcut siyasi erki övme ya da eleştirme amacı taşımamaktadır. Destekledikleri siyasi partilerin söylemleri, Suriyeli göçmenlerle ilk karşılaşmalarında aldıkları düşünsel pozisyonun belirlenmesinde etkili olmuş ve mağduriyetlerine karşı duyarlılık

kazanmışlardır. Daha sonraki süreç, yerel çalışanların kişisel deneyimleri, grup içi etkileşimleri ve gündelik hayatları ile şekillenmiş; Suriyeli göçmenlere yönelik yaklaşımları değişmiştir.

Yerel çalışanların tamamı başlangıçta merhamet duygusuna ve empatiye sahipken zamanla bu durum değişiklik göstermiştir. Yerel çalışanların bir bölümü Suriyeli göçmenleri önyargılarının penceresinden değerlendirmeye başlamıştır. 15 Temmuz darbe girişimi göçmenlere yönelik empatinin dayanağı iken zaman içerisinde göçmenlere yönelik tepkinin ve yerel kimliklerinin dayanak noktalarından biri olmuştur. Başlangıçta 15 Temmuz darbe girişiminin korkutucu yönlerine referansla "biz de yaşadık çok zor" derken, zamanla kendi davranışlarını baz almaya başlayarak, yani ulusal tehdit yerine bireysel mücadeleye ağırlık vererek "Biz vatanımızı savunduk, darbeye engel olduk" demişlerdir. Ülkelerini savunmadıkları için "korkak" olarak nitelenen Suriyeli göçmenlerin karşısında vatanını koruyan Türkler bulunmaktadır.

Dil öğrenme, öteki dili konuşmaya hevesli olma gibi konular kültürel ve sosyal entegrasyonun en önemli göstergelerinden biridir. Buna karşın atölyede yerel ve göçmenler arasında ortak bir dil oluşturulamamıştır. Taraflar yerel ve göçmen kimliklerinin görünen unsuru olarak Türkçe ve Arapça dillerini sahiplenmişlerdir. Kişilerin kendi dillerini konuşma konusundaki ısrarları (Türkmen göçmenler de Arapça konuşmayı tercih etmektedir) iki grubun kültürel bütünleşmeye ve çokkültürlülüğe açıklığa hazır olmadıklarını göstermektedir. Nitekim çalışma koşulları nedeniyle sosyal bütünleşme zorunluluk hali taşırken kültürel bütünleşmede tercih ve çaba vardır. İki grubun da bu tercih ve çabayı göstermediği açıktır. Ancak yerel ve göçmen grupların homojen yapılar olmadığını ve insan faktörünü dikkate aldığımızda grup içi farklılıkların dil engelinin kırılmasına katkı sağladığını görebilmekteyiz. Göçmenler özellikle Arapça konuşmayı tercih ederken Yemenli Aren-g, tercümanlık yaptığı zamanlar dışında ve gerekmedikçe Arapça konuşmamaktadır. Taşıdığı göçmen kimliği ve yerellerle kurduğu

güçlü ilişki onu iki grup arasında bir geçiş noktası kılmıştır. Diğer taraftan göçmenlerle iletişim çabası içinde olan Mürsel-y ve Cemal-y, yerellerden göçmenlere yönelik teması göstermektedir. Bu aktörler kanalıyla iki grup arasında etkileşimler ve iletişim ortamı doğabilmektedir.

Hakikat ötesi çağda duyguların somut gerçeklerin yerini aldığı ve buna bağlı olarak uzmanların, resmi kaynakların ve profesyonellerin önemini yitirdiği, resmi kaynaklara karşı güvensizliğin baş gösterdiği savunulmuştur. Yerel çalışanların neredeyse yarısı Suriyeli göçmenlerle ilgili olarak resmi kaynaklardan, ikisi ise göçmenlerle konuşarak bilgi edindiğini ifade etmiştir. Bu sayı, mülakat yapılan kişilerin yarısından fazlasına denk gelmektedir. Yerel çalışanlar, doğruluğunu resmi kaynaklardan teyit ettikleri konularda sosyal medyada dolaşıma giren sahte haberlere inanmışlardır.

Hakikat ötesi çağda, uzmanlar ve resmi kaynaklar halen bilgi kaynağı olmayı sürdürürken duygulara ters düşen gerçekler yerine sahte haberlere inanmak ya da mevcut duygu ve düşüncesini koruyabilmek adına araştırma yapmamak tercih edilmektedir. Herhangi bir duygu durumuna karşılık geldiği için bir kez inanılan hatalı bir bilgiyi düzeltmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Yerellerin sahip oldukları hatalı bilgiler anında göçmenler tarafından düzeltildiklerinde dahi dikkate alınmamaktadır. Ön yargılar, duygular ve hissedilen gerçeklerle güçlü bir bağ kurulmaktadır.

Sosyal medya göçmenler ile ilgili bilgi edinmede birinci kaynak olarak ifade edilmiştir. Yerel çalışanlar göçmenler ile ilgili içeriklerle rastlantısal olarak karşılaşmaktadır. Sosyal medya içeriklerini güvenilmez bulmalarına ve inanmamalarına rağmen ilginç bir biçimde bu haberlerden etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Sosyal medya gerek enformasyon gerek yorum ve fikir kaynağı olarak itibar edilmese de belli duyguların edinilmesi ve inşa edilmesinde kullanılmaktadır. İnanmadan etkilendikleri sahte haberler neticesinde bazı işçilerin göçmen çalışma arkadaşlarına karşı tepki geliştirebildikleri ifade edilmiştir. Sosyal medyadaki sahte haberlerin etkisi yalnızca iş

arkadaşlarına karşı tepki geliştirmekle sınırlı kalmamıştır. Sahte haberler, bazı yerel çalışanların gündelik deneyimlerini anlamlandırma süreçlerinde de etkisi bulunmaktadır. Suriyeli göçmenlerin hastanede sıra beklemedikleri yönündeki ifade, yereller arasında en çok inanılan sahte haberdir. Yerel çalışanların ikisi hastaneye gittiklerinde Suriyeli göçmenlerin kimlik kartlarını göstermek suretiyle, öncelikli olarak muayene olduklarına şahit olduklarını ifade etmişlerdir.

Önyargı, yerel çalışanların Suriyeli göçmenler ile empati kurmalarını engellemiş ve onlara yönelik merhamet duygularının aşınmasına sebebiyet vermiştir. Önyargılı yerel çalışanlar sosyal medyadaki sahte haberlere karşı daha duyarlı iken önyargısız çalışanlar merhamet duygularını koruyabilmiş ve buna bağlı olarak da sahte haberlere karşı görece bağışık olabilmiştir. Önyargılardan beslenen bu etkilenme yalnızca duygu ya da düşünce değişikliği ile sınırlı kalmamış, kimi yerel çalışanların ayrımcı davranışlar geliştirmesine neden olmuştur. Diğer taraftan empatinin sürdürülmesi yerel çalışanları sahte haberlerin neden olduğu olumsuz duygu ve önyargılardan önemli ölçüde korumuştur. Ancak sahte haberlerden korunmuş olmak, bu yerel çalışanları hakikate daha çok yaklaştırmamıştır. Duygusal gerekçelere dayanarak göçmenler ile ilgili sosyal medya içeriklerinin doğruluğunu araştırmadıklarını belirtmişlerdir. İster kızgınlık, haksızlığa uğrama gibi olumsuz isterse merhamet gibi olumlu olsa da duygular insanları hakikatten kolaylıkla uzaklaştırabilmektedir.

Sosyal medyada karşılaştıkları içeriklere güvenmeyen ve inanmadığını söyleyen yerel çalışanlar, kişisel inançları, ideolojik yönelimleri, siyasi kimlikleri, dönemsel ruh hallerine bağlı olarak bu içeriklerden etkilenmektedir. Bu kişilerin büyük oranda sabit bir hakikat anlayışının olmadığı anlaşılmaktadır. Bir yıl içerisinde dahi konuya yönelik ilgi ve yaklaşım şekli değişebilmekte ve yeni hakikatler oluşturulabilmektedir. Anket ve mülakat sonuçlarında yer alan bu tutarsızlığın temelinde insanların durum, duygular, gündelik koşullar, ideolojik yönelimleri gibi değişkenlere bağlı olarak geliştirilen

değişken hakikat anlayışının yattığını düşünüyorum. Sosyal medya ise hakikatin bükülerek kendi hakikatlerini oluşturmak için uygun bir mecradır. Yerel çalışanlar kendi görüşleri ile uyumlu içeriklere bu mecradan ulaşmaktadır ve bu veri gündelik etkileşimden daha geçerli olabilmektedir.

Suriyeli göçmenlerle ilgili haberleri teyit ederken yine sosyal medyaya ya da televizyona yönelen yerel çalışanlar, sahte haberlerle karşılaştıklarında hatalı bilginin yayılmasını engelleyecek herhangi bir girişimde bulunmamaktadırlar. Sosyal medyada tepki görmekten, birilerini incitmekten çekindikleri ya da Suriyeli göçmenler ilgilerini çekmediği için sessiz kalmayı tercih etmektedirler. Herkesin kendi hakikatini kurma ve ifade etme biçimine saygı duymaktadırlar.

Sonuç olarak sosyal medya doğrudan bilgi kaynağı olmak yerine yerel çalışanların sahip oldukları ideolojik ve siyasi ön kabullerinin de etkisiyle bazı duyguların oluşmasına neden olmaktadır. Oluşan duygular yerel çalışanların "doğrusunu bilseler dahi" kendi görüşlerine uyum sağlayan sahte haberlere inanmalarına ve duygu, tutum ya da davranış düzeyinde etkilenmelerine sebebiyet vermektedir. Kısacası sosyal medya Suriyeli göçmenleri tanımada yüz yüze iletişimden çok daha etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

4 Nolu Bakanlıklara Bağlı İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf

6203 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf

Aburahmah, L. H., AlRawi, H., Izz, Y. ve Syed, L. (2016). "Online Social Gaming and Social Networking Sites", **Procedia Computer Science**, S. 82, 72-79

Akbaş, M. (2010). "Muhacirun-Ensar Kardeşliğinin Serüveni", **İstem**, Y. 8, S. 15, 61-77

Akın, H. Ş. (2018). "Merhamet Kavramı ve Schopenhauer'in Merhamet Yaklaşımının Değerlendirilerek Farklı Düşünürlerin Görüşleriyle Karşılaştırılması" **Türkiye Biyoetik Dergisi**, C. 5, S. 3, 126-131

Allcott, H. Ve Gentzkow, M. (2017). "Social Media and Fake News in the 2016 Election" **Journal of Economic Perspectives**, Cilt 31, Sayı 2, Bahar 2017, 211–236

Althuis J. and Haiden L. (ed.) (2018). **Fake Newsa Roadmap**, Riga: The King's Centre for Strategic Communications

Altınışık, Ç. ve Yıldırım, M. Ş. (2002). **Mülteci Haklarının Korunması**, Ankara: Ankara Barosu Yayınları

Altınörs, A. (2011). "Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması", **EKEV Akademi Dergisi**, Y. 15, S. 49, Güz 2011, s. 81-92

Amarasingam, A. (ed.) (2011). **The Stewart/Colbert Effect Essays on the Real Impacts of Fake News**, McFarland & Company: Londra

Amoroso, A. M. vd. (2019). "The War Report Armed Conflicts in 2018**", The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights**, Nisan 2019, ISBN: 978-2-9701003-9-3,https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/The%20War%20Report%202018.pdf

Anlı, Ö.F. (2011). "Hakikat (Doğruluk) Bağlamında Sosyal Bir İnşa Olarak Bilimsel Bilgi", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011 Bahar, S. 11, 53-77.

Antoci, A. vd. (2016). "The Ecology of Social Interactions in Online and Offline Environments" https://www.researchgate.net/publication/301856723

Arıkan, A. (2018). "İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı" **Journal of Islamic Research**, C. 29, S. 2, 348-79

Aristoteles, (1995). **Retorik**, Mehmet H. Doğan (çev.), İstanbul: Yapı Kredi

Artar, F. (2019). "Medyada Sınıfsal Temsil Mücadelesi: Suriyeli Mülteciler "Yardıma Muhtaç" mı "Ucuz Emek" mi?", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, C.22 S. 2, Ekim 2019, 26-61.

Ataman, M. ve Özdemir, Ç. (2018). "Turkey's Syria Policy: Constant Objectives, Shifting Priorities", **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, C. 5, S. 2, s. 13-35 ISSN: 2147-7523

Auerbach, J. ve Castronovo, R. (ed.) (2013). **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Oxford: Oxford

Avrupa Komisyonu Göç Portalı, (yy), "Glossary", https://ec.europa.eu/immigration/glossary_en

Avrupa Komisyonu Göç ve İçişleri Ofisi (yy). "Glossary", https://ec.europa.eu/home-affairs/e-library/glossary/

Awuor, A. ve Kwanya, T. (2019). "The Influence of Infobesity on the Information Seeking Behaviour of Undergraduate Students in Tangaza University College"

Digital Technologies For Information and Knowledge Management, 278-286, https://www.researchgate.net/publication/333079226,

Bağlıoğlu, A. (2013). "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri" **e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 2, 495-523

Barkey, H. (2016). "Syria's Dark Shadow over US-Turkey Relations", **Turkish Policy**, C. 14, S. 4, s. 25-36

Beaujouan, J. ve Rasheed, A. (ed.) (2020). **Syrian Crisis, Syrian Refugees Voices from Jordan and Lebanon**, Durham: Palgrave Macmillan

Berger, J.M. (2018). "Trump Is the Glue That Binds the Far Right", **The Atlantic**, 29 Ekim 2019, https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2018/10/trump-alt-right-twitter/574219/

Berman, R. ve Katona, Z. (2018). "The Impact of Curation Algorithms on Social Network Content Quality and Structure", **NET Institute**, Çalışma Kağıdı No. 16-08, DOI: 10.2139/ssrn.2848526

Bilgin, P. (2017). "Resisting Post-truth Politics, a Primer: Or, How Not to Think about Human Mobility and the Global Environment", **Global Policy**, C. 8, 51, 55-59

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Toplumsal İşler Bürosu (2019). **International Migration**, ST/ESA/SER.A/438, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/InternationalMigration2019_Report.pdf

Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA) (2004). "Guiding Principles on Internal Displacement" https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/44794/UN%2C+Guiding+Principles+on+Internal+Displacement%2C+1998/47806967-dd92-4d67-ad47-578aa8b5d11f

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2012), "Detention Guidelines: Guidelines on the Applicable Criteria and Standards relating to the Detention of Asylum-Seekers and Alternatives to Detention" https://www.refworld.org/docid/503489533b8.html

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2017). "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Sıkça Sorulan Sorular", https://data2.unhcr.org/en/documents/download/59167

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2019) "UNHCR Submission for the Universal Periodic Review – Turkey – UPR 35th Session (2019)" https://www.refworld.org/docid/5e1732e216.html

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), (2020) "Global Trends Forced Displacement in 2019)" https://www.unhcr.org/5ee200e37.pdf

Bishop, J. (2006). "Transforming Lurkers into Prosters: The Role of The Participation Continuum", **Communications of the Association for Information Systems**, C. 18, s. 25-32

Bizumic, B. (2015). "Ethnocentrism". İçinde: R. A. Segal ve K. von Stuckrad (Ed.), Vocabulary For The Study of Religion, 533–539, Leiden, the Netherlands: Brill Academic Publishers.

Block, D. (2019). **Post-Truth and Political Discourse**, Cham: Pallgrave Macmillan, ISBN 978-3-030-00496-5

Boldyreva, E., Grishina, N.Y. ve Duisembina, Y. (2018). "Cambridge Analytica: Ethıcs And Online Manipulation With Decision-Making Process" **18th PCSF 2018 Professional Culture of the Specialist of the Future**, 90-102 http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2018.12.02.10

Boletsi, M. (2017). "Crisis, Terrorism, and Post-Truth: Processes of Othering and Self-Definition in the Culturalization of Politics", Boletsi ve Sage içinde, s. 17-50

Boletsi, M. ve Sage, T. (ed.) (2017). **Subjects Barbarian, Monstrous, and Wild Encounters in the Arts and Contemporary Politics**, Boston: Brill Rodopi.

Boler, M. ve Nemorin, S. (2013). "Dissent, Truthiness, And Skepticism in The Global Media Landscape: Twenty-First Century Propaganda in Times of War", J. Auerbach ve R. Castronovo (Ed.) içinde, 395-417

Boyd, D. (2009). "Social Media is Here to Stay... Now What?", Mass Tech Leadership Council, Cambridge MA, 30 April 2009, http://www.danah.org/papers/talks/MSRTechFest2009.html

Boyd, D. ve Ellison, N.B. (2008). "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship", **Journal of Computer-Mediated Communication**, S.1 13, s.210-230, doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x

Bradley, F. H. (1907). "On Truth and Copying", **Mind**, Sayı 62, Nisan 1907. 165-180

Bradley, F.H. (1914). **Essays on Truth and Reality**, Oxford: Clarendon Press

Bruns, A. (2016). "User Generated Content", **The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy**, John Wiley & Sons. DOI: 10.1002/9781118766804.wbiect085

Bryant, E. M. (2008). "Real Lies, White Lies, And Gray Lies: Towards a Typology Of Deception", **Kaleidoscope: A Graduate Journal of Qualitative Communication Research**, S. 7, 23-48.

Castells, M. (201) **The Internet Galaxy Reflection on the Internet, Business, and Society**, Oxford: Oxford

Castells, M. (2015) **Networks of Outrage and Hope Social Movements in The Internet Age**, 2. Baskı, Polity: Cambridge

Carnap, R. (1949). "Reply to Felix Kaufmann", **Philosophy and Phenomenological Research**, C. 9, S. 2, s. 300–304.

Carson, T.L. (2010). **Lying and Deception Theory and Practice**, Oxford: Oxford University Press

Casale, S. ve Banchi, V. (2020). "Narcissism and Problematic Social Media Use: A Systematic Literature Review" **Addictive Behaviors Reports**, S. 11 https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100252

Cenevre Sözleşmesi (1951), https://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf

Chisholm, R. M. (1992). "William James's Theory of Truth", **The Monist**, C. 75, S. 4,1 Ekim 1992, 569-579

Chors, J. C. ve Duckitt, J. (2012). "Prejudice: Types and Origins of" İçinde: The Encyclopedia of Peace Psychology, Vol. 3, Po-ZPublisher: Malden, MA: Wiley-BlackwellEditors: D.J. Christie https://www.researchgate.net/publication/301223026

Colorafi, K. J. ve Evans, B. (2016). "Qualitative Descriptive Methods in Health Science Research", **Health Environments Research & Design Journal**, 1-11

Cooke, N. A. (2018). **Fake News and Alternative Facts, Information Literacy in a Post-Truth Era**, Ala Editions: Chicago

Cosentino, G. (2020). **Social Media and the Post-Truth World Order The Global Dynamics of Disinformation**, Cham: Palgrave Macmillan

Çağrıcı, M. (1997). "Hakikat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 15, s. 177-178

Çalışlar, A. (1991). **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Cem

Çelik, E. (2020). "İnsan Hakları Bakımından Kırılgan Kavramına Bir Giriş ve Kavramın AİHM Kararlarındaki Görünürlüğü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, S.1, 57-77

Çifci, S. (2011). "Yazılı Basında Haber Cümlelerinin Analizi" **Turkish Studies**, C. 6, S.1, Kış 2011, 925-938

De Certeau, M. (1984). **The Practice of Everyday Life**. Berkeley: University of California Press

Dışişleri Bakanlığı (yy). Türkiye - Suriye Siyasi İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa

Dice, M. (2017). **The True Story of Fake News: How Mainstream Media Manipulates Millions**, The Resistance Manifesto: ISBN-13: 9781943591022

Doğanay, Ü. ve Çoban Keneş, H. (2016). "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler', Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası" **Mülkiye Dergisi**, S. 40, C. 1, 143-184

Dokic, J. ve Engel, P. (2003). **Frank Ramsey Truth and Success**, Routledge: Londra ve New York

Duffy, E. ve Ranautta-Sambhi, K. (2018). "The Truth About Truth", Althuis J. and Haiden L. (ed.) içinde, s. 21-27.

Duman, M.A. (2019). **Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın Pragmatiği**, Paradigma Akademi: Ankara

Efe, İ. (2015). "Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar" **SETA**, Yayın No: 57, ISBN: 978-605-4023-61-5

Erdem, H. S. (2012). "Varlığın Cazibesinde Dil ve Hakikat", **Birey ve Toplum**, C. 2, S. 3, 13-34

Erdoğan, M.M. (2014). "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması", **Hacettepe Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi**, Yönetici Özeti ve Rapor

Erlich, R. (2014). **Inside Syria The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect**, New York: Promeheus Books

Ersöz, B. ve Kahraman, Ü. G. (2020). "Bilişim Çağında Bilginin Değişen Yüzü: İnfobezite Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, **MAKÜ-Uyg. Bil. Derg**.,C. 4S. 2, 431-444, 2020

European Asylum Support Office (EASO) (2019). "Syria Actors Country of Origin Information Report", Kasım 2019,

https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/publications/easo-coi-report-syria-actors.pdf ISBN: 978-92-9485-079-9 doi: 10.2847/608683

Fallis, D. (2009). "What is Lying?", **The Journal of Philosophy**, S. 106, C. 1, 29-56.

Farkas, J. ve Schou, J. (2020). **Post-Truth, Fake News And Democracy Mapping the Politics of Falsehood**, Routledge: New York ve Londra

Felemban, G. ve Sicilia, M.A. (2016). "Motivations and Incentives in Joining and Using Social Networks : A Systematic Review", **Journal of Mass Communication & Journalism**, C.6, S. 8, s. 1-5 ISSN: 2165-7912

Frápolli, M. J. (2005). "Ramsey's Theory of Truth and the Origins of the Prosentential Account." In **F. P. Ramsey. Critical Reassessments**, s.113–38. London: Continuum.

Fuchs, C. ve Sandoval, M. (ed.) (2014). **Critique, Social Media and the Information Society**, 3. Baskı, Routledge

Fuchs, C. ve Sandoval, M. (2014). "Critique, Social Media and the Information Society in the Age of Capitalist Crisis", Fuchs, C. ve Sandoval, M. (ed.) içinde, s. 1-52

Fuller, S. (2018). **Post-Truth Knowledge as a Power Game**, London: Anthem

Gardner, H. (2011), **Hakikat, Güzellik ve İyilik**, İstanbul: Optimist

Geçer, E. (2018). **Gerçeğin Paradoksal Yenilgisi (İletişim, Kültür ve Politika Yazıları)**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Medya

Geçer, E. ve Özmen, K. (2018), "Yeni Medya, Siyaset ve Manipülasyon: Facebook'tan Cambridge Analytica'ya Trump-Clinton Yarışı", E. Geçer (ed.) içinde, 151-174

Gelferd, A. (2018). "Fake News: A Definition", **Informal Logic**, C. 38, S. 1, 84-117

Glanzberg, M. (ed.) (2018). **The Oxford Handbook Of Truth**, Oxford University Press: Oxford

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020) "Geçici Koruma" https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (yy) "Türkiye'de Geçici Koruma" https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma

Göker, G. Ve Keskin, S. (2015). "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili" **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S. 41, Güz 2015, 229-256

Göncü, S. ve Sim, Ş. (2019). "Post-Truth Zeminde Suriyeli Mülteciler Hakkında Çıkan Haberlere Dair Bir İnceleme", **Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, Aralık 2019, 1-28

Gramigna, R. (2013). "Augustine on Lying: A theoretical Framework For The Study Of Types Of Falsehood", *Sign Systems Studies*, C. 41, S. 4, 446–487

Günday, Ş. (2003). "Doğru ve Doğruluk Kuramları", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S.1-2.

Gündüz. M. (2019). "Kadınların Medyada Temsili: Suriyeli Sığınmacılar Örneği", https://www.researchgate.net/publication/349849921_KADINLARIN_MEDYADA_TEMSILI_SURIYELI_SIGINMACILAR_ORNEGI

Güven, A. (2020). Hakikatin Yitimi Olarak Post-Truth: Bir Kavramsallaştırma Denemesi, **İnsan & İnsan**, Kış 2020, Y. 7, S.23, 20-36.

Han, D. (2018). "From Postmodernity To A Post-Truth Society?", https://www.academia.edu/35927070/FROM_POSTMODERNITY_TO_A_POST-TRUTH_SOCIETY

Hançerlioğlu, O. (1985). **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar**, Cilt 2 (E-I), İstanbul: Remzi

Harsin, J. (2018). "Post-Truth and Critical Communication Studies", **Oxford Research Encyclopedia, Communication**, Oxford University Press, ABD, https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-757

Harsin, J. (2015). “Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies”, **Communication, Culture & Critique**. DOI: 10.1111/cccr.12097, ISSN 1753-9129

Haythornthwaite, C. (2005). “Social Networks And Internet Connectivity Effects”, **Information, Community & Society**, C. 8, S. 2, 125-147

Hawks Baybars, B. (ed.) (2018). **Non-State Actors in Conflicts Conspiracies, Myths, and Practices**, Cambridge Scholars Publishing

Heertrum, R. V. (2011). “Irony and the News: Speaking Through Cool to American Youth”, Amarasingam, A. (ed.) içinde, 117-135

Heinonen, K. (2013). “Social Media Activities: Understanding What Consumers Do In Social Media”, Li, E. vd (ed.) içinde: 1-16

Li, E. vd. (ed.) (2013). **Organizations and Social Networking: Utilizing Social Media to Engage Consumers**, Volume in The Advances in Marketing, Customer Relationship Management, and E-Services (AMCRMES) Book Series

Heinrich Böll Stiftung (2019). “Report on Turkey's Asylum Law and Policies”, 12 Kasım 2019, https://tr.boell.org/en/2019/12/11/turkeys-asylum-law-and-policies

Hızır, N. (1955). “Kavram İncelemeleri IV Hakikat Kavramı Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 4, s. 57-61, e-ISSN 2459-0150

Hokayem, E. (2013). **Syria’s Uprising and The Fracturing of the Levant**, Oxon: Routledge

Holiday, R. (2012). **Trust Me: I’m Lying Confessions of A Media Manipulator**, Penguin: New York

Hong, Z. (2013). “Social Networking Sites: Social Support, Motivatin, And Influences On Chinese International Students’ Intercultural Communicatıon Competence”, **Shanghai International Studies University**, Yüksek Lisans Tezi, New Mexico.

Houser. N. ve Kloesel, C. (ed.) (1992). **The Essential Peirce Selected Philosophical Writings, Volume 1 (1867-1893)**, Indiana University Press, Bloomington ve İndianapolis

Hrska, J. ve Maresova, P. (2020). "Use of Social Media Platforms among Adults in the United States—Behavior on Social Media", **Societies**, C. 20, S. 27, s. 1-14 doi:10.3390/soc10010027

Irak, D. ve Yazıcıoğlu, O. (2012). **Türkiye ve Sosyal Medya**, Okuyanus: İstanbul

İltica Bilgi Veri Bankası (*Asylum Information Database-AIDA*) (2019). **Country Report: Turkey**, https://www.asylumineurope.org/reports/country/turkey

İçişleri Bakanlığı (2017). PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Komu: PYD-YPG, Ankara

İsi, H. (2015). "Gerçek" ve "Hakikat" Sözcükleri Üzerine Felsefi ve Dilbilimsel İnceleme, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 181-195, ISSN: 1307-9581

James, W. (1987). **Writings 1902-1910 The Varieties of Religious Experience Pragmatism A Pluralistic Universe The Meaning of Truth Some Problems of Philosophy Essays**, Penguin Random House, Library of America Series No 38.

James, W. (1907). **Pragmatism**, Dover: New York

Jamieson, K.H. ve Cappella, J. N. (2010). **Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment Echo Chamber**, Oxford: Oxford

Jaques, C., Islar, M. ve Lord,G. (2019). "Post-Truth: Hegemony on Social Media and Implications for Sustainability Communication", **Lund University Centre for Sustainability Studies**, C.11, S. 2120, s. 1-16, doi:10.3390/su11072120

Java, A., Song, X., Finin, T. ve Tseng, B. (2007). "Why We Twitter: An Analysis of a Microblogging Community**", International Workshop on Social Network Mining and Analysis SNAKDD 2007: Advances in Web Mining and Web Usage Analysis**, 118-138

Isenberg, A. (2014). "Deontology an The Ethics of Lying, **Philosophy and Phenomenological Research**, C. 24, S. 4, 463-480

Joachim, H. H. (1906). **The Nature of Truth**, Oxford: Clarendon Press.

Kahneman, D. (2011).**Thinking, Fast and Slowly**, New York: Farrar, Straus and Giroux

Kalpokas, I. (2019). A **Political Theory of Post-Truth**, Palgrave Pivot

Kant, I. (1991). **The Metaphysics of Morals**, Mary Gregor (Çev.), Cambridge: Cambridge University Press, (Orijinal eserin yayın tarihi 1797).

Kant, I. (2001). **Lectures on Ethics**, Peter Heath (Çev.), Peter Heath ve J. B. Schneewind (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, (Orijinal eserin yayın tarihi 1930).

Kaplan, A. (2015). "Social Media, the Digital Revolution, and the Business of Media", **International Journal on Media Management**, S.17, s.197–199, ISSN: 1424-1277 print/1424-1250 online DOI: 10.1080/14241277.2015.1120014

Kaplan, A. ve Haenlein, M. (2010)." Users of The World, Unite! The Challenges And Opportunities of Social Media", **Business Horizons**, S. 53, s. 59-68, doi:10.1016/j.bushor.2009.09.003

Kaplan, A. ve Haenlein, M. (2014). "Collaborative Projects (Social Media Application): About Wikipedia, The Free Encyclopedia" **Business Horizons**, C. 57, S. 5, s. 617-626, Eylül Ekim 2014, https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.05.004

Karim, S. (2017). "Syrian Crisis: Geoqolitics and Implications", **BISS Journal**, C. 37, S. 2, s. 107-132

Karagöz, K. (2018). "Post-Truth Çağında Yayıncılığın Geleceği", **TRTakademi**, C. 3, S. 6, Temmuz 2018, s. 678-708

Keskinkaya, E. (2015). "Irak ve Şam İslam Devletinin Yeni Medya Kullanımı" Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara

Keyes, R. (2017), **Hakikat Sonrası Çağ**, (İlk Baskı 2004), Ankara: DeliDolu

Khan, H.U. ve Khan, W. (2017). "Syria: History, The Civil War and Peace Prospects", **Journal of Political Studies**, C.24, S. 2, s. 587-601

Kıyan, Z. ve Törenli, N. (2018). "Sosyal Medyanın Gazetecilikteki Rolü: Türkiye'deki Haber Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme" **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 17, S. 1, 32-52

Kim, H., Sefcik, J. S. ve Bradway, C. (2016). "Characteristics of Qualitative Descriptive Studies: A Systematic Review", S. 40, **Research in Nursing &Health**, 23-42 DOI: 10.1002/nur.21768

Kocabay Şener, N. (2018a). "Hakikat Sonrası Çağda Haber Organizasyonlarının İtibarını "Haber"Le Korumak", **Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi**, Mart 2018, C. 1, S. 1, s. 55-69, ISSN 2636-753X

Kocabay Şener, N. (2018b). ""Doğruluk Kontrol Merkezi" ve "Yalan Haber" Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımasının Araştırılması" **Akdeniz İletişim Dergisi**, Özel Sayı, 351-369

Koiranen, I., Keii, T., Koivula, A. ve Rasanen, P. (2019). "Changing patterns of social media use? A population-level study of Finland" **Universal Access in the Information Society,** C. 19, S. 3,

Koiranen, I., Kelpi, T., Kolvula, A. ve Räsänen, P. (2020). "Changing Patterns of Social Media Use? A Population-Level Study of Finland", **Information Society**, https://doi.org/10.1007/s10209-019-00654-1

Kruger, J. ve Dunning, D. (1999). "Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments", **Journal of Personality and Social Psychology**, C. 77, S. 6, s. 1121-1134.

Kultima, A. (2009) "Casual Game Design Values" 1-8 10.1145/1621841.1621854

Lai, C. (2019). “Motivations, Usage, and Perceived Social Networks Within and Beyond Social Media”, **Journal of Computer-Mediated Communication**, C. 24, S. 3, Mayıs 2019, s. 126–145, https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz004

Lariscy Weaver, R., Avery, E. J., Sweetser, K. D. ve Howes, P. (2009). “An Examination Of The Role Of Online Social Media in Journalists’ Source Mix” **Public Relations Review,** S. 35, 314–316

Lau, W. (2016). “Individual Differences in Motivations For Using Social Media Among University Students” **Adelaide**, 27-30 Kasım, s. 354-358

Laub, Z. (2017). “Who’s Who in Syria’s Civil War”, **Council on Foreign Relations**, https://www.cfr.org/backgrounder/whos-who-syrias-civil-war

Lewandowsky, S. , Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). “Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era”. **Journal of Applied Research in Memory and Cognition**, C.6, S.4, 353-369. https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008

Levy, N. (2017). “Implicit Bias and Moral Responsibility: Probing the Data” Philosophy and Phenomenological Research, S. 94,

Li, X. ve Yuan, Y. (2020). “When lying is more than deceiving: A pragmatic study of lying based on the Relevance-Adaptation Model”. **Journal of Pragmatics**, S. 163, 32-45

Lippert-Rasmussen, K. (2013). “What is Discrimination?”, DOI:10.1093/acprof:oso/9780199796113.003.0002

Lippmann, W. (1922). **Public Opinion**, Transaction Publishers: New Brunswick ve Londra

Lyotard, J. (1988). **The Differend: Phrases in Dispute**, Manchester: Manchester University Press

Mahon, J. E. (2015). "The Definition of Lying and Deception", **Stanford University**, Stanford, Güz 2015

Manning, J. (2014.) "Definition and Classes of Social Media". İçinde: K. Harvey (Ed.), **Encyclopedia of Social Media And Politics,** s. 1158-1162 https://www.researchgate.net/publication/290514612

Marsh, K. (2017). Living Post-Truth Lives… But What Comes After?, **NATO Strategic Communications Centre of Excellence**, C. 3, Güz 2017, s. 191-206

Matikainen, J. (2015). "Motivations for Content Generation in Social Media", **Participations**, C. 12, S. 1, Mayıs 2015, s. 41-58

McBeth, M. K. ve Clemons, R. S. (2011). "Is Fake News the Real News? The Significance of Stewart and Colbert for Democratic Discourse, Politics, and Policy", Amarasingam, A. (ed.) içinde, 79-98

McComiskey B. (2017). **Post-Truth Rhetoric and Composition**, Colorado: AAUP

McHugo, J. (2015). **Syria A History of the Last Hundred Years**, 2. Baskı NewYork: The New Press

McIntyre, L. (2018). **Post-Truth**, London: Massachusetts Institute of Technology

McLennan, M. (2018). Differend and "Post-Truth", **French Journal For Media Research**, No: 9, ISSN 2264-4733

McManus, C. ve Michaud C. (2018). "Never Mind The Buzzwords: Defining Fake News and Post-Truth", Althuis J. and Haiden L. (ed.) içinde, s. 14-20.

Mejia, R. Beckermann, K. ve Sullivan, C. (2018). White Lies: A Racial History Of The (Post)Truth, **Communication and Critical/Cultural Studies**, DOI: 10.1080/14791420.2018.1456668

Mill, J. S. (1985). "What Utilitarianism Is" içinde: The Collected Works of John Stuart Mill, Essays on Ethics, Religion, and Society, J.M. Robson (ed.) (Orijinal eserin yayın tarihi 1833).

Morvan, P. (2004). Ramsey on Truth and Truth on Ramsey, **British Journal for the History of Philosophy**, C. 1, S. 4, 705 – 718

Mounce, H. O. (2010). An Outline of Pragmatism" **Cairn.info**, 2010'124, S. 124. 49-58

Naab T. ve Shel, A. (2016). "Studies of User Generated Content: A Systematic Review"**Journalism**,http://jou.sagepub.com/content/early/2016/10/14/1464884916673557.full.pdf+html

Newman, N., Fletcher, R. Kalogropoulos, A. ve Nielsen R.K. (2019). Reuters Institute Digital News Report 2019, **Reuters Institute ve University of Oxford**, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-06/DNR_2019_FINAL_0.pdf

Nichols, T. (2017). **The Death Of Expertise**, Oxford Press: Oxford

Niedzviecki, H. (2009). **Ben Özelim Bireylik Nasıl Yeni Konformizm Haline Geldi**, Sibel Erduman (çev.), İstanbul: Ayrıntı

Niedzviecki, H. (2019). **Dikizleme Günlüğü**, Gökçe Gündüç (çev.), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı

Nyhan, B. Ve Reifler, J. (2010). When Corrections Fail: The persistence of political misperceptions, https://www.dartmouth.edu/~nyhan/nyhan-reifler.pdf

Perez, R.M. ve Mayorga, T. (2007). **From Realism to "Realicism" The Metaphysics of Charles Sanders Peirce**, Lexington Books: Lanham

O'Reilly, T. (2005). "Web 2.0: Compact Definition?", http://radar.oreilly.com/2005/10/web-20-compact-definition.html#:~:text=Web%202.0%20is%20the%20network,data%20from%20multiple%20sources%2C%20including

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2007). "Participative Web: User-Created Content", DSTI/ICCP/IE(2006)7/FINAL, https://www.oecd.org/sti/38393115.pdf

Oxford Languages, (2016) “Word of the Year”, https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/

Özüdoğru, Ş. (2014). “Bir Web 2.0 Uygulaması Olarak Bloglar: Blogların Dinamikleri ve Blog Alemi”, **The Turkish Online Journal of Design Art and Communication**, C.4, S. 1, 36-50

Paavilainen, J., Hamari, J., Stenros, J. ve Kinnunen, J. (2013). “Social Network Games, Simulation&Gaming, C. 44, S. 6, 1-17

Palczewski, M. (2018). “The Term News – Its Concept And Definition in Anglo-Saxon Tradition. A Review And Classification Attempt”, https://www.researchgate.net/publication/326211686

Pariser, E. (2011), Filter **Bubble: What the Internet is Hiding from You**, NewYork: Penguin

Platon (yy). **Gorgias ya da Retorik Üstüne**, Genel Yayın: 939, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Powel, M. (2017). “This Is My (Post) Truth, Tell Me Yours”, **International Journal of Health Policy and Management**, C. 6, S. 12, 723-725

Rahmani, I (2020). “Türkiye Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Nefret Söylemi: Seçili Ulusal Gazetelerdeki Haber Analizi” **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.

Ramsey, F. P. (1927) “Facts and Propositions” **Proceedings of the Aristotelian Society**, Supplementary, Cilt 7, 1-11

Ramsey, B. (1985). “Two Traditions on Lying and Deception in the Ancient Church”, The **Thomist: A Speculative Quarterly Review**, C. 49, S. 4, Ekim 1985, 504-533

Ribeiro, M. Vd. (2020). “Auditing Radicalization Pathways on Youtube”, https://www.researchgate.net/publication/335337464_Auditing_Radicalization_Pathways_on_YouTube

Riberio, M.H. vd. (2020). “Auditing Radicalization Pathways on YouTube” **Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAT* ’20)**, 27-30 Ocak 2020, Barcelona, İspanya, s. 131-141, https://doi.org/10.1145/3351095.3372879

Robson J.M. (ed) (1985). The Collected Works of John Stuart Mill, Essays on Ethics, Religion, and Society, **The Online Library Of Liberty,** Sayı 10. (Orijinal eserin yayın tarihi 1833).

Rochlin, N. (2017), "Fake News: Belief in Post-Truth", **Library Hi Tech**, https://doi.org/10.1108/LHT-03-2017-0062

Ross, W.D. (2007) **The Right and The Good**, Philip Stratton-Lake (ed.). Oxford: Clarendon Press (Orijinal eserin yayın tarihi 1930).

Sahner, C. C. (2014). **Among the Ruins Syria Past and Present**, New York: Oxford University Press

Sanford, N. R. (1950). “The Contrasting Ideologies of Two College Men: A Preliminary View”, İçinde: The Autorian Personality, Bölüm 11, 31-56

Sawyer, M.E. (2018). “Post-Truth, Social Media, and the “Real” a Phantasm”, Stenmark, M. Fuller, S. ve Zackariasson, U. (ed). içinde, s. 1-17 doi:10.1007/978-3-319-96559-8_1

Sharma, H. L. Ve Sarkar, C. (2019). “Ethnography Research: An Overview”, **International Journal of Advance and Innovative Research**, C. 6, S. 2, 1-6

Shu, K. vd. (2017). “Fake News Detection On Social Media: A Data Mining Perspective”. **ACM SIGKDD Explorations Newsletter**, C. 19, S. 1, 22-36.

Sine, R. ve Sarı, G. (2018). "Profesyonel Gazetecilerin Gözünden Sosyal Medya ve Habercilik İlişkisi" **Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Aralık S. 30, 364-384

Speed, E. ve Mannion, R. (2017). "The Rise of Post-truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy" **IJHPM**, C. 6, S. 5, 249–251

Statista (2020). "Most popular social networks worldwide as of July 2020, ranked by number of active users", https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/

Statusbrew (2019). "100 Mind-Blowing Social Media Statistics & Facts in 2020", https://statusbrew.com/insights/social-media-statistics/

Song, Y., Lee, Y. ve Kim, Y. (2019). "Does Mindset Matter For Using Social Networking Sites?: Understanding Motivations for and Uses of Instagram with Growth Versus Fixed Mindset" **International Journal of Advertising**, C. 38, S. 6, s. 886-904, DOI: 10.1080/02650487.2019.1637614, ISSN: 0265-0487 (Print) 1759-3948 (Online)

Schwartz, R. (2012). **Rethinking Pragmatism From William James to Contemporary Philosophy**, Wiley-Blackwell: Oxford

Sim, S. (2019). **Post-Truth, Scepticism & Power**, Cham: Pallgrave Macmillan, ISBN 978-3-030-15875-0

Speed, E. ve Mannion, R. (2017). "The Rise of Post-truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy". **International Journal of Health Policy Managment**, C. 6, S. 5, s. 249–251

Stenmark, M. Fuller, S. ve Zackariasson, U. (ed). (2018). **Relativism and Post-Truth in Contemporary Society**, Switzerland: Palgrave Macmillan

Suciu, S. (2017). "The Rhetoric of Post-Truth", **Professional Communication and Translation Studies**, S. 10, s. 40-44

Şen, F. (2017). "Bir 'Öteki' Olarak Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Anaakım Ve Alternatif Medyada Temsili", **Atatürk İletişim Dergisi**, S.12, Ocak 2017, 27-41

Şimşek İşleyen, F. (2020). "Dijital Çağda Bilginin Değişen Niteliği Ve İnfobezite: Z Kuşağı Üzerine Bir Odak Grup Çalışması" **Selçuk İletişim**, C. 13,S. 1, 246-272

Taş, O. ve Taş, T. (2018). "Post-Hakikat Çağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu", **Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi**, S. 29, 183-208

Tepe, H. (2016). **Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat**, Ankara: Bilgesu

Terzi, A. (2020). "Post-Truth Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine", **Türk Dili**, Nisan 2020, Yıl 69, S. 820, s. 80-86

Tesich, S. (1992). "A Government of Lies", **The Nation**, Ocak 1992, Cilt 6, Sayı 13, 12-14

Toffler, A. (1984). **The Third Wave The Classic Study of Tomorrow**, New York: Bantam Books, ISBN 0-553-24698-4

Topal, A. H. (2015). "Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, Bahar 2015; s. 5-22

Trottier, D. ve Funch, C. (2015). **Social Media, Politics and the State Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube**, New York: Routledge

Tuğsuz, N. Ve Yılmaz, A. (2015). "Siyasi Partilerin Mülteci Politikaları" SETA, S. 106 http://file.setav.org/Files/Pdf/20150703162350_siyasi-partilerin-multeci-politikalari-pdf.pdf

Tutal, N. (2017). "Post-gerçek: Şeytanla Imzalanan Yeni Sözleşme", **Varlık Dergisi**, Mayıs 2017.

Tutgun Ünal, A. (2020). "A Comparative Study of Social Media Addiction Among Turkish and Korean University Students", **Journal of Economy Culture and Society**, S. 62, 307-322

Ünver, A.H. (2018). "Re-Conceptualizing "Post-Truth": Macro and Micro Conceptions of Emotional Reality in Politics", Hawks Baybars (ed.) içinde, s.43-66

Van Osch, W. ve Coursaris, C. K. (2013). "Organizational Social Media: A Comprehensive Framework and Reseacrh Agenda", **6 ncı Hawaii International Conference on System Sciences**, DOI 10.1109/HICSS.2013.439

Van Dijk, J. (2013). **The Culture of Connectivity A Critical History of Social Media**, New York: Oxford

Van Dijk, J. (2006). **The Network Society Social Aspects of New Media**, 2. Baskı, Londra: Sage

Valentini, C. ve Kruckerberg, D. (2012). "New Media Versus Social Media A Conceptualization of Their Meanings, Uses, and Implications for Public Relations", içinde: **New Media and Public Relations**, 2. Baskı, s. 3-12, New York: Peter Lang.

Vosoughi, S., Roy. D. ve Aral, S. (2018). "The Spread of True and False News Online", **MIT Initiative on The Digital Economy**, Research Brief, http://ide.mit.edu/sites/default/files/publications/2017%20IDE%20Research%20Brief%20False%20News.pdf

Waweru Muigai, J. W. (2019). "Understanding Fake News"; **International Journal of Scientific and Research Publications**, C. 9, S. 1, 29-39

Westerman, D., Spence, P.R. ve Van Der Heide B. (2014), "Social Media as Information Source: Recency of Updates and Credibility of Information", **Journal of Computer Mediated Communication**, S. 19, s. 171-183. DOI: 10.1111/jcc4.12041

Wittgenstein, L. (2018). **Tractatus Logico-Philosophicus**, (İlk Baskı 1922), Pears/McGuinness (çev.), http://people.umass.edu/klement/tlp/tlp.pdf

Wittgenstein, L. (1969). **On Certinaty**, G.E.M.Anscombe ve G.H. von Wright (ed.), Denis Paul ve G.E.M.Anscombe (çev.), Oxford: Basil Blackwell.

Yıldırım, B. (ed.) (2015). **İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle**, Konya: Literatürk

Yıldırım, B.(2015). "İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi Uygulama Alanları ve Aşamaları", Yıldırım, B. (ed.) içinde, 105-154

Yılmaz, T. (2015). "Türkiye'nin 'Misafirleri': Medyada 'Suriyelilerin' Temsili", https://www.researchgate.net/publication/326191358

Weaver, D. H. Ve Willant, L. (2016). "Changes in U.S. Journalism" **Journalism Practice**, C. 10, S. 7, s. 844-855, DOI: 10.1080/17512786.2016.1171162

Walker, V. (2018). "Post-Truth Rhetoric and its Impacts on the 2016 Presidential Election", Ball State University, Onur Tezi, Muncie, Hindistan.

We Are Social, (2020) "Digital 2020: 3.8 Billion People Use Social Media" https://wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media

Zackariasson, U. (2018). "Introduction: Engaging Relativism and Post-Truth", Stenmark, M. Fuller, S. ve Zackariasson, U. (ed). içinde, s. 1-17 doi:10.1007/978-3-319-96559-8_1

Zafarani, R., Zhou, X., Shu, K. ve Liu, H. (2019). "Fake News Research: Theories, Detection Strategies, and Open Problems", **Applied Data Science Invited Talk**, KDD'19, 4–8 Ağustos 2019, https://www.researchgate.net/publication/334719491

Zalta, E.N., Nodelman, U., Alben, C. Ve Anderson, R.L. (2019). "The Pragmatic Theory of Truth", Standford Encyclopedia of Philosophy, Standford Universitesi.

Zotzmann, K. ve Vassilev, I. (2020). "Introduction To The Special Issue On 'Post-Truth': Applying Critical Realism To Real World Problems", **Journal of Critical Realism**, C. 19, S. 4, 309-313

EKLER

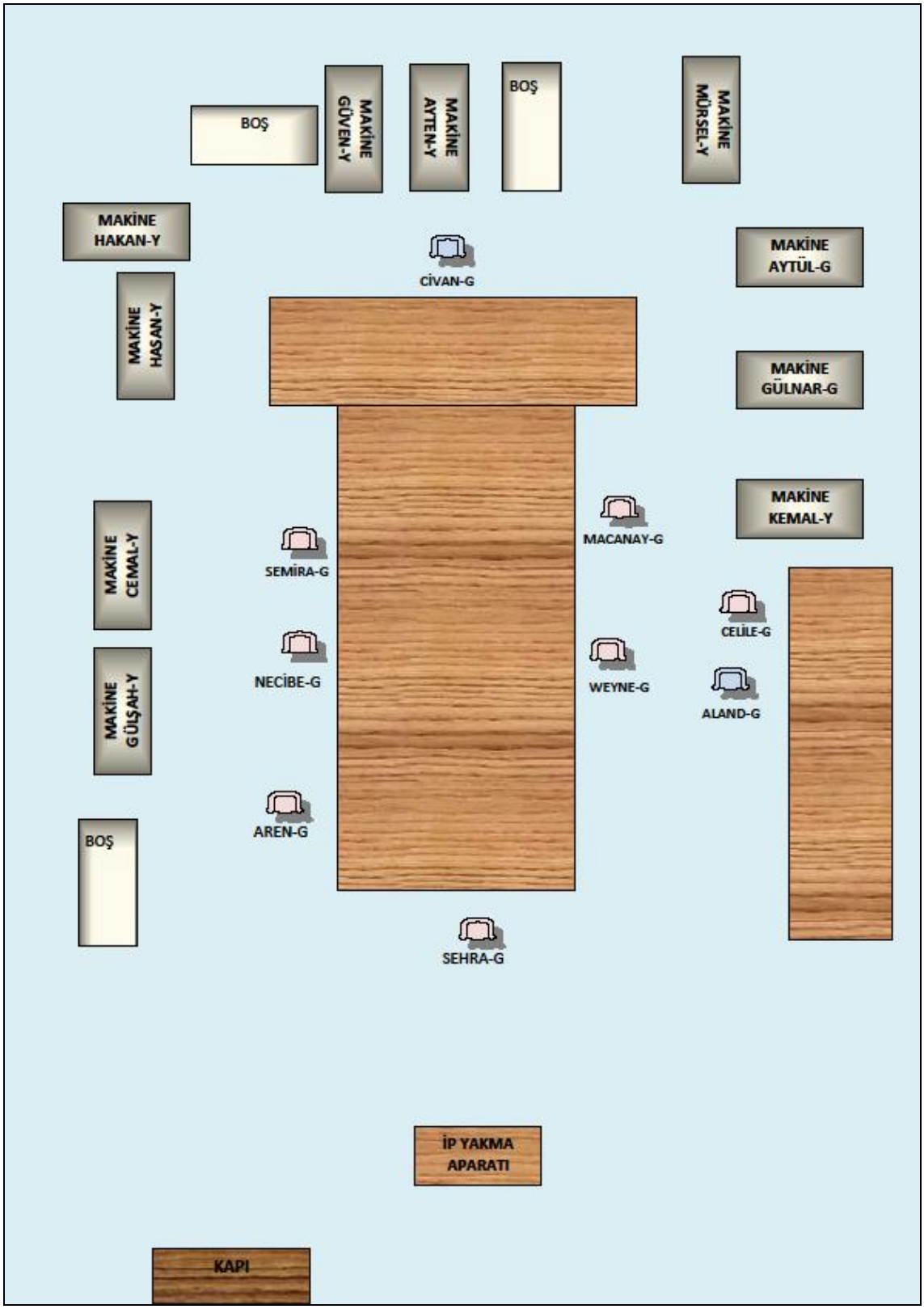
EK 1: Yerel Çalışan Listesi

S.	KOD İSİMİ	CİNSİYET	YAŞI	MEDENİ DURUM	EĞİTİM DURUMU	ÇALIŞMA SÜRESİ (YIL)	GÖREVİ	AKRABALIK İLİŞKİLERİ
1	Kemal	Erkek	46	Evli	Lise Mezunu	30	İşçi	Kardeşler
2	Cemal	Erkek	43	Evli	Ortaokul Terk	30	İşçi	
3	Güven	Erkek	32	Evli	Ortaokul Mezunu	17	İşçi	1 ve 2 ile Akraba
4	Hakan	Erkek	37	Evli	Ortaokul Mezunu	22	İşçi	İkiz Kardeşler
5	Hasan	Erkek	37	Evli	Ortaokul Mezunu	21	İşçi	
6	İbrahim	Erkek	36	Evli	Lise Mezunu	20	Yönetici	Baba-Oğul
7	Yusuf	Erkek	70	Evli	Ortaokul Terk	57	Yönetici	
8	Mürsel	Erkek	43	Evli	İlkokul Mezunu	25	İşçi	
9	Gülşah	Kadın	35	Evli	Ortaokul Mezunu	6	İşçi	
10	Ayten	Kadın	42	Evli	İlkokul Terk	8	İşçi	
11	Birgül	Kadın	53	Evli	İlkokul Terk	20	İşçi	
12	Uğur	Erkek	32	Bekâr	Lise Mezunu	19	İşçi	
13	Arif	Erkek	55	Evli	Ortaokul terk	15	İşçi	

EK2: Göçmen İşçi Listesi

KOD İSİM	CİNSİYET	GELDİĞİ ÜLKE	ETNİK KÖKEN	AKRABALIK İLİŞKİSİ	TÜRKÇE BİLME DURUMU	ÇALIŞMA SÜRESİ
Aren	Kadın	Yemen	Arap		Biliyor	3 yıl
Aytül	Kadın	Irak	Türkmen	Akrabalar	Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Gülnar	Kadın	Irak	Türkmen		Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Celile	Kadın	Irak	Türkmen		Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Sehra	Kadın	Irak	Türkmen		Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Macanay	Kadın	Somali	Somalili		Bilmiyor	1 yıl
Weyne	Kadın	Somali	Somalili	Anne - kız	Biliyor	1 aydan kısa
Dahable	Kadın	Somali	Somalili		Bilmiyor	1 aydan kısa
Necibe	Kadın	Suudi Arabistan	Arap	Anne - kız	Bilmiyor	1 aydan kısa
Semira	Kadın	Suudi Arabistan	Arap		Bilmiyor	1 aydan kısa
Asiye	Kadın	Suriye	Arap		Bilmiyor	1 aydan kısa
Civan	Erkek	Suriye	Arap		Biliyor	4 yıldan fazla
Aland	Erkek	Suriye	Arap		Biliyor	1 yıl

EK 3: Atölye Planı ve Çalışanların Konumu

EK 4: Doğru Bilinen Yanlışlar Anket Formu

Önerme	Doğru	Yanlış	Bilmiyorum	Cevap Yok
Suriyeliler Hastanede Sıra Beklemiyor				
Suriyeliler Su, Elektrik ve Doğalgaz Faturası Ödemiyor				
Devlet Suriyeli Öğrencilere 1200 Lira Burs Veriyor				
Suriyeliler 5 Yıl Sonra Türk Vatandaşı Olacak				
Suriyelilerin Telefon Faturasını Devlet Ödeyecek				
Suriyeliler Devletten Maaş Alıyor				
Suriyeliler İstediği Üniversiteye Sınavsız Giriyor				
Suriyeliler Arabaları için Vergi Ödemiyor				
Seçimlerde Suriyeliler de Oy Kullanacak				
TOKİ Evleri Suriyelilere Bedava Verilecek				
Suriyeliler Devlet Memuru Olarak işe Alınacak				

EK 5: Anket Soruları

1. DEMOGRAFİK BİLGİLER

Cinsiyet :.....

Yaş :.....

Medeni Durum:.....

Çalışma Süresi[118] :.....

2. İhtiyacınız olsa kimlerden yardım istersiniz?

.....

3. Neden o kişilerden yardım istersiniz?

.....

4. Gün içinde en çok kim / kimlerle iletişim kurarsınız?

.....

5. Arkadaş olarak gördüğünüz birileri var mı?

.....

6. Sosyal medyada birbirinizi takip ettiğiniz kişiler var mı? Varsa kimler?

.....

7. Hangi sosyal medya platformlarına, hangi sıklıkla giriyorsunuz?

.....

8. Sosyal medyayı hangi amaçla kullanıyorsunuz?

Boş zaman geçirme	Gündemi takip etme
Eğlenme	Arkadaşları takip etme
Bilgi alma	Oyun oynama
Yeni arkadaş edinme	Diğer:.....

9. Sosyal medyada karşılaştığınız haberlerin doğruluğunu sorgular mısınız?

.....

10. Sosyal medyada karşılaştığınız haberlerin doğruluğunu araştırır mısınız?

.....

[118] Bu işyerinde

EK 6: Sosyal Medya İçerikleri

İSİM	TOPLAM PAYLAŞIM	KONU	KURUCU UNSURU	BAĞLAM	GRUP İÇİ ETKİLEŞİM (KİŞİ)	GRUP İÇİ ETKİLEŞİM (KONU)	GRUP İÇİ ETKİLEŞİM (KURUCU UNSURU)	GRUP İÇİ ETKİLEŞİM (BAĞLAM)
KEMAL-Y	**91** 11 Metin 78 Fotoğraf 2 Video	Dini Konular 76 Milliyetçi Söylemler 5 Terör-Güvenlik 2 Suriye 1 Güncel Konular 5 Öğüt 7 İnsanlık Dramları 4	İnanç 76 Duygular 18 Komedi 4 Mantık-Tecrübe 4	Dini Günler 6 Şehit 1 İdlib Saldırısı 1 EYT 5 15 Temmuz 2	Cemal-y 34 Mürsel-y 6 Hasan-y 9 Hakan-y 12 **Toplam 61**	Dini Konular 25 Anı 2 Tebrik 8 Öğüt 7 Güncel Konular 10 Diğer 9	İnanç 25 Duygu 8 Komedi 2 Mantık 1 Tecrübe 4	EYT 5 Şehit 1 15 Temmuz 2 İdlib Saldırısı 1
CEMAL-Y	**271** 8 Metin 236 Fotoğraf 19 Video	Dini Konular 117 Milliyetçi Söylemler 30 Terör-Güvenlik 17 Suriye ile ilgili 15 Güncel Konular 12 Öğüt 37 Özlü Söz 11 Anma 7 İlginç-Komik İçerik 3 İnsanlık Dramları 11 Siyasi İçerikler 11	İnanç 119 Duygular 70 Komedi 20 Tecrübe 21 Rapor 1	Dini Günler 33 Suriye 15 Şehit 15 Kadınlar günü 2 Öğretmenler günü 2 Yılbaşı 1 Sevgililer günü 1 15 Temmuz 9	Kemal-y 38 Hasan-y 37 Hakan-y 36 Yusuf-y 2 Mürsel-y 1 **Toplam 114**	Dini Konular 18 Öğüt 17 Milliyetçi İçerik 4 Kutlama 6 Tebrik 6 Tepki 6 Ölüm Anma 3 Anı 2 Suriye 4 İlginç-Komik İçerik 5	İnanç 18 Duygu 25 Komedi 5	15 Temmuz 6 Suriye 4 Çanakkale Zaferi 1 Filistin 1 Safitürk Anma 1 M.A. Ersoy Anma 1 İ. Erkal Anma 1 Erbakan Anma 1 Kadınlar günü 2 Öğretmenler Günü 2

GÜVEN-Y	**4** Fotoğraf	Dini Konular 2 Anma 1 Öğüt 1	İnanç 4	Şehitler Günü 1	Cemal-y 2	Dini Konular 2	İnanç 2	-
HAKAN-Y	**37** 2 Metin 2 Fotoğraf 20 Video	Dini Konular 2 Milliyetçi Söylemler 2 Terör-Güvenlik 9 Güncel 3 Özlü Söz 1 Kutlama 1 İlginç – Komik İçerik 4 Siyasi İçerikler 2 Şarkı-Türkü 13	Komedi 4 İnanç 3 Mikro Milliyetçilik 2 Siyasi Yönelim 3 Sportif Destek 1	2018 Türkiye Genel Seçimi 2 GS Şampiyonluğu 1	Cemal-y 4 Kemal-y 2 Hasan-y 11 Mürsel-y 1 **Toplam 18**	Şarkı-Türkü 10 İlginç-Komik İçerik 10 Dini Konular 3 Memleket 2 Siyasi Konular 1 Anı 1 Sportif Destek 1 Safitürk Anma 1 GS Şampiyon 1 2018 Türkiye Genel Seçimi 1	İnanç 3 Siyasi Yönelim 2 Mikro Milliyetçilik 2 Nostalji 1 Sportif Destek 1	2018 Türkiye Genel Seçimi 1 GS Şampiyonluğu 1 15 Temmuz 1
HASAN-Y	**232** 5 Metin 92 Fotoğraf 135 Video	Dini İçerik 32 Milliyetçi Söylemler 12 Güncel Konular 3 Özlü Söz 18 İlginç-Komik İçerik 104 Şarkı Türkü 43 Nostalji 5 Anma 1	İnanç 32 Duygu 25 Komedi – İlginç 89 Hayranlık 12 Tecrübe 12 Mikro Milliyetçilik 9 Siyasi Yönelim 5	Dini Günler 10 15 Temmuz 3 2018 Türkiye Genel Seçimi 1 GS Şampiyonluğu 1 Babalar Günü 1 10 Kasım 1 14 Şubat 1 Rahip Brunson Davası 1	Hakan-y 24 Cemal-y 22 Kemal-y 9 Mürsel-y 2 **Toplam 57**	Dini Konular 12 EYT 1 Komik-İlginç İçerik 5 Öğüt 2 Şarkı-Türkü 3 Nostalji 3 Özlü Söz 3 Memleket 1 15 Temmuz 2	İnanç 13 Komedi 5 Duygu 14 Mikro Milliyetçilik 1 Siyasi Yönelim 2	Rahip Brunson Olayı 15 Temmuz 2
YUSUF-Y	**111** 22 Metin 73 Fotoğraf 16 Video	Dini içerik 71 Öğüt11 Özlü Söz 4 Anma 3 İlginç-Komik 10 Siyasi İçerik 19 Çocuk Eğitimi 5 Diğer 3 İnsanlık Dramı 1	İnanç 72 Duygu 11 Komedi 10 Tecrübe 9 Siyasi Yönelim 19 Dini kanaat önderi 23 Tarihsel Kişilik 4	2015 Türkiye Genel Seçimi 8 ABD'nin PYD desteği 1 Çanakkale Zaferi 1 Abdülhamit Anma 1 Yazıcıoğlu Anma 1 Naim Süleymanoğlu Anma 1	Cemal-y 21 Kemal-y 8 Hakan-y 2 Hasan-y 1 **Toplam 33**	Dini Konular18 Eğitim 2 Siyasi İçerik 2 Öğüt 5 Diğer 3	İnanç 28 Siyasi Yönelim 2 Komedi 1 Tarihsel Kişi 1	2015 Türkiye Genel Seçimi 2

MÜRSEL-Y	**97** 3 Metin 90 Fotoğraf 4 Video	Dini İçerikler 6 Milliyetçi Söylemler 13 Terör-Güvenlik 2 Öğüt 9 Özlü Söz 16 Anma-taziye 11 Kutlama 13 İlginç-Komik İçerik 10 Siyasi İçerik 15 Taziye 3 Kadına Saygı 5	İnanç 8 Duygu 51 Komedi 11 Sportif Destek 11 Siyasi Yönelim 16 Mikro Milliyetçilik 6	MHP Mitingleri 5 GS Şampiyonluğu 11 2015 Türkiye Genel Seçimi 16 Anneler Günü 2 Hz. Muhammed Ölüm Yıldönümü 1 Şehit 1 Çanakkale Şehitleri 1 14 Şubat 1 Yazıcıoğlu Ölüm Yıldönümü 2 Yazıcıoğlu annesinin vefatı 1 Fırat Yılmaz Çakıroğlu Ölüm yıldönümü 1 Özgecan Aslan'ın Ölümü 1 24 Nisan Ermeni Soykırımı İddiası 1	Cemal-y 10 Kemal-y 1 Hasan-y 4 **Toplam 15**	Dini Konular 3 İlginç-Komik İçerikler 2 Öğüt 2 Özlü Söz 2 Baba Özlemi 2 Şehit 1 Milliyetçi Söylemler 1 Memleket 1 Siyasi Tepki 2	Duygu 9 İnanç 5 Siyasi Yönelim 1 Mikro Milliyetçilik 1	14 Şubat 1 Şehit 2 2015 Türkiye Genel Seçimi 1

EK 7: Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Amaçları

NO.	KOD İSİM	KULLANIM SIKLIĞI	KULLANIM AMACI
1	Kemal-y	30 dakika	Bilgi alma Yeni arkadaş edinme Gündemi takip etme
2	Cemal-y	5 dakika	Bilgi alma Gündemi takip etme Arkadaş takip etme
3	Güven-y	10 dakika	Mesajlaşmak Gündemi takip etme Dini paylaşımlar
4	Hakan-y	10-15 dakika	Eğlenme Bilgi alma Gündemi takip etme
5	Hasan-y	2 saatten fazla	Boş zaman geçirme Eğlenme Gündemi takip etme
6	Yusuf-y	1 saat	Bilgi alma Gündemi takip etme Dini paylaşımlar
7	Samim-y	45 dakika	Gündemi takip etme Bilgi alma
8	Mürsel-y	15 dakika	Gündemi takip etme Arkadaşları takip etme Dini paylaşımlar

EK 8: Yerel Çalışanların Sahte habere İnanç Yaygınlığı ve Değişkenler

KİŞİ	AKRABALIK İLİŞKİSİ	İNANILAN SAHTE HABERLER	BİLGİ KAYNAĞI	TEYİD ARACI	KULLANIM SÜRESİ
Kemal-y	Kardeşler	5 yıl sonra Türk vatandaşı olacaklar	Televizyon Sosyal medya	Kendine yakın	30 dakika

		Devletten maaş alıyorlar	Resmi kaynaklar	medya kanalları Televizyon Google	
Cemal-y		Hastanede sıra beklemiyorlar	Sosyal medya Resmi kaynaklar	Kendi mantığı/ doğrusu Sosyal medya Google	5 dakika
		5 yıl sonra Türk vatandaşı olacaklar			
		Devletten Maaş Alıyorlar			
		Üniversiteye sınavsız giriyorlar			
		Arabaları için vergi ödemiyor			
		TOKİ evleri bedava verilecek			
Güven-y	Kemal-y ve Cemal-y ile akraba	Devletten maaş alıyorlar	Sosyal Medya Arkadaş/akraba / aile Resmi kaynaklar	Televizyon, Google	10 dakika
Hakan-y	İkiz kardeşler	5 yıl sonra Türk vatandaşı olacaklar	Televizyon Gazete Sosyal medya Arkadaş/ akraba / aile	Birçok kaynak ya da yok sayar	15 dakika
		Devletten Maaş Alıyorlar			
		Üniversiteye sınavsız giriyorlar			
		Seçimlerde oy kullanacaklar			
		TOKİ evleri bedava verilecek			
		Devlet memuru olarak işe alınacak			
		Hastanede sıra beklemiyorlar			
Hasan-y		Hastanede sıra beklemiyorlar	Televizyon Sosyal Medya Resmi kaynaklar	Haberler Google Arkadaşlar	2 saatten fazla
		Devletten Maaş Alıyorlar			
Yusuf-y	Baba - oğul	Devletten Maaş Alıyorlar	Arkadaş/ akraba / aile Sosyal medya	Google, Arkadaşlar	1 saat
Samim-y		Hastanede sıra beklemiyorlar	Arkadaşlar Sosyal medya		45 dakika
		Elektrik, su, doğalgaz faturası ödemiyorlar			
		Suriyeli öğrencilere 1200 lira burs veriliyor			
		5 yıl sonra Türk vatandaşı olacaklar			
		Arabaları için vergi ödemiyor			
		Seçimlerde oy kullanacaklar			
Mürsel-y		Hastanede sıra beklemiyorlar	Televizyon İş arkadaşları Suriyeli Göçmen	Televizyon	15 dakika
		5 yıl sonra Türk vatandaşı olacaklar			
		Devletten Maaş Alıyorlar			
		Devlet memuru olarak işe alınacak			

ÖZET

Esma KESKİNKAYA, Hakikat Ötesi Çağda Sosyal Medya ve Suriyeliler: Ankara'da Göçmen Yoğun Bir Atölyede Etnografik Saha Çalışması, Doktora Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI, s. 239

Sosyal medyadan edinilen enformasyonun hakikat algısını şekillendirmedeki rolünün ve insanların gerçek bilgiyi arama yöneliminin Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeliler ile çalışma arkadaşlarının etkileşimi üzerinden araştırıldığı bu çalışmada literatür taraması, doküman analizi, etnografik katılımlı gözlem, mülakat ve anket yöntemleri ile veri toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Ayrıca yerel çalışanların sosyal medya hesapları içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Farklı kaynaklardan elde edilen veri setleri, betimsel düzeyde analiz edilmiş ve özgün sonuçlara ulaşılmıştır. Ankara, Ulus'ta bulunan bir çanta atölyesinde gerçekleşen bu araştırma neticesinde; sosyal medyanın yapısal, işlevsel ve içeriksel özelliklerinin hakikat ötesi düşünceyi güçlendirdiği, duyguların gerçeklik algısı üzerinde dikkate değer etkileri olduğu ve inanılırlığı düşük olarak görülen sosyal medya içeriklerinin çevrimdışı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Özellikle söz konusu göçmenler olduğunda çoğunlukla olumsuz duyguları tetikleyen içerikler sosyal medyada yoğun olarak dolaşıma girmektedir. Sosyal medyadaki sahte haberlere inanan yerel çalışanlarda haksızlığa uğrama ve kızgınlık duyguları tetiklenmektedir. Bu duygular, bu kişilerin hakikati aramalarına engel olmaktadır. Diğer taraftan sahte haberlerden en az düzeyde etkilenen yerel çalışanlarda ise merhamet duygusu hâkimdir ve bu duygunun etkisi ile Suriyeli göçmenler hakkında hakikati aramak istememektedirler. Duygular hakikat arayışının önündeki en önemli engellerden biridir. Ayrıca sosyal medya Suriyeli göçmenleri tanımada yüz yüze iletişimden daha etkilidi.

Anahtar Kelimeler: Hakikat Ötesi, Sosyal Medya, Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler, Göçmenler, Kültürlerarası İletişim

ABSTRACT

Esma KESKİNKAYA, Social Media and Syrians in the Post-Truth Age: Ethnographic Field Study in an Immigrant-Intensive Workshop in Ankara, PhD Thesis, Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI, 239 p.

In this study, the role of information obtained from social media in shaping the perception of truth and the tendency of people to seek real information are investigated through the interaction of Syrians under temporary protection in Turkey and their colleagues is investigated through the interaction of Syrians under temporary protection in Turkey and their colleagues. Data were collected by literature review, document analysis, ethnographic observation, interview and questionnaire methods. The obtained data were analyzed by descriptive analysis method. In addition, the social media accounts of local employees were analyzed by content analysis method. Data sets obtained from different sources were analyzed at a descriptive level and original results were obtained. As a result of this research carried out in a bag fabric in Ulus, Ankara; It has been determined that the structural, functional and contextual features of social media strengthen the post-truth thinking, emotions have remarkable effects on the perception of reality, and social media content, which is considered to be low in credibility, has offline effects. Especially when it comes to immigrants, content that triggers negative emotions is widely circulated on social media. Feelings of injustice and anger are triggered by local employees who believe in fake news on social media. These feelings prevent these people from seeking the truth. On the other hand, there is a sense of compassion among local workers who are least affected by fake news, and they do not want to seek the truth about Syrian migrants with the effect of this feeling. Emotions are one of the most important obstacles to the search for truth. In addition, social media is more effective at recognizing Syrian migrants than face-to-face communication.

Keywords: Post-truth, Social Media, Syrians Under Temporary Protection, Immigrants, Intercultural Communication